

”Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä...”

Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus

Riikka Taavetti

”Olis siistiä,
jos ei tarttis määritellä...”

Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus

Riikka Taavetti

NUORISOTUTKIMUSVERKOSTON JULKAISUT

Tiede

Teosten sisältö ja tyyli ovat akateemisten kriteerien mukaisia.

Hybridit

Teokset ovat sekoitus tiedettä ja soveltavaa tutkimusta.

Kenttä

Erilaiset raportit ja selvitykset.

Liike

Ajankohtaiset yhteiskunnalliset puheenvuorot.

Kansikuva: Donia Shaban

Kustannustoimitus: Katja Tiilikka

Taitto: Tanja Konttinen

© Nuorisotutkimusseura ja tekijät

2015. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto,
verkkojulkaisuja 81. *Hybridit* & Seta, Seta-julkaisuja 24

ISBN (pdf) 978-952-5994-69-8

ISSN 1799-9227 (Nuorisotutkimusseura) & 1236-8636 (Seta)

Julkaisujen tilaukset:

Nuorisotutkimusverkosto

Asemapäällikönkatu 1

00520 Helsinki

<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/catalog/>

Sisällys

<u>ALKUSANAT</u>	5
<u>"NYT OLEN UUDEN ASIAN EDESSÄ"</u>	6
Sateenkaarinuoruus ja toimijuus	7
Hyvinvoiva sateenkaarinuori -kyselytutkimus	9
Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -kirjoituskeruu	11
Osallistava tutkimus	13
Aineiston analyysi ja aiempi tutkimus	16
Tutkimusetiikka	18
Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus	21
Normit, syrjintä ja yhdenvertaisuus	22
"... vaan vois VAAN OLLA"	24
<u>NIMEÄMINEN</u>	26
"Jokin muu kuin nainen, tyttö, mies tai poika"	26
"Ketään ei voi lokeroida täysin"	29
"Omena on edelleen olemassa. Niin on myös identiteettini"	34
"Vanhempien antama nimi on yhtä tyhjän kanssa jos se ei tunnu omalta"	36
<u>PERHE</u>	39
"Mitäs ihmeellistä tuossa on, olenhan minäkin jo parikymmentä vuotta tykännyt tytöistä?"	39
"Tämän epävarman ikävaiheen yli"	45
"Minua on pyydetty pitämään matalaa profiilia, mutta en tee niin"	47
"Muutin pois saadakseni olla oma itseni edes kotona"	49
"Sillä välin äiti oli saanut tukea ja keskustelukumppaneita"	53
<u>RAKKAUS</u>	57
"Omassa ystäväpiirissäni voin olla avoimesti oma itseni"	57
"Entäs jos toisin naisen?"	63
"Yhdessä kuitenkin harjoittelimme, kokeilimme ja opimme"	66
"Aseksuaalisuuden löytäminen oli ehkä helpottavin asia koko elämässäni!"	70
"Suhteemme on minulle kaikista suurin voimavara"	73
"Äidille seurusteluni lukioikäisenä samaa sukupuolta olevan kanssa oli kamala asia"	75
"En kertonut edes hänelle kokemastani"	78

<u>KOULU</u>	80
Kuuluuko teistä kenenkään lähipiiriin homoseksuaalia?"	80
"Homot mainittiin sivulauseessa"	82
"Opettaja lohdutti ja tsemppasi"	87
"Mä oon lesbo, mä en voi oikeesti vastata näihin teidän kysymyksiin"	90
"Sitten voidaan, yksisarviset, kokoontua oikein porukalla"	94
<u>VAPAA-AIKA</u>	99
"Tunnen olevani oikeassa paikassa"	99
"Miksi ihmiset tuomitsevat niin helposti, jos ainoa tuomiovalta kuuluu Jumalalle?"	102
"Kaltaisensa seuran löytäminen on tärkeää"	104
"Pekka löytää suomalaisen aseksuaalien keskustelufoorumin"	106
"Mut Qruiser toi sit kans omat ongelmansa"	109
"Miten olla oven raottaja olematta kokonainen huone sen takana?"	111
<u>SYRJINTÄ</u>	115
"Minut on erotettu suuntautumiseni takia"	115
"Siviilipalveluksen suorittaneet leimataan usein homoiksi ja vähintäänkin maanpettureiksi"	119
"Olen lakannut kertomasta sukupuolestani"	123
"Odotan hormonihoidoja ja rintojen poistoa"	129
<u>YHDENVERTAISUUS</u>	133
"Miksi sinä vastustaisit toisen rakkautta?"	133
"Jokin päivä pääsen pois niistä piireistä"	136
"Minä en huomaa ihmisten sukupuolta"	141
"Kouluissa pitäis näkyä moninaisuus muutenkin kun kirjoissa pienellä pränillä"	141
Kuriton ja tavallinen nuoruus	144
"En mä halua pystyä elämään mahdollisimman normaalia cis-heteron elämää"	141
"Ei se haittaa, että se ei ole vaihe"	147
"Pienillä teoilla turvallinen ja onnellinen ympäristö nuorille"	149
<u>LÄHTEET</u>	152
<u>Liite 1: Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruukutsu</u>	159
<u>Liite 2: Oma seksuaalisuus ja sukupuoli -kysely</u>	160
<u>Liite 3: Ryhmille esitetyt kysymykset</u>	161
<u>Liite 4: Osallistavan tutkimuksen ryhmien työskentely</u>	162

Alkusanat

Hyvinvoiva sateenkaarinuori -tutkimushanke on Nuorisotutkimusseuran ja Setan yhteishanke. Opetus- ja kulttuuriministeriö on rahoittanut hanketta vuosina 2012–2014 Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman varoista. Hanke on Suomessa ensimmäinen laatuaan siinä, miten laajasti siinä on selvitetty seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointia eri näkökulmista. Tämä tutkimus on hankkeen laadullinen osa, joka täydentää määrällisen tutkimuksen tuottamaa kuvaa sateenkaarinuoruudesta. Hyvinvoiva sateenkaarinuori -hankkeen tuloksista on julkaistu yhteinen tiivistelmä (www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/hyvinvoiva_sateenkaarinuori_tiivistelmat.pdf). Se esittelee hankkeen laadullisen ja määrällisen tutkimuksen tärkeimpiä tuloksia sekä tarjoaa tutkimukseen perustuvia toimenpide-ehtotuksia sateenkaarinuorten aseman parantamiseen sekä yhdenvertaisuuden edistämiseen.

Haluan kiittää tutkimusta tukeneita ja tutkimuksen teossa auttaneita. Seta ry on ollut tutkimuksen toinen toteuttaja ja tärkeä yhteistyökumppani kaikissa tutkimuksen vaiheissa. Seta tarjosi myös toimistonsa tiloja tutkimuksen nuorten vertaistutkijaryhmien kokoontumisille. Kiitokset myös tiloja tarjonneille Pirkanmaan Seta ry:lle, Oulun Seta ry:lle, Helsingin kaupungin Nuorisosiainkeskukselle sekä Kuopion setlementti Puijola ry:lle.

Tutkijana haluan kiittää Nuorisotutkimusseuran ja Nuorisotutkimusverkoston työyhteisöä, joka on tarjonnut loistavat puitteet työskentelylle sekä keskustelumahdollisuuden tutkimukseen liittyvissä kysymyksissä. Tutkijayhteisö on ollut valmis kommentoimaan, pohtimaan ja kuuntelemaan. Kiitokset myös Hanken Svenska handelshögskolanin tutkijalle, VTT, kasvatussosiologian dosentti Jukka Lehtoselle ja Seta ry:n nuorisotyön koordinaattori Lotte Heikkiselle, jotka paitsi tukivat työtäni monin tavoin, myös lukivat käsikirjoituksen ja tarjosivat siihen paljon hyviä kommentteja. Kiitokset myös kaikille muille kommentteja ja hyviä neuvoja antaneille. Huolellisesta ja ammattitaitoisesta kielentarkastuksesta ja kustannustoimituksesta kiitän Katja Tiilikkaa. Vastuu mahdollisista tekstiin jääneistä virheistä on tietenkin minun.

Suurimmat kiitokset kuuluvat kaikille tutkimukseen osallistuneille nuorille, jotka ovat jakaneet eri tavoin kokemuksiaan ja tietoa omasta elämästään. Ilman heidän osallistumistaan kyselytutkimukseen, kirjoituskeruuseen ja vertaistutkijaryhmien toimintaan tutkimuksen tekeminen olisi ollut mahdotonta. On ollut etuoikeus saada lukea ja kuulla henkilökohtaisia, kipeitä, onnellisia, kurittomia ja tavallisia kokemuksia sateenkaarinuoruudesta. Nuorten kirjoitukset, piirrookset ja videot rikastuttavat aivan erityisellä tavalla myös tätä julkaisua. Erityiskiitos kevään 2014 aikana vertaistutkijaryhmiä vetäneille kuudelle aktiiviselle ja osaavalla nuorelle. Mahdollisuus tulkita ja arvioida tutkimuksen tuloksia yhdessä kanssanne on avannut tutkimukseen paljon uusia näkökulmia.

”Nyt olen uuden asian edessä”

Vuonna 1984 julkaistiin ensimmäinen suomalainen yleisteos elämästä homona ja lesbona Suomessa. Kai Sieversin ja Olli Stålströmin toimittamassa *Rakkauden monet kasvot*-kirjassa kuvattiin nuorten miesten tiedostavan homoseksuaaliset tunteensa keskimäärin kolmentoista vuoden iässä ja nuorten naisten kuudentoista vuoden iässä. Ensimmäiset homoseksuaaliset rakkaussuhteet solmittiin kuitenkin vasta yli kaksikymmenvuotiaina. Nuoruuden ajasta kirjassa todetaankin: ”Tämä pitkä ja usein yksinäinen ajanjakso ilmentää itsensä hyväksymisen ja tunteiden ilmaisemisen vaikeutta ahdasmielisessä yhteiskunnassa” (Stålström & Ross 1984, 44).

Moni asia on muuttunut homo- ja lesbonuorten elämässä viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana. Television saippuasarjoissa on nuoria homoja tavallisine ongelmineen, ja nuortenkirjoissa käsitellään ihastumista samaa sukupuolta olevaan kaveriin. Lisäksi on säädetty parisuhdelaki ja keskustellaan tasa-arvoisesta avioliittolaista. Nykyisin ei ole mielekästä pohtia pelkästään homo- ja lesbonuorten kokemuksia, vaan kirjoitetaan sateenkaarinuorista, koska nuorten tavat kokea ja nimitä seksuaalisuutensa ja sukupuolensa ovat moninaisia. Nykyistä sateenkaarinuoruutta ei voi kuitata lyhyellä toteamuksella, joka jättää sen lähes näkymättömäksi välivaiheeksi ennen aikuisuutta. Sateenkaarinuoruus on monipuolinen ja yhä useammin myös yhteiskunnassa näkyvä ja kuuluva elämänvaihe.

Nuoruudessa seksuaalisuus ja sukupuoli ovat ajankohtaisia asioita. Ympäristö alkaa nähdä nuoret seksuaalisina toimijoina samalla, kun nuoret itse pohtivat tapaansa olla sukupuoli ja seksuaalinen. (Aaltonen 2006, 23–26.) Miten nuoruuden seksuaalisuuteen ja sukupuoleen kasvaminen näyttäytyy niille nuorille, joiden seksuaalisuus ja sukupuoli eivät sovi yhteiskunnan, koulun ja myös useimpiin lähiympäristön tarjoamiin malleihin?

Tarkoitin sateenkaarinuorilla tässä tutkimuksessa lesboja, homoja, biseksuaaleja, aseksuaaleja, transnuoria, sukupuoleettomia, queer-nuoria sekä nuoria, jotka haastavat muilla tavoin seksuaalisuuden ja sukupuolen normeja. Määrittelyssäni keskeistä ei ole sitoutuminen tiettyihin identiteetti-perustaisiin kategorioihin, vaan kokemus siitä, ettei mahdu yhteiskunnan hetero- ja sukupuolinnormeihin. Sateenkaarinuoret on kattokäsite, jonka alle mahtuu monenlaisia nuoria: se kattaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret, mutta myös sellaisia nuoria, jotka eivät varsinaisesti koe kuuluvansa mihinkään tiettyyn vähemmistöön, vaikka eivät koekaan sopivansa seksuaalisuutta ja sukupuolta rajaaviin normeihin.

Vaikka moninaisuus on lisääntynyt, silti Stålströmin ja Sieversin kirjassa kuvatuissa kokemuksissa kolmenkymmenen vuoden takaa on jotakin tunnistettavaa. Edelleen moni nuori miettii omia tunteitaan ja sitä, miten ympäristö ottaa hänet vastaan:

Muistan kun äitille puhuin jotain lesbona olemisesta. Tarkotus oli vaan keskustella et jos olisinkin lesbo niin miten äiti suhtautuis. En muista mitä se sano mut ei sitä kumminkaan hyväksyny. Suutuin sille siitä vastauksesta kun se on niin ahdasmielinen ja huusin sille. Sanoin myös et jos joskus tuun tuntemaan että tykkäänkin tytöistä niin en varmana pidä siihen mitään yhteyttä koskaan. No se sit ymmärs pointin ja tajuskin et ei tarte olla niin ahdasmielinen. Halusin vaan tuntee olevani hyväksytyj jos satunkin haluumaan olla tytön kanssa. (KYSELY)

Transsukupuolisuus ja muut vallitsevia sukupuolinormeja rikkovat sukupuolen kokeamisen tavat ovat nousseet viimeisten vuosikymmenten aikana näkyviin. Iso osa nuoria pohdituttavista kysymyksistä on silti samanlaisia kuin aiemmin. Moni miettii, miten lähipiiri hyväksyy hänet, ja pohtii, mistä löytää rakkautta:

Nyt olen uuden asian edessä, sillä puolisoni tuli pari kuukautta sitten ulos transsukupuolisuutensa kanssa. Emme ole vielä kertoneet asiasta kummankaan perheelle ja se nyt ehkä jännittää eniten että miten minun vanhempani asiaan suhtautuvat. Siskostani ja ystäväistäni en ole ollenkaan huolissani sillä he ovat aivan mahtavia ja suvaitsevaisia ihmisiä. (KYSELY)

Isoin ongelma joka vaivaa mua on se, että haluaisin löytää jonkun ihmisen (pojan) jonka kanssa haluaisin viettää aikaani, mut en voi koska en oo oikeesti se mitä tällä hetkellä olen.

Muutenkin, se on tutkittu juttu että homo-miehiä ei kiinnosta trans-naiset, kun taas heteroita kiinnostaa. Elikkä mistäs löydän heteron miehen joka on kiinnostunu tytöstä joka tällä hetkellä näyttää pojalta? (KYSELY)

Yksi esimerkki sateenkaarinuoruuden muuttuneesta asemasta on *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -tutkimus. Vielä melko lyhyt aika sitten vastaavan, laajan tutkimuksen tekemistä ei olisi voinut kuvitella. Tämä tutkimus esittelee hankkeen laadullisen osion tuloksia ja vastaa sateenkaarinuoruutta koskeviin kysymyksiin tutkimukseen osallistuneiden 15–25-vuotiaiden nuorten näkökulmasta. Tarkoitus on paitsi tarjota tuoretta tietoa sateenkaarinuorten elämästä, myös miettii konkreettisia välineitä maailman muuttamisesta kiinnostuneille. Tutkimuksen tulosten avulla voidaan arvioida nykyisiä käytäntöjä ja kehittää parempia tapoja edistää yhdenvertaisuutta ja moninaisuutta kouluissa, harrastuksissa ja jokaisen lähipiirissä.

SATEENKAARINUORUUS JA TOIMIJUUS

Kirjan keskeinen kysymys käsittelee nuorten toimijuutta. Miten sateenkaarinuoret toimivat oman arkensa tilanteissa? Millaiset asiat estävät nuorten toimijuutta ja omaan

elämäänsä vaikuttamista? Entä millaiset asiat tukevat toimijuutta? Tietoa sateenkaarinuorten tilanteesta sinänsä on tuotettu melko paljon erilaisissa tutkimuksissa ja selvityksissä. Toimijuuteen keskittymällä on tarkoitus viedä keskustelua askeleen pidemmälle. Jos nuoret kohtaavat syrjintää tai epäasiallista kohtelua, mitä siitä seuraa? Miten siihen voidaan puuttua? Miten nuoret itse toimivat näissä tilanteissa?

Olen hakenut pohjaa tavalleni ymmärtää toimijuus esimerkiksi Tuula Gordonin ja Sanna Aaltosen tutkimuksista. Aaltonen (2006, 47–54) käyttää toimijuuden käsitettä kuvatessaan, miten nuoret reagoivat kohdatessaan sukupuolista häirintää. Hän pitää toimijuutta kuvaavampana kuin aiemmissa tutkimuksissa käytettyjä selviytymiskeinojen tai strategioiden käsitteitä, koska se jättää enemmän tilaa hämmennykselle ja epävarmuudelle sekä sille, ettei toiminta ole aina tietoista ja harkittua (toimintastrategioista ks. myös Lehtonen 2007, 147). Tuula Gordon (2005, 114–115) puolestaan korostaa, että nuorilla on hyvin erilaisia käsityksiä omasta toimijuudestaan, sen rajoista ja omista mahdollisuuksistaan. Hän pohtii, miten toimijuus käsitetään ja käsitteellistetään nuorten haastattelupuheessa.

Tässä tutkimuksessa tarkoitan toimijuudella mahdollisuutta tehdä päätöksiä ja toteuttaa niitä omassa elämässään. Tarkemmin toimijuuden mahdollisuudet näkyvät esimerkiksi siinä, miten nuori voi nimetä itsensä ja kertoa omista kokemuksistaan. Lisäksi toimijuus tarkoittaa konkreettisesti toimintaa: ovatko erilaiset osallistumismuodot sateenkaarinuorille avoinna? Toimijuus rakentuu myös tilallisesti: mihin tiloihin sateenkaarinuori on tervetullut ja missä hän voi liikkua? Toimijuus voi näkyä hyvin pienissä ja arkisissa teoissa – se voi olla kieltäytymistä jostakin toiminnasta tai joidenkin sanojen käytöstä (esim. Keskitalo-Foley & Komulainen & Naskali 2010, 33–34).

Toimijuus ei sinänsä ole positiivista tai negatiivista. Nuorten toimijuutta osoittaa myös – sateenkaarinuorten kohdalla valitettavan yleinen – valinta vahingoittaa itseään fyysisesti (Alanko 2014b, 38–39). Kehnoissa olosuhteissakin tehty valinta, jonka seuraukset voivat olla nuoren kannalta hyvin huonot, on kuitenkin valinta. Toimijuuden korostaminen omasta elämästä kertoessa on myös osa ihmisten selviytymisstrategioita: mitä vaikeimmissa tilanteissa ihmiset kuvaavat itseään aktiivisina toimijoina, koska silloin on mahdollista rakentaa kuvaa itsestään kokonaisuena ihmisenä eikä toisten toimenpiteiden kohteena.

Toimijuuden käsitettä on kritisoitu sen yksilökeskeisestä, pärjäämistä korostavasta ja rakenteet unohtavasta painotuksesta. (Tästä kritiikistä erityisesti monikulttuurisuus- ja nuorisotutkimuksen piirissä ks. Honkasalo 2011, 30–36.) Ajattelen, ettei toimijuuteen keskittyminen poista rakenteiden merkitystä, ja tavoitteeni on tuoda esiin sateenkaarinuorten arkeen vaikuttavia normeja ja rakenteita. Katson, että toimijuuteen keskittyminen avaa mielenkiintoisia näkökulmia sateenkaarinuoruuteen ja auttaa ymmärtämään, millaisia toiminnan mahdollisuuksia on mahdollista raivata joskus hyvinkin rajoittavassa ympäristössä. Veronika Honkasalon (2011, 36) tavoin haluan välttää ajatusta nuorten vapaasta toiminnasta tai ”kaikkivoipaisesta toimijuudesta”, mutta samalla varoa näkemästä nuoria vain syrjinnän tai ahdistavien normien uhreina.

Toimijuuteen keskittymällä voi monipuolistaa vähemmistötutkimuksen kuvaa, jossa painottuvat syrjinnän kaltaiset kielteiset kokemukset (syrjinnän korostumisesta sateenkaarinuorten tutkimuksessa ks. esim. *Hon hen han* 2010, 53). Syrjintäkokemusten

tutkiminen on ehdottoman arvokasta: jotta syrjintään voidaan puuttua, se pitää ensin tuoda näkyväksi. Yhdenvertaisuutta itsessään taas on vaikea tutkia. On helpompaa kerätä kokemuksia tilanteista, joissa yhdenvertaisuus ei toteudu, siis esimerkiksi syrjinnästä. Toimijuuteen tarttuminen mahdollistaa positiivisten kokemusten kuvaamisen eri tavalla kuin keskittyminen syrjintäkokemuksiin.

Kysyn tässä tutkimuksessa, millaisia muutoksia nuoret itse toivovat omaan tilanteeseensa. Ruotsalaisessa *Hon hen han* -raportissa (2010, 53–77) yksi osio on omistettu sen tarkasteluun, miten nuoret vastustavat heteronormatiivista elinympäristöään. Vastarinta on yksi mahdollinen ja keskeinen toimijuuden muoto, kun nuoren arkinen elämä asettuu normien kanssa ristiriitaan. *Hon hen han* -raportissa (2010, 61–62) korostetaan, miten nuoret tasapainottelevat itsensä puolustamisen, vastarinnan ja sosiaalisen sopeutumisen välillä.

Keskittyminen toimijuuteen ei tarkoita, että nuorilla olisi vastuu käsiteltävissä tilanteissa. Aikuisten vastuulla on, että nuorten toimijuuden ehdot vahvistuvat ja esteet poistuvat. Silti on tärkeää nostaa esiin sitä, miten nuoret ovat oman elämänsä toimijoita ja aktiivisia vaikuttajia – toisinaan hyvinkin hankalissa tilanteissa ja olosuhteissa. Oma aktiivisuus ja rohkeus, toisten nuorten tai läheisten aikuisten ja usein myös erilaisten ammattilaisten tuki auttaa hankalien kokemusten yli ja mahdollistaa moninaisen nuoruuden elämisen. Nuoret muokkaavat omaa ympäristöään ja hyödyntävät luovasti sen tarjoamia resursseja oman minuutensa ja elämänsä rakentamiseen.

Tutkimukseni on tarkoitus olla moniääninen, ja omien tulkintojeni lisäksi näkyviin pääsevät myös tutkimukseen osallistuneiden näkemykset. Tarkoitus on antaa myös tällä tavalla tilaa nuorten toimijuudelle ja tuoda se näkyväksi tutkimustekstin tasolla. Nuorisotutkimuksen piirissä on kritisoitu romantisoivia näkemyksiä ”nuorten äänen” välittämisestä (esim. Honkasalo 2011, 212). Siksi on syytä painottaa, että tutkimuksen moniäänisyys on tutkijan rakentamaa ja nuorten näkemyksiä kuullaan tutkimuksen asettamissa raameissa. Nuorten elämään, valintoihin ja toimijuuteen päästään tutustumaan monenlaisten aineistojen avulla ja konkreettisesti kuulemalla tutkimuksen ryhmiin osallistuneiden nuorten ääntä videoilla.

HYVINVOIVA SATEENKAARINUORI -KYSELYTUTKIMUS

Keväällä 2013 toteutettuun *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -verkkokyselyyn osallistui 2515 eri-ikäistä vastaajaa, joista 1619 oli iältään 15–25-vuotiaita. Tarkemmat tiedot kyselystä löytyvät Katarina Alangon (2014b, 12–16) tutkimusraportista. Kyselytutkimuksen tuloksia on hyödynnetty tähän mennessä hankkeen aiemmassa julkaisussa, Katarina Alangon *Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?* -kirjassa, joka on julkaistu ruotsiksi vuonna 2013 ja suomeksi vuonna 2014. Alanko on kirjoittanut tutkimuksen tuloksista myös artikkelin *Nuorten elinolot* -vuosikirjaan (Alanko 2014a). Lisäksi Jukka Lehtonen on käyttänyt aineistoa tutkimuksissaan, joiden tuloksia on julkaistu toistaiseksi kahdessa artikkelissa (Lehtonen 2014a ja Lehtonen 2014b) sekä yhdessä pian ilmestyvässä (Lehtonen 2015, ilmestyy).

Tutkimuslomakkeen kysymyksiä, joihin saattoi kirjoittaa avovastauksen, oli niin runsaasti, ettei niiden kaikkien ottaminen käsittelyyn ollut tässä tutkimuksessa mielekäästä.

Valitsin tutkimukseni aineistoksi kysymyksen, joissa pyydettiin kertomaan seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuolen kokemukseen tai ilmaisuun liittyvistä kokemuksista. Kysymys oli muotoiltu seuraavasti:

Jos haluat, voi alla kertoa tarinan erilaisista hyvinvointiin liittyvistä kokemuksistasi, tilanteista tai tapahtumista, jotka liittyvät sukupuolen kokemukseen tai ilmaisuun tai seksuaaliseen suuntautumiseen erilaisissa ympäristöissä (koti, koulu, työ, harrastukset, palvelut jne). Voit esimerkiksi kertoa, millaisia voimavaroja tai ongelmia kokemukseesi liittyi. Voit vastata seuraavista vaihtoehtoista lyhyesti tai pitemmin yhteen tai useampaan kysymykseen. Suluissa esimerkkejä siitä, mihin kertomuksesi voi liittyä. Voit toki kertoa muustakin.

Kysymys oli jaettu seitsemään alakohtaan, joissa annetut esimerkit liittyivät läheisiin ihmissuhteisiin, kouluun ja opiskeluun, työelämään, sosiaali- ja terveyspalveluihin, harrastuksiin, asepalvelukseen sekä Setan ja sen jäsenjärjestöjen toimintaan. Näihin kysymyksiin kirjoitetut vastaukset vastasivat parhaiten nuorten toimijuutta käsitteleviin tutkimuskysymyksiini ja antoivat paljon tietoa sateenkaarinuorten arjesta. Näiden vastausten lisäksi käytin tutkimuksessani avovastauksia kysymyksiin siitä, miten seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuolen kokemus ja ilmaisu ovat vaikuttaneet esimerkiksi opiskeluun tai ihmissuhteisiin. Vaikka näihin kysymyksiin annetut vastaukset olivat enimmäkseen lyhyitä, ne kertoivat nuorten kokemuksia oman toimintansa mahdollisuuksista ja rajoituksista.

Edellä mainittujen, varsinaisesti tutkimuksen kohteeksi ottamieni vastausten lisäksi luin kyselyn vastauksista nuorten kokemukset väkivallasta sekä kuvaukset suurimmasta huolenaiheesta ja seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuolen kokemukseen tai sukupuolen ilmaisuun liittyvistä huolenaiheista. Nämä vastaukset täydensivät kyselytutkimuksen vastausten perusteella rakentamaani kuvaa sateenkaarinuoruudesta, vaikka eivät kertoneet erityisen paljon juuri toimijuudesta. Tutustuin myös vastaajien kyselylomakkeen lopussa antamaan palautteeseen saadakseni tietoa siitä, mitä vastaajien mielestä kyselystä puuttuu ja millaista tietoa olisi syytä vielä kerätä.

Kyselytutkimukseen vastanneista valitsin tutkimukseeni ne, jotka ovat syntyneet vuosina 1989–1998 eli olivat vastaamisajankohtana 15–25-vuotiaita. Tässä seurasin Katarina Alangon (2014b) valintaa, jotta tämän hankkeen määrällistä ja laadullista tutkimusta voidaan haluttaessa lukea rinnakkain. Poistin joukosta vastaajat, jotka ilmoittivat olevansa ainoastaan heteroseksuaalisia eivätkä vastanneet olevansa trans. Tutkimuksessani ovat siis mukana kaikki vastaajat, joiden seksuaalinen suuntautuminen oli, ainakin osin, jokin muu kuin heteroseksuaalisuus (myös esimerkiksi epävarma) ja kaikki trans-vastaajat riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta.

Tällä rajauksella tutkimukseen valikoitui 1535 vastaajaa, joista kaikki eivät olleet vastanneet avokysymyksiin. Lomakkeen kysymys tärkeimmästä huolenaiheesta oli käsittelemistäni kysymyksistä kaikkein vastatuin. Siihen vastasi kaikkiaan 1010 käsittelemääni ryhmään kuuluvaa nuorta. Muihin kysymyksiin vastasi, aiheesta riippuen, muutamasta kymmenestä pariin sataan nuorta, joista osa kirjoitti huomattavan pitkiä kertomuksia kokemuksistaan.

Avovastauksissa näkyy selvästi, että niissä vastataan tutkijan esittämään kysymykseen.

Vaikka kokemuksia kartoittavassa kysymyksessä kehoitettiin kirjoittamaan haluttaessa myös muusta aiheesta, vastaukset pysyivät hyvin tarkkaan annetuissa teemoissa. Lisäksi vastauksista piirretty kuva vahvoista pärjääjistä, mikä osin liittyy vastaamisen muotoon: kysely tiedonkeruun muotona korostaa selviytymistä ja ongelmien ratkaisemista. Toisaalta se, että monet kysymykset käsitelivät esimerkiksi syrjintää ja koettua väkivaltaa, vaikutti siihen, että vastaukset kuvasivat usein kielteisiä kokemuksia. Jotkut vastaajat kokivatkin, ettei onnellisesta arjesta kertomiselle jäänyt riittävästi mahdollisuuksia.

SATEENKAARINUORENA NYT JA ENNEN -KIRJOITUSKERUU

Keräsin kyselyvastausaineistoa täydentävää tietoa sateenkaarinuoruusaiheisen kirjoituskeruun avulla. Kirjoituskeruussa eri-ikäiset sateenkaari-ihmiset muistelivat nuoruuttaan tai kertoivat nyt elämästään nuoruudesta. Keruun järjestivät yhteistyössä Nuorisotutkimusseura, Seta ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto. Keruu oli avoinna 27.1.–30.4.2014, ja keruuajana siihen vastasi 132 kirjoittajaa. Keruuseen osallistuneista 64 oli syntynyt vuosina 1989–1998. Heidän kirjoituksiaan on yhteensä 65, koska yksi vastaaja lähetti kaksi kirjoitusta. Kirjoituskeruusta tiedotettiin Qruiser-verkkopalvelussa ja Facebookissa maksetuilla mainoksilla. Lisäksi tietoa välitettiin Setan viestintäkanavien kautta sekä erilaisilla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille ja sateenkaari-ihmisille suunnatuilla verkkokanavilla, kuten keskustelufoorumeilla ja Facebookin ryhmissä.

Kirjoituskeruut ja erilaiset kilpakirjoitukset ovat Suomessa yleinen ja varsin tuottoisa tiedonkeruun tapa (esim. Taira 2004, 42–43; Pöysä 2006, 223–228). Kansanrunousarkisto on kerännyt jo yli 180 vuoden ajan suomalaisten kokemuksia ja käsityksiä sekä omasta elämästään että mitä erilaisimmista ilmiöistä (esim. Pöysä & Timonen 2004). Keruuvastauksia käytetään tutkimuksessa niin kansanperinteen, historian kuin yhteiskuntatieteidenkin saralla kartoittamaan ihmisten kokemuksia sekä toisaalta sen selvittämiseen, miten ja miksi erilaisista ilmiöistä kerrotaan (esim. Pöysä 2006).

Erilaisiin keruuihin on kertynyt varsin niukasti sellaista tietoa, joka kertoo itse eletystä elämästä sateenkaari-ihmisenä (aiheesta laajemmin ks. Taavetti 2015, ilmestyy). Esimerkiksi homoseksuaalisuuteen on liittynyt vielä viime vuosikymmeniin asti vaikean kulttuuri, joka edelleen näkyy vanhempien ihmisten tavoissa vältellä aihetta (Juvonen 2002, 57–62). Myös lainsäädäntö on rajannut julkista keskustelua seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä, sillä vuoteen 1999 saakka julkinen ”kehottaminen” homoseksuaalisuuteen oli rikos. Lisäksi sateenkaari-ihmisille osoitettuja kirjoituskeruita on toteutettu vasta varsin vähän. Vuonna 2005 Työväen Arkisto ja Seta järjestivät tämän aihepiirin ensimmäisen julkisen keruun otsikolla *Näkymättömästä näkyväksi*. Sen lisäksi kansanrunousarkisto on koonnut vuonna 2002 *Uusi hääperinne* -keruussaan parisuhteen rekisteröintiin liittyvää perinnettä.

Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruun vastaukset ovat muodoltaan eräänlaisia teema-elämäkertoja (omaelämäkerroista ks. esim. Kosonen 2009). Niiden kirjoittamista ohjasi keruukutsu ([LIITE 1](#)), joka sisälsi runsaasti kysymyksiä ja aiheita, joista keruuseen osallistuva voi kirjoittaa. Tämä teemoittelu on todennäköisesti ohjannut monia kirjoittajia muistele-

maan, milloin ja millaisessa tilanteessa he ensimmäistä kertaa havaitsivat kiinnostuksensa samaa sukupuolta olevaan kaveriinsa tai huomasivat, että ympäröivät sukupuolta koskevat normit tuntuvat ahtailta. Monet kirjoitukset alkavat ensimmäisistä havainnoista omasta seksuaalisuudesta ja sukupuolen kokemisesta ja etenevät kohti nykyhetkeä ihastusten, tunteiden määrittelyn, oman sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen kuvaamisen sekä erilaisten yhteiskunnan kohtaamisten kautta. Monet myös kuvaavat sitä, miten kokemus itsestä ja esimerkiksi käytetyt määrittelyt ovat muuttuneet vuosien myötä.

Tämä vastausmuoto ei ole kuitenkaan ainoa käytetty. Yhden vastaajan kirjoitus etenee suoraan keruukutsussa annettujen kysymysten kautta, ja osassa muita vastauksia keruukutsun vaikutus näkyy selvästi. Eräs vastaaja on lähettänyt kuvauksen ihastuksistaan, ja muutama keskittyy kuvaamaan yhtä tiettyä, itselleen tärkeää tapahtumaa. Vastaajista seitsemän on kirjoittanut vastauksensa osittain tai kokonaan runomuodossa. Runomuotoisuuteen myös kannustettiin keruukutsussa.

Kirjoittajilla on suojanaan, heidän niin halutessaan, täydellinen nimettömyys. Kirjoitusta lähettäessä ei ole tarvinnut antaa mitään yhteystietoja tai edes nimeä. Siksi kirjoituskeruuseen on ollut mahdollista lähettää hyvin intiimejä ja itselle kirjoitetun oloisia tekstejä.

Aineistomuoto sopii hyvin täydentämään kahta muuta tiedonkeruuta: laajaa kyselyä, johon on vastattu tutkijan asettamista kysymyksistä lähtien, sekä muodoltaan kollektiivista vertaistutkijaryhmätyöskentelyä. Epäilemättä osin samat ihmiset ovat osallistuneet kahteen tai jopa kaikkiin kolmeen näistä tiedonkeruun muodoista.

Kyselyn avovastauksissa kuvataan paljon sitä, miten kertoa omasta suuntautumisesta tai sukupuolen kokemuksesta muille. Kirjoituskeruussa taas kuvataan sitä, miten näistä tunteista on tullut itse tietoisiksi. Kirjoituskeruussa näkyy, miten sukupuoli ja seksuaalisuus ovat nuorten kokemuksissa yhteen kietoutuneita eikä selkeitä rajoja sille, mikä oikeastaan on osa seksuaalisuuden ja mikä puolestaan sukupuolen kokemusta, voi asettaa. Kokemukset siitä, ettei oikein sovi sukupuolelleen asetettuihin oletuksiin ovat hyvin yleisiä myös niillä sateenkaarinuorilla, jotka nimeävät itsensä miehiksi, naisiksi, tytöiksi tai pojiksi sen mukaan, mikä sukupuoli heille on syntymässä merkitty. Lisäksi monet kirjoittajat kokevat, että heidän kokemuksensa seksuaalisuudestaan vaikuttaa siihen, miten he kokevat sukupuolensa. Tämä on yksi syy, jonka vuoksi olen pitänyt mielekkäänä tarkastella yleisesti sateenkaarinuoria erottelematta tiukasti niitä nuoria, jotka kokevat erityisesti sukupuolienormien ahtautta, niistä joiden elämää rajoittavat seksuaalisuutta määrittävät normit.

Kyselytutkimuksen avovastauksiin verrattuna kirjoituskeruun vastauksissa korostuvat sellaiset kirjoitukset, joissa kirjoittaja on epävarma sukupuolestaan tai kokee sen liikkuvaksi, sekä aseksuaalisuuden kuvaukset. Tähän vaikuttaa mahdollisesti se, että vapaamuotoisessa kirjoituskeruussa on helpompaa kertoa kokemuksista, jotka eivät asetu yleisesti tunnettuihin malleihin. Kirjoituskutsu levisi myös ilmeisen hyvin muunsukupuolisten ja aseksuaalisten nuorten piireissä, ja monet näihin ryhmiin kuuluvat myös kokevat tärkeäksi jakaa oman kokemuksensa kertoakseen aiheesta muille (vastatarinan kertomisesta ja oman, valtavirrasta poikkeavan, näkemyksen kertomisesta keruuseen vastaamisen motiivina Latvala 2004, 143–144). Moni homo- tai biseksuaalinen nuori kirjoittaa mediassa näkyvien homoseksuaalisten julkkisten merkityksestä. Esimerkiksi

aseksuaalisilla nuorilla vastaavia samastumiskohteita ei ole, joten tarve jakaa oma tarina on suuri, jotta muilla samassa tilanteessa olevilla nuorilla olisi edes jotain, mihin samastua.

Ongelmat ja ikävät kokemukset eivät korostu kirjoituskeruuvastauksissa läheskään siinä määrin kuin kyselytutkimuksen vastauksissa. Moni toki kertoo ongelmista ja hankaluuksista itsensä hyväksymisessä, mutta osalle kirjoittajista samat tunteet ovat täysin vieraita. Kyselytutkimuksen avovastauksiin verrattuna kirjoituskeruussa kuvataan huomattavasti enemmän rakkaussuhteita – niin ensimmäisiä ihastuksia kuin seurustelusuhteita ja niiden päättymiseen liittyviä tunteita. Kirjoituskeruuvastauksissa piirtyy monivärinen, mutta ehkä hiukan iloisemman ja toiveikkaamman sävyinen sateenkaarinuoruus kuin kyselyvastauksissa.

Moni keruun vastaaja kertoo sairastamastaan masennuksesta tai esimerkiksi itsemurha-aikeista. Leimallista näillekin kirjoituksille on, että nuoret kertovat aiemmista ongelmistaan ja usein erikseen korostavat, miten nykyinen elämäntilanne on varsin onnellinen. Joissakin tutkimuksissa (esim. Kontula & Haavio-Mannila 1995, 20–21) onkin päätelty, että kirjoituskeruuihin vastaavat erityisesti ne, joilla on kovia kokemuksia, joiden voittamisesta he haluavat kertoa. Sen sijaan ne, joiden elämä on ollut kovin yllätyksetöntä, tai ne, jotka olisivat täysin nujertuneet vastoinkäymisistä, eivät välttämättä vastaa keruukutsuihin. Tämän voi ajatella vaikuttaneen myös *Sateenkaarinuorena nyt ja ennen* -keruuseen. Tuskin kovin moni sateenkaarinuori on voinut elää täysin vapaana seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoleen kohdistuvien normien paineista. Niistä kertovat ne, jotka ovat selvinneet vaikeuksistaan riittävän hyvin pystyäkseen kirjoittamaan kokemuksistaan.

Tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset rakentuivat kyselyaineiston perusteella, koska laadullisen osion teko alkoi kyselyvastausten analyysillä ja sain kirjoituskeruua-aineiston käyttöön verrattain myöhään. Kirjoituskeruun vastaukset mahdollistaisivat monia muitakin näkökulmia, esimerkiksi keskittymisen omasta elämästä kertomiseen. Jatkoissa *Sateenkaarinuorena nyt ja ennen* on erittäin monipuolinen aineisto moninaisille tutkimusasetelmille.

OSALLISTAVA TUTKIMUS

Tutkimukseen kuului myös osio, jossa nuoret työskentelivät tutkimuksen aineiston, tulosten ja omien kokemustensa pohjalta nuorten vapaaehtoisten vetämissä ryhmissä. Ryhmiä oli yhteensä kuusi ja ne kokoontuivat Helsingissä, Kuopiossa, Oulussa ja Tampereella; lisäksi kaksi ryhmää kokoontui internetissä. Toinen nettiryhmistä keskittyi transnuorten kysymyksiin. Ryhmiin kuului yhteensä 32 nuorta, vetäjät mukaan luettuina. Ryhmillä oli käytettävissään laatimani valikoima verkkokyselyn avovastauksia sekä tutkimuksesta siihen mennessä saatuja tuloksia. Kutsun näitä ryhmiä tässä tutkimuksessa vertaistutkijaryhmiksi, jotta vältän sekaannukset esimerkiksi Seta ry:n paikallisiin nuorten ryhmiin tai muihin tekstissä mainittuihin ryhmiin.

Hyvinvoiva sateenkaarinuori -kyselytutkimuksen tuloksista näkyy, että nuorten tavat kuvata omaa seksuaalista suuntautumistaan ja sukupuoltaan ovat hyvin moninaisia. Esimerkiksi seksuaalisuuden osalta kyselyn valmiiden 11 vastausvaihtoehdon joukosta pystyi kukin vastaaja valitsemaan useita, ja jo näistä muodostui yli sata erilaista yhdistelmää.

Lisäksi monet vastaajat olivat vielä määritelleet itse oman seksuaalisen suuntautumisensa tai sukupuolensa. (Alanko 2014b, 19.)

Kyselytutkimuksessa ei kuitenkaan kysytty, mitä eri käsitteet tarkoittavat nuorille. Halusin perehtyä tarkemmin nuorten käyttämiin käsitteisiin, joten tein aiheesta kyselyn nuorten vertaistutkijaryhmissä toimineille, niitä vetäneille ja Setan nuorisotoimikunnan jäsenille. Siinä pyysin kertomaan, millä sanoilla he määrittelevät oman seksuaalisen suuntautumisensa ja sukupuolensa ja mitä nämä sanat heille tarkoittavat. Kyselyyn vastasi yhteensä 44 nuorta. Kysymykset sekä tarkempi kuvaus kyselyn teettämisestä ovat liitteenä (LIITE 2). Esittelen kyselyn tuloksia nimeämistä käsittelevässä luvussa.

Annoin nuorten vertaistutkijaryhmille tehtäväksi tutkia nuorten toimijuutta haluumallaan tavalla. Ohjasin miettimään omien kokemusten ja annetun aineiston pohjalta, mikä toimintaa rajoitti tai mikä antoi sille mahdollisuuksia. Ryhmien tuotosten muoto oli täysin vapaa, ja se vaihtelee chat-ryhmien keskustelusta tekstiin, kuviin ja videoihin. Tutkimuksellisuus selvästi kannusti ryhmiä kokeilemaan erilaisia tutkimusmenetelmiä: Oulun-ryhmä esimerkiksi teki pienen kyselyn, jonka kysymykset he päättivät itse. Tampereen-ryhmässä taas tehtiin haastatteluja. Lisäksi laadin muutamia kysymyksiä, joihin toivoin vertaistutkijaryhmien vastaavan. Kysymykset ovat liitteenä (LIITE 3). Tarkempi, ryhmäkohtainen, kuvaus vertaistutkijaryhmien työskentelystä on myös liitteenä (LIITE 4).

Ryhmätyöskentely oli paitsi tapa hankkia monipuolista ja mielenkiintoista tietoa tämän tutkimuksen käyttöön, myös menetelmällisesti kokeileva tutkimustapa. Sen tavoitteena oli soveltaa *participatory action research* -menetelmää, jota kutsun tässä tutkimuksessa osallistavaksi tutkimukseksi. Ainakin Mervi Kaukko (2013) ja Helena Oikarinen-Jabai (2014) ovat käyttäneet Suomessa osallistavia menetelmiä nuorten tutkimukseen. Lisäksi Anne Puuronen (2002) on käyttänyt kansatutkijuudeksi nimeämänsä menetelmää, jossa nuoret kirjoittavat kokemustensa pohjalta tekstejä ja osallistuvat myös niiden tulkitsemiseen.

Juha Suoranta ja Sanna Rynänen kutsuvat teoksessaan *Taisteleva tutkimus* (2014, 195–207) vastaavia menetelmiä osallistavaksi toimintatutkimukseksi ja kriittiseksi toimintatutkimukseksi sekä yhteistoiminnalliseksi tutkimukseksi. Vielä yksi vaihtoehtoinen nimitys voisi olla vertaistutkimus, joka terminä korostaa sitä, että tutkimusta tekevät vertaiset, siis tässä tapauksessa toiset sateenkaarinuoret.

Yksi osallistava tutkimuksen lähtökohdista liittyy aktivisti- ja taistelevan tutkimuksen pitkään perinteeseen. Tähän traditioon kuuluu moninainen joukko erilaisia tutkimusmenetelmiä, lähestymistapoja ja tutkimusorientaatioita, joita yhdistää tutkijan sitoutuminen sosiaaliseen muutokseen ja aiemmin hiljennettyjen tai marginaaliin asetettujen äänten kuuntelemiseen. Taistelevaa tutkimusta yhdistää myös kriittinen asenne valtavirtatieteen ja oman alan historiaan. (Suoranta & Rynänen 2014, 15–18.)

Ajatus sorrettujen äänen kuuntelemisesta tai tutkittavien valtaistamisesta – kuten Jaana Lähteenmaa (2002) nimittää tätä ilmiötä tyttö tutkimuksen osalta – on herättänyt myös ansaittua kritiikkiä: mikä oikeus tutkijalla on kertoa, mitä tutkittavat tarvitsevat, tai pahimmillaan puhua heidän puolestaan? (Kritiikistä ks. esim. mt.) Ajattelen itse, että tämä kritiikki on tarpeellista, mutta ei missään tapauksessa syy olla tekemättä osallistavaa tai taistelevaa tutkimusta. En kuvittele antavani kenellekään ääntä. Tutkimillani nuorilla on ääni tai oikeastaan monia ja monenlaisia ääniä. He ovat täysin kykeneviä puhumaan

omasta puolestaan, ja monet heistä vaikuttavat mitä erilaisimmilla areenoilla.

Tutkimuksessani minulla on mahdollisuus tuoda nuorten näkemyksiä osaksi tutkimuskeskustelua ja asettaa tutkijatulkinnat ja nuorten tulkinnat dialogiin keskenään (ks. myös Puuronen 2002, 295–296). Uskon, että tällä tavalla toteutettu tutkimus tuottaa monipuolista ja hedelmällistä tietoa sateenkaarinuoruudesta. Myös esimerkiksi Johanna Uotinen (2008) on pohtinut, mitä tarkoittaa tutkittavien äänen kuuleminen tai tuominen esiin tutkimuksessa. Ajattelen Uotisen tavoin, että tutkijan tehtävä ei ole pyrkiä toistamaan lainausten tai otteiden avulla tutkittavien näkemyksiä sellaisenaan, vaan nimenomaan osoittamaan, miten tutkittavien toimijuus asettuu arkisiin, yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin yhteyksiinsä.

Suunnitellessani vertaistutkijaryhmien työskentelyä käytin hyödykseni Alice McIntyren teosta *Participatory Action Research* (2008) sekä jossain määrin myös Sara Kindonin, Rachel Painin ja Mike Kesbyn toimittamaa *Participatory Action Research Approaches and Methods* -kokoomateosta (2007). Näistä molemmat antoivat ideoita tutkimukseen ja luottamusta siihen, että yllätykset ja muutokset tutkimuksen matkan varrella eivät ole vaarallisia, vaan osallistavaan tutkimukseen kuuluva piirre.

McIntyre (2008, 58–59) määrittelee, että osallistavassa tutkimuksessa ei ole keskeisintä käytetty metodologia, vaan se, miten osallistujat arvioivat omaa kokemuksellista tietoaan ja tarkastelevat omia, arkisiakin, kokemuksiaan uudesta näkökulmasta. Tämä refleksiivisyys erottaa osallistavan tutkimuksen kokemusasiantuntijuudesta. Osallistava tutkimus soveltuu hyvin sateenkaarinuoruuden tutkimukseen myös siksi, että sateenkaarinuoria tutkittaessa on tarkoitus tavoittaa normeja haastavaa ja mahdollisesti normien ulkopuolelle jäävää tai asettuvaa nuoruutta. Jos halutaan tutkia elämää, joka haastaa normeja, miksi tutkiakaan normien mukaisesti? (Queer-ajattelusta ja tutkimuksesta ks. esim. Sorainen 2013, 39.)

Kokonaisuudessaan osallistuva tutkimus edellyttäisi, että osallistuvilla vertaistutkijoilla on mahdollisuus ottaa osaa tutkimukseen koko sen keston ajan, suunnittelusta aineiston keruun ja analyysin kautta aina tulosten arviointiin. Esimerkiksi Mervi Kaukko (2013, 201–203) kuvaa osallistavaa tutkimusta kehämäiseksi prosessiksi, jossa vuorottelevat havainnointi, suunnittelu, toiminta ja reflektointi. Hänkin korostaa, ettei vertaistutkijoiden osallistumisen tarvitse olla kaikissa vaiheissa yhtä laajaa tai kiinteää. Tässä tutkimuksessa osallistuminen liittyi lähinnä aineiston keruuseen, sillä vertaistutkijaryhmien tuottama materiaali on tutkimuksen aineistoa. Vertaistutkijat osallistuivat myös analyysiin siltä osin, että ryhmillä oli käytössään samoja avovastauksia kuin minulla tutkijana.

Se, että vertaistutkijat voisivat osallistua myös tutkimuksen tulosten ja julkaisun kommentointiin, vaatisi, että nuorilla olisi aito mahdollisuus tutustua kirjoittamaani tekstiin ja käydä keskustelua siitä. Mielestäni tämän tutkimuksen kohdalla todellinen mahdollisuus osallistua keskusteluun tulosten tulkinnasta olisi vaatinut vertaistutkijaryhmien kokoamista uudelleen, mikä ei ollut aikataulun puitteissa mahdollista eikä myöskään tämän tutkimuksen suunnitelmissa. Tarjosin tosin halukkaille vertaistutkijaryhmien vetäjille mahdollisuuden lukea käsikirjoitusversion ja kommentoida sitä. Lisäksi niille, jotka näkyvät tunnistettavasti videoilla tai joiden kirjoituksista siteeraan pitkiä otteita, olen lähettänyt tutkimuksestani heidän kokemuksiaan käsittelevät katkelmat varmistaakseni, että heille sopii kokemusten julkaiseminen siinä yhteydessä, mihin ne olen asettanut.

Vertaistutkijaryhmiä ei havainnoitu eikä niiden keskusteluja kirjattu ylös – elleivät sitten ryhmät itse niin halunneet tehdä. Tämä tuki osaltaan tutkimuksen vertaistutkijaryhmien autonomiaa sekä ryhmiin osallistuneiden mahdollisuuksia suojella itseään ja omaa yksityisyyttään haluamissaan rajoissa. Toisaalta ei ole syytä liioitella sitä, missä määrin vertaistutkijaryhmien toiminta lähti nuorista itsestään. Ryhmät työskentelivät tämän tutkimuksen kontekstissa ja tutkimuksen tavoitteiden täyttämiseksi. Ryhmien toiminnassa näkyivät sekä tietoisuus tarpeesta tuottaa tutkimukselle hyödyllistä materiaalia että osin tavoitteiden asettamat paineet.

Suoranta ja Ryyänen (2014, 205–207) kirjoittavat, että osallistavaa toimintatutkimusta on kritisoitu siitä, että suurelliset projektit eivät kuitenkaan muuta maailmaa niin valtavasti kuin tutkimusten idealistisissa tavoitteissa on oletettu. Ehkä osallistavan tutkimuksen periaatteet toimivat paremmin pienessä mittakaavassa, toteutettuina siinä laajuudessa, jossa ne on mahdollista asettaa kulloisenkin tutkimuksen raameihin. Kuten Suoranta ja Ryyänen määrittelevät, osallistava tutkimus – kuten muukin taisteleva tutkimus – on enemmän maailmankuvallinen orientaatio kuin jokin tietty menetelmä tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessa orientaatio on tarkoittanut sitoutumista nuorten moninaisten näkemysten esiin tuomiseen sekä yhdenvertaisuuden parantamiseen.

Toivon, että tämä kirja asettaa kunkin ryhmän työn tulokset osaksi suurempaa kokonaisuutta ja näyttää, miten tärkeä osa tutkimusta ryhmätyöskentely on ollut. Olen sitä mieltä, että osallistava työskentely oli korvaamattoman arvokas kokemus sekä metodisena kokeiluna että juuri tämän tutkimuksen aineistoa ja sen tulkintaa tuottavana työskentelytapana. Nuorten yhteinen luovuus, älykkyys ja avoimuus tuottivat kiteytyksiä ja tulkintoja, joihin en olisi yksin toimivana tutkijana yltänyt. Monesti vertaistutkijaryhmien tuotokset vastasivat sellaisiin muusta aineistosta nousseisiin kysymyksiin, jotka uhkasivat jäädä muuten vaille vastausta. Ryhmien tuotokset sekä vahvistivat että kyseenalaistivat tutkijatulkintoja aineistoista.

AINEISTON ANALYYSI JA AIEMPI TUTKIMUS

Tämä tutkimus on luonteeltaan aineistolähtöinen, eli käsiteltävät teemat on valittu sen perusteella, mitä aineistoa lukiessa nousi esiin. Erityisesti vertaistutkijaryhmien tuotokset ja niissä näkyvät teemat ovat saaneet ohjata tutkimusta. Tarkoitukseni on antaa vertaistutkijaryhmien äänen kuulua siinä, mikä sateenkaarinuoruudessa on heidän mielestään tärkeää. Siksi olen analysoinut käytössäni olevan suuren aineistomäärän etupäässä niiden teemojen osalta, jotka nousivat ryhmissä esiin. Samoin olen käyttänyt aiempaa tutkimuskirjallisuutta erityisesti tässä aineistossa esiin nousevien teemojen osalta, enkä edes pyrkinyt kartoittamaan systemaattisesti kaikkea sateenkaarinuoruutta koskevaa tutkimusta. Tutkimuskirjallisuus on pääosin suomalaista ja ulkomaiseen, lähinnä ruotsalaiseen, tutkimukseen viittaa vain esimerkinomaisesti.

Hyvinvoiva sateenkaarinuori -tutkimus on sekä aineistonsa laajuudelta että käsitellyiltä teemoiltaan ainutlaatuinen. Aiemmin sateenkaarinuoria on tutkittu lähinnä kouluissa. Tätä tutkimusta on tehnyt etenkin kasvatussosiologi Jukka Lehtonen (erityisesti 2003),

joka on kirjoittanut myös sateenkaarinuorista työelämässä (2004b, 2004c, 2004d) ja sateenkaarinuorten identiteettipohdinnoista (esim. 1998). Lisäksi sateenkaarinuoriin kohdistuvaa syrjintää on tutkittu kahdessa viime vuosina tehdyssä selvityksessä (Kankkunen ym. 2010 ja Huotari & Törmä & Tuokkola 2011).

Myös muuta sateenkaari-ihmisten tilannetta koskevaa tutkimusta on ilmestynyt viime vuosina, ja osa tästä tutkimuksesta on hyödyllistä myös sateenkaarinuorten tilanteen asettamisessa laajempaan kontekstiinsa. *“Eihän heterotkaan kerro...”* on Jukka Lehtosen ja Kati Mustolan toimittama, vuonna 2004 julkaistu laaja tutkimusantologia, joka käsittelee seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä työelämässä. Marja Kokkonen (2012) puolestaan on selvittänyt sateenkaari-ihmisten kokemuksia urheilun ja liikunnan piirissä. Sateenkaari-ihmisten asema on muuttunut nopeasti, joten eri-ikäisten kokemusten vertailussa tulee olla varovainen. Eri-ikäisiä sateenkaari-ihmisiä käsittelevistä tutkimuksista näkee, millaista pysyvyyttä ja jatkuvuutta kokemuksista löytyy, ja toisaalta, millaisia muutoksia on tapahtunut nopeastikin.

Ruotsissa tehdyt tutkimukset tarjoavat mielenkiintoisia vertailukohtia suomalaisten sateenkaarinuorten kokemuksille. Ruotsin Ungdomsstyrelsen on julkaissut useita selvityksiä ruotsalaisten sateenkaarinuorten tilanteesta. Vuonna 2010 julkaistu *Hon hen han* -raportti analysoi sateenkaarinuorten terveydentilaa sekä erimerkiksi syrjinnän vaikutuksia terveyteen. Se toimi myös inspiraationa *Hyvinoiva sateenkaarinuori* -kyselytutkimuksen kysymyksenasetteluille (Alanko 2014b, 15).

Käytin apuna tutkimusaineiston analyysissä Atlas.ti-analyysiohjelmaa. Sen avulla luokittelin aineistoa sen perusteella, millaisia teemoja aineistosta nousi (esimerkiksi omasta elämästä kertominen, osallistuminen toimintaan). Lähtökohtani oli aineistolähtöinen tutkimusote, mutta sitä ohjasi toimijuuden näkökulma. Etsin aineistosta toimijuuteen liittyviä aiheita, kuten omaa toimijuutta tukeneita tai sille esteitä asettaneita asioita. Etsiessäni toimijuutta en kiinnittänyt huomiota tekstin muotoon, kuten siihen, kirjoittaako vastaaja itsestään minä-muodossa vai ei (vrt. Gordon 2005, 121–122). Keskityin tekstin sisältöön ja etsin kuvauksia, joissa vastaaja kertoo kohtaamistaan tilanteista ja niissä toimimisestaan, oli kertomisen muoto mikä tahansa. Tähän päädyin, koska alustavan analyysin perusteella vaikutti siltä, ettei kirjoittamisen muodolla ja sisällöllä ollut merkittävää yhteyttä toisiinsa.

Koska tutkimukseni tarkoituksena on kuvata sateenkaarinuoruutta ja sateenkaarinuorena elämistä pitäen esillä nuorten moninaisia ja keskenään ristiriitaisiakin näkökulmia, tutkimusteksti sisältää paljon lainauksia niin kyselyvastauksista, kirjoituskeruusta kuin vertaistutkijaryhmien työskentelystäkin. Sitaatit on merkitty tunnisteilla, joista (KYSELY) tarkoittaa kyselytutkimuksen avovastausta, (KERUU) kirjoituskeruun vastausta ja (RYHMÄ) vertaistutkijaryhmän tuotosta.

Kaikki sitaatit on esitetty alkuperäisessä muodossaan siten, että ilmiselvät lyöntivirheet on korjattu ja tunnistamisen mahdollistavat paikannimet sekä henkilöiden nimet on poistettu. Samoin chat-keskustelijoiden nimimerkit on poistettu. Esimerkiksi chat-keskustelujen puhekielisen asun olen jättänyt ennalleen. Verkkokeskustelun luonteen mukaisesti chatissa käydään usein keskusteluja limittäin. Tämän vuoksi olen editoinut puheenvuoroja siten, että lukijan on mahdollisimman helppo seurata yhtä aihetta koskevan keskustelun etenemistä. Poistot on merkitty hakasulkeihin.

TUTKIMUSETIIKKA

Nuoria koskeva tutkimus on tasapainottelua. Nuorilla pitää olla mahdollisuus tulla kuulluksi tutkimuksessa, mutta toisaalta tutkimukseen osallistumiseen ei saa painostaa eikä siitä saa olla nuorille haittaa (tästä tasapainottelusta ks. esim. Vehkalahti ym. 2010, 14–17). Sama tasapainottelu toki koskee myös nuorten parissa tehtävää työtä, eivätkä läheskään kaikki tutkijoiden pohtimat eettiset kysymykset koske vain tutkimusta. Etenkin tutkittaessa vähemmistöön kuuluvia nuoria on tärkeää pitää huolta siitä, ettei tutkimukseen osallistuminen lisää esimerkiksi nuorten riskiä joutua syrjinnän kohteeksi. Nuoria koskevan tutkimuksen eettiset pohdinnat näyttävät kovin erilaisina, jos niitä tarkastellaan nuorten suojelun näkökulmasta, kuin jos painotetaan nuorten oikeutta osallistua ja tulla kuulluiksi. Arvioin seuraavassa tämän tutkimuksen eettisiä ulottuvuuksia sekä nuorten osallistumisen että haittojen minimoimisen näkökulmasta.

Ihmistieteiden tutkimuseettisissä periaatteissa edellytetään tutkimukseen osallistuvien itsemääräämisoikeuden kunnioittamista, heidän yksityisyytensä suojelua ja sitä, ettei tutkimus aiheuta tutkittaville haittaa (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 4). Nämä eettiset periaatteet pätevät tietysti nuorten tutkimuksessa, mutta lisäksi on otettava huomioon joitakin erityiskysymyksiä. Eettiset erityiskysymykset liittyvät ennen kaikkea alaikäisten nuorten osallistumiseen tutkimukseen (Vehkalahti ym. 2010, 13). Tässä tutkimuksessa alle 18-vuotiaita nuoria osallistui vertaistutkijaryhmiin, kyselytutkimukseen ja kirjoituskeruuseen, mutta kaikki osallistuneet olivat vähintään 15-vuotiaita. Kaikkiin tutkimuksen osiin osallistuminen oli vapaaehtoista, ja vastatessaan kirjallisesti nuorilla oli mahdollisuus välttää aiheita, joista he eivät halunneet kertoa. Tämä vähentää mahdollisesti kipeistä aiheista kertomiseen liittyvää psyykkistä kuormitusta (vrt. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 7; aiheesta konkreettisesti anoreksiatutkimuksen yhteydessä ks. Puuronen 2002, 289–291). Lisäksi kipeistä aiheista kertominen voi toki olla muutakin kuin kuormittavaa, esimerkiksi helpottavaa.

Osa sateenkaarinuorista ei ole kertonut kotonaan omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuolen kokemuksestaan. Osalla taas perhe ei hyväksy nuoren sateenkaarevuutta. Vaatimus siitä, että alaikäisten nuorten pitäisi pyytää vanhemmiltaan lupa tutkimukseen osallistumiseen, olisi käytännössä tuhonnut mahdollisuudet kuulla näiden nuorten näkemyksiä. (Klaus Mäkelä (2010, 71–72) esittelee tilanteita, joissa tutkimusluvan pyytäminen tekee tutkimuksesta mahdottoman toteuttaa.) Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeet (2009, 5) katsovat, ettei huoltajien luvan pyytämien ole välttämätöntä, vaikka tutkitaan alaikäisiä nuoria, tilanteissa, joissa tutkimus ei aiheuta nuorille haittaa ja joissa tutkimusluvan pyytäminen huoltajilta olisi vaikeaa tai joissa nuorilla ja heidän vanhemmillaan saattaa olla eturistiriitä. Samaa tulkintaan päätyy Mäkelä (2010, 83).

Vertaistutkijaryhmiin osallistuneet nuoret saivat tietoa tutkimuksen taustasta ja tavoitteista ensimmäisessä kokoontumisessa sekä suullisesti että kirjallisesti. Samalla jaoin osallistujille Valtakunnallisen neuvontapalvelun (nykyinen Sinuiksi-palvelu (<http://www.sinuiksi.fi/>), Setan paikallisjärjestöjen sekä Transtukupisteen yhteystiedot ja kerroin, että näihin tahoihin voi olla yhteydessä, mikäli ryhmien toiminnassa nousee esiin jotain, minkä käsittelyyn he kaipaavat tukea. Olin myös etukäteen yhteydessä näihin tahoihin ja kerroin

tutkimuksestani heille. Kehotin vertaistutkijaryhmiin osallistuneita olemaan yhteydessä minuun, jos heillä on tutkimukseen liittyen jotakin kysyttävää. Jokainen ryhmään osallistunut allekirjoitti tutkimussopimuksen, jossa antoi luvan ryhmien tuotosten käyttämiseen tässä tutkimuksessa ja ryhmien niin halutessa myös jatkotutkimuksessa ja Seta ry:n toiminnassa. Lisäksi nuoret antoivat niin halutessaan sopimuksessa luvan tuotosten julkaisemiseen.

Ilmeisin osa nuorten suojelemista on heidän henkilöllisyytensä salaaminen tutkimusjulkaisuissa. Nimien poistaminen on tavallinen tutkimuskäytäntö, mutta aina se ei riitä: etenkin pienissä vähemmistöryhmissä toisten samaan ryhmään kuuluvien tunnistaminen on mahdollista, vaikkei nimiä olisikaan esillä (vrt. esim. Juvonen 2002, 65–67). Esitän otteita kirjoituskeruun ja kyselytutkimuksen vastauksista enimmäkseen lyhyinä lainauksina enkä yhdistä saman vastaajan vastauksia toisiinsa kuin poikkeustapauksissa. Tämä vähentää osaltaan tunnistamisen mahdollisuutta.

Kysymyksen nimettömyydestä voi myös kääntää toisin päin ja kysyä, kenellä on oikeus näkyä omalla nimellään tutkimuksessa. Kun nuoret tekevät aktivismia ja vaikuttamista myös omilla nimillään ja kasvoillaan, tuntuu hiukan nurinkuriselta, että heidän henkilöllisyyttään suojellaan tiukasti tutkimuksessa. Koska osalle nimettömyys on tärkeä ja välttämätön asia, on turvallisinta, että kaikki nuoret esiintyvät tässä tutkimuksessa nimettöminä. Videoilla osa nuorista näkyy omilla kasvoillaan, mutta myös silloin nimettöminä. Olen harkinnut kunkin videon kohdalla sen tutkimukselle antamaa lisäarvoa sekä siinä näkymisen mahdollista haittaa nuorille. Olen myös varmistanut erikseen videoilla näkyviltä nuorilta, että he tiedostavat videolla näkymiseen mahdollisesti liittyvät riskit ja hyväksyvät kontekstin, johon video on tässä tutkimuksessa asetettu.

Videot tuovat lähelle kysymyksen nuorten kuulemisesta, autenttisesta äänestä ja sen näkymisestä tutkimuksessa. Näitä teemoja on nuorisotutkimuksessa tarkasteltu myös kriittisesti (esim. Honkasalo 2011, 212). Nuorten keskenään suunnittelemat ja toteuttamat videot, joiden aiheet he päättivät itse, antoivat ryhmille mahdollisuuden päättää, mitä teemoja käsitellä ja millä tavoin. Toisaalta ei ole syytä romantisoida videoiden aitoutta. Ne on tuotettu tämän tutkimuksen kontekstissa ja tutkimuksen tavoitteiden täyttämiseksi. Lisäksi ryhmän päätöksissä osan mielipiteet ovat voineet jäädä vähemmistöön, kun on toteutettu sitä, mikä on yhteisesti koettu kiinnostavimmaksi.

Osallistavien menetelmien käyttö nuorten sukupuolta ja seksuaalista suuntautumista koskevien kokemusten käsittelyssä asettaa erityisiä kysymyksiä, sillä aihe on hyvin henkilökohtainen ja usein tiukkaa anonyymiutta vaativa (vrt. Suurpää (2002, 33–36), joka kirjoittaa ryhmähaastattelusta rasismia tutkittaessa). Sen voi katsoa yhtäältä korostavan nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja nuorten autonomiaa oman elämänsä ja siitä kertomisen suhteen (ks. Mäkelä 2010, 76–77; Raevaara 2010, 89–90) – etenkin, kun ryhmien oli mahdollista määrittää tutkimuksen antamissa puitteissa itse, mitkä näkökulmat ne kokivat mielenkiintoisiksi ja itselleen tärkeiksi, ja keskittyä niihin.

Toisaalta ryhmien toiminnassa nuoret saattoivat joutua käsittelemään itselleen hankalia aiheita, ja kiinnostus sateenkaariteemoihin – joka usein tarkoittaa myös kuulumista seksuaalitali sukupuolivähemmistöön – tuli ainakin muiden ryhmän jäsenten tietoon. Välttääkseni riskiä, että nuoret joutuisivat ryhmässä kertomaan itsestään enemmän kuin oikeastaan tahtoivat, korostin, että jokaisella on oikeus päättää, missä määrin haluaa osallistua ryhmän

työskentelyyn. Samoin se, että ryhmien oli mahdollista työskennellä kyselytutkimuksen avovastausten pohjalta, mahdollisti ryhmätyön etäännyttämisen omista kokemuksista.

Tässä tutkimuksessa viittaa vertaistutkijaryhmiin niiden itse valitsemilla nimillä, jotka kaikki liittyvät ryhmän toimintapaikkaan. Ryhmillä oli myös mahdollisuus valita, että niihin ei saa viitata paikkakunnan tai netissä toimimisen perusteella, mutta kaikki ryhmät valitsivat, että paikan saa kertoa. Vertaistutkijaryhmiin viittaaminen ryhmänä, ilman, että niissä toimineita mainitaan erikseen, luo osaltaan nimettömyyden turvaa. Kenenkään henkilökohtaiset kokemukset eivät nouse erikseen esiin. Toisaalta tällainen käsittely voi myös vaarantaa yksilöllisten tarinoiden erillisyyden. Kun sateenkaarinuorten kokemuksia määrittää moninaisuus, on syytä myös kysyä, missä määrin vertaistutkijaryhmien tuotokset piilottavat tätä moninaisuutta. Yksilöllisyys pääsee kuitenkin tässä tutkimuksessa esiin kirjoituskeruun ja kyselytutkimuksen vastauksissa.

Yksi osa tutkimuksen eettistä toteuttamista on kunnioittava tapa kirjoittaa niistä, joita tutkimus koskee (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 7). Tutkittaessa vähemmistöryhmiin kuuluvia nuoria on tärkeää, ettei tutkimus vahvista negatiivisia stereotyyppioita ja siten osallistu syrjivien käytäntöjen tukemiseen. Osallistavia menetelmiä käytettäessä on mahdotonta unohtaa, että tutkimus käsittelee eläviä ihmisiä, ja empaattinen suhtautuminen leviää myös niihin, joiden tekstejä tutkimuksessa lukee. Siksi ainakin tässä tutkimuksessa osallistava tutkimus on edistänyt eettistä, tutkittavien arvoa kunnioittavaa tutkimusta, tutkimusaineistojen käsittelyä ja tutkimuksesta kirjoittamista.

Tutkimuksen nuoret ovat yksilöitä, eivät jonkin ryhmän edustajia, ja pyrkimykseni on nimenomaan käsitellä sateenkaarinuorten moninaisuutta. Toivon siis, että tällä tavoin tutkimukseni toimii stereotyyppistä ajattelua vastaan. Eettinen ja nuorten näkemyksiä kunnioittava suhtautuminen ei tietenkään tarkoita, että tutkimukseen osallistuneet nuoret välttämättä allekirjoittaisivat kaikki tekemäni tulkinnat. Kaikilla tutkimukseen osallistuneilla ja muilla sateenkaarinuorilla on oikeus eriäviin näkemyksiin, jotka nousevat heidän kokemuksistaan. Tämä tutkimus ei ole koko totuus sateenkaarinuoruudesta.

Nuorten tutkimuksen eettisyyden arviointiin vaikuttaa tutkimuksesta saatava uusi tieto ja se, olisiko vastaava tutkimus mahdollista tehdä ilman, että siihen osallistuisi nuoria (Mäkelä 2010, 82–84). Sateenkaarinuoruudesta on hyvin vähän tutkimustietoa, ja jo nuorten yhdenvertaisuuden edistämiseksi tätä tietoa kaivataan lisää. Sateenkaarinuoruutta ei voi mielekkäästi tutkia ilman, että nuorten kokemuksista kysytään nuorilta itseltään. Lisäksi jo tutkimuksen tekemisellä on mahdollista antaa viesti siitä, että sateenkaarinuorten elämä ja kokemukset ovat tärkeitä.

Tutkimukseen osallistuminen voi olla myös positiivinen ja voimaannuttava kokemus. Monille nuorille tähän tutkimukseen osallistuminen oli ilmiselvästi tärkeää. Jo kyselytutkimuksen vastauksissa moni kiitteli siitä, että sateenkaarinuoruutta tehdään tutkimuksen avulla näkyväksi. Esimerkiksi kirjoituskeruuseen kirjoittamalla oli myös mahdollista pohtia omaa minuuttaan.

SEKSUAALISUUDEN JA SUKUPUOLEN MONINAISUUS

Tutkimukseni keskeisiä käsitteitä on seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus. Esitelen siihen liittyviä käsitteitä seuraavassa, nimeämistä käsittelevässä, luvussa, jossa myös selvitän, mitä nämä käsitteet tarkoittavat tutkimukseeni osallistuneille nuorille. Nuorten käyttämät määrittelyt omalle seksuaalisuudelleen ja sukupuolelleen ovat muuttuvia ja hyvin yksilöllisiä. Ulkopuolelta ei ole mahdollista määrittää, mikä kunkin kokemus on, vaan sen voi kertoa ainoastaan ihminen itse.

Sateenkaareva moninaisuus ei rajoitu tässä tutkimuksessa esitettyyn: esimerkiksi transvestisuus ja intersukupuolisuus puuttuvat tästä tekstistä, koska ne eivät tulleet esiin tämän laadullisen tutkimuksen aikana. Nuoria, joilla oli transvestisuuteen tai intersukupuolisuuteen liittyviä kokemuksia, osallistui kyllä kyselytutkimukseen muutamia (Alanko 2014b, 45), mutta nämä teemat eivät näy kyselyn avovastauksissa eivätkä kirjoituskeruun vastauksissa, eikä yksikään vertaistutkijaryhmistä ottanut suoraan esiin niihin liittyviä aiheita.

Käytän tässä tutkimuksessa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyviä käsitteitä aineistolähtöisesti ja pyrin mahdollisimman tarkkaan seuraamaan niitä sanavalintoja, joita nuoret käyttävät itsestään. Siksi tutkimukseni ei vastaa täysin Seta ry:n sanastoa (<http://seta.fi/hlbtqi/>). Sanasto voi olla silti hyvä apu tätä tutkimusta lukiessa, mikäli käsitteet ovat ennestään vieraita. Lisäksi lainauksissa nuoret saattavat käyttää itsestään sanoja, jotka muiden käytössä olisivat hyvin loukkaavia. Kirjoittaja voi esimerkiksi kutsua itseään hintiksi tai transuksi, vaikka nämä sanat ovat muiden käyttäminä asiatonta ja syrjivää kielenkäyttöä. Vähemmistöön kuuluvilla itsellään on mahdollisuus ottaa loukkaavia nimityksiä uuteen, positiivisempaan käyttöön.

Tässä tutkimuksessa en esitä nuoria vertailtavina ryhminä, vaan painotan nuorten kokemusten moninaisuutta ja liikkuvuutta sekä sitä, että suurelta osin sateenkaarinuorten ongelmat liittyvät samoihin syrjiviin, hetero- ja sukupuolinormatiivisiin rakenteisiin. Jos tutkimuksessa rakennetaan ryhmittelyjä, ne korostavat helposti eroja ryhmien välillä ja häivyttävät ryhmien sisäisiä eroja. Tutkimusten kategoriat myös leviävät tutkimuskirjallisuudesta muualle ja pahimmillaan vahvistavat eri ryhmiä koskevia stereotypioita. Lisäksi vertailua tekevä tutkija joutuu yhdistelemään kategorioita tavalla, joka ei aina vastaa tutkittavien itseyttä, koska moninaisuus on niin suurta, ettei vertailu muuten olisi mielekästä. Edellä sanottu ei tarkoita, ettei myös sateenkaarinuorten tutkimuksessa olisi mahdollista, hyödyllistä ja mielekästä muodostaa nuorista ryhmiä ja verrata niiden välillä nuorten kokemuksia. Katson kuitenkin, että on tärkeää tehdä tutkimusta myös siten, että kategorioita tarkastellaan kriittisesti ja etsitään pikemmin sateenkaarinuoria yhdistäviä kuin erottavia tekijöitä.

Käytän tutkimuksessani nuorten itse itsestään käyttämien nimitysten lisäksi kattokäsitettä sateenkaarinuoret. Sateenkaarinuori ei ole ainakaan monille nuorille itsemäärittelyllinen termi, vaan se on saman tyyppinen yleiskäsite kuin seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöt. Yksi kirjoituskeruuseen vastannut myös kieltäytyy suoraan määrittämästä itseään sateenkaarinuoreksi, vaikka hänkin on tunnistanut itsensä sateenkaarinuorille suunnatun kirjoituskeruun kuvauksesta:

En koe käsitteen ”sateenkaarinuori” kuvaavan itseäni, se kuulostaa liian erikoiselta. Olen vain tavallinen tyyppi, joka nyt sattuu seurustelemaan samaa sukupuolta olevan kanssa. Ärsyttää, että seurustelukumppanin sukupuolella on niin paljon väliä, että muut asiat jäävät sen varjoon! (KERUU)

Valitsin sateenkaarinuoret-termin – erilaisten mahdollisten eri identiteettiryhmiä kuvaavien kirjainlyhenteiden (kuten hlbtiq) tai seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt -käsitteen sijaan – osin kielellisistä syistä: yksinkertainen, suomenkielinen sana tekee tekstistä luettavampaa. Lisäksi sateenkaarinuoret-termi korostaa mahdollisuutta kokemusten muutokseen eikä sido tutkimiani nuoria tiettyihin, identiteettiperustaisiin vähemmistö-kategorioihin. Varmasti mikä tahansa valittu yleiskäsite tuntuisi osasta tutkimiani nuoria vieraalta. Ajattelen tosin, että koska tutkimuksen aineisto on kerätty kyselyssä, keruussa ja vertaistutkijaryhmissä, jotka kaikki on nimetty sateenkaarinuori-termillä, ei käsite ole todennäköisesti täysin näihin osallistuneiden itsemäärittelyn vastainen.

NORMIT, SYRJINTÄ JA YHDENVERTAISUUS

Toinen tutkimukseni keskeisistä käsitteistä on normit. Määrittelen normikriittisen *Älä oletta – Normit nurin!*-oppaan (2013, 10–11) mukaisesti normit oletuksiksi siitä, millaisia ihmiset ovat ja millaisia heidän tulisi olla. Normien haastaminen saattaa altistaa syrjinnälle. Tämän tutkimuksen kannalta oleellisia normeja ovat seksuaalisuutta ja sukupuolta määrittävät normit. Sukupuolijärjestelmän käsite yhdistää sukupuolta määrittävien normien vaikutuksen. Vallitsevan sukupuolijärjestyksen mukaan kaikki ihmiset ovat joko naisia tai miehiä, sukupuoli on synnynnäinen ja pysyvä ominaisuus ja sukupuolet ovat keskenään erilaisia. Lisäksi sukupuolinnormit rajaavat sitä, mitä pidetään sopivana naisille tai miehille. Sukupuolijärjestelmään kuuluu myös hierarkkisuus, jonka mukaan naisia ja naisellisuutta pidetään yhteiskunnassa vähemmän arvokkaana kuin miehiä ja miehisyttä. (Rossi 2012, 28.)

Heteronormatiivisuus perustuu sukupuolinnormille, sillä sen mukaisesti naiset ja miehet nähdään vastakkaisina, mutta toisiaan täydentävinä, jolloin ainoa oikea ja sopiva rakkaussuhde on heteroseksuaalinen parisuhde (heteronormatiivisuudesta, sen taustasta ja rinnakkaiskäsitteistä ks. Lehtonen 2003, 29–32). Tällainen ajattelu tekee muista suhteista ja muunlaisista tunteista näkymättömiä yhteiskunnassa. Osana tätä tutkimusprosessia työskennellyt Kuopion vertaistutkijaryhmä määritteli heteronormatiivisuuden seuraavasti ja pohti myös sen syitä:

2.1. Mitä heteronormatiivisuus on?

Heteronormatiivisuus tai hetero-oletamus on oletus yksilön heteroseksuaalisuudesta. Se voi olla myös ryhmään, yhteisöön tai jopa koko yhteiskuntaa kohdistuva oletus, jossa oletetaan ryhmän olevan homogeeninen joukko heteroseksuaaleja.

2.1.1. Mistä heteronormatiivisuus johtuu?

Heteronormatiivisuus johtuu yhteiskunnan arvoista ja asenteista, joiden lähdepohjana usein uskonto. Perhe- ja sukulaissuhteissa ilmenevien hetero-oletusten taustalla myös ajatuksia suvun ja suvun nimen jatkamisesta, jotka palautuvat toisaalta myös perheen ja sukulaisten luomiin kuvitelmiin ja toiveisiin.

Joskus heteronormatiivisuuden taustalla voi myös olla pelko. Homoseksuaalisuus voi olla vieras ja outo asia, joka halutaan sivuuttaa hetero-oletuksella.

Keskusteluissa tuli myös ilmi homoseksuaalisuuteen suomalaisessa yhteiskunnassa liitetyt negatiiviset asiat. Heteronormatiivisuudella ja hetero-oletuksella voidaan helposti profiloida ryhmä negaation kautta, eli määrittämällä ”keitä me emme ainakaan ole”. Joissakin ryhmissä ja yhteisöissä heteronormatiivisuus on siis eräänlainen vastapooli vaikkapa ruotsalaisen yhteiskunnan liberaaleille arvoille. (RYHMÄ)

Myös monet muut normit, kuten valkoisuuden, keskiluokkaisuuden ja vammattomuuden normit vaikuttavat sateenkaarinuorten elämään. Normit kietoutuvat yhteen ja vaikuttavat toisiinsa, eikä niiden vaikutusten erottaminen arjessa ole täysin mahdollista. Sivuan muiden kuin sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvien normien ja erojen vaikutusta sateenkaarinuorten kokemuksiin tutkimuksen viimeisessä luvussa. Tällä tutkimuskysymyksellä ja aineistolla syventyminen muiden normien ja erojen vaikutukseen oli vaikeaa. Lisäksi halusin panostaa moninaisen kuvan luomiseen sateenkaarinuorten kokemuksista suhteessa seksuaalisuutta ja sukupuolta rajaaviin normeihin. Sen seurauksena muiden normien vaikutus sateenkaarinuorten elämään jää melko vähälle analyysille ja tutkimusta tästä aiheesta kaivattaisiin lisää.

Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat myös syrjintä ja yhdenvertaisuus. Syrjintä on toimintaa, jossa jotkut ihmiset asetetaan muita huonompaan asemaan ilman hyväksyttävää syytä. Yhdenvertaisuuslaki (L 1325/2014, § 10, 13, 14) kieltää välittömän eli suoran syrjinnän, jossa ihmisiä kohdellaan eriarvoisesti. Eriarvoinen kohtelu, joka tapahtuu näennäisesti puolueettomalla perusteella, on välillistä syrjintää, joka on myös kielletty. Osa tästä syrjinnästä voi olla luonteeltaan rakenteellista, jolloin esimerkiksi lainsäädännöllä on syrjiviä vaikutuksia. Häirintää, jolla luodaan loukkaavaa tai vihamielistä ilmapiiriä, pidetään myös syrjintänä.

Yhdenvertaisuutta on vaikea määrittää positiivisesti, ja usein se tuleekin määritetyksi syrjinnän poissaolon kautta. Erityisen hankalaa voi olla määrittää, että samanlainen kaikille ei välttämättä ole tasa-arvoa, vaan tarvitaan ihmisten erilaisuuden tiedostamista, jotta todellinen yhdenvertaisuus voi toteutua. Normikriittisyys on yksi tapa tarkastella yhdenvertaisuutta muuten kuin syrjinnän poissaolona, moninaisuuden tiedostaen.

Normikriittisyys tarkoittaa syrjivien rakenteiden tunnistamista ja toimintaa niitä vastaan. Normikriittisyyden tavoitteena on syrjinnän poistaminen ja sen takaaminen, että kaikilla on mahdollisuus olla oma itsensä (*Älä olet – Normit nurin!* 2013, 11). Pohdin normikriittisyyttä lisää yhdenvertaisuutta käsittelevässä luvussa.

”... VAAN VOIS VAAN OLLA”

Tässä tutkimuksessa olen painottanut niitä teemoja, jotka nousivat esiin vertaistutkijaryhmien käsittelyssä. Olen halunnut antaa tällä tavalla arvoa ja näkyvyyttä ryhmien hienolle työlle ja painottaa sitä, miten nuorten keskustelut tarjoavat uusia näkökulmia myös muiden tämän tutkimuksen aineistojen analyysiin. Lisäksi vertaistutkijaryhmien tuotokset ovat selvästi kiinni osallistavassa prosessissa, jossa ne on tuotettu. Siksi niitä on huomattavasti vaikeampi hyödyntää muissa tutkimuksissa jatkossa, joten niiden näkyvä rooli tässä työssä on perusteltu.

Vertaistutkijaryhmien valintojen vuoksi kirjassa painottuvat perhe, koulu, vapaa-aika, internet ja media sekä ystävyysuhteet. Erityisesti netti ja media nousivat keskeisiksi vertaistutkijaryhmien käsittelyn kautta, ja kyselytutkimuksessa niihin liittyviä vastauksia oli vain niukasti. Lisäksi olen valinnut käsittelyyn rakkaussuhteet yhtäältä siksi, että ne liittyvät kiinteästi nuorten ystävyysuhteisiin, toisaalta siksi, että niitä on käsitelty aiemmassa tutkimuksessa melko vähän. Kokonaisuutena tutkimukseni teemat vastaavat niitä aiheita, jotka nousevat usein keskeisiksi nuoruutta koskevissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Kimmo Jokinen (2014, 257) mainitsee nämä teemat tutkimilleen nuoruusaiheisille kilpailukirjoitusteksteille keskeisiksi. Jokisen aineistossa keskeinen nuoruuden teema on lisäksi oman minuuden ja identiteetin käsittely. Näin on toki myös omassa aineistossani, ja itsen etsimisen ja ymmärtämisen teema läpäiseekin kaikki käsittelemäni aihepiirit.

Temaattisesti jaettujen lukujen jälkeen käsittelen kirjan lopuksi syrjintää ja yhdenvertaisuuden mahdollisuuksia. Näissä osioissa on esimerkkejä paitsi koulusta, myös muun muassa työpaikoilta, armeijasta ja sosiaali- ja terveystalveista. Lopuksi pohdin vielä sateenkaarinuoruuden kurittomuutta ja tavallisuutta. Viimeisissä luvuissa otan askeleen kauemmaksi nuorten näkemyksistä ja tarkastelen niitä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia yhteyksiä, joihin nuorten kokemukset liittyvät.

Jokainen sateenkaarinuori on omassa elämässään kuriton ja tavallinen. Se, mikä on nuorille itselleen tavallista, saattaa näyttäytyä lähiympäristölle kurittomuutena ja normien haastamisena. Toisaalta yhä moninaisemmat nuoruudet ja nuorena olemisen tavat tulevat hyväksytyiksi tavallisina ja arvokkaina. Kurittomuuden ja tavallisuuden määrittäminen riippuu tilanteesta, ja nuoret valitsevat myös itse, milloin haastavat normeja ja milloin taas sopeutuvat niihin.

Yhdenvertaisuuden, normien ja vastarinnan kysymykset kulkevat koko kirjan läpi. Sateenkaarinuoret kohtaavat syrjintää, virheellisiä oletuksia ja erilaisten yhteisöjen sisäisiä normeja. Sateenkaarinuoruus on kuitenkin myös iloa oman minuuden löytämisestä ja varmuudesta sekä rakkaiden läheisten tukea. Näitä teemoja kuvaa

tiivistetysti Helsingin sateenkaari -vertaistutkijaryhmän video, josta on peräisin myös tämän tutkimuksen otsikko:

Nimeäminen

”JOKIN MUU KUIN NAINEN, TYTTÖ, MIES TAI POIKA”

Sateenkaarinuoret voivat olla sukupuoleltaan joko tyttöjä, poikia, naisia tai miehiä tai sitten esimerkiksi muunsukupuolisia tai sukupuolettomia (sukupuolivähemmistöihin kuuluvista nuorista ks. myös Suhonen 2014). Muunsukupuoliset ja sukupuolettomat eivät halua asemoida itseään nais–mies-akselille lainkaan (muunsukupuolisuudesta ks. Paajanen 2014 ja Purovaara 2014). Lisäksi osa nuorista kuvaa itseään esimerkiksi androgynyiksi tai poikatyöksi ja haluaa ilmaista sekoittavansa sukupuolittuneita käyttäytymistapoja ja ulkonäköpiirteitä.

Niitä ihmisiä, jotka eivät koe nais- ja mieskategorioita itselleen kuvaaviksi, kutsutaan joskus etenkin englanninkielisissä teksteissä yhteisnimityksellä transgender (Paajanen 2014, 6–7). Transgender-käsitteen käyttöä yleisnimityksenä on myös kritisoitu (esim. Stryker & Currah 2014), eikä se ole suomenkielisessä keskustelussa kovin yleistä. Siksi en käytä transgender-käsitettä yleisnimityksenä, vaan viittaan sillä niihin nuoriin, jotka käyttävät sitä kuvatessaan omaa sukupuoltaan.

Cissukupuoliset nuoret kokevat omakseen sen sukupuolen, joka heille on syntymässä määritetty. Sukupuolen määrittäminen alkaa heti syntymän jälkeen, ja silloin annettu virallinen sukupuoli, joka näkyy esimerkiksi henkilötunnuksessa, määrittää lapsen kasvatusta. Lasta tuetaan kasvamaan siihen sukupuoleen, joka hänelle on annettu, ja jos lapsi käyttäytyy tavoilla, joita ei katsota hänen sukupuolelleen sopivaksi, siitä saatetaan jopa rangaista (Aarnipuu 2008, 66–67).

Transsukupuolisia ovat ihmiset, jotka eivät koe syntymässä määritettyä sukupuolta omakseen ja kokevat tarpeelliseksi jollain tapaa – esimerkiksi sosiaalisesti, fyysisesti tai molemmin tavoin – korjata sukupuoltaan sekä kokevat sanan transsukupuolinen itseään kuvaavaksi. Transsukupuolinen nuori voi siis olla esimerkiksi nainen, mies tai muunsukupuolinen. Kokemus transsukupuolisuudesta voi syntyä jo varhaislapsuudessa, ja se on tyypillisesti hyvin pysyvä (Alanko 2014b, 17–18).

Osa niistä ihmisistä, joiden sukupuolen kokemus ei vastaa heille syntymässä merkittyä sukupuolta, ei koe tarvetta esimerkiksi käydä läpi sukupuolenkorjaushoitoja tai muuttaa nimeään tai henkilötunnustaan. Nämä ihmiset voivat määrittää itsensä silti transsukupuoliseksi tai sitten esimerkiksi muunsukupuoliseksi, genderqueereiksi tai sukupuolettomiksi. Lisäksi kaikki niistä, jotka haluavat korjata sukupuoltaan, eivät pidä trans-käsitteitä itseään kuvaavina, vaan ovat yksinkertaisesti naisia, miehiä tai esimerkiksi muunsukupuolisia.

Vertaistutkijaryhmille tekemäni kyselyn jokaisella vastaajalla oli jokin määritelmä – tai sitten ilmaistu määrittelemättömyys – omalle sukupuolelleen. Useimmat vastaajat määrittelivät olevansa joko tyttöjä tai naisia, tai sitten poikia tai miehiä: ”Olen tyttö enkä haluaisi olla muu”¹. Jotkut korostivat erikseen olevansa cissukupuolisia, eli että heidän

1 Kaikki tässä luvussa esiintyvät lainaukset ovat nuorten vertaistutkijaryhmille, niiden vetäjille ja Seta ry:n nuorisotoimikunnalle tekemästäni kyselystä, ellei toisin mainita. Kyselystä lisää, ks. [LIITE 2](#).

sukupuolen kokemuksensa vastaa heille syntymässä merkittyä sukupuolta: ”sosiaalinen ja biologinen sukupuoli ovat samat” tai ”biologinen, juridinen ja sosiaalinen sukupuoli on nainen ja myös sovin binääriseen sukupuolijärjestelmään ihan hyvin”.

Vaikka useimmat nuoret eivät kokeneet sukupuoliristiriitaa, osa heistä korosti, ettei hyväksy silti kaikkia sukupuolelleen asetettuja oletuksia tai rajoitteita. Esimerkiksi eräs vastaaja kirjoitti: ”koen olevani tyttö ja viihdyn siinä sukupuoliroolissa (mutta haluaisin kyseenalaistaa tyttöyden kulttuurissa ja yhteiskunnassa näkyvän määritelmän)”. Toiselle vastaajalle taas se, että hän määrittelee itsensä mieheksi, tarkoittaa ”että kuulun miehiin. En kuitenkaan perinteisellä tavalla vaan ’normaalia’ mieskäsitystä pehmeämmällä tavalla”. Osa myös painotti, ettei koe sukupuolen määrittävän itseään kovinkaan keskeisesti. Yksi vastaaja kirjoitti siitä, mitä miehenä oleminen merkitsee hänelle: ”eipähän oikeastaan mitään. Se on yhteiskunnan määritelmä yhdestä sukupuolesta, joka minusta kuvaa parhaiten itseäni myös. Se ei kumminkaan määritä minua tai identiteettiäni, omasta mielestäni.”

Osa vastanneista nuorista oli transsukupuolisia ja koki kuuluvansa eri sukupuoleen kuin mihin heidät on syntymässä merkitty. Osa heistä on myös tehnyt tai tekemässä joitakin sukupuolenkorjauksia, jotta he vastaisivat myös fyysisesti ja sosiaalisesti sitä sukupuolta, johon he kokevat kuuluvansa. Esimerkiksi yksi transmies kuvasi olleensa ”syntynyt väärään sukupuoleen fyysisesti” ja eräs nainen taas kirjoitti, että on ”ehkä ei vielä fyysisesti nainen mutta psyykkisesti 100 % nainen”.

Joillekin transsukupuolisuus voi olla positiivinen itsemäärittelyn termi, jota he mielusti käyttävät itsestään. Tässä aineistossa on yleisempää, että transsukupuolisuuden korostaminen koettiin vähättelyksi ja merkiksi siitä, ettei saa olla kokonaan sitä sukupuolta, johon kokee kuuluvansa. Esimerkiksi yhdelle vastaajalle se, että hän näyttäytyy muille transsukupuolisena, tarkoittaa, että ”en ole ’aito’ / ’täydellinen’ / ’normaali””. Osa edellyttääkin, ettei transtaustaa tuoda esiin tai että heitä ei määritetä transsukupuoliseksi, vaan heitä kohdellaan esimerkiksi miehenä kuten ketä tahansa muutakin: ”en toivo muidenkaan määrittelevän minua transihmiseksi, haluaisin ns. normaalin kohtelun, olla yhdenvertainen, ’tavallinen’ tai ’olen mies enkä hyväksy keskustelukumppaneiltani muuhun viittaavaa kohtelua – oli menneisyyteni sitten mitä tahansa”.

Jotkut ihmiset, joilla on transtausta, kokevat sen ikävänä ja traumaattisena vaiheena, jonka haluaisivat vain jättää taakseen. Tällöin ajatus transsukupuolisuudesta positiivisena minuuden osana on aika kaukainen. Oman taustan piilottaminen voi olla myös raskasta, kuten eräs kyselytutkimukseen vastannut kirjoittaa:

En ole sisäistänyt trans-sanaa identiteettiini, en koe olevani ”trans-mies”, vaan ainoastaan mies. Koen, että trans-asia ei ole minulle sukupuoli-identiteetti, vaan kehityshäiriö. Toisaalta tämä on tuottanut myös hankaluuksia ihmissuhteisiin: pelkään paljastumista, tunnen salaavani 19 vuotta elämästäni. Tämä kaikki vaikuttaa siihen, että olen hyvin pidättyväinen enkä hirveästi tahdo paljastaa mitään itsestäni. Ystäviä ei sillä tavoin hankita. (KYSELY)

Vaikka se, ettei halua kertoa omasta transtaustastaan, voi olla pahimmillaan raskasta salaamista, ei ainoa vaihtoehto ole identiteettiylpeys, vaan taustaa voi esimerkiksi käsitellä selviytymisen kautta. Tällöin trans-historia nähdään ohitettuna vaiheena. Selviytymisestä puhuminen vastaa tapaa, jolla etenkin yhdysvaltalaisessa keskustelussa käsitellään traumaattisesta menneisyydestä, esimerkiksi väkivallasta, yli pääsemistä (Talus 2014). Puhe transsukupuolisista selviytyjistä korostaa myös sitä, että kaikki eivät selviydy: transihmiset kohtaavat paljon väkivaltaa ja esimerkiksi syrjinnästä johtuvaa itsetuhoisuutta, joiden vuoksi läheskään jokainen transtaustainen tai transsukupuolinen nuori ei koskaan selviydy aikuiseksi.

Vaihtelee siis suuresti, missä määrin trans koetaan positiiviseksi identiteetiksi, eikä ole syytä olettaa, että jokainen transtaustainen ihminen kokisi asian lainkaan samalla tavalla. Osalle jo transtaustaiseksi kutsuminen voi olla loukkaavaa ja alentavaa. Onkin syytä pohtia tarkkaan, milloin tällainen nimeäminen on tarpeellista. Mielekkäintä ja kunnioittavinta on käyttää ihmisen itsensä valitsemaa sukupuolisanastoa. (Trans-käsitteiden käytöstä ks. myös Suhonen 2014, 179.)

Osa vastaajista ei halua määrittää itseään lainkaan naiseksi tai mieheksi. Toiset korostavat sitä, että heidän sukupuollessaan on sekä naisille että miehille tyypillisiä piirteitä ja että he haluavat sekoittaa sukupuolimääritteitä myös tietoisesti. Esimerkiksi poikatytöksi ja androgyyniksi itsensä määrittävä vastaaja kirjoittaa: ”Vartaloni on naisen ja se on ok, mutta monia asioita on, joissa koen voimakkaasti ’poikamaista’ tapaa ajatella, suhtautua tai käyttäytyä. Voimakas kokemus molempien sukupuolten läsnäolosta itsessä.”

Jotkut myös korostavat, että heidän sukupuolensa on liikkuva, eikä heillä ole välttämättä edes halua asemoida itseään pysyvästi johonkin sukupuoleen. Esimerkiksi itsensä genderqueeriksi nimeävä vastaaja kertoo sen tarkoittavan ”etten sovi sukupuolibinääriin ja olo omasta kehosta vaihtelee; joskus olo on enemmän miesmäinen, joskus naismainen”. Tässä aineistossa vastaajat, jotka käyttävät itsestään nimitystä transgender korostavat sukupuolen liikkuvuutta ja sen tietoista muuntelua: ”en koe olevani kumpaakaan sukupuolta, mutta ’leikittelen’ välillä kummallakin sukupuolella”. Yksi vastaaja kirjoittaa puolestaan: ”en ole aivan varma sukupuolestani, mutta tiedän etten ole mies, enkä sukupuoleton”.

Androgyynin kaltaiset käsitteet tuntuvat liikkuvan naiseuden ja miehyyden yhdistämisessä tai niiden välillä. Osa nuorista määrittää sukupuolensa näiden käsitteiden ulkopuolelle. Esimerkiksi määrittäminen muunsukupuoliseksi on mahdollisuus välttää asemoituminen nais–mies-akselille kokonaan. Eräs muunsukupuolinen vastaaja kertoo sen tarkoittavan, että hän on ”jokin muu kuin nainen, tyttö, mies tai poika. Voin olla kaikkea mikä liittyy tai ei liity sukupuoleen, mikä itsestäni vain sattuu tuntumaan hyvältä.” Muunsukupuolisuus voi tuntua ainoalta mahdolliselta tavalta asemoida itsensä sukupuolisesti: ”en osaa / pysty määrittelemään itseäni millään muulla määritelmällä”.

Sukupuolen nimeäminen saattaa muuttua tilanteesta riippuen. Esimerkiksi eräs muunsukupuolinen vastaaja kertoo, että ”ihmisille, jotka eivät tiedä kauheasti sukupuolimääritelmistä”, hän saattaa sanoa olevansa nainen. Osa taas kieltäytyy määritetietoisesti määrittelemästä sukupuoltaan, ainakaan muuksi kuin muunsukupuoliseksi: ”älä luokittele minua, et todennäköisesti edes ymmärrä”.

Eräs trans-määritelmää itsestään käyttävä vastaaja kirjoittaa, että mieluummin olisi määrittelemättä sukupuoltaan, ellei se tuntuisi muiden vuoksi pakolliselta. Tämä vastaaja

myös korostaa, miten eri asia on sanoa olevansa jotain sukupuolta tai vain kokevansa olevansa sitä: ”Olennaista on myös käytäntö sanaa ’olen’ vai ’koen olevani’; sanavalinnasta riippuen olen joko asettamatta (olen) tai asetan (koen olevani) itseni marginaaliin”. Joskus esimerkiksi cissukupuolisten ihmisten kohdalla puhutaan, että he *ovat* jotakin sukupuolta ja esimerkiksi transsukupuolisten kohdalla taas, että he *kokevat olevansa* jotakin sukupuolta. Tämä asettaa transihmisten sukupuolen eri tavalla kyseenalaiseksi kuin cissukupuolisten. Kuitenkin kaikkien ihmisten sukupuoli on samalla tavalla henkilökohtainen ja vaikeasti määritettävä, mutta ihmiselle itselleen yhtä tosi.

Sellaisen sukupuolen kokemuksen, joka ei vastaa perinteistä, binääristä, jakoa miehiin ja naiseen, omaksuminen on usein pitkä prosessi. Monet nuoret kertovat vaiheista, joissa he ovat vähitellen tiedostaneet, ettei se sukupuoli, johon heidän oletetaan kuuluvan, tunnukaan omalta. Tällöin se, että löytää käsitteen, joka kuvaa koettua epämääräistä sopimattomuutta sukupuoleen, voi olla tavattoman helpottava asia:

Olen pienestä pitäen ollut hieman maskuliinisempi kuin muut ikäiseni tytöt, sekä pukeutumiseltani että luonteeltani. Minua kiusattiin ala-asteella sekä 8- ja 9-luokilla rankasti, joka johti siihen, että yritin olla kuten muut ikäiseni tytöt. Kasvatin vasta leikkaamani lyhyet hiukset pidemmiksi ja yritin pukeutua ja käyttäytyä naisellisemmin. Päästyäni lukioon ja kiusaamisen lakattua minulla oli ”kausia”, jolloin halusin olla naisellisempi, ja toisinaan miehekkäämpi. Heterosuhteeni aikana minulla oli miehekkäämpi kausi menossa, jota ihmettelen vieläkin. Vasta seurustelusuhteen loputtua ja uuden alettua pukeuduinkin taas naisellisemmin, ja tämä kausi oli varmaan kaiken tyttömäisen pukeutumiseni huipentuma. En kuitenkaan ikinä tuntenut olevani sukupuolelta 100% nainen. Tyttöystäväni tuella aloin tutkia sukupuolta ja siihen liittyviä tuntemuksia ja määritelmiä tarkemmin internetistä. Lopulta tajusin ilokseni, että minun ei tarvitse tuntea kuuluvani siihen sukupuoleen, mihin minun syntyessäni määriteltiin, ja että minun ei tarvitse tuntea olevani mies eikä nainen! Tämä oli huomattava helpotus minulle. Tällä hetkellä tunnen olevani eniten sukupuoleton. Haluan näyttää mahdollisimman sukupuolineutraalilta, mutta tätä kuvaa särkee pahiten tällä hetkellä erittäin feminiininen nimeni. Olen kuitenkin vasta matkalla ”täydellisyyteen”, ja nimenvaihto on yksi unelmistani. (KYSELY)

”KETÄÄN EI VOI LOKEROIDA TÄYSIN”

Usein puhutaan seksuaalisesta suuntautumisesta silloin, kun määritellään, minkä sukupuolisista ihmisistä joku on kiinnostunut – vai onko hän kiinnostunut ihmisistä sukupuolesta riippumatta. Muista seksuaalisuuden kokemisen tavoista taas saatetaan puhua esimerkiksi aseksuaalisuuden tai eri seksuaalisten preferenssien, kuten esimerkiksi fetissien, osalta. Tällainen jako asettaa sukupuolen oleellisemmaksi ja määräävämmäksi tekijäksi kuin muut seksuaalisuuden kokemiseen vaikuttavat asiat. Tässä tutkimuksessa en ole halunnut priorisoida sukupuolta tällä tavalla, etenkin kun monet tutkimukseen osallistuneet nuoret kyseenalaistavat ja kritisoivat sukupuolijärjestelmää. Siksi käytän

seksuaalisen suuntautumisen ja seksuaalisuuden käsitteitä vaihdellen, ja kirjoitan esimerkiksi aseksuaalisuudesta seksuaalisena suuntautumisena.

Homoseksuaalisuus tarkoittaa ihmisen kykyä kokea seksuaalista ja romanttista vetovoimaa samaa sukupuolta oleviin ihmisiin. Osa homoseksuaalisista naisista kutsuu itseään lesboiksi. Biseksuaaliset taas voivat kokea seksuaalista ja romanttista vetovoimaa sekä naisiin että miehiin tai ihmisiin sukupuolesta riippumatta. Osa niistä, jotka voivat kokea vetovoimaa ihmisiin sukupuolesta riippumatta, määrittelee itsensä biseksuaalisen sijaan tai lisäksi panseksuaaliseksi. Osa ihmisistä on aseksuaalisia, jolloin he eivät koe lainkaan seksuaalista vetovoimaa muita ihmisiä kohtaan, mutta saattavat kyllä kokea romanttista vetoa ja kaivata seurustelu- ja rakkaussuhteita. Osa taas nimeää itsensä polyamoriseksi, jolloin he haluavat pitää yllä useampia rakkaus- tai seksisuhteita samanaikaisesti kaikkien osallisten suostumuksella ja tietäen.

Sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen kokemus ja ilmaisu yhtäältä sekä seksuaalinen suuntautuminen toisaalta ovat eri asioita. Siitä, mikä on jonkun ihmisen seksuaalinen suuntautuminen, ei voi päätellä hänen sukupuolen kokemustaan, eikä tosin päin. Silti seksuaalinen suuntautuminen liittyy myös sukupuolittuneeseen tyyliin, siihen, millä tavalla ihminen ilmaisee omaa sukupuoltaan. Seksuaaliseen suuntautumiseen liittyy sukupuolittuneita mielikuvia, jotka vaikuttavat siihen, miten toisten seksuaalisuutta arvioidaan. Esimerkiksi homomiehiä pidetään feminiinisinä ja lesbonaisia maskuliinisina, mikä kääntäen vaikuttaa myös siihen, että feminiinistä miestä pidetään usein homona ja maskuliinista naista lesbona (esim. Lehtonen 2004b, 135–136). Esimerkiksi Tiia Aarnipuu esittelee sukupuolen moninaisuutta käsittelevässä tietokirjassaan (2008, 98–106) monia tapoja, joilla seksuaalisuus ja sukupuoli kietoutuvat toisiinsa ihmisten kokemuksissa.

Queer on käsite, joka voi viitata joko seksuaalisuuteen tai sukupuoleen. Molempien osalta se korostaa kyseenalaistamista ja normien rikkomista sekä mahdollisuutta kokemusten monimuotoisuuteen. Queer liittyy ajatteluun, joka kritisoi pysyviä identiteettejä ja pyrkimystä normaaliuteen. (Queer-käsitteen historiasta ja merkityksistä ks. esim. Hekanaho 2012.) Joskus queer-termiä käytetään kattokäsitteenä kaikille seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille tai sateenkaari-ihmisille, mutta Suomessa tavallisempaa on, että se mainitaan yhtenä vaihtoehtona muiden nimitysten ohella. Queer on Suomessa kaiultaan melko akateeminen. Tämä johtuu osin siitä, että queer suomentuu hankalasti ja moninaisesti (queer-termin käännöksistä ks. esim. Juvonen & Rossi & Saresma 2012, 15).

Hyvinvoiva sateenkaarinuori -kyselytutkimuksessa yleisimmin valitut seksuaalista suuntautumista kuvaavat määrittelyt olivat lesbo, homo ja biseksuaali (Alanko 2014b, 19). Joillekin nuorille biseksuaalisuus tarkoittaa vapautta sukupuoleen perustuvasta valinnasta: voi kiinnostua millaisista ihmisistä tahansa, tai oman kiinnostuksen suuntautumiseen ei vaikuta sukupuoli, vaan jokin muu asia. Esimerkiksi erälle kyselyyn vastanneelle biseksuaalisuus tarkoittaa ”etten katso sukupuolta, vaan enemmän ihmistä”².

Toisaalta biseksuaalisuus voi tarkoittaa kiinnostusta juuri naisiin ja miehiin. Ja vaikka määrittelisi itsensä biseksuaaliseksi, saattaa kokea enemmän vetoa naisia tai miehiä kohtaan:

2 Kaikki tässä luvussa esiintyvät lainaukset ovat nuorten vertaistutkijaryhmille, niiden vetäjille ja Seta ry:n nuorisotoimikunnalle tekemästani kyselystä, ellei toisin mainita. Kyselystä lisää, ks. LIITE 2.

”olen kiinnostunut sekä miehistä että naisista. Olen kuitenkin kiinnostunut enemmän miehistä”. Jotkut kokevat, että biseksuaalisuus painottaa sukupuolen binääristä jakoa naisiin ja miehiin ja jättää ulkopuolelleen muunsukupuoliset ja muut, jotka eivät sovi tähän jakoon. Tällöin voi olla käytännöllistä ilmoittaa olevansa biseksuaali, jos on kiinnostunut ihmisistä, jotka kokevat itsensä miehiksi tai naisiksi: ”Tunnen vetoa lähinnä miehiin, mutta myös naisiin. Sukupuolella ei ole väliä, mutta en ole ihastunut kehenkään binääriin ulkopuolelta.”

Sen sijaan, jos on usein kiinnostunut ihmisistä, jotka eivät mahdu sukupuoleltaan nais–mies-jakoon, tai kokee itse tämän jaon ahdistavaksi, biseksuaalisuuden kytkeytyminen kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään saattaa tuntua rajoittavalta. Siksi osa päättää kutsua itseään panseksuaaliksi. Se tarkoittaa eräälle vastaajalle ”ettei sukupuolimäärittelmä vaikuta kykyyni tuntea vetoa ihmiseen: voin ihastua kehosta ja identiteetistä riippumatta”. Panseksuaalisuus on käsitteenä tuntemattomampi kuin biseksuaalisuus, ja siksi osa panseksuaaleista ja niistä, jotka eivät halua tai osaa määritellä suuntautumistaan, nimeää itsensä kysyttäessä biseksuaaleiksi.

Lesbo on perinteisesti tarkoittanut homoseksuaalista naista, eli naista, joka on kiinnostunut toisista naisista. Osa tähän kyselyyn vastanneista nuorista, jotka määrittelevät itsensä enemmän tai vähemmän naisiksi, käyttää lesbo-termiä paremman puutteesta eikä halua siitä huolimatta rajoittaa itseään lopullisesti. Esimerkiksi eräälle vastaajalle lesbo-määrittelmä tarkoittaa, ”että olen suuntautunut naisiin päin, mutta uskon, että ketään ei voi lokeroida täysin”. Toiset taas haluavat tällä sanavalinnalla korostaa, että ovat kiinnostuneita vain ja ainoastaan toisista naisista. Kaikki lesbo-sanan valinheet myös määrittelivät itsensä sukupuoleltaan naisiksi tai tytöiksi. Tosin sukupuolen ilmaisu saatettiin kuvata myös joustavaksi: ”koen itseni pääasiassa syntymäsuukupuoleni (nainen) mukaiseksi, johon liittyvät yleensä tietyt fyysiset ja psyykkiset piirteet. En kuitenkaan valitse esim. vaatteitani sukupuoleni mukaan.”

Tutkimuksessani itseään homoksi tai homoseksuaaliseksi kuvanneiden sukupuolimäärittelmät vaihtelivat enemmän. Heistä suurin osa oli miehiä tai poikia, mutta joukkoon kuului yksi, joka määritteli olevansa ”nainen, miehekäs, naisellinen, epävarma”, yksi cisnainen ja yksi transgender. Cisnainen, joka käytti sanaa lesbo vain määritellessään suuntautumistaan muille, kirjoitti lesbo-määrittelmästä:

Inhoan sanaa, mutta se tiivistää karkeasti suhteeni ulkopuolisille. En tiedä, miksi homo kuulostaa luontevammalta. Minusta on turhaa, että naisille on oma sana. Homoseksuaalisuus kuitenkin kuvaa kiinnostusta samaan sukupuoleen, vaikka se helposti liitetään miehiin yksin.

Joillekin nuorille lesbo vaikuttaa rajoittavammalta ja enemmän sukupuoleen kytkeytyneeltä sanalta kuin homo. Osa nuorista naisista, jotka ovat kiinnostuneita naisista, mutta eivät halua korostaa sukupuoltaan tai kokevat binäärisen sukupuolijärjestyksen ahdistavaksi, välttää lesbo-sanaa. Myös Jukka Lehtonen (2015) on havainnut, että nuoret naiset käyttävät nykyisin aiempaa harvemmin lesbo-nimitystä itsestään. Jos joskus itsensä nimeämisellä lesboksi on ollut feminististä merkitystä juuri siksi, että siinä korostetaan naiseutta tai haetaan vapautta perinteisistä naisrooleista irrottautumalla niiden hete-

roseksuaalisista malleista (esim. mt.), tällaista ei ole tässä aineistossa havaittavissa. Sen sijaan yksi homoksi itsensä määrittävä miesvastaaja kokee, että homous vapauttaa hänet perinteisistä miesrooleista olemaan sellainen kuin hän itse haluaa:

Homouteni selittää erilaisuuttani. Koen, että homous vapauttaa minut vallitsevista normeista. Esimerkiksi minun ei ikinä tarvitse perustella, miksi en halua lapsia (jos tulevaisuudessa en halua lapsia) tai miksi en ole miesmäinen mies, eli miksi puhetyylini ja kiinnostuksenkohteeni eroavat valtaväestöstä.

Homon tai homoseksuaalin ohella ne, jotka eivät koe itseään sopivaksi binääriseen sukupuolijärjestykseen, käyttävät seksuaalisen suuntautumisen määrittämiseen muita sanoja. Eräs transgender-vastaaja määritteli suuntautumisen olevan homogender, joka tarkoittaa, että hän on ”transgender, joka biologisen sukupuolensa kautta tuntee vetoa samaan sukupuoleen”.

Myös queer on määritelmä, joka mahdollistaa monenlaiset kokemukset: ”olen suhteessa transmiehen kanssa ja olen siis heterosuhteessa, joka on queer” tai ”pidän miehistä enimmäkseen, mutta olen ollut rakastunut naiseen ja ollut seksuaalisessa kanssakäymisessä naisen kanssa. En myöskään sulje pois ajatusta tulevaisuudesta naisen kanssa. En kuitenkaan koe olevani bi.”

Eräs vastaaja määrittelee itsensä ihmissuhdeanarkistiksi; hän kirjoittaa: ”se määrittää minua niin seksuaalisesti kuin ihmissuhteitse. Olen seksuaalinen olento, tunnen halua ja vetoa, ja se siitä”. Ihmissuhdeanarkismi, joka yleensä tarkoittaa haluttomuutta määrittää tiukasti esimerkiksi rakkaus- ja ystävyysuhteiden välistä rajaa, on yksi tapa ajatella toisin rakkaussuhteisiin liittyviä malleja ja normeja. Myös polyamorisuus, kyky ja halu ylläpitää monia yhtäaikaista rakkaus- ja seksuaalisia suhteita sekä mahdollinen avoimuus ihastumiselle ja rakkaudelle myös suhteessa ollessa, haastaa rakkaussuhteiden parinormia. Vertaistutkijaryhmille tekemääni kyselyyn vastanneet eivät kuvanneet polyamorisuutta, mutta muutama kyselytutkimukseen vastannut kertoo, miten mahdollisuus saada tuntee ihastumista ja myös ryhtyä useampaan suhteeseen samanaikaisesti on tuntunut vapauttavalta:

Poikaystävälleni on helppo puhua ihastumisistani – sekä miehiin että naisiin. Osittain myös hänen ansiostaan ihastumisasioihin on niin helppo suhtautua ylipäänsä. (KYSELY)

Ne nuoret, jotka eivät koe seksuaalista vetoa muihin ihmisiin, kutsuvat itseään aseksuaaliksi. Tämä tarkoittaa eräälle vastaajalle, että ”en tunne seksuaalista mielenkiintoa mitään sukupuolia kohtaan”. Osa aseksuaalisista ihmisistä mieltää aseksuaalisuuden seksuaaliseksi suuntautumiseksi, siis siten, että silloin seksuaalinen kiinnostus ei kohdistu kehenkään. Osa

taas on esimerkiksi homo- tai heteroseksuaalisia, mutta ilman seksuaalista mielenkiintoa. Tällöin suuntautuminen tarkoittaa sitä, kehen romanttiset tunteet tai muu kiinnostus kohdistuvat. Osa asexuaalisista vastaajista haluaakin määrittää, mitä sukupuolta tai millaisia ihmisiä kohtaan he kokevat romanttista vetovoimaa, kuten heteroromanttinen asexuaalivastaaja: ”koen romanttista vetovoimaa naisia kohtaan, mutta en tunne oikeastaan lainkaan seksuaalista vetovoimaa ketään kohtaan”.

Asexuaalisuus saattaa määrittää myös sitä, miten kokee ihastumisen tai rakastumisen, kuten vastaajalla, joka sanoo itseään asexuaaliksi, demiromanttiseksi, queeriksi ja polyksi. Hän myös korostaa kokemuksensa eroa suhteessa siihen, miten rakkaussuhteet tai ihastuminen yleensä mielletään:

En ole eroottisessa/seksuaalisessa mielessä kovin kiinnostunut kenestäkään, mutta ihastun helposti, vaikkakin hyvin eri tavalla kuin ihastuminen yleensä käsitetään (itse kutsun tätä kihastumiseksi, ikään kuin kaveri-ihastus.) Pari-/monisuhteessa voisin kuvitella olevani hyvin monenlaisten ihmisten kanssa, mutta jotenkin ei-perinteisellä tavalla (queer).

Etenkin määritelleessään suuntautumistaan itselleen monet nuoret toteavat, etteivät halua määritellä sitä lainkaan: ”en ole varma suuntautumisestani, joten jätän sen avoimeksi ja annan sen vain olla. Itselle ei tarvitse selitellä”. Epävarmuus ei ole välttämättä lainkaan ikävä tila, ja moni tuntuukin haluavan jättää auki mahdollisuuden kiinnostua myös ihmisistä, jotka eivät mahdu jonkin tietyn nimikkeen asettamiin rajoihin:

Rakastun keneen rakastun ja tuntuisi naurettavalta olla rakastumatta ihmiseen sukupuolen takia. Kuitenkaan määritelmät ja termit eivät mitkään tunnu oikeilta, koska ne tavallaan tuntuvat suppeilta ja lopullisilta.

Kertoessaan suuntautumisestaan muille useat nuoret valitsevat paremman puutteesta jonkin tunnetuimmista sanoista, jotta itseä ei tarvitsisi selitellä. Osa kieltäytyy määrittelemästä suuntautumistaan edes tällöin: ”seksuaalinen suuntautuminen on niin moniulotteinen asia, että jos sitä yrittää mahduttaa yhteen sanaan, tulee vain huijanneeksi itseään ja muita”. Erästä vastaajaa häiritsee myös se, että omaa seksuaalista suuntautumistaan määrittäessään tulee tahtomattaan määrittäneeksi esimerkiksi kumppaniensa sukupuolta:

En halua määritellä sitä [seksuaalista suuntautumista, RT], sillä en jo sukupuoleni takia sovi mihinkään lokeroon. Sukupuolen kokemus on henkilökohtainen ja mielestäni vaikeasti palautettavissa seksuaalisuusterminologiaan etenkin, kun silloin tulee määritelleeksi toisia ihmisiä.

Havainto siitä, että nuoret kritisoivat seksuaalisuuden ja sukupuolen kategorioita ja käyttävät toisinaan vain vastentahtoisesti muiden antamia nimityksiä, ei ole uusi. Tästä aiheesta on kirjoittanut esimerkiksi Jukka Lehtonen jo vuonna 1998 ilmestyneessä artikkelissaan. Lehtosen (1998) mukaan nuorten tavat kuvata omaa ei-heteroseksuaalisuuttaan vaihtelevat, ja nimeämisellä on toisinaan paljon merkitystä, toisinaan varsin vähän. Myös Lehtosen

(1998, 189–190) haastattelemat nuoret pitivät nimityksiä rajoittavina. Nuoret kokivat, että paine määritellä tuli ulkopuolelta, eikä itselle määrittelyyn ollut samalla tavalla tarvetta.

Lehtonen (1998, 192) päättelökin, että aiemmat homojen identiteettikehitystä käsittelevät mallit eivät näytä enää toimivan nuorten kohdalla. Jos mallit olivat aikansa eläneitä 1990-luvun lopun nuorten kohdalla, niillä on todennäköisesti vielä vähemmän käyttöä 2010-luvun nuorille. Monillekaan itsensä etsiminen, siis siinä mielessä, että tavoitteena olisi löytää yksi, pysyvä ja selvärajainen identiteetti, ei ole keskeinen kysymys. Vaikka voikin olla todella tärkeää löytää nimi omille tunteilleen ja saada tietää, ettei ole ainoa, joka kokee esimerkiksi sukupuoliristiriitaa, se ei tarkoita, että prosessi päättyisi tähän. Kuten eräs kirjoituskeruuseen vastannut nuori kirjoittaa:

Olen sukupuolimatassa. Nyt ja aina. (KERUU)

”OMENA ON EDELLEEN OLEMASSA. NIIN ON MYÖS IDENTITEETTINI”

Nuoret tarkkailevat ympäristön hyväksyvyyttä miettiessään, missä määrin voivat kertoa omasta itsestään tai esimerkiksi omasta rakkaussuhteestaan. Näin he suojelevat itseään syrjinnältä, tungettelevuudelta tai epämukavilta oletuksilta:

En kerro opiskelukavereilleni transtaustastani, koska pelkään joutuvani porukan ulkopuolelle jos asia tulisi heidän tietoonsa. (KYSELY)

En jaksanut kertoa määräaikaisella työpaikalla seurustelvani samaa sukupuolta olevan kanssa, sillä olin jo valmiiksi ”erikoinen” heidän silmissään. Seurustelustani kertominen olisi vain jatkanut listaa siitä mitä kaikkea he minussa ihmettelevät ja ovat kiinnostuneita kuulemaan lisää. (KYSELY)

Joskus vaikeneminen tai jopa valehteleminen voi tuntua välttämättömältä, jotta nuori voi esimerkiksi pitää yllä seurustelusuhdettaan:

Olimme olleet vuoden yhdessä kun kerroin äidilleni. (olin 15) Äiti ei yllätyksekseni ottanut asiaa hyvin, vaan kielsi minua tapaamasta tyttöä. Jatkoimme seurustelua salaa äidiltäni vannonen hänelle että olemme vain kavereita. Feikkasimme jopa että seurustelin erään pojan kanssa, äitini ei tiedä vielääkään että se oli vale. (KERUU)

Pohtiessaan omaa asemaansa ja hyväksytyksi tulemisen mahdollisuuksia sateenkaarinuoret seuraavat tarkasti, mitä ympärillä oleville sateenkaari-ihmisille tapahtuu (vrt. Lehtonen 2003, 188). Jos näyttää, että muut pärjäävät ilmaisten avoimesti omaa suuntautumistaan, se saattaa rohkaista myös itseä:

Meidän koulussamme on onneksi muutama muukin lesbopari, joka seurustelee suht. julkisesti. Se on helpottanut kaapistatuloani huomattavasti. (KYSELY)

Salaaminen on monen tasoista. Se vaihtelee oman elämäntilanteen peittelystä – esimerkiksi valehtelemalla tai jättämällä tärkeitä asioita kertomatta – siihen, että kertoo kyllä kysyttäessä, vaikka ei ottaisiakaan sateenkaariasioita oma-aloitteisesti esille. Seksuaalinen suuntautuminen tulee esille mitä moninaisimmissa tilanteissa, esimerkiksi kerrottaessa omista läheisistä. Oman suuntautumisensa salaava joutuu näin peittämään monia tärkeitä ja hyvin arkisia puolia omasta elämästään.

Toisaalta päätös kertomisesta pitää tehdä uudestaan ja uudestaan, aina uuteen tilanteeseen tullessa, eikä sateenkaarinuorten elämässä ole sellaisia selkeitä kategorioita kuin ”kokonaan avoin” tai ”kokonaan piilotettu” seksuaalinen suuntautuminen. On myös eri asia kertoa seurustelusuhteestaan kuin nimetä itsensä esimerkiksi biseksuaaliksi (ei-heteroseksuaalisten tyttöjen ja nuorten naisten osalta ks. Lehtonen 2002, 151–156). Suhteesta kertominen onnistuu helpommin osana normaalia jutustelua, ja suhde tekee kertomisesta eri tavalla ajankohtaista. Moni kyselytutkimukseen vastannut nuori sanookin, että kertoisi kyllä suuntautumisestaan, jos hänellä olisi seurustelusuhde.

Sukupuolen kokemuksen osalta salaaminen ei ole joskus edes mahdollista. Jos rikkoo näkyvästi sukupuolinormeja, ei voi välttämättä valita, milloin tuo oman sukupuolen kokemuksensa esiin ja milloin ei. Toisaalta esimerkiksi transsukupuolisen, jolla sukupuolenkorjausprosessi on takana, ei ole tarvetta salata aktiivisesti arkielämänsä asioita, vaan hän voi elää omassa sukupuolestaan kuin kuka tahansa muukin. Omasta menneisyydestä on tosin peitettävä paljon, mikäli ei halua transtaustaan tulevan tietoon.

Se, että piilottaa oman seksuaalisuuden tai sukupuolen kokemuksensa, saattaa olla joskus omaa toimijuutta tukeva valinta. On mahdollista kokea olonsa turvalliseksi, jos voi itse päättää, mitä itsestään kertoo ja koska. Piilottaminen ei kuitenkaan muuta mitään, vaan identiteetti pysyy ja mahdolliset siihen liittyvät konfliktit ympäristön kanssa on käsiteltävä ennemmin tai myöhemmin, ellei sitten aio jatkaa piilottamista ja varovaisuutta koko ikänsä. Helsingin sateenkaari -vertaistutkijaryhmä kuvasi piilottamista seuraavasti:

Tämän videon voi lukea niin, että piilottaminen on siinä oma valinta, joka tukee nuoren toimijuutta. Tällöin ”omena” laitetaan pöydän alle itse, odottamaan tilannetta, jolloin voi elää avoimesti omia rajojaan kunnioittaen. Toinen luenta on, että ”omenan” piilottaa joku toinen, jolle nuoren sateenkaarevuus on liian hankala asia.

”VANHEMPIEN ANTAMA NIMI ON YHTÄ TYHJÄN KANSSA JOS SE EI TUNNU OMALTA”

Useimmille ihmisille oma etunimi on hyvin yksinkertainen ja luonteva asia. Nimi on se, jonka vanhemmat ovat antaneet syntymän jälkeen. Sama nimi lukee passissa ja koulun todistuksessa, ja sillä myös kutsutaan. Nimi on keskeinen osa minuutta ja tapa tunnistaa itsensä. Toisaalta ei ole tavatonta, että kutsumanimenä onkin toinen tai kolmas etunimi, tai että virallinen nimi lyhenee jossain vaiheessa elämää kutsumanimimuotoon siten, että virallisissa yhteyksissä käytetty nimi alkaa tuntua vieraalta. Tällöin osa päättää muuttaa kutsumanimen myös viralliseksi nimekseen. Se onkin ilmoitusasia – paitsi, jos kutsumanimi on määritetty toiselle sukupuolelle kuuluvaksi tai sitä ei jostain syystä pidetä nimenä lainkaan.

Nuorille, joiden sukupuolen kokemus ei vastaa sitä sukupuolta, johon heidät on merkitty syntymässä, voi olla todella tärkeää saada valita nimi, jonka he kokevat sukupuolittavan itseään oikealla tavalla. Itse valittu nimi saattaa olla selkeästi eri sukupuolisen nimeksi mielletty, jos nuori haluaa ilmaista olevansa eri sukupuolta kuin mihin hänet on määritetty. Toisaalta nuori saattaa haluta valita sukupuolineutraalin nimen välttääkseen tiukkaa sukupuolittumista tai ilmaistakseen sukupuolta, joka on neutraali, sukupuolten väliltä tai muunsukupuolinen.

Kutsumanimen vaihtaminen ei ole kuitenkaan aivan yksinkertaista, sillä se edellyttää oman sukupuolen kokemuksen julkistamista ja samalla altistumista mahdolliselle syrjin-

nälle tai tungettelevalle uteliaisuudelle. Esimerkiksi eräs kyselytutkimukseen vastannut transgender- ja sukupuoleton nuori kirjoittaa:

En uskalla kertoa luokkatovereilleni että olen trans, koska pelkään heidän reaktiotaan niin paljon. Vanhan nimen käyttö ahdistaa suunnattomasti. (KYSELY)

Oman nimen valinnassa ja käyttöönnotossa toisten tuella on suuri merkitys. Erityinen apu saattaa olla sellaisten nuorten antamasta vertaistuesta, joilla on kokemusta vastaavista tilanteista:

On yks ystävä onneksi joka on ihan mahtava ja se tietää nämä jutut koska se käy läpi ihan samaa. Se muunmuassa tuki mua kamalasti kun otin käyttöön neutraalimman lempinimen ja korjaa aina jos joku virheellisesti käyttää mun oikeaa alkuperäistä nimeä. (KYSELY)

Vanhemmat saattavat kokea loukkaavana sen, jos nuorelle ei kelpaa nimi, joka hänelle on valittu. Saattaa olla, että taustalla vaikuttavat vanhempien omat sukupuoli koskevat käsitykset ja pelko siitä, että oma lapsi on muuttumassa vieraaksi. Silloin on tärkeää ymmärtää, mistä nimessä on nuorelle kyse. Kysymykseen siitä, mitä vanhempien pitäisi tietää, mutta kaikki eivät tiedä, eräs T-Chat-vertaistutkijaryhmässä keskustellut vastasi seuraavasti:

Että vanhempien antama nimi on yhtä tyhjän kanssa jos se ei tunnu omalta. (RYHMÄ)

Oikeus tulla kutsutuksi omalla nimellään on yksi esimerkki itsestään selvästä oikeudesta, joka puuttuu osalta sateenkaarinuorista. Sateenkaarinuoret joutuvat taistelemaan mahdollisuudestaan tulla kutsutuksi nimellä, joka vastaa heidän todellista sukupuoltaan. Ilo, jota voi kokea siitä, että toiset hyväksyvät nimen, jonka kokee omakseen, voi olla myös varsin ylitsevuotavainen. Ympäristö voi tarjota hyvin pienellä muutoksella kokemuksen siitä, että nuoren oma käsitys otetaan tosissaan ja että hän saa ympäristöstään tukea.

Nuoret pelkäävät usein pyytää, että muut voisivat käyttää heistä heidän itse valitsemaansa nimeä, vaikka vanha, virallinen nimi tuntuisi kuinka ikävältä tahansa:

Olen nyt ammattikoulussa ja tuntuu monin tavoin paremmalta, mutta olen kuolla ahdistukseen kun joudun kuulemaan oikeaa kutsumanimeäni. Olen kehittänyt neutraalimman lempinimen mutta mua pelottaa sanoo opettajille että hei pliiis voisitteko vetää mun virallisen nimen yli kaikista listoista ja pistää sinne sen sijaan tän toisen. (KYSELY)

Eräs nuori, joka oli kotona kokenut, ettei hänen sukupuolen kokemustaan hyväksytä tai oikein ymmärretä, kuvaa hämmästystään, kun oman nimen käyttö olikin koulussa mahdollista:

Pelkäsinkin pitkään kertoa lukiossa opettajille että haluan heidän kutsuvan minua eri nimellä kuin juridinen nimeni, ja yllätyin kun se olikin mahdollista ja monet opettajat ovat muistaneet kutsua minua sukupuolineutraalilla lempinimellä. (KYSELY)

Kaikkien kokemus ei kuitenkaan ole yhtä onnistunut, vaan omasta nimestään – ja sitä kautta omasta sukupuolen kokemuksestaan – saa muistuttaa toistuvasti. Ympäristölle voi olla vaikeaa tajuta, miten keskeinen asia oma nimi on:

Ihmiset eivät halua ymmärtää, että on olemassa jotain muita kuin naisia ja miehiä. Voin pyytää monta kertaa samaa ihmistä kutsumaan minua eri nimellä ja olemaan viittamatta sukupuoleeni, mutta hetken päästä tuntuu jo kun ei olisi sanonut mitään. Ei auta vaikka keskustelisi kuinka vakavasti. (KYSELY)

Usein työpaikka saattaa olla viimeinen yhteisö, jossa nimeä uskalletaan vaihtaa. Tähän voivat vaikuttaa paitsi työpaikan asenteet, myös se, että työpaikalla nimenmuutos tulisi toistuvasti vastaan:

En ole uskaltanut työpaikoilla pyytää minua kutsuttavan kutsumanimelläni virallisen nimen sijasta, vaikka olen käyttänyt kutsumanimeäni virallisen nimeni sijasta jo kymmenen vuotta. En jaksakaan selittää itseäni ihmisille, ja pelkään, että ”nimisotku” vaikuttaisi työpaikan asenteisiin. En ole myöskään uskaltanut vaihtaa nimeäni kutsumanimeksi, koska sitä joutuisi todennäköisesti selittelemään työhaastattelussa todistusten ollessa eri nimellä, ja se voisi antaa minusta negatiivisen kuvan. (KYSELY)

Perhe

”MITÄS IHMEELLISTÄ TUOSSA ON, OLENHAN MINÄKIN JO PARIKYMMENTÄ VUOTTA TYKÄNNYT TYTÖISTÄ?”

Monet sateenkaarinuoret pohtivat, miten kertoa omasta seksuaalisuuden tai sukupuolen kokemuksestaan kotona. Kertominen voi tulla ajankohtaiseksi esimerkiksi, kun löytää seurustelukumppanin, joka ei olekaan sitä sukupuolta, mitä kotona oletettiin. Se voi tulla vastaan myös, kun haluaa alkaa käyttää itsestään sukupuolineutraalia nimeä, tai kun vain kyllästyy vanhempien tai sukulaisten hetero-oletuksen läpäisemiin kysymyksiin seurustelusta.

Aina omasta suuntautumisesta kertominen ei ole kriisin paikka, vaan melko helppo ja positiivisesti väritynyt kokemus:

Kun kerroin äidilleni ja hänen miesystävälleen, että tykkään myös tytöistä, asia otettiin erittäin positiivisesti vastaan. Äiti oli jo aavistanut asian, ja äidin mies vitsaili vain että ”Mitäs ihmeellistä tuossa on, olenhan minäkin jo parikymmentä vuotta tykännyt tytöistä?” Kolmeen vuoteen en missään kuullut siitä yhtään pahaa sanaa, vaikka avoin asiasta olinkin. (KERUU)

Mun isovelji on mua vanhempi ja se tuli kaapista ylä-asteella, joten se oli mulle aika helppoo kertoa mun seksuaalisesta suuntautumisesta vanhemmille. Aluks äiti ei halunnut ajatella koko asiaa mutta hiljaisesti hyväksyi sen. Iskä sano mulle lenkillä et pääasia et te ootte kaikki lapset terveitä, et ihan sama kestä tykätään. Ne molemmat allekirjotti sukupuolineutraalin avioliittolain puolesta ja hyväksyy. Et ne on ok asian kaa.. (KERUU)

Aina omasta suuntautumisesta kertominen ei ole kuitenkaan helppoa. Joskus omasta suuntautumisesta on helpointa kertoa kirjeessä:

Opiskeluaikoinani luin kirjan ulostulokokemuksista. Olin järkyttynyt tarinoista, joissa perhe oli hylännyt sateenkaari-ihmisen. Kirjoitin äidilleni kirjeen, jossa kerroin biseksuaalisuudestani ja siitä, että ymmärtäisin, mikäli hän ja isä haluaisivat hylätä minut. Äiti vastasi tekstiviestitse tienneensä aina, ja pitävänsä minusta juuri sellaisena kuin olen. Vaikka kirjeen kirjoittaminen oli raskasta ja jollain tavalla jopa noloa – koin pettäväni vanhempani olemalla ei-hetero, – äidin vastaus helpotti mieltäni. Olen voinut sen jälkeen rohkeasti kertoa äidilleni omista asioistani. En ole puhunut asiasta isäni kanssa, mutta ilmeisesti äidin ”pehmittelyn” jälkeen hänkin on hyväksynyt asian. Maailmassa on niin paljon kamalia asioita, kuten sotia ja väkivaltaa, ettei heteroseksuaalisuudesta poikkeaminen liene maailman kauhein asia vanhemmilleni. Myös sisarukseni ovat ottaneet asian hyvin, luonnollisesti, alleviivaamatta. (KERUU)

Kiinnostava esimerkki omasta seksuaalisesta suuntautumisesta kertomisesta löytyy pelisuunnittelija Nick Casen laatimasta *Coming Out Simulator* pelistä: <http://ncase.itch.io/coming-out-simulator-2014>. Peli kuvaa hyvin valintoja, joita nuori tekee kertoessaan perheelleen seurustelusuhteestaan, ja niitä mahdollisia seurauksia, joita kertomisella voi olla. Sen avulla on mahdollista eläytyä näitä kysymyksiä pohtivan nuoren tilanteeseen.

Koska sukupuolen moninaisuus on seksuaalista moninaisuutta vähemmän tunnettua, omasta transsukupuolisuudesta tai muusta sukupuolen kokemukseen liittyvästä teemasta kertominen voi olla erityisen vaikeaa. Lisäksi transnuorilla on usein muita nuoria huonommat välit perheeseensä (Alanko 2014b, 23). Näistä asioista kertominen saattaa olla toisaalta välttämätöntä, jos nuori haluaa esimerkiksi vaihtaa nimensä tai hakeutua sukupuolenkorjausprosessiin. Pahimmillaan vanhempien kyvyttömyys käsitellä nuoren sukupuolen kokemusta voi johtaa välien katkeamiseen kokonaan:

Äiti on vetänyt kunnan raivarit useaan otteeseen transuuteni ja tyttöystäväni takia, eikä hyväksynyt juttua ollenkaan. Tukea ei saanut todellakaan. Lopulta äitiä ei voinut tavata enää ollenkaan, koska hänen oli ihan mahdotonta pitää asiasta suutansa kiinni, vaan oli aina vain selittämässä siitä, miten ällöttävää ja väärin trans- ja tyttöystäväjuttuni ovat, ja kuinka saa olla aina häpeämässä. Hän yritti kaiken aikaa ”työntää minut takaisin kaappiin”, koska häntä huolestutti se, mitä muut ihmiset ajattelevat (eli en saanut esimerkiksi pitää tyttöystävää kädestä kiinni julkisilla paikoilla ilman, että aiheesta syntyy järjetön huutoriita äidin kanssa). (KYSELY)

Kun nuoret pohtivat, miten kertoa omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuolen kokemuksestaan kotona, he saattavat testata vanhempien suhtautumista ottamalla puheeksi jotain aiheeseen liittyvää. Tällöin voi päätellä, onko omasta suuntautumisesta kertominen turvallista:

Olin 13-vuotiaana todella rakastunut naispuoliseen ystävääni, ja hän minuun. Puhuimme autossa isäni kanssa homopapeista ja vein keskustelun suuntaan, jossa sain kysyttyä mitä hän tekisi, jos toisin tytön kotiin. Hän sanoi, ettei suosittelisi, vaan katsoisi ”nenänvarttaan pitkin”. Sitä itken joskus vieläkin. (KYSELY)

Nuoret ovatkin herkkiä havaitsemaan vanhempien kommentteista, miten kotona suhtaudutaan sateenkaari-ihmisiin yleisesti, ja päättelevät näiden tietojen avulla, miten tietoon heidän kuulumisestaan seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön suhtauduttaisiin.

Jos nuoresta tuntuu, ettei omasta seksuaalisuuden tai sukupuolen kokemuksestaan kannata kertoa kotona, voi olla, ettei hän tahdo kertoa muutenkaan itselleen tärkeistä asioista. Tästä saattaa seurata, että välit vanhempiin etäännyvät:

Äitini puhui aina siitä, kuinka nainen tarvitsee suhteen miehen kanssa, joten en kokenut miellyttäväksi kertoa hänelle suuntautumisestani ja sitä kautta muistakaan ongelmistani. (KYSELY)

Välit eivät välttämättä myöskään parane entiselleen sitten, kun sateenkaareva salaisuus on kerrottu ja vanhemmat ovat usein suhtautuneet, viimeistään alkujärkytyksen jälkeen, positiivisesti nuoren kokemukseen. Pitkä salailu voi jättää pysyvät jäljet perhesuhteisiin.

Monissa perheissä tuntuu vallitsevan seksuaalisuutta ja sukupuolta koskevista asioista ”puhumattomuuden kulttuuri”, jonka vuoksi aihepiiriin liittyviä asioita on vaikea ottaa esille:

Olen yleensä ollut puhumatta suhdeasioistani perheelleni, koska he eivät kai uskalla kysyä ja itse taas en koe tarvetta kertoa epäkonventionaalisista avo/monisuhteiluistani heille. Suhteen muoto lienee siis tällä hetkellä suurempi erikoisuus kuin seksuaalinen suuntautumiseni muuten, nämä ovat nimittäin heterosuhteita. En luule, että perheeni pahastuisi suuresti tekemisistäni, mutta puhuminen ei silti tunnu luontevalta, kun suhteiden tulevaisuus on hiukan epävarmaa/vakiintumatonta ja asun eri paikkakunnalla. Olen myös itse vakiinnuttanut jonkinlaisen ”puhumattomuuden kulttuurin” – nyt, kun olen jo 23-vuotias, enkä ole koskaan juuri avannut ihastumis/rakastumis/panemiskuvioitani, se tuntuisi oudolta. (KYSELY)

Myöskään ne vanhemmat, jotka suhtautuisivat täysin ongelmattomasti ja hyväksyvästi esimerkiksi nuoren samaa sukupuolta olevaan seurustelukumppaniin, eivät tuo tätä usein oma-aloitteisesti esiin, vaan nuori saa jännittää kertomista aivan turhaan. Vastaukseksi saattaa tulla, että ”kyllähän me arvattiin”:

Eräänä kesäloman päivänä ennen yläasteelle siirtymistä keräsin uskallukseni, ja äitini sai kuulla sekavan ja kyynelisen selitykseni kuluneesta vuodesta ja oloistani. Minä olin korviani myöten rakastunut tyttöön. Pelkäsin kuollakseni mitä äitini sanoisi, olin lukenut netistä kauhutarinoita vanhemmista, jotka leimasivat lapsensa syntisiksi ja karmivimmillaan ajoivat heidät pois kotoa kuultuaan heidän tulevan kaapista. Asuin vieläpä kaksin äitini kanssa, joten oli raastavaa odottaa vastausta. Kun tiristin itkua äidin huoneen vanhassa nojatuolissa ja odotin tuomiotani, en osannut ennustaa äitini rauhallista ääntä, joka lohdutti minua, kertoi pohtineensa minun seksuaalivähemmistöön kuuluvuuden mahdollisuuttani jo kun olin lapsi. Hän sanoi olevansa ylpeä mitä ikinä haluaisinkin elämältäni ja sanoi, ettei hävettävää ollut. Äitini vuoksi olen varmaan siitä hetkestä lähtien ollut kaikenlaista rasismia vastaan, ja vähitellen osannut olla ylpeä poikkeavuudestani. Olen hänelle itseni hyväksymisen velkaa. (KERUU)

Olisiko tilanteen pelottavuutta voinut vähentää, jos kotona olisi sanottu, että nuoren sateenkaarevuus on toissijaista, tärkeää on itsensä hyväksyminen ja onnellisuus? Välttämättä se ei olisi auttanut. Jo yläkouluiäkäinen on sisäistänyt yhteiskunnan asenteet ja todennäköisesti pelkäisi joka tapauksessa sitä, miten rakastuminen toiseen tyttöön otetaan perheessä vastaan. Silti vanhemmat voivat tehdä kodista sateenkaarinuorelle turvallisemman ottamalla puheeksi sateenkaariaiheita ja ilmaisemalla, miten niihin kotona suhtaudutaan.

Vanhemmat todennäköisesti arastelevat hyvin henkilökohtaisiksi koetuista aiheista puhumista. Vielä arempia ne saattavat kuitenkin olla nuorelle itselleen. Esimerkiksi sukupuolen kokemukselle on vain vähän sanoja, joilla selittää kokemustaan edes itselleen, joten miten siitä osaisi kertoa muille? Seksuaalisuus yleisesti on aihe, josta perheissä ei paljon puhuta, ja saatetaan kokea, ettei se kuulu vanhempien ja lasten välillä keskusteltaviin asioihin. Homo- tai biseksuaalisuus seksuaalisoituu helposti tavalla, jolla heteroseksuaalisuutta ei ajatella, ja siksi omasta suuntautumisesta kertominen – esimerkiksi välttääkseen väärintulkitsevat kysymykset kumppanista – voi tuntua liian intiimiltä myös nuorista itsestään.

Vanhemmat voisivat auttaa kysymällä, miltä nuoresta tuntuu ja mitä hän itse haluaisi kertoa. Esimerkiksi Oulun vertaistutkijaryhmä kommentoi kotona koettua hiljaisuuden muuria seuraavasti:

Nuoret haluavat että muut ihmiset puhuisivat seksuaalivähemmistöistä avoimemmin
Välinpitämättömyys on ahdistavaa ja yleistä. Vanhemmat eivät halua puhua ko. aiheesta, mutta kysyttäessä sanovat kuitenkin hyväksyvänsä. (Jos hyväksyvät) (RYHMÄ)

Se, miten henkilökohtaisia asioita nuorelta voi kysyä ja miten, riippuu epäilemättä kunkin perheen ihmissuhteista. Nuorten kokemuksissa tilanteet, joissa kyseleminen on koettu tungettelevaksi, liittyvät yleensä siihen, että kysyjä ei ole kovin läheinen ihminen tai kysymys sisältää vieraalta tuntuvia kategorisointeja:

Koulussa opettaja on kysynyt kerran tänä vuonna nyt kun olen 22-vuotias että seurustelenko kenenkään kanssa ja ihan sama seurustelisinko naisen vai miehen kanssa se oli silti kiusallinen kysymys, en halua puhua yksityisasioistani julkisesti. (KYSELY)

Tuttavani kuitenkin usein kysyvät, olenko biseksuaali vai lesbo. Aluksi ärryin siitä, mutta myöhemmin olen yrittänyt omaksua toisenlaista ajattelutapaa. Kuulun vähemmistöön ja jonkinlainen kategorisointi saattaa auttaa ihmisiä jäsentämään ja ymmärtää heille enemmistönä vierasta asiaa. (KERUU)

Joskus kysyminen voi siis olla tungettelevaa. Kuitenkin huomattavasti enemmän on kuvauksia siitä, että nuoret toivovat etenkin vanhempien, mutta myös muiden läheisten ihmisten, ottavan puheeksi seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyviä aiheita:

Hiljaisuus on kuitenkin ärsyttävää tapauksissa, joissa haluaisi toisen sanovan jotain, esim. puolisoni vanhemmat eivät ole sanoneet hänestä saatikka suhteestamme sanaakaan, vaikka käyttäytyvät normaalisti ympärilläni. Vanhempien olisi tärkeää sanoa ääneen, että hyväksyvät lapsensa ja hänen seurustelusuhteensa. (KYSELY)

Isäni ei halua kotonani puhuttavan seksuaalisista vähemmistöistä ollenkaan, sillä hän ei pidä niistä. Kun yritin kertoa äidilleni suuntautumisesistani, hän sanoi ettei minun tule vitsailla sellaisesta. Kumpikaan vanhemmistani ei selkeästi halua kuulla suuntautumisesistani tai seurustelukumppanistani, joten en ole kertonut siitä heille. (KYSELY)

Hiljaisuuden muuri toimii perheissä myös niin päin, että oma perhe saattaa olla viimeinen, joka kuulee esimerkiksi homoudesta. Nuoren näkökulmasta hän on oman suuntautumisensa suhteen täysin avoin – ainoastaan perhe ei tiedä:

Nykyään mun homoseksuaalisuudesta tietää kaikki kaverit, tuttavat, koululaiset, oikeestaan ihan kaikki! Niin lukuunottamatta perhettä ja sukulaisia. Niille mä en haluu vielä kertoa. Kerron sit ku oon itsenäinen ja valmis kertomaan. Mun vanhemmat on aika vanhoillisia mut kyllä ne varmaan ymmärtää. Ei mua oikeestaan ees ahista se, että en oo kertonu tai että joskus kerron. Turhaan mä sitä nyt murehdin. (KERUU)

Tässäkin katkelmassa näkyy, että kertomisen aika voi tulla itsenäistymisen ja kotoa muuttamisen jälkeen. Tämä voi olla nuorelle tapa suojella itseään siltä varalta, että kaikki ei menisikään hyvin ja perhe suhtautuisi sateenkaarevuuteen torjuvasti. Parasta nuoren näkökulmasta voi olla, jos mikään ei muutu, eli jos kaikki perheessä säilyy ennallaan seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuolen kokemuksesta puhumisesta huolimatta.

Nuoret pelkäävät herkästi pettävänsä omalla sateenkaarevuudellaan vanhempiensa tai sukulaistensa odotuksia, oli näitä lausuttu ääneen tai ei. Vanhemmat saattavat esimerkiksi olettaa, ettei lastenlasten saaminen ole mahdollista, jos oma lapsi on suhteessa samansukupuolisen kumppanin kanssa. Nuoren oman elämän kannalta on kuitenkin tärkeämpää hyväksyä itsensä kuin pyrkiä täyttämään toisten odotukset. Kirjoitushetkellä 17-vuotias poika kuvasi odotusten ja oman itsen hyväksymisen ristiriitaa runossaan *Itsetuntoa etsimässä*:

Pettymys
sitäkö ihminen on
jos ei pysty toteuttamaan muiden odotuksia
jos ihmiset ympärillä tuntuvat koko ajan vaativan jotain
jotain johon ei sitten pystykään.
Silloin miettii
että onko sitä oikeasti tehnyt mitään oikein
onko mitään mistä voi olla ylpeä
mitään mitä voi muistella...

Kaikki on lapsena niin helppoa
sitten tulee se muutosten aika
aika jolloin tajuaa
ettei voikaan olla sitä mitä pitäisi
aika
jolloin ajattelee ettei kelpaa omalle perheelleen
ei pysty olemaan sitä mitä pitäisi
miettii vain mitä teki väärin

Se vie vuosia
että tajuaa olevansa vain ihminen
ei voi aina onnistua
ei voi aina olla sitä mitä muut haluavat
ei voi aina saavuttaa kaikkea sitä mitä muut sinulta odottavat
mutta sillä ei ole paskaakaan väliä

Miksi pitäisi miettiä mitä muut ajattelevat?
Jumaliste opetellaan ajattelemaan itse
on mitä on, ja siihen ei muilla ole mitään sanomista

Kun hyväksyy itsensä
ei voi hävitä.
Ikinä. (KERUU)

Sateenkaarinuoret ovat kriittisiä sen suhteen, miksi omasta suuntautumisesta pitäisi erikseen kertoa. Ruotsalainen tutkimus (*Hon hen han* 2010, 62–64) liittyy tämän queer-ajattelun mukaiseen kyseenalaistamiseen. Se, että esimerkiksi homoseksuaalisuus pitää paljastaa, kun taas heteroseksuaalisuus saadaan vain olettaa, tukee heteronormia ja muiden seksuaalisuuden muotojen marginaalista asemaa.

Omasta identiteetistä kertominen edellyttää myös ajatusta, jossa on olemassa jokin pysyvä identiteetti, joka kerran löydetään eikä myöhemmin muutu. Tämä ei useinkaan vastaa nuorten kokemusta, joten koko ajatus kertomisesta voi tuntua kummalliselta ja omaan tilanteeseen sopimattomalta. Toisaalta nuoret myös hyödyntävät esimerkiksi ”kaapista tulon” kulttuurista mallia, jossa piilotettu identiteetti vähitellen paljastetaan muille, vaikka eivät täysin uskoisikaan identiteetin pysyvyyteen.

Jukka Lehtonen (2002, 151–156) on kirjoittanut nuorten naisten kokemuksista omasta ei-heteroseksuaalisuudestaan kertomisesta tai sen paljastumisesta perheelle. Monet Lehtosen analysoimat kokemukset vastaavat tässä tutkimuksessa kuvattuja: nuoret miettivät, kenelle kertovat ja millaisista vihjeistä vanhemmat voivat päätellä heidän seksuaalisen suuntautumisensa, tai pohtivat, miten voi kertoa tunteista, joista ei ole itsekään aivan varma. Verrattuna Lehtosen (mt.) 1990-luvun loppupuolella haastattelemiin nuoriin oman tutkimukseni nuoret vaikuttavat tuntevan harvemmin häpeää itsestään tai yrittävän vältellä oman suuntautumisensa pohtimista.

”TÄMÄN EPÄVARMAN IKÄVAIHEEN YLI”

Käsitys siitä, että homoseksuaaliset suhteet ovat nuoruuteen liittyvä vaihe, joka menee ohi, istuvat hämmästyttävän tiukassa. Esimerkiksi Lehtonen (2003, 66) kirjoittaa tutkimuksessaan, miten koulussa käsitellään homoseksuaalisia tunteita yleisesti nuoruuteen kuuluvana, mutta iän myötä ohi menevänä vaiheena. Sen sijaan heteroseksuaalisten tunteiden ohimenevyydestä ei mainita käytännössä koskaan. Monien vanhempien ensimmäinen keino suojautua yllättävältä tiedolta nuoren kuulumisesta seksuaali- tai sukupuoli-vähemmistöön on vakuuttelu vaiheen väliaikaisuudesta:

Äitille ja isälle sai sanoa monta kertaa että olen lesbo. Koska heillä oli juuri se ”höpöhöpö, kyllä tuo menee ohi” -asenne. (KYSELY)

Kerroin äidilleni autossa. Olen kuullut, että monet tekevät niin. Siinä ei ole pakko katsoa toista silmiin. Äiti epäili, että kyseessä oli jokin vaihe. Että olinhan aiemmin pitänyt pojista. Että se oli uuden kouluni syytä. Ehkä se olikin, mutta hyvä niin. Nyt ajattelen sitä uhmakkaasti, mutta silloin olin peloissani ja kauhuissani. (KERUU)

Vaikka nuori olisi hyvin varma omasta suuntautumisestaan ja tiennyt siitä jo kauan, vanhemmat saattavat suhtautua siihen nuoruuden epävarmuutena – myös silloin, kun nuoren näkökulmasta katsoen heillä pitäisi olla parempaa tietoa:

Keskustelin sekä seksuaalisuudestani että sukupuoli-identiteetistäni molempien vanhempien kanssa erikseen. Molemmat ottivat asian muuten asiallisesti ja lupasivat tukea, mutta ilmaisu oli ”tämän epävarman ikävaiheen yli”. Molemmat siis kielsivät todellisuuden, mikä oli aika yllättävää. Molemmat ovat kuitenkin terapeutteja ja molemmilla on elämänsä aikana ollut seksuaalivähemmistöön/transseksuaaliin kuuluva ystävä elämänsä aikana. Ehkä se oli jotenkin sitten liikaa, että oma lapsi on. (KYSELY)

Tutkimuksessaan lapsuuden perheestä vieraantumisesta aikuisuudessa Kaisa Ketokivi (2009, 39; 45) tulkitsee, että joskus perheelle vieras asia – kuten edellä nuoren seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuolen kokemus – voi tulla oman lapsen kautta liian lähelle. Hänen mukaansa etenkin keskiluokkaisissa perheissä saatetaan suhtautua sinänsä neutraalisti erilaisiin vähemmistöihin, mutta oman lapsen kuuluminen vähemmistöryhmään, johon kohdistuu syrjintää ja sosiaalista stigmaa, voidaan silti kokea perheen statusta uhkaavaksi.

Erityisesti biseksuaalisuus tai pansukupuolisuus saattaa saada osakseen epäilyjä suuntautumisen pysyvyydestä:

Vanhemmillani ei ole mitään seksuaalivähemmistöjä vastaan, mutta minun seksuaalista suuntautumistani he silti vähättelevät ja mitätöivät. Bi-seksuaalisuus tuntuu olevan kaikille vain jokin ”vaihe”, josta pääsee ylitse vielä joskus. Se ei tunnu kivalta. (KYSELY)

Nuoret, jotka voivat rakastua ihmiseen sukupuolesta riippumatta, kokevat myös, että heidän suuntautumisensa määritetään ulkopuolelta kumppanin sukupuolen mukaan. Tällöin homoseksuaalisuuden mahdollisuutta kauhistuneet vanhemmat saattavat olla helpottuneita, jos nuori onkin heterosuhteessa, ja virheellisesti tulkita tämän suuntautumisen muuttuneen (vanhempien helpotuksesta ks. myös Lehtonen 2002, 155–156).

Moni nuori ei edes halua, että seksuaalinen suuntautuminen muuttuisi – ei etenkin, jos on juuri ihastunut tai löytänyt ensimmäisen seurustelusuhteen:

Ajattelin ensimmäisen kerran olevani biseksuaali ollessani 11-vuotias. Häivähdyksiä tähän oli ollut jo aiemminkin, mutten ehkä ollut osannut sanoittaa tunteitani niille kuuluvalla tavalla. Muistan, kuinka katselin erästä luokkamme tyttöä ja mietin, miltä tuntuisi suudella häntä. Hänen nimensä oli [nimi]. En kertonut kenellekään [nimi], mutta kerroin biseksuaalisuudestani parhaalle tyttökaverilleni sekä opettajallemme – hän oli minulle läheinen ihminen. Opettajani sanoi sen olevan ohimenevää. Minä en tahtonut niin. (KERUU)

Nuoren kokemus itsestään voi toki muuttua, mutta se ei muuta sitä, miten totta ja tärkeä mennyt kokemus on voinut olla ja miten siihen on voinut tarvita tukea. Myöskään myöhemmin, oman kokemuksen muututtua, ei tunnu kunnioittavalta, jos muut viittaavat entiseen kokemukseen itsestä ohimenevänä vaiheena.

”MINUA ON PYYDETTY PITÄMÄÄN MATALAA PROFIILIA, MUTTA EN TEE NIIN”

Ei ole ollenkaan tavatonta, että vanhemmat kehottavat nuorta olemaan puhumatta esimerkiksi seurustelusuhteestaan joillekin sukulaisille. Vanhempien tavoite voi olla nuoren suojeleminen: esimerkiksi iäkkäät ja konservatiivisina tunnetut sukulaiset eivät välttämättä hyväksyisi nuoren suhdetta, ja hyväksymättömyys vaikeuttaisi jo ennestään hankaavia sukulaisuussuhteita. Toive piilottamisesta ei koske vain nuoria. Kirsti Suorannan (2006, 19) tutkimuksen mukaan myös aikuiset, kahden naisen ja lasten muodostamassa perheessä elävät naiset saattavat vanhempiensa hyväksymättömyyden vuoksi käyttäytyä sukulaisen suuntaan kuin olisivat sinkkuja.

Nuoret suostuvat varsin usein piilottamaan suhteensa ja oman suuntautumisensa. Esimerkiksi Kuopion vertaistutkijaryhmässä keskusteltiin siitä, miten tavanomaista on olettaa, etteivät isovanhemmat hyväksy esimerkiksi homoseksuaalisuutta. Tämän vuoksi ajatellaan olevan kaikille helpompaa, ettei siitä puhuta:

Oletus siitä, että isovanhemmat suhtautuvat negatiivisesti homoseksuaalisuuteen on ryhmän käsityksen mukaan kuitenkin enemmän sääntö kuin poikkeus. Syitä tähän voi olla uskonnon lisäksi jo edellä mainitut arvot suvun ja sen nimen jatkamisesta. Nämä ajatukset palautuvat ajassa taaksepäin isovanhempien omaan nuoruuteen. Isovanhemmat ovat useimmiten niitä, jotka ovat eläneet sinä aikana kun homoseksuaalisuus on ollut rikos ja sairaus.

Myös kirjoittajan isovanhempi ja vanhemmat ovat eläneet Suomessa, jossa homoseksuaalisuus on ollut kriminalisoitu ja sillä on ollut sairausluokitus.

[...]

Isoäitini ei tiedä homoseksuaalisuudestani ja olemme päättäneet vanhempieni ja siskoni kanssa, että emme kerro asiaa hänelle. Kulissin ylläpitäminen ja kyräily ärsyttävät kyllä, mutta koen myös myötätuntoa vanhaa isoäitiäni kohtaan, joka on vahvasti uskonnollinen. Ajattelen, että hänen hetero-oletus minua kohtaan on hänelle oikeutetusti kuuluvaa mukavuudenhalua. (RYHMÄ)

Kun vanhemmat haluavat suojella nuorta piilottamalla, välttämättä ei ajatella, millaisia seurauksia sillä on. Voi olla, että tapaamisista sukulaisen kanssa tulee nuorelle aiempaa vaikeampia, vaikka suora konflikti jäisikin väliin. Valinta piilottamiseen suostumisen tai oman ihmissuhteen puolustamisen välillä voi konkretisoitua juhlissa, joihin nuori on kutsuttu kumppaninsa kanssa, kuten Oulun vertaistutkijaryhmän esimerkkitapahtumassa:

“Sukujuhlassa vanhemmat esittelevät ELLIN tyttöystävän kaverina. Miten itse reagoisit tilanteessa?”

Moni suojelisi vanhempia ihmisiä totuudelta, eikä kertoisi asian oikeaa laitaa.

Riippuu muutenkin tilanteesta miten reagoisi (läsnä olevat ihmiset, oma tunnetila).

Osa porukasta reagoisi voimakkaasti ja korjaisi väärän käsityksen. (RYHMÄ)

lääkäiden sukulaisten lisäksi nuorta saatetaan kehottaa tai painostaa piilottamaan suuntautumisen tai sukupuolen kokemuksensa nuoremmilta sisaruksilta. Eräs Oulun vertaistutkijaryhmässä toiminut kirjoittaa ryhmässä tehdyn kyselyn vastauksissa:

Vanhempani rakastavat mua, mutta ehdollisesti. Homouteni on heille suuri häpeän aihe ja sitä pitäisi piilotella. Veljeni eivät tiedä homoudestani, en saa kertoa siitä heille. Vanhempani ovat kieltäneet sen. ”Virtahepo on olohuoneessa, muttei siitä voi puhua.” (RYHMÄ)

Joskus piilottelun syyksi saatetaan esittää vanhempien pelko siitä, että muita sisaruksia saatettaisiin alkaa kiusata siksi, että perheessä on seksuaalisuuden tai sukupuolen normeja rikkova nuori. Nuoret ovat myös itse usein huolissaan oman sateenkaarevuutensa ympäristölle aiheuttamasta harmista ja varovat aiheuttamasta häpeää perheelleen. Sateenkaarinuoret sisäistävät usein ympäristön suvaitsemattomat asenteet niin hyvin, että he huolehtivat perheen ”kunnian” säilyttämisestä, vaikka samainen perhe on valmis hylkäämään heidät – tai, kuten edellä, rakastamaan vain ehdollisesti.

Kaikki nuoret eivät kuitenkaan suostu piilottamiseen, vaikka heiltä sitä toivotaan, vaan kieltäytyvät voidakseen elää tavalla, joka tuntuu heille itselleen luontevalta. Seuraavassa nuoren naisen kertomuksessa perheen jo aiemmin hankalat ja osin väkivaltaisetkin ihmissuhteet huononivat, kun nuori ”tuli kaapista”:

Uusperheen ilmapiiri tulehtui lisää, kun tulin kapista, vaikka minua suvaittiin. Äitipuoleni jopa ajattelee, että seksuaalisuuteni muuttuu vanhempiana heteroksi. Isä vaikenee: hyväksyy, epäröi tai ei halua loukata omilla mielipiteillään. Ei edelleenkään täysin siis hyväksytty ja toivottaisiin, että olisin mieluummin hetero. Olisi kuulemma elämäni helpompaa. Minua on pyydetty pitämään matalaa profilia, mutta en tee niin, vaan osallistun [Setan paikallisjärjestön] toimintaan yms. Koen järjestytyt tärkeinä. (KYSELY)

Vanhempien kehotuksesta alkanut itsensä piilottaminen voi levitä, kun nuori oppii jo kotona, että itessä tai omassa rakkaussuhteessa on jotakin hävettävää. On vaikea tietää, miten kertoa omasta elämäntilanteestaan esimerkiksi työpaikalla, jos omat läheisetkään eivät ole osanneet suhtautua siihen luontevasti. Kun aluksi uudessa yhteisössä on jättänyt

kertomatta, on myös entistä vaikeampaa löytää siihen myöhemmin sopiva tilaisuus.

Voikin kysyä, ketä piilottaminen suojelee. Vanhempien tarkoitus voi aivan vilpittömästi olla varjella nuorta hyväksymättömyyden kokemuksilta ja esimerkiksi tietämättömiltä kysymyksiltä. Nuori, joka elää seksuaalisuuden ja sukupuolen normeja haastavaa elämää, törmää näihin kuitenkin lähes väistämättä muualla. Sen sijaan piilottamisen avulla vanhemmat saattavat säästyä oudoilta kysymyksiltä ja oman kunnollisen kasvattajuutensa kyseenalaistumiselta.

lääkäiden sukulaisten kunniaksi – ja kannustukseksi siihen, että vaikeistakin asioista voi puhua – on todettava, etteivät läheskään kaikki kokemukset oman suuntautumisen avaamisesta isovanhemmille ole negatiivisia. Esimerkiksi eräs kirjoituskeruuseen vastannut kirjoittaa:

Mummo on ehkä randomein ihminen jonka kanssa olen päätenyt homoseksuaalisuudesta puhumaan. Koska hän on isoäitini isäni puolelta – odotin että hän olisi täysin homovastainen. Vaan hevön paskat. :D Hän suorastaan ihannoi homoja, koska he ovat kuulema niin hyvän näköisiä ja he ovat yleensä paljon eloisampia. Vaarini hörähteli keskustelumme aikana puolueettomana sohvalta. Ilmeisesti hän ei hirveästi homoista pidä. (KERUU)

”MUUTIN POIS SAADAKSENI OLLA OMA ITSENI EDES KOTONA”

Sateenkaarinuoret saattavat harkita muuttoa pois lapsuudenkodista aikaisin, esimerkiksi jo peruskoulun päätettyään, koska haluavat enemmän tilaa ilmaista sukupuoltaan oman kokemuksensa mukaisesti tai etsiä seurustelukumppaneita, jotka eivät sukupuolensa vuoksi välttämättä kelpaisi vanhemmille:

Muutin pois saadakseni olla oma itseni edes kotona (KYSELY)

Pystyin elämään omana itsenäni vasta kun muutin pois kotoa. Siksi muutin heti peruskoulun jälkeen, 16-vuotiaana. Toinen vaihtoehto olisi ollut itsemurha. (KYSELY)

Koin että asuessani muualla kuin kotona voisin vapaammin alkaa pukeutumaan mieluisammin enkä joutuisi kokemaan ahdistusta siitä millaisena vanhempani minut kokevat. (KYSELY)

Joskus kotoa muuttamiseen johtaa pelkkä hyväksymättömyyden oletus ja kun asiasta on mahdollista puhua muuton jälkeen, selviää, ettei oletukselle ollut aihetta:

Turhaan pelkäsin vanhempieni reaktiota, minkä vuoksi muutin mielestäni turhan aikaisin pois ”kotoa”. Myöhemmin olemme asiasta vanhempien kanssa jutelleet ja he olivat harmissaan koska osasy kotoa poismuuttamiseen oli seksuaalinen suuntautumiseni, mistä olisin aivan hyvin voinut heidän kanssaan jutella. (KYSELY)

Muuttaminen voi tulla ajankohtaiseksi myös, jos vanhemmat yrittävät rajoittaa nuoren seurustelusuhdetta:

Vanhemmat asettivat tiukkoja rajoja minulle ja poikaystävälleni, esimerkiksi yöpymisen suhteen, joten päätimme muuttaa kahdestaan yhteiseen kotiin. (KYSELY)

Toinen syy saattaa olla halu osallistua vapaammin sateenkaaritoimintaan, jota vanhemmat eivät katso hyvällä tai josta heidän ei haluta tietävän:

Haluaisin muuttaa omilleni, jotta voisin tapaila muita homoja/bi-seksuaaleja vapaammin. (KYSELY)

Jotkut nuoret pelkäävät, että vanhemmat pakottaisivat heidät muuttamaan saadessaan tietää heidän suuntautumisestaan tai sukupuolen kokemuksestaan (ks. myös Alanko 2014b, 23), ja joitain on myös häädetty kotoa:

Muutan mahd. aikaisin pois kotoa, koska joudun salaamaan seksuaalisen suuntautumiseni vanhemmiltani (eli he voisivat heittää minut pihalle, jos saavat tietää asiasta). (KYSELY)

Äiti heitti alkushokissaan ulos kun kerroin 16-vuotiaana. (KYSELY)

Nuoret saattavat ajatella muuttoa myös siten, että se helpottaisi vanhempien elämää. Tämäkin on esimerkki siitä, miten paljon nuoret ovat valmiita tekemään oman perheensä hyvinvoinnin eteen, vaikka perhe ei hyväksy heitä ainakaan täysin:

Osasy nopeaan kotoa pois muuttamiseen oli juurikin oman tilan saaminen ja se, että vanhemmat saivat aikaa käsitellä asiaa. (KYSELY)

Sukupuolenkorjausprosessiin lähtevät nuoret saattavat myös suojella vanhempia hankalilta tunteilta, joita muutos herättää:

Aion muuttaa mahdollisimman nopeasti pois kotoa, sillä en usko että vanhempani kestävät nähdä minua muuttumassa ja muuttuneena. (KYSELY)

Toisaalta muuttaminen saattaa liittyä itsenäistymiseen ja siihen, että nuoren seurustelu-suhde vaatii oman tilan, oli se lapsuudenkodissa miten hyväksytty tahansa. Esimerkiksi nuori nainen, joka kertoo, että seitsemän kuukauden seurustelun jälkeen hänen tyttöystävänsä otetaan jo perheenjäseneksi, kirjoittaa kuitenkin:

Vanhempieni on varmaan miellyttävämpi olla, jos olen tyttöystäväni kanssa muualla kuhertelemassa. (KYSELY)

Onkin vaikeaa ja osin mahdotonta tulkita, milloin kotoa muuttaminen liittyy aikuis-tumiseen ja oman tilan tarpeeseen sekä haluun aloittaa itsenäinen elämä ja milloin taas pelkoon hyväksymättömyydestä kotona. Sama koskee toki sitä, missä määrin nuoret jakavat omaan elämäänsä liittyviä asioita vanhempien kanssa. Iän myötä oman tilan tarve kasvaa ja voi olla, että vaikka esimerkiksi oma asexuaalisuus olisi ensimmäinen asia, josta kotona puhuminen tuntuu mahdottomalta, se ei ole etäännyneiden välien syy.

Etenkin pieniltä paikkakunnilta kotoisin olevien nuorten elämässä kotoa muuttaminen yhdistyy muuttoon pois kotipaikkakunnalta, jonka ilmapiiri voi tuntua ahdistavalta ja jossa on toisaalta hyvin niukasti mahdollisuuksia esimerkiksi jatko-opinnoille. Tämän aineiston valossa ”seksuaalipakolaisuus” tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten ”sukupuolipakolaisuus” on edelleen totta (vrt. esim. Lehtonen 2004c, 151–155; 2004d, 173). Moni valitsee sellaisen asuinpaikan, jolla arvelee voivansa olla avoimemmin oma itsensä ja löytävänsä muita sateenkaari-ihmisiä. Muutto voi myös avata näkemään itseä ja omia toiveita uudella tavalla:

Muutin yksin asumaan toiseen kaupunkiin 16-vuotiaana, sillä koin, että silloisen asuin-kuntani ja yhteisöni asenteet homoseksuaalisuutta sekä muuta heidän mielestään erilaista kohtaan olivat ahtaat. En tässä vaiheessa vielä ollut ymmärtänyt pitäväni myös naisista. Muutto pääkaupunkiseudulle sekä uuden, suvaitsevaisemman ystäväpiirin hankkiminen sai minut ymmärtämään paremmin itseäni. Ymmärsin myös että erilaisuudessa ei ole mitään väärää. (KYSELY)

Seksuaali- tai sukupuolipakolaisuus voi vaikuttaa jopa niin, että nuori saattaa suunnitella elämänsä siten, että muutto pois Suomesta olisi tulevaisuudessa mahdollista. Lehtosen (2004c, 153) mukaan suuremman vapauden perässä on muutettu tavallisesti eurooppalaisiin tai yhdysvaltalaisiin suurkaupunkeihin. Kyselytutkimukseen vastannut kirjoittaa:

Opiskelemani ala mahdollistaa hyvin lähdön ulkomaille valmistumisen jälkeen. Haaveilen pääseväni pois Suomesta, jossa minulla on sukupuoliäni takia ollut raskasta elää. (KYSELY)

Kotoa muuttaminen vaikuttaa myös perhesuhteisiin. Vanhempien kanssa puhuminen saattaa muuttua myös paljon helpommaksi, kun ei enää asu heidän kanssaan:

Vanhempani eivät ole koskaan suhtautuneet mitenkään negatiivisesti seksuaalivähemmistöihin, mutta en siltikään uskaltanut aikoinaan kotona asuessa kertoa heille missä mennään. Tämä salailu vaikutti näin jälkikäteen erittäin paljon ja hieman vieraannuin vanhemmistani. Kotona asuminen ahdisti valtavasti ja armeijaan mentyäni tulin kotiin niin harvoin kuin mahdollista. En vain viihtynyt siellä vaikka ei vanhemmissa mitään vikaa ollut. Kun sitten muutin omilleni ja noin vuoden kuluttua siitä tulin ulos kaapista, kotona oleminen muuttui huomattavasti helpommaksi. Nykyään jopa viihdyn siellä ja suhteet vanhempiini ovat muuttuneet läheisemmiksi. (KYSELY)

Oma koti ja itsenäinen elämä lisäävät yhtäältä varmuutta ja toisaalta vähentävät vanhempien valtaa. Jos nuori on – syytä tai syyttä – pelännyt, että vanhemmat voisivat osoittaa ovela, omassa kodissa asuessa tätä ei enää tarvitse miettiä. Jos hyväksyminen ei ole ehdotonta, sen kanssa on helpompaa elää, kun vanhempien kanssa ei tarvitse olla päivitteinä. Toisaalta vanhemmille saattaa olla helpompaa hyväksyä aikuisen lapsen vallinat, eikä niiden ehkä samalla tavalla nähdä määrittävän tai jopa häpäisevän perhettä tai vanhempia itseään kasvattajina:

Vieraannuin äidistäni 8 vuodeksi tultuani kaapista. Täytettyäni 21 hän antoi minulle ”luvan olla lesbo”, koska olin kuulemma tarpeeksi vanha. (KYSELY)

Kuitenkin Kirsti Suorannan (2006, 20–23) mukaan lapsen samaa sukupuolta oleva kumppani on tekijä, joka saattaa katkaista välit tai oleellisesti huonontaa niitä myös aikuisuudessa. Tämä saattaa tarkoittaa, etteivät lapsen puoliso tai tämän kanssa yhteiseen perheeseen kuuluvat lapset ole tervetulleita lapsuudenkotiin. Voi myös olla, että yhteydenpitoa muihin sukulaisiin varotaan, jotta omille vanhemmille tai muille, joille homoseksuaalisuus on ongelma, ei aiheuteta hankaluuksia. (Ks. myös Ketokivi

2009, 52–53.) Suorannan (2006, 24–25) tutkimuksessa näkyy myös, että torjunnasta huolimatta aikuiset lapset tekevät paljon pitääkseen yhteyttä lapsuudenperheeseensä ja erityisesti äitiinsä.

Tietääkseni vastaavaa tutkimusta transsukupuolisuuden vaikutuksesta perhe- ja sukulaissuhteisiin ei ole tehty, ainakaan Suomessa. Transsukupuolisuus on ilmiönä huomattavasti vähemmän tunnettu kuin homous tai lesbous, ja lisäksi siihen liittyy – kuten edellä perhesuhteiden osalta on kuvattu – joskus voimakas kokemus tutun ihmisen muuttumisesta vieraaksi sukupuolenkorjauksen myötä. Lisäksi omaa sukupuoltaan ei voi jättää ottamatta mukaan sukulaisvierailulle, kuten perheessä ei-toivotun kumppanin voi. Siksi lapsen transsukupuolisuus tai muu sukupuolen normien haastaminen saattaa aiheuttaa vielä monimutkaisempia tilanteita perheessä, joka ei halua sitä hyväksyä.

”SILLÄ VÄLIN ÄITI OLI SAANUT TUKEA JA KESKUSTELUKUMPPANEITA”

Nuorten kokemusten perusteella on ilmeistä, että monet vanhemmat tarvitsisivat tukea nuoren sateenkaarevuuteen liittyvien tunteidensa käsittelyssä. Kuitenkin kyselyvastauksissa on vain pari kokemusta, joissa suoraan kerrotaan vanhemman saamasta tuesta, ja tällöinkin tuen antaja on ollut joku läheinen – ei ammattilainen, jolla olisi erityisosaamista sateenkaarinuorten perheistä:

Äitini on sanonut työkaverilleen (joka on minun kaverini) että hän on ihan okei suuntautumiseni kanssa, mutta hän ei tiedä kuinka suhtautua siihen. Kaverini on itse lesbo, joten hän puhui äitini kanssa ja sai kai jotenkin valettua häneen uskoa että olen edelleen hänen oma tyttänsä. Minä vain satun pitämään molemmista sukupuolista. (KYSELY)

Se, että seurustelin tytön kanssa oli asia josta ei puhuttu, vaikka kaikki siitä tiesivätkin. Itse en halunnut/uskaltanut ottaa asiaa esille, eivätkä vanhempani halunneet myöskään puhua siitä. Vasta vuosi sen jälkeen kun olin muuttanut kyseisen tytön kanssa omaan asuntoon ja olimme rekisteröineet parisuhteemme mainitsin taas jotain asiasta. Sillä välin äiti oli saanut tukea ja keskustelukumppaneita omista siskoistaan ja kälyistään ja oli omalta osaltaan hyväksynyt asian. (KYSELY)

Edellä siteeratussa tilanteessa yksi hankaluuksia aiheuttanut asia olivat olleet äidin virheelliset käsitykset – ja niiden oikojana sai toimia sateenkaarinuori itse:

Äidin uskon vierastaneen myös ajatusta siitä, ettei hän saisi minun puoleltani lapsenlapsia. Ainakin hän rauhoittui huomattavasti kun ymmärsi että aion ehdottomasti hankkia lapsia tyttöystäväni kanssa, ja että nykypäivän Suomessa se jopa onnistuu. (KYSELY)

Pelko siitä, ettei saa koskaan lapsenlapsia, saattaa vaivata erityisesti tyttöjen ja nuorten naisten vanhempia, koska tyttöjen oletetaan usein olevan poikia enemmän suuntautuneita vanhemmuuteen ja perheeseen (Lehtonen 2002, 155–156).

Joskus nuoret hämmästelevät vanhempien käsityksiä ja seurustelusuhteisiin liittyviä pelkoja. Vanhemmat saattavat huolestua nuoren varhain aloitetusta seksisuhteesta, vaikka nuoren mielessä ovat lähinnä ihastuminen, läheisyys ja luottamus:

16-vuotiaana olin tottunut puhumaan kaikista asioista äitini kanssa, eikä kotona oltu koskaan suhtauduttu kielteisesti mitään ihmisryhmää tai vähemmistöjä kohtaan. Niinpä kerroin vanhemmillenikin pian, että olen tykästynyt yhteen tyttöön. Äitini pelästyi uutista, eikä saanut aluksi suustaan kuin: ”Kato sitten miten niitten naisten kanssa pyörit!” Äitini suhtautuminen tuntui pahalta. En tiennyt mitä ”naisten kanssa pyöriminen” edes voisi olla. Tunteeni ja aikomukseni tätä tyttöä kohtaan olivat vielä kovin viattomia: halusin vain olla lähellä. Seksuaalisuus ja seksi olivat vielä vähän vieraita asioita. Äidilläni oli ehkä ihastumisestani erilainen mielikuva kuin minulla, eikä hän osannut kysyä tai ottaa selvää, mistä oli todella kysymys. (KERUU)

Erityisesti aseksuaalisille nuorille vanhempien oletus seksistä saattaa olla hämmäntävä ja painostavakin. Siksi Sateenkaarinuorten nettiryhmä -vertaistutkijaryhmässä mukana ollut nuori toivookin vanhempien tietävän:

Kaikki teini-ihastumiset ja seurustelut eivät sisällä seksiä. Älä yleistä, että lapsesi jo harrastaa seksiä, vaikka itse olisit samassa iässä jo harrastanutkin. Kaikki eivät harrasta. (RYHMÄ)

Ehkä hiukan yllättäen se, että vanhempien lähipiirissä on ennestään sateenkaari-ihmisiä, ei mitenkään välttämättä tee suhtautumisesta omien lasten sateenkaarevuuteen mutkautonta. Kokemukset häpeästä saattavat jopa kertautua:

Suuntautumiseni hankaloittaa välejäni isäni kanssa. Hänen sisarensa on myös lesbo, mikä aiheutti hänen lapsuudenkodissaan ongelmia, jotka hänen olisi pitänyt käsitellä kauan sitten. Ne heijastuvat nyt minun tilanteeseeni. (KYSELY)

Joskus nuori etsii vanhemmilleen tukea, käy keskusteluja, jotka saattavat olla hänelle itselleen hyvin raskaita ja satuttavia, ja tekee muutenkin kaikkensa, jotta vanhempien olisi mahdollista ymmärtää häntä. Välttämättä mikään ei auta. Sellaisessa tilanteessa kaikkien hyvinvointia saattaa tukea ratkaisu, jossa välit katkaistaan – ainakin toistaiseksi:

Äitini ei ole kyennyt hyväksymään transsukupuolisuuttani. Olen yrittänyt kaikkeni: olen keskustellut asiasta hänen kanssaan, antanut luettavaksi aiheeseen liittyviä tekstejä, olemme keskustelleet yhdessä ammattiauttajan kanssa, olen antanut aikaa ja lopulta yrittänyt ilmaista asian jämekästi kuuntelematta vastalauseita. Tällä hetkellä emme ole tekemisissä toistemme kanssa. Hän ei tule ikinä hyväksymään minua sellaisena kuin olen. Hän on sanonut, että hänellä ei mieluummin ole lasta ollenkaan kuin minä poikana. (KYSELY)

Useimpien vanhempien kohdalla tieto, tuki ja aika kuitenkin auttavat. Helsingin sateenkaari-vertaistutkijaryhmä summasi seuraavasti toiveensa siitä, mitä vanhempien tulisi tietää:

- Homous ei ole ohimenevä vaihe
- Seksuaalisuus on monipuolista, ei ole pelkästään hetero-homo-vaihtoehdot
- Seksuaalivähemmistöaktivistitoiminta ei tarkoita erioikeuksien hakemista homoille, vaan tasa-arvoa
- Lapsella voi olla vanhempien elämäntavasta poikkeava elämäntavomus
- Asioista saa, ja kannattaa kysyä lapselta. Avoin keskustelu aina paras vaihtoehto
- Lapsen ei kuuluisi tarvita olla vanhempien tukena omaan identiteettiinsä liittyen
- Kaapistatuleminen ei ole yhtäkkiäinen muutos, joka lapsessasi tapahtuu, vaan hän on sama ihminen kuin aiemminkin
- Vanhempien ei pitäisi hävetä lasta, joka elää avoimesti omana itsenään. Se ei ole korostamista, jos lapsesi on oma itsensä (RYHMÄ)

Näissä tiivistyksissä näkyy paitsi toive, että vanhemmat ottaisivat asioita oma-aloitteisesti puheeksi, myös se, ettei vanhempien tuen tarve tai mahdollisesti kokema häpeä saisi jäädä nuorten harteille. Nuorilla on usein riittävästi käsiteltävää ympäristön asenteiden vuoksi jo valmiiksi. Nuori, joka kertoo kuulumisesta seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön, on edelleen sama kuin ennenkin, ja vanhemman pitäisi pikemmin olla iloinen luottamuksesta kuin kokea häpeää rohkeasta nuoresta, joka elää omana itsenään.

Se, että vanhemmat kaipaavat tukea, mutta eivät tunnu löytävän sitä, on todellinen ongelma – tämän on todennut myös esimerkiksi Sami Suhonen (2014, 183), joka käsittelee sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten vanhempien tarvitsemaa tukea. Vanhempien kokema häpeä vaikeuttaa tilanteesta puhumista ja tuen tai tiedon etsimistä. Siksi tieto pitäisikin olla jollain tapaa tarjolla kaikille vanhemmille jo ennen kuin asia on ajankohtainen, kuten T-Chat-vertaistutkijaryhmän keskustelussa toivottiin. Ryhmä keskusteli siitä, miten erilaisissa palveluissa ei tiedetä läheskään riittävästi transkysymyksistä, joten ilman tukea jäävät sekä transsukupuoliset lapset ja nuoret että heidän vanhempansa:

Keskustelija1: [...] oikeastaan se mitä saanko olla totta? -kirjan esipuheessa sanotaan siitä, että varmaan kaikkiin ihmisammatteihin on mahdollista valmistua tietämättä mitään sateenkaarevuudesta.

[...]

Keskustelija1: saako neuvolassa mitään tietoa sukupuolineutraalista kasvatuksesta?

Keskustelija1: onko Suomessa vielä yhtään sukupuolisensitiivistä päiväkotia?

Keskustelija2: en usko että saa

Keskustelija3: Musta on aika uskomatonta miten vaikka koulun terveydenhoitaja voi olla niin autuaan tietämätön transjuttuista ja vielä enemmän yllättää se että nuorisopsykiatrian polin työntekijä (sairaanhoitaja) voi ”perustella” tätä sillä että transnuoret on niin harvassa.

[...]

Keskustelija2: mun mielestä olis tärkeää että odottaville äideille kerrotais jo ennen synnytystä, että lapsi ei välttämättä olekaan tyttö tai poika. (RYHMÄ)

Rakkaus

”OMASSA YSTÄVÄPIIRISSÄNI VOIN OLLA AVOIMESTI OMA ITSENI”

Nuoruudessa ystävyysuhteiden merkitys on suuri, ja pelko jäämisestä kaveripiirien ulkopuolelle vaivaa monia nuoria (Salasuo & Suurpää 2014, 133–140). Ystävien ja kaverien tuki on tärkeää etenkin niille nuorille, joilla ei ole tukea kotoa. Yleensä nuorten kokemus on, että kaverit suhtautuvat hyväksyvästi seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen:

Pelkäsin kauheasti kertoa ystävilleni, että olen parisuhteessa saman sukupuolen edustajan kanssa ja kiertelin kauan ennen kuin sain kerrottua, mutta he eivät tainneet edes huomata jännitystäni ja ottivat asian upeasti. (KYSELY)

Läheiset ystävät voivat olla tärkeä tuki, kun nuori miettii, miten kertoo omalle lähipiirilleen sukupuolen tai seksuaalisuuden kokemuksestaan. Ystävän kanssa voi pohtia, miten reagoida mahdollisesti eteen tuleviin kysymyksiin:

Paras ystäväni oli minulle voimavara etenkin kaapista ulos tulemisen alkuvaiheessa: kerroin hänelle ensimmäisenä, hän kuunteli ja kyseli ja sai minut myös miettimään asioita, hän rohkaisi minua puhumaan vanhemmilleni (valmisti minua kysymyksillään ”mistä tiedät, milloin tiesit, oletko varma” vastaamaan myös vanhempieni kysymyksiin, ystävän kysyminä kynnykseni oli matalampi)... Hän myös patisti minua ensimmäisiin ryhmätapaamisiin. (KYSELY)

Joskus kaverit voivat suhtautua myös torjuvasti (ulkopuolelle jättämisestä koulu-yhteisössä ks. Huotari & Törmä & Tuokkola 2011, 65–68). Esimerkiksi Kuopion vertaistutkijaryhmässä mietittiin, miten kavereiden suhtautuminen heijastelee yhteiskunnan asenteita:

Usein kuitenkin kohdataan tilanteita, joissa ystäväpiirissä toistellaan ilmaisuja ”minä kyllä hyväksyn sinut, tai siis homot yleensä” ja ”minä suvaitsen kaikki”. Asian ilmaiseminen kyseisellä tavalla ilmentää yhteiskunnan ja myös tavallaan ystäväpiirin valtapositiota.

Ennakko-oletukset kavereiden ja muun tuttavapiirin suhtautumisesta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin vaikeuttavat oman identiteetin ilmaisemista avoimesti. Tilanne koetaan vaikeana etenkin uskonnollisissa ja urheilijapiireissä. (RYHMÄ)

Osa nuorista pelkää jäävänsä kaveripiirien ulkopuolelle virheellisten oletusten vuoksi, kun muut saavat tietää heidän sateenkaarevuudestaan:

En uskaltaisi kertoa opiskelijatovereilleni seksuaalisesta suuntautumisestani, sillä pelkään että jäisin ryhmän ulkopuolelle. Opiskeluryhmässäni kaikki ovat naisia ja pelkään, että he luulisivat minun kenties olevan kiinnostunut jostain heistä seksuaalisesti ja he alkaisivat vältellä minua. (KYSELY)

Erityisesti transnuoret pelkäävät, etteivät ystävät hyväksy heitä. Transnuorilla onkin muita sateenkaarinuoria vähemmän sellaisia ystäviä, joiden kanssa he voivat puhua vaikeista asioista (Alanko 2014b, 24–26):

En kerro opiskelukavereilleni transtaustastani, koska pelkään joutuvani porukan ulkopuolelle jos asia tulisi heidän tietoonsa. (KYSELY)

Toinen pelko saattaa olla, että ystävyysuhde muuttuu, kun kertoo itsestään. Ihastuminen samaa sukupuolta olevaan ystävään voi johtaa siihen, että ystävyysuhde heikkenee tai katkeaa, jos ystävä ei pysty ottamaan ihastumista vastaan (Lehtonen 2003, 172). Esimerkiksi kirjoituskeruuseen vastannut poika kirjoittaa ystävyystestä, ihastumisestaan ja sen seurauksista rippileirillä:

Täältä sain kuitenkin paljon uusia ystäviä, mutta yhden erityisen. Hän oli ihan uudenlainen, kukaan ei ole koskaan osoittanut minulle että pitää minusta ystävänä niin paljon kun hän sitä teki. Se oli jotenkin ihan ihmeellistä. Olimme tunteneet vasta sen ripariviikon ja ehkä pari päivää sitä ennen. Ikimuistoisen riparin jälkeen muutama ripariystävä oli kuullut homoudestani jo joskus silloin kun se ”juoru” levisi. Ja he olivat okei sen kanssa, ollut jo pitkään. Mutta tämä hyvä ystävä ei ollut kuullut. Päätin kertoa. Eipäs ollutkaan hyvä idea. Hänelle se oli suuri pala, sillä olin oikeasti hänelle hyvä ystävä. Tai näin ymmärsin. Hän sanoi minulle että tarvitsee omaa aikaa ja näin poispäin.. Normaalisti minun pitäisi suuttua mutta en halunnut välejä poikki. Sitten kuitenkin menin ihastumaan tähän poikaan. Vihasin itseäni silloin, mutta päätin kertoa hänelle siitä kuitenkin rehellinen kun olin, en halunnut että meillä olisi salaisuuksia. Hän ei pystynyt enää käsittelemään sitä, ymmärrettävää, nuori kun oli, ja emme ole sen jälkeen oikeastaan olleet yhteydessä. (KERUU)

Havainto siitä, ettei oma kokemus sukupuolesta tai seksuaalisuudesta olekaan samanlainen kuin muilla, saattaa luoda nuorelle kokemuksen erillisyydestä kavereiden joukossa. Tällöin voi kokea erilaisuutta jo ennen kuin ainakaan kovin tietoisesti edes miettii muiden suhtautumista. Esimerkiksi kirjoituskeruuseen vastannut nuori kirjoittaa:

Ihastuin ensimmäistä kertaa tyttöön kuudennella luokalla. Ihailin häntä, kirjoitin hänestä päiväkirjaani lähes joka ilta ja hymyilin lakkaamatta. Halusin vähintäänkin olla hänen paras ystävänsä. Tunsin ylpeyttä kun sain hänet nauramaan ja vilkuilin salaa liikuntatunnin jälkeen pukuhuoneessa hänen suuntaansa. Samalla kuitenkin pohdin ja olin huolissani, mitä jos joku saisi tietää? Häpesin määrittämättömällä tavalla tunteitani ja koin ihastukseni huonommaksi kuin luokallamme heräilevät heteroihastukset, eli ”tavalliset” ihastukset. Tällaista ihastusta ei noin vain yökylässä toiselle tytölle kerrottu ja sitten yhdessä hihitelty. (KERUU)

Sisäistetyt syrjivät ja normatiiviset asenteet rajaavat sitä, miten nuoret voivat kertoa ihastuksistaan ja miten vapaasti he voivat elää mukana ihastuksissa ja ensimmäisissä seurustelukokeiluissa, joista usein puhutaan yhdessä. Tilanteet, joissa puhutaan ihastuksista, saattavat muodostua pelottaviksi, koska niissä voi paljastua:

Useesti kaverit jutteli siitä, keneen tyttöön ne on ihastunu tai kuka on parhaimman näköinen. Niistä tilanteista mä en tykänny. Jouduin aina valehtelee ja heittää vaan joidenki meidän koululaisten tyttöjen nimiä. Se oli jotenki outoo yrittää ajatella jotain tyttöä sillä tavalla. Samaan aikaan mä pelkäsin kans sitä, et entä jos joku saa tietää siitä että mä oon homo. (KERUU)

Toisaalta kertominen omasta, ei-heteroseksuaalisesta, suhteesta saattaa tuntua oman erilaisuuden tai jopa oman seksuaalisuuden korostamiselta ja liian räikeältä:

Koulukavereiden keskuudessa tuntuu että korostan omaa epäheteroseksuaalista parisuhdettani kun puhun tyttöystävästäni. Tuntuu hieman kalahtavan muiden korviin kun sanon poikaystävän sijaan tyttöystävä, ja täten tuntuu että jotenkin korostan epäheteroseksuaalisuuttani vaikka en sitä teekkään. (KYSELY)

Vaikka omat ystävät suhtautuisivat hyväksyvästi ja tukien sateenkaariteemoihin, sateenkaarinuoret saattavat silti kaivata sitä, että voisivat vaihtaa kokemuksia toisten sateenkaarinuorten kanssa. Tästä kertoo kirjoituskeruuseen vastannut nuori:

Asuin pienellä paikkakunnalla tuolloin, enkä enää lukioaikana tapaillut tyttöjä, vaikka pohdiskelin asiaa. Koulussani oli yksi avoimesti seurusteleva tyttöpari. He herättivät silloin paljon huomiota. Vanhemmat ja nuoret supisivat heidän suhteestaan. Olisin halunnut keskustella heidän kanssaan, mutten omasta mielestäni koskaan löytänyt sopivaa tilaisuutta. Luultavasti en oikein uskaltanut, enkä pitänyt sitä sopivana. Muistan onnitelleeni heitä suhteen johdosta joskus tukevassa humalassa. Se oli ainut, mihin kykenin. Vaikka omat ystäväni suhtautuivatkin tunteisiin hyväksyvästi, kaipasin ajatustenvaihtoa sellaisen kanssa, joilla olisi samanlaisia tunteita. Myöhemminkin olen kaivannut enemmän vertaistukea. (KERUU)

Tämän vuoksi moni etsiikin itselleen piirejä, joissa voi tutustua toisiin sateenkaarinuoriin. Kokemusten jakaminen heidän kanssaan vähentää yksinäisyyttä ja tunnetta siitä, että esimerkiksi oma homous olisi jotenkin poikkeuksellinen tai kovasti elämää muuttava asia:

Samaan aikaan, kun pohdin seksuaalista suuntautumistani, ystäväni totesi minulle ihastuneensa tyttöön. Minä olin ihastunut naiseen, vaikka itse olinkin vielä tyttönen. Tämän ystäväni kanssa jutteleminen teki oloni helpommaksi – ihastuminen samaan sukupuoleen ei ollutkaan niin paha asia. (KERUU)

Sateenkaarinuoriystävät nostavat myös pohdintaan kysymyksiä, joita on saattanut yksin onnistua välttelemään. Toisaalta toisten tuki auttaa käsittelemään näitä asioita:

Olen vasta muutama kuukausi sitten uskaltanut tutustua muihin seksuaalivähemmistön edustajiin ja viime aikoina olen siis tehnyt paljon sellaisia asioita, joista en pystynyt edes ”haaveilla” viime vuoden puolella. Näiden tutustumisten myötä olen myös saanut pohdittavaksi asioita, joita minun ei ole tarvinnut aiemmin pohtia näin tosissaan. Esimerkkeinä mainittakoon todellinen ihastuminen saman sukupuolen henkilöön, flirttailu yms. Onnekseni ihastuksen kohde on käytännössä täysin samassa tilanteessa kanssani. Tosin koen kyllä löytäneeni aivan mahtavia ystäviä tästä ”värikkästä” porukasta ja ovat auttaneet minua aivan järkyttävän paljon. En voi olla kuin ikuisesti kiitollinen niille, jotka ovat auttaneet ja auttavat edelleen minua elämässäni eteenpäin. (KYSELY)

Erityisesti sellaisille nuorille, jotka eivät ole saaneet kotoaan tukea ja hyväksyntää, toisista sateenkaari-ihmisistä voi muodostua toinen, itse valittu perhe, joka korvaa alkuperäisen lapsuudenperheen. Esimerkiksi ruotsalainen *Hon hen han* -raportti (2010, 68–69) kuvaa haastateltujen sateenkaariaktivistinuorten elämää, jossa valitut perheet voivat muodostua ystäväistä, kumppaneista, ex-kumppaneista ja oman biologisen perheen jäsenistä.

Sateenkaarinuoriystäviä voi löytää sekä omasta koulustaan tai muusta arkiympäristöstään että Setan tai muiden sateenkaariyhteisöjen toiminnasta:

Seta on maailman ihanin ja on auttanut minua suunnattomasti ja auttaa edelleen pelkällä olemassaolollaan. En tiedä miten olisin selvinnyt viime vuosista ilman LHBTIQ-yhteisöä kotipaikkakunnallani! Jos ikinä perin omaisuutta lahjoitan kaiken Setalle ! :D

Myös wtftm.org [transmaskuliinisten verkkofoorumi, RT] on voimauttava yhteisö. (KYESELY)

Selvästi ainakaan kaikilla paikkakunnilla Setan tai muiden sateenkaaripiirien toiminta ei ole vapaata erilaisista sukupuoli- tai ulkonäkö-oletuksista. Siksi se ei tunnu kaikista sateenkaarinuorista kutsuvalta tai itselle tärkeältä:

Setan bileissä tuntuu aina, että porukka on kauhean kuppikuntaista ja niitä jotka eivät näytä perus butch-lesboille, tai muuten tyyppilliselle lesbolle, niin kaikkia muun näköisiä katsotaan kieroon... ”ollaan yhdessä erilaisia” -tyylinen ajattelu on selkeästi huomattavissa. Kaikkien täytyy olla tietyllä tavalla erilaisia tai sitten ei ole porukkaan tulemistä (ihan jo ulkonäöllisesti). (KYESELY)

Joillain sellaisilla nuorilla, jotka eivät valitse kumppaniaan sukupuolen perusteella, on ollut sateenkaaripiireistä kokemuksia, joiden mukaan kaikkien on odotettu olevan homoja tai lesboja. Muihin kokemuksiin on suhtauduttu väheksyvästi:

Olen käynyt satunnaisesti [Setan paikallisjärjestön järjestämissä bileissä] ja vuosia [paikkakunta] Pridessa. Toisinaan koen vähättelyä, sillä seurustelen tällä hetkellä yhden miehen kanssa. Panseksuaalisuuteni ja polyamorisuuteni eivät kuitenkaan katoa mihinkään vaikka kumppaninani onkin heteromies eikä muita kumppaneita ole kohdalle nyt osunut. (KYESELY)

Samoin muuttuminen sukupuoleltaan enemmän normien mukaiseksi saattaa joskus herättää sateenkaaripiireissä hämmästyä ja torjuntaa:

Kun nuoruuden itseni etsimisen ja vaikeiden asioiden käsittelyn jälkeen päädyin maskuliinisen vaiheen jälkeen pukeutumaan ja ilmaisemaan itseäni cis-sukupuolelleni istuen naisellisesti, monet transystävänä kritisoivat itseilmaisua suoraan ja kokivat, että olin pettänyt heidät. Tuntui aivan yhtä pahalta, että löydettyäni itselleni hyvän tavan olla oma itseni, minua kritisoitiin ja mitätöitiin, kuin se tuntui aiemmin, kun viihdyin itseäni maskuliinisesti toteuttaen. (KYESELY)

Lisäksi sateenkaaripiirit saattavat painottaa tiukkaa, identiteetti-perustaista määrittelyä, joka voi tuntua nuorista vieraalta. Silloin voi kokea, ettei mahdu kokonaisena itsenään enemmistön eikä vähemmistön piireihin:

Koen itseni ulkopuoliseksi korkeakouluni hyvin hetero-oletuksissa ympäristössä ja opiskelukaverien kanssa, mutta toisaalta koen itseni ulkopuoliseksi myös seksuaalivähemmistöjen tapahtumissa ja tapaamisissa, ja minua kohdellaan niissä selvästi vähän kummajaisena, jos elämäntilanteeni tai seksuaalisuuteni tulee puheenaiheeksi. Nuorena osallistuin seksuaalivähemmistöille suunnattuun kansainväliseen leiriin, jolla minulta usein kysyttiin, olenko bi vai lesbo. En osannut vastata, sillä kumpikaan termi ei tuntunut omalta. Leiri sujuikin sitten pääasiassa omissa oloissani ja kokemus oli pitkälti ahdistava ja yksinäinen. Kävin muutaman kerran paikallisen opiskelijavinokasjärjestön tapaamisissa, mutta koin sielläkin oloni aika ulkopuoliseksi. Onneksi minun ja avomieheni ystäväpiiriin kuuluu paljon seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä. Omassa ystäväpiirissäni voin olla avoimesti oma itseni, ja läheisten ystäväni kanssa voin puhua avoimesti myös seksuaalisuudestani. (KERUU)

Sateenkaarinuorten Setaan tai muihin sateenkaariyhteisöihin kohdistuvat odotukset ovat korkealla, mahdollisesti jopa niin korkealla, että niiden täytyminen voi olla mahdotonta. Kun nuoret kohtaavat syrjintää, vähättelyä tai ymmärtämättömyyttä monella muulla elämänalueella, sateenkaari toiminnan pitäisi olla se paikka, jossa kaikki on kunnossa (vrt. Tukholman queer-piireistä *Hon ben han* 2010, 72–73). Kuitenkin piirit ovat monilla paikkakunnilla pienet, ja jokaisessa ihmisyhteisössä on omat rajoituksensa. Yhdenvertaisuus ja kaikkien mukaan ottaminen harvoin toteutuu täydellisesti. Vaikka kokemus sateenkaari toiminnasta ei olisikaan täydellinen, saattaa se silti olla tärkeä henkireikä, joka tarjoaa kokemuksia, jotka ovat muuten elämässä jääneet vähälle. Esimerkiksi muunsukupuolinen vastaaja kirjoittaa:

Pienen paikkapunnan HLBT-ryhmä oli täynnä lähinnä parinmuodostuksesta kiinnostuneita homoja, ei juuri transihmisiä, joten en saanut sieltä sellaisia kohtaamisia tai ymmärrystä, kuin olisi halunnut. Kuitenkin aitoa hyväksyntää. (KYSELY)

Antu Soraisen (2013, 32) mukaan queer-nuoret hakeutuvat usein queer-aikuisten seuraan, koska nuorten kulttuureissa ei ole tilaa heteroseksuaalisesta mallista poikkeamiselle. Tämän tutkimuksen perusteella monet sateenkaarinnuoret löytävät vertaistukea ikäistensä joukosta ja useimmiten myös kokevat toiset nuoret varsin hyväksyvinä. Kokemuksia siitä, että nuoret etsisivät aikuisia ystäviä, ei tässä tutkimuksessa juurikaan kerrota. Sen sijaan nuoret kyllä kokevat ympärillään olevat sateenkaariaikuiset tärkeinä esimerkkeinä ja heteronormatiivisen aikuisuuskuvan horjuttajina.

”ENTÄS JOS TOISIN NAISEN?”

Nuoruuden ihastumisiin ja rakkaussuhteisiin liittyy kaikilla epävarmuutta. Ensimmäiset suhteet voivat olla pelottavia, ja moni nuori pelkää, ettei kelpaa kenellekään tai löydä rakkautta. Lehtonen (2003, 170–171) kirjoittaa, miten erityisen pelottavaa saattaa olla ihastuminen samaa sukupuolta olevaan. Jos ihastuu samaa sukupuolta olevaan ihmiseen, on ylitettävä useita vaikeita tunteita: Ihastumiseen liittyy yleensäkin pelko siitä, ettei toinen vastaakaan tunteisiin. Lisäksi on kestettävä mahdollinen häpeä, jos tunteiden kohde ei suhtaudu homoseksuaalisuuteen myönteisesti tai jos tulee itse leimatuksi tahtomattaan homoksi. (Lehtonen 2006a, 96–97, ks. myös Alanko 2014b, 23–24.)

Aiemmissä tutkimuksissa on tulkittu, että sateenkaarinuorten seurustelusuhteiden solmiminen viivästyy ja monet elävät ”myöhästynyttä murrosikää” noin 20-vuotiaana, koska silloin suhteiden solmiminen on helpompaa kuin teini-iässä (esim. Lehtonen 2006b, 58). Vaikuttaa siltä, että tilanne saattaa olla viime vuosina muuttunut, sillä yhä nuoremmat kertovat seurustelusuhteista samaa sukupuolta olevan kanssa. Samaa sukupuolta olevien nuorten välisistä suhteista on tullut osa nuorten seurustelukulttuuria ja ilmeisen monissa yhteisöissä tavallista ja hyväksyttyä, ainakin tytöille:

En kokenut järkytystä, kun 17-vuotiaana huomasin ihastuneeni samaa sukupuolta olevaan tyyppiin: tunne oli samanlainen kuin aiemmin poikiin ihastuessani. Jonkin aikaa ”säädettyämme” aloimme tietenkin seurustella kuten nuoret yleensä. (KERUU)

Ylä-asteella, kahdeksannella luokalla kävin seurustelemaan ensimmäisen tyttöystäväni kanssa. Sillon tajusin, et naiset on se juttu josta pidän. Olihan se vähän vaikee sillon vielä sisäistä, olin kuitenkin niin nuori ja tietämätön elämästä. (KERUU)

Raja ihastuksen ja ystävyyden välillä on häilyvä. Etenkin tytöt ja nuoret naiset kertovat siitä, miten ystävyytenä alkanut suhde syvenee vähitellen seurusteluksi (ks. myös Lehtonen 2003, 168–169). Tytöt kokeilevat seurustelua ja myös seksiä toisten tyttöjen kanssa. Nuorten kertomusten mukaan eroa on tosin siinä, ketkä ”vain kokeilevat” ja kenelle seurustelusta toisten tyttöjen kanssa tulee jatkossakin keskeinen osa elämää (vrt. Lehtonen 2003, 181; 2013, 140–141):

Meidän luokallamme asia on aina ollut ok, muutkin tytöt ovat seurustelleet tai olleet kiinnostuneita tytöistä, mutta suurimmalla osalla se on ollut lähinnä kokeilua. Olen yksi harvoista, joille se on jäänyt pysyväksi osaksi omaa identiteettiäni. (KERUU)

Siitä huolimatta, että seurustelusuhteet samaa sukupuolta olevien nuorten välillä ovat muuttuneet näkyvämmiksi ja varhaisemmiksi, jotkut myöhemmin itsensä homoseksua-

lisiksi kokevat nuoret yrittävät seurustella eri sukupuolta olevan kanssa. Tavoitteena voi olla joko peittää homoseksuaalisuus, josta he ovat jo itse tietoisia, tai yrittää olla kuten kaikki muutkin (ks. myös Lehtonen 2003, 177–179):

Sitä aiemmin olen yrittänyt kieltää tunteet miehiä kohtaan ja yrittänyt löytää ja kehittää tunteita/seksuaalista vetovoimaa naisia tai jotakuta tiettyä naista kohtaan. Seksistä ei ollut aiemmin kokemusta lähinnä oman vartalon häpeämisen takia, sekä epävarmuudesta kuka olen tai kuka haluaisin olla. Halusin olla hetero. Haluan vieläkin olla hetero, mutta olen hyväksynyt sen, ettei minusta tule heteroa ja sen kanssa on elettävä. Tämän kaiken pohtiminen ja käsitteleminen ajoi ahdistukseen ja minulla todettiin vakava masennus. (KYSELY)

Seurustelin pojan kanssa ylä-asteella vain siksi, ettei kukaan tajuaisi että tykkään tytöistä. (KYSELY)

Osalla pyrkiminen heterouteen – ainakin käytöksessä, jos ei tunteissa – liittyy ympäristössä koettuihin asenteisiin tai esimerkiksi omaan uskonnolliseen vakaumukseen:

No, kun sitä on kymmenen vuotta kuullut sitä homottelua, niin ei kai sitä voi muuta haluta kun tulla paremmaksi heteroksi. (KYSELY)

Päätin uskonnollisista syistä, että pyrin löytämään elämäkumppanin mieluummin vastakkaisesta sukupuolesta. Hyväksyn kuitenkin täysin ihastumisen tunteeni myös naisia kohtaan, mutta olen onnellisempi miehen kanssa, koska minun ei tarvitse pohtia suhteen ”oikeutta”. Puheen eheytyemisestä esim. mediassa koen loukkaavana, koska en koe olevani mitenkään rikki. Jos olisin kiinnostunut pelkästään naisista, olisin tosin varmaankin naisen kanssa. (KYSELY)

Osa myös yrittää perustella itselleen, ettei ihastuminen olekaan todella ihastumista:

Tiesin ihastuvani tyttöihin jo kuudennella luokalla. Silloin (jo kiusattuna) ajattelin varhaiskypsästi tunteen olevan vain sitä, että ylitykkään ensimmäisistä ystäväistäni. Ihastumiset kuitenkin jatkuivat ja huomasin yläasteella että pojat eivät kiinnosta samalla tavalla kuin muita ikäisiäni tyttöjä. Ihastuin naisopettajiini ja aloin luokitella itseni biseksuaaliksi. Aloin seurustella seitsemännän luokan lopulla poikatyön kanssa ja perustelin asiaa sillä että hän koki oman sukupuolensa vääräksi. (KERUU)

Verrattuna aiempiin tutkimuksiin (esim. Lehtonen 2007, 148) nuoret, jotka ovat kertoneet kokemuksistaan tässä tutkimuksessa, kertovat varsin harvoin yrittäneensä olla heteroita tai pyrkineensä kieltämään homoseksuaaliset tunteensa kokonaan. Näitä kertomuksia on jonkin verran enemmän kirjoituskeruun vastausten joukossa kuin kyselytutkimuksen tuloksissa. Epäilemättä vapaasti kirjoittaminen on avannut mahdollisuuden kuvata myös itsensä etsimiseen liittyneitä harhapolkuja paremmin kuin valmiiksi jäsennelty kysely.

Vaikka ympäristön paineet saattavat saada nuoret pohtimaan, olisiko eläminen heteronormin mukaan mahdollista, lähes kaikki kuitenkin päättävät elää oman kokemuksensa mukaisesti. Itsensä muuttaminen väkisin ei ole mahdollista. Kamppailua paineiden ja omien tunteiden kanssa kuvaa kirjoituskeruuseen lähetetty runo:

En halua en voi en pysty
Milloinkas tuot poikaystävän kotiin? Milloinkas löydät miehen?
Perhejuhlat ja kysymykset puolisoista
ja puoliso tarkoittaa puolta. Sukupuolta. Jotain vastakkaista. Minun puolikastani täydentävää. Niin että kahdesta puolikkaasta voisi tulla jotain ehjää. Lapsia ja perhe ja suhde.

En halua tuottaa pettymystä.
En halua sanoa ääneen, etten tuo miestä seuraaviinkaan juhliin.
Entäs jos toisin naisen? Entäs jos suhteeni toinen puolikas ei olekaan eri puolta? Voiko kaksi naista edes muodostaa suhdetta? Epätasapaino. Mikään ei ole balanssissa.

Jos itseä voisi muuttaa. Kunpa voisi. Kunpa voisi ottaa miehen ja rakastaa ja tehdä lapsia ja olla onnellinen. Kunpa voisi eheytyä ja rakastaa miestä. Jos sen voisi tehdä, tekisin. Muuttaisin itseni ja olisin yhteiskuntaa hyödyttävä ihmisenpuolikas.
Mutta tällä hetkellä sytyn naisille. Haluan naisen. Haluan jonkun, jota rakastaa kuten yleensä naiset rakastavat miehiä ja miehet naisia. Yhteiskunnan vaatimuksista ja perheen paineesta huolimatta, haluan naisen.
Sellaisen jolla on rinnat ja naisen alapää ja naisen ajatukset. Naisen hiukset, olkapäät, varpaat. Mutta voinko minä koskaan rakastaa, kun tuntuu ettei saa? (KERUU)

Yhteiskunnan vallitsevien hetero-oletusten lisäksi sateenkaariapiirien omat, sisäiset normit saattavat vaikeuttaa seurustelusuhteen löytämistä. Moni nuori pohtii, pitääkö olla tietyllä tavalla homo tai lesbo, jotta voi kelvata. Jotkut biseksuaalit kokevat, että heidän luullaan olevan vain kokeilemassa eikä heitä oteta välttämättä tosissaan sateenkaariapiireissä. Tämän lisäksi transnuorilla on kokemusta siitä, etteivät he kelpaa homo- tai lesbopiireissä hyväksyttävänä naisina tai miehinä:

Olen homo, ja huomannut, että erityisesti homomiesten keskuudessa useat ovat todella transmieskielteisiä eivätkä pidä meitä samanvertaisina kanssaan. Tästä syystä seurustelukumppaneita on todella vaikeaa löytää. (KYSELY)

Osa sateenkaarinuorista haluaa haastaa yhden parisuhteen normia. Polyamorinen tai ihmissuhdeanarkistinen tapa elää rakkaussuhteitaan voi olla vaihtoehto ajattelulle, joka korostaa kahden ihmisen välistä, tiivistä ja muut ulossulkevaa suhdetta (*Hon hen han* 2010, 69–70). Omalta tuntuva suhdevalinta saattaa tukea hyvin voimakkaasti positiivista käsitystä itsestä ja auttaa muodostamaan suhteita, jotka eivät ole normien mukaisia, mutta kaikille osallisille hyvin merkityksellisiä ja tukevia:

Uskoin olevani hetero, kunnes tapasin ensimmäisen tyttöystäväni. Oli upeaa tavallaan kokea aivan uudestaan ”ensimmäistä kertaa” rakastuminen ja seksuaaliset kokemukset. En ole koskaan elämässäni tuntenut, halunnut tai tarvinnut toista ihmistä niin vahvasti.

Uskoin olevani lesbo, kunnes tapasin nykyisen poikaystäväni, joka on polyamorinen queer/transmies. Hetken seurusteltuamme tapasin itsekin kiinnostavan naisen, jonka kanssa olen nyt avoimessa suhteessa poikaystäväni lisäksi.

Nyt tuntuu, että olen pikkuhiljaa riisumassa itseäni sosiaalisista ja yhteiskunnallisista paineista: rakastan ja harrastan seksiä kenen kanssa haluan. Tunnen itseni vahvaksi ja itsevarmaksi, ja haluan auttaa muitakin hyväksymään itsensä. (KYSELY)

Useampien kumppanien kanssa elävälle nuorelle tai nuorelle, joka ei halua asettaa tiukkoja rajoja rakkaus- ja ystävyysuhteiden välille, saattaa olla ympäristön kannalta ongelmallisempaa, että kumppaneita on useita kuin että joku kumppaneista on samaa sukupuolta.

Tässä tutkimuksessa muutammat nuoret kertovat kokemuksiaan siitä, millaista on elää avoimessa tai polyamorisessa suhteessa. Näiden suhteiden kuvataan tuovan vapautta ja mahdollisuuksia elää omanlaisia rakkaussuhteita, mutta samalla suhteiden koetaan kärsivän ympäristön oletuksista ja eritasoisista piilottamisen vaatimuksista. Polyamoriset tai avosuhtekokemukset eivät hahmotu ainakaan tässä tutkimuksessa omaksi, selkeärajaiseksi kategoriakseen, vaan niistä kerrotaan sivulauseenomaisesti osana muita kokemuksia. Nuorten polyamorisista ja avosuhteista tai siitä, millaisia suhdemalleja syntyy ihmissuhdeanarkistisesti ajatteleville, ei voi sanoa tämän tutkimuksen valossa mitään kovin laajaa myöskään siksi, että näitä kirjoituksia on melko vähän. Tutkimus, joka keskittyisi sateenkaarinuorten rakkaussuhteisiin ja huomioisi myös ne nuoret, jotka haastavat suhteissaan parinormia, voisi tuoda mielenkiintoista lisätietoa myös näistä suhteista.

”YHDESSÄ KUITENKIN HARJOITTELIMME, KOKEILIMME JA OPIMME”

Seksi ja seksuaalisuus ovat aiheita, joista kerrotaan kirjoituskeruissa ja kyselyissä vain vähän, etenkin, jos niistä ei suoraan kysytä (Kontula & Haavio-Mannila 1995, 21). Hyvin yksityisistä kokemuksista voi olla vaikea kertoa, ja seksuaalisuus saattaa olla erittäin vaikeasti sanoilla kuvattavaa. *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -kyselytutkimuksessa vastaajat kertoivat avovastauksissa lähinnä kokemastaan seksuaalisesta väkivallasta ja muista nega-

tiivisistä kokemuksista. Sen sijaan *Sateenkaarinuorena nyt ja ennen* -kirjoituskeruuseen osallistuneista osa kirjoittaa hyvinkin avoimesti seksuaalisista kokemuksistaan ja kuvaa myös suhteiden onnellisia puolia.

Vertaistutkijaryhmien tuottamissa aineistoissa ei käsitelty seksiin liittyviä kysymyksiä juurikaan. Samoin kaikissa aineistoissa on hyvin vähän transsukupuolisten tai muuten sukupuoltaan vahvasti kyseenalaistavien nuorten seksiin liittyviä kokemuksia. Tämä voi johtua osin siitä, että näiden vastaajien osuus esimerkiksi kirjoituskeruussa on suhteellisen pieni ja suurin osa seksikokemuksia kuvaavista vastauksista löytyy juuri kirjoituskeruusta, ei niinkään kyselytutkimuksen vastauksista. Lisäksi kyse voi olla siitä, että transsukupuolisen tai esimerkiksi sukupuolettoman nuoren voi olla erityisen vaikeaa kuvata sitä, miten hän kokee oman seksuaalisuutensa. Tavat sanoittaa seksuaalisia kokemuksia ovat paitsi hetero- myös sukupuolinnormien läpäisemiä, joten myös kokemus sukupuolinnormien haastamisesta vaikeuttaa seksuaalisten kokemusten kuvaamista. Homoseksuaalisten tunteiden ja seksikokemusten kuvaamiseen on jo kertynyt jonkin verran kulttuurisia malleja, mutta transsukupuolisten, muunsukupuolisten tai sukupuolettomien kokemusten ei niinkään.

Yksi harvoista seksuaalisuutta käsittelevistä kirjoituksista, jotka liittyvät kirjoittajan kokemaan sukupuoliristiriitaan, kertoo sukupuolenkorjauksen mahdollistamasta oman seksuaalisuuden löytämisestä ja tunnistamisesta. Tämä kirjoitus kuvaakin mielenkiintoisesti sitä, miten kokemus omasta seksuaalisesta suuntautumisesta liittyy mutkikkaalla ja ennustamattomalla tavalla sukupuolen kokemukseen. Seksuaalista suuntautumista ei ole välttämättä mahdollista määrittää ilman, että voi kokea jonkin sukupuolen omakseen ja määrittää suuntautumisen sen pohjalta. Lisäksi seksuaalinen suuntautuminen saattaa olla oman sukupuolen ja oman ruumiillisuuden löytymisen jälkeenkin liikkuvaa:

En siis koe että olisin ”tajunnut” olevani bi vasta aloitettuani korjaushoidot. Olen ymmärtänyt, että en kokenut seksuaalisuutta, koska minulla ei ollut kehoa, jolla kokea sitä. Ei ollut kehoa, jota olisi voinut koskea tai joka olisi voinut koskea. Koska minua ei ollut olemassa.

Kun pääsin korjausprosessiin, leikkautin rintani ja aloin saada testosteronihoitoa, pääsin myös omaksi itsekseni. Ensimmäistä kertaa minulla oli oma ääni, oma nimi ja oma keho. Ensimmäistä kertaa saatoin rakastaa ja tulla rakastetuksi. Halusin koskettaa, koska iho oli omaani.

Korjaushoitojen alettua seksuaali-identiteettini on ollut mylläkässä. Ajattelin olevani hetero, kunnes ensimmäinen kunnan ihastukseni kohdistuikin poikaan, jonka jälkeen olin homo. Sitten tajusin, että seksuaalisuuteni on venyvämpää kuin oletinkaan ja kut-suoin itseäni jonkin aikaa panseksuaaliksi. Tällä hetkellä sanon olevani bi, koska en ole kertaakaan kokenut viehätystä tai ihastusta kehenkään kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän ulkopuolelta. (KERUU)

Usein ajatellaan, että juuri seksi tuottaa eron heteroiden ja muiden ihmisten välille. Tästä seuraa, että esimerkiksi homous saatetaan tyypistää seksiin tavalla, joka tuntuu monille nuorille täysin vieraalta:

Yksi kaverini oli sitä mieltä, etten mitenkään voi olla lesbo. Hän kysyi kerran: ”Mieti nyt jos sulla olis tässä kulli ja pillu. Niin kumpaan sä kosket? Kumpi sua kiinnostaa?” Yritin miettiä asiaa, mutten ollut koskenut kenenkään sukupuolielimiin, enkä ollut mielikuvissa erityisen kiinnostunutkaan koskemaan. Myöhemmin olen huomannut, että homoseksuaalisuutta seksuaalisoidaan herkästi. Ihmiset ovat kiinnostuneita miten ”se” tehdään ja olettavat usein, että juuri yhdyntä ratkaisee koko seksuaalisen suuntautumisen. Sellaista vaihtoehtoa väheksymättä, itselleni seksi on yksi osa ihmissuhteitani. En etsi ensimmäisenä ominaisuutena kumppanissa tämän vaginaa. Naiseudessa on jotain syvempää, josta olen kiinnostunut ja joka vetää puoleensa. (KERUU)

Homouteen liittyvästä seksuaalisoinnista huolimatta tietoa muusta kuin heteroseksistä on vaikea saada. Koulujen tai muidenkaan tarjoama seksuaalikasvatus ei ole riittävää niille nuorille, joiden sukupuoli tai seksuaalisuus ei sovi ahtaaseen ja normitettuun heteroseksuaaliseen malliin. Tosin tekninen, tauteihin ja raskauteen painottuva kasvatus tuskin tyydyttää monia muitakaan nuoria (seksuaalikasvatuksen kaavamaisista kulttuurieroista ks. Honkasalo 2013). Sateenkaarinuorten – erityisesti tyttöjen, joilla on seksiä toisten tyttöjen kanssa – on vaikea löytää tietoa edes perusasioista, kuten seksin kautta tarttuvien tautien ehkäisystä (nuorten ei-heteroseksuaalisten miesten turvaseksistrategioista ks. Lehtonen 2006a). Polyamorisissa tai avosuhteissa elävät nuoret huolehtivat myös siitä, miten he voivat suojata itsensä seksisuhteiden kautta tarttuvilta taudeilta riittävän hyvin. Jos turvallisen seksin ohjeet lähtevät yksiavioisuudesta, niitä on vaikea soveltaa suhteisiin, joissa on lähtökohtaisesti useampia kuin kaksi osapuolta.

Samoin sateenkaarinuoret saattavat kokea, että heidän seksinsä häviää hetero- ja yhdyntäkeskeisissä kuvauksissa olemattomaksi tai ainakin joksikin, mikä on vähemmän kuin heteroseks:

Olen huomannut, että joissakin terveystieteissä ei ole otettu huomioon seksuaalista suuntautumista. Vähän aikaa sitten tekemässäni kyselyssä kyseltiin automaattisesti vain heteroiden yhdynnästä ja siinä käytetystä ehkäisystä, aivan kuin seksuaalivähemmistöt eivät harrastaisi seksiä tai käyttäisi ehkäisyä ja heidän seksinsä laskettaisiin vain ”vaatteiden alta hyväilyksi”, joka oli myös vaihtoehdoissa. (KYSELY)

Sateenkaarinuorten on erityisen hankalaa saada tietoa muista, vähemmän teknisistä, puolista seksissä. Kun esimerkiksi media on täynnä kuvastoa heteroseksuaalisesta seksistä, sateenkaarinuorten voi olla vaikea samastua tähän kuvastoon ja heidän toivomaansa seksiä kuvaavia malleja on huomattavasti vähemmän. Toisaalta saattaa olla myös positiivista,

ettei sateenkaarinuorilla ole yhtä paljon valmiita malleja siitä, mitä seksiin kuuluu. Seksi, jolle ei ole kulttuurisissa malleissa tuotettua valmista käsikirjoitusta, saattaa olla erityisen palkitsevaa. Silloin seksuaalisuuttaan voi toteuttaa omalla tavallaan ja opetella itse, mistä pitää ja mitä tarvitsee. Tästä kertoo kirjoituskeruuseen osallistunut nuori, joka kirjoittaa ensimmäisestä seksisuhteestaan 18-vuotiaana:

Olimme molemmat neitsyttöjä, ja olin todella paniikissa, enkä osannut oikein mitään. Tietoni ylipäättään seksistä, mutta erityisesti ”lesboseksistä” rajoittuivat vain HLBGTI-sarjoihin ja pornoon. Yhdessä kuitenkin harjoittelimme, kokeilimme ja opimme. (KERUU)

Ilman valmiita malleja löytyvä mahdollisuus yhteisiin kokeiluihin saattaa myös tarkoittaa, että seksi on paineetonta ja siihen saa edetä sopivaa tahtia:

Olen ollut naisusuhteistani kuitenkin hyvin onnellinen ja pidän jonkin verran yhteyttä kaikkien kumppaneitteni kanssa. Minun on ollut helppo löytää seuraa ja seksi- ja rakkaussuhteissani olen kokenut, että olen saanut ikään kuin kypsää rauhassa. En ole koskaan kokenut seksuaalista painetta vaan seksuaalisuus ja seksi ovat olleet pääosin positiivisia asioita, joista on vähitellen ottanut selvää. Homoseksuaalisiin seksisuhteisiin on liittynyt paljon hellyyttä, hyväilemistä ja välittämistä. Yhden illan juttuja minulla on ollut harvoin. Usein suhteet ovat kehittyneet tapailuksi tai johtaneet toisiin yhteisiin öihin tai vähintäänkin yhteydenpitoon. (KERUU)

Etenkin tyttöjen osalta tätä tukee myös se, että ystävyyden ja rakkaussuhteen raja on häilyvä ja myös ystävyyteen voi liittyä paljon fyysisistä läheisyyttä. Seksiin voidaan edetä sitä mukaa, kun suhde muuttuu rakkaussuhteeksi ja siihen ollaan valmiita, eikä sen tarvitse olla iso, muusta suhteesta erillinen ja vähän pelottava asia, vaan luonteva osa muuta läheisyyttä.

Yleensäkin nuorten saattaa olla vaikeaa määrittää omia rajojaan ja tietää, mistä pitää ja mitä haluaa. Tekninen, tauteihin ja raskaudenehkäisyyden keskittyvä seksuaalikasvatus ei auta asiaa. Seksuaalikasvatuksessa ei kannusteta etsimään nautintoa. Sateenkaarinuorten osalta seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuus tekee siitä erittäin vaikeasti lähestyttävää, minkä seurauksena nuoret saattavat olla vielä muita nuoria heikommalla pohjalla määrittellessään, millaista he haluavat seksin olevan. Tämä saattaa altistaa sateenkaari-nuoria seksuaaliselle hyväksikäytölle. Ruotsalaisessa tutkimuksessa onkin havaittu, että erityisesti transnuoret joutuvat usein pakotetuiksi seksiin vasten tahtiaan (*Hon hen han* 2010, 94–95). Toisaalta epätietoisuus omista seksuaalisista toiveista ja halusta saattaa myös muilla tavoin altistaa tilanteille, joihin ei oikeastaan haluaisi joutua. Nuori nainen kertoo kyselyssä seuraavasti:

Lisäksi ensimmäinen tyttöystäväni harrasti kanssani seksiä 17–18-vuotiaana joskus niin, ettei häntä olisi huvittanut. Tilannetta oli kestänyt kauan, minua halutti ja hän halusi tuottaa minulle nautintoa, vaikkei halunnut enää itse seksiä tai minun koskevan häneen. Hän painosti minua aktiin enkä osannut kieltäytyä, vaikka seksi tuntui väärältä. Jälkikäteen hänen haluttomana minulle tekemänsä asiat tuntuvat pahalta. Miltei kuin minua olisi raiskattu suhteessa, sillä aloin pitämään itseäni vastenmielisenä, ei-haluttavana ja hän silti koski minuun. (KYSELY)

”ASEKSUAALISUUDEN LÖYTÄMINEN OLI EHKÄ HELPOTTAVIN ASIA KOKO ELÄMÄSSÄNI!”

Osa sateenkaarinuorista ei koe lainkaan seksuaalista mielenkiintoa ja kuvaa itseään aseksuaalisina. Suurin osa heistäkin kaipaa rakkaus- tai seurustelusuhdetta ja siihen liittyvää läheisyyttä. Näitä nuoria saattaa huolettaa, voiko löytää kumppania, joka on tyytyväinen, vaikka suhteeseen ei sisältyisi seksiä:

Tulenko koskaan löytämään itselleni miestä tai vaimoa aseksuaalina? Voiko ei-aseksuaali olla täysin tyytyväinen seksittömään suhteeseen? (KYSELY)

Aseksuaalisuus saattaa olla hankala asia suhteessa, jossa kumppani toivoisi olevan myös seksiä. Jotkut aseksuaalit kertovatkin ahdistavista yrityksistä pakottaa itsensä haluamaan seksiä kumppaninsa mieliksi:

Uskoin, ettei seksi olisi ongelma, mikäli oikeasti välitän jostakusta, ja niin uskon vieläkin. Tutustuin netin välityksellä erääseen homomieheen, joka vaikutti älykkäältä ja suloiselta näköiseltä. Rakastin halata häntä, nukkua hänen sylissään ja suudella hänen niskaansa. Jonkin aikaa, rakastin häntä.
..paitsi seksuaalisesti. Se loi suhteessamme suuren kontrastin: hän suhtautui seksiin erittäin arkisesti ja minä olisin tullut toimeen ilmankin. En kaivannut sitä, koska minusta alkoi tuntua, ettemme ole täysin yhteensopivia henkisesti sitten kuitenkaan. Hänen pai... kehotuksestaan kävin jopa psykologilla keskustelemasta tilastani. Verikokeet osoittivat hormonitasapainoni olevan normaali (poikaystäväni pettymykseksi). Lääketieteestä ei siis ollut apua. Lopulta päätin suhteemme. (KERUU)

Jotkut aseksuaaliset nuoret arvelevat voivansa seurustella vain toisen aseksuaalin kanssa. Joidenkin mielestä taas seurustelusuhde muun kuin aseksuaalisen kumppanin kanssa voisi olla mahdollinen, kunhan kumppani on riittävän ymmärtäväinen:

En halua seurustella miehen kanssa, joka on hetero tai ei aseksuaali. Uskon että ei-aseksuaali mies ei ymmärrä sitä etten tahdo harrastaa seksiä hänen kanssaan vaikka rakastaisinkin häntä. (KYSELY)

Parisuhdetta ei tosiaan ole ollut nyt edellisen suhteen jälkeen, enkä sitä sen erikoisemmin ole kaivannutkaan. Olen viihtynyt ihan hyvin yksinkin. Mutta jos se oikea henkilö joskus jostain löytyy, niin voisin kenties ruvetakin seurustelemaan. Kunhan kumppani sitten ymmärtäisi aseksuaalisuuden, tai olisi itsekin aseksuaali. (KERUU)

Samoin kuin osa homoseksuaalisista nuorista yrittää seurustella eri sukupuolta olevan kanssa, myös osa aseksuaalinuorista yrittää harrastaa seksiä:

Myöhemmin kokeilin seksiäkin ihan vain siksi, että ajattelin muuttuvani viimeistään sen jälkeen ”normaaliksi”, ja koska kaikki muutkin tuntuivat tekevän sitä. Seksi ei kuitenkaan useista kokeiluista huolimatta vain ikinä tuntunut oikealta, minkä vuoksi aloin vihdoin ensimmäisiä kertoja epäillä seksuaalisuuttani. (KERUU)

Kokeilujen ja oman seksuaalisuuden epäilyn jälkeen oman aseksuaalisuuden löytäminen ja tunnistaminen voi olla hyvin helpottava kokemus, kuten edellisen esimerkin kirjoittajalle:

Voisikin ajatella, että aseksuaalisuuden löytäminen oli ehkä helpottavin asia koko elämässäni! Yhtäkkiä pystyin vihdoin olemaan vain oma itseni, yrittämättä jatkuvasti pakottaa itseäni väkisin tuntemaan halua ketään kohtaan. Tämä on johtanut valtavaan itsetuntemuksen lisääntymiseen kaikilla osa-alueilla ja vihdoin alan tuntea oloni hyvinvoivaksi. (KERUU)

Aseksuaalit kohtaavat osin samoja ennakkoluuloja kuin homot aiemmin: moni vanhempi homo on kuullut, että homous johtuu siitä, että pelkää eri sukupuolta olevia ihmisiä tai ei vain osaa lähestyä heitä. Jotkut aseksuaalit taas ovat kuulleet, että aseksuaalisuus on tekosyy sille, ettei löydä suhdetta tai sitten merkki siitä, ettei osaa hyväksyä omaa homoseksuaalisuuttaan:

Nyttemmin jotkut tämän minusta tietävät ovat kommentoineet kertomaani ehdottamalla minun päättäneen olla aseksuaali, koska pelkäsin olevani homo. En kuitenkaan pitänyt homoutta mitenkään pahana asiana enkä tiedostanut homofobian olemassaoloa. Näihin teorioihin vastasin, että olisin mieluusti hyväksynyt olevani homo jos olisin sen voinut itselleni rehellisenä pysyen tehdä. (KERUU)

Aseksuaaliset nuoret harmittelevat, miten heidän kokemuksiaan vähätellään tai ne mekalisoidaan esimerkiksi masennuksen oireiksi:

Seurasin kerran nuorta naista, joka kirjoitti blogissaan, että hän oli ennen luullut olevansa aseksuaali, mutta lakkasi olemasta sitä parantuessaan masennuksesta. Hän väitti vahvasti, että aseksuaalisuus on ainoastaan seurausta masennuksesta, eikä oikea seksuaalisuus. Tämän lisäksi hän vähätteli muita ihmisiä ja sanoi, etteivät pornoa katsovat tai kiihottumiseen kykenevät ihmiset ole ”aitoja” aseksuaaleja, vaikka aseksuaalisuuden määritelmään kuuluu se, että ei tunne eroottista vetovoimaa MUIHIN IHMISIIN. Jätin hänen bloginsa pois seurannasta välittömästi tämän jälkeen. Ihmeellinen termistökiikkailu ja muiden kokemusten vähättely on kurjaa ja satuttavaa, varsinkin jos mielipiteensä esittää vahvasti ja jopa muka asiantuntevasti. (KYSELY)

Hyvinvoiva sateenkaarinuori -kyselytutkimukseen vastanneista 15–25-vuotiaista nuorista sata määritteli itsensä aseksuaaliseksi (Alanko 2014b, 45). Kirjoituskeruuseen vastanneista nuorista kuusi kirjoitti aseksuaalisuudesta elämässään. Aiemmissa sateenkaarinuoria koskevissa tutkimuksissa aseksuaalisuus ei ole ollut samalla tavalla esillä – varmaankin osin siksi, ettei siitä ole erikseen kysyty. Kun kyselytutkimuksessa oli mahdollista valita omaa seksuaalista suuntautumistaan kuvaavaksi termiksi myös aseksuaalisuus, siitä tuli samalla mahdollinen, ymmärrettävä kokemus, jonka pystyi tuomaan tutkimuksessa näkyväksi.

Aseksuaalisuutta voi tulkita hyvin monin tavoin. Sitä voi ajatella individualismin äärimmäisenä muotona, jossa fyysisesti intiimiä läheisyyttä ei halua jakaa kenenkään kanssa. Toisaalta monet aseksuaalit kyllä kaipaavat fyysistä ja etenkin henkistä läheisyyttä muiden kanssa. Aseksuaalisuuden voi myös nähdä tapana vapautua pakollisesta seksuaalisuudesta: samaan tapaan kuin esimerkiksi bi- tai panseksuaalisuus voi olla tapa vapautua seksuaalisen halun rajoittamisesta yhteen sukupuoleen, aseksuaalisuus voi olla tapa vapautua yhteiskunnallisesta pakosta tuntea seksuaalista mielenkiintoa ylipäättään. Aseksuaalisuus voi myös olla tapa nimetä oma kaipuu fyysiseen läheisyyteen ja intiimiyteen toisin, tavalla, joka ei vastaa esimerkiksi yliseksualisoituneen median malleja seksistä ja seksuaalisuudesta. Kun oma seksuaalisuus on jotain, mikä ei vastaa julkista kuvaa seksuaalisuudesta, on mahdollista ajatella, ettei se ole seksuaalisuutta ollenkaan. Eräs kirjoituskeruun vastaaja kuvaakin aseksuaalien moninaisuutta:

Meitä aseksuaaleja on monenlaisia. Osa ei halua seurustella (ovat siis aromanttisia), ei minkäänlaista läheisyyttä. Osa haluaa parisuhteen, mahdollisesti pari lastakin. Osa ei harrasta seksiä ollenkaan, joku harrastaa itsetyydytystä. Jotkut saattavat myös harrastaa seksiä, vaikka eivät itse siitä juuri nauttisikaan. Meitä on myös monenikäisiä, ihan teineistä vanhuksiin. (KERUU)

Joidenkin nuorten aseksuaalisuus voi liittyä siihen, miten sukupuolen kokemus ja sukupuolen ruumiilliset piirteet ovat ristiriidassa keskenään. Seksuaalisuutta voi olla mahdotonta kokea ilman, että sen saa kokea oikean, oman sukupuolensa kautta. Muutenkin seksuaalisuus on elämän aikana muuttuvaa, ja osa aseksuaalisista nuorista saattaa myöhemmin olla seksuaalisia. Toisaalta osa nuorista, jotka ovat esimerkiksi homo- tai heteroseksuaalisia, saattaa myöhemmin todeta olevansa aseksuaalisia. Vaikka aseksuaalisuus olisi vaihe elämässä, se on totta nuorelle – tai aikuiselle –, joka sitä elää:

Minusta tuli seksuaalinen olento vasta sukupuolenkorjauksen myötä. Vähän yli kaksikymppiseksi luulin olevani aseksuaali, koska en yksinkertaisesti tuntenut vetoa kehenkään, en ihastunut.

Itse asiassa en vain luullut olevani, vaan kai olinkin aseksuaali. Koen, että ihmisen seksuaalisuus saattaa vaihdella suuresti elämän aikana. Jokainen kokemus on todellinen ja tosi, vaikka kestäisi vain hetken aikaa. (KERUU)

”SUHTEEMME ON MINULLE KAIKISTA SUURIN VOIMAVARA”

Sateenkaarinuorten kuvauksissa seurustelusuhteistaan näkyy hyvin, miten rakkaus ja seksuaalisuus ovat sukupuolittuneita asioita. Joillekin nuorille seurustelu on mahdoton ajatus siksi, että he kokevat seurustelusuhteessa joutuvansa ottamaan jonkin sukupuolittuneen roolin, mikä taas tuntuu itselle vaikealta.

Toisaalta rakkaussuhteessa on mahdollista käydä läpi kaikkein yksityisimpiä tunteita ja saada tukea omiin pohdintoihinsa seksuaalisuudesta ja sukupuolesta. Moni nuori kertoo, miten rakkaussuhteessa saatu tuki on kannustanut elämään omana itsenään. Erityisesti kaikkein läheisimmissä ihmissuhteissa, kuten rakkaussuhteissa, on tarve tulla nähdyksi sellaisena kuin kokee itsensä:

Läheisissä ihmissuhteissa (seurustelukumppani ja läheiset ystävyys-suhteet) pääsee aivan eri tavoin kertomaan ja pohtimaan sukupuolista ja seksuaalista identiteettiä. Ei tarvitse lokeroida itseään mieheksi, naiseksi, homoksi tai mitä vain. (KYSELY)

Sekä avopuolisoni, että tyttöystäväni hyväksyvät minut täysin, ja olen entistä vakuutuneempi siitä, että minun ei kuulu tyytyä vähempään kuin hyväksyntään. (KYSELY)

Oman homoseksuaalisuuden hyväksymisessä toimiva ja tukea antava rakkaussuhde on ymmärrettävästi hyvin tärkeä:

Vanhemmat eivät oikein innolla suhtautuneet minun paljastukseeni. Äiti on uskovainen, isäni on homo ja siskoni on myös uskovainen. Oli todella vaikea itsekkin hyväksyä asia. Parisuhteeni paransi elämäni huomattavaksi. En tunne oloani niin tyhjäksi ja kaikki mitä olen aina haaveillut, käveli suoraan eteeni. Olemme seurustelleet noin vuoden verran ja rakastan häntä täydestä sydämeistäni. Aion pyytää häntä kihloihin pian ja haluaisin hänen kanssaan vielä joku päivä naimisiin. (KYSELY)

Sen jälkeen kun aloitin seurustelemaan mun poikaystävän kanssa ja kerroin vanhemmille, musta on tullu paljon vapaampi ihminen. Uskallan kertoa mun homoudesta enemmän, vaikkei edelleen kukaan varo vähän et mitä sanon ja kenelle. (KERUU)

Myös sukupuolen kokemukselle kumppanin hyväksyntä voi olla erittäin tärkeää. Se, että saa ottaa rakkaussuhteessaan kokemuksensa mukaisesti sukupuolitetun – tai kokonaan sukupuolittamattoman – aseman, vahvistaa kokemusta omasta sukupuolesta. Transsukupuolinen vastaaja kertoo kokemuksestaan suhteesta, joka on tukenut häntä voimakkaasti:

Olen seurustellut seitsemän ja puoli vuotta maailman ihanimman tytön/naisen kanssa. Olimme olleet yhdessä reilun vuoden, kun kerroin hänelle sukupuolikokemuksistani. Asia ei ole koskaan ollut hänelle ongelma ja hän pystyy näkemään minut täysin poikana, vaikka prosessini on vasta alkutekijöissä. Olemme olleet kihloissa viisi vuotta ja asuneet yhdessä kolme vuotta. Suhteemme on minulle kaikista suurin voimavara. (KYSELY)

Samoin transnuoren kumppani kertoo kokemuksestaan:

Olin seurustellut avopuolisoni (mies) kanssa 4 vuotta, kun hän hyväksyi olevansa transnainen. Onneksi olen itse biseksuaali (nainen) ja tässä nyt koitetaan selvittää sukupuolen korjausprosessin alkumetreillä. Itselle oli iso yllätys tämä uutinen, puoliso ei ollut aikaisemmin puhunut epävarmoista tunteistaan sukupuoleen liittyen. Mutta yhdessä jatketaan, rakkaus ei rajoitu sukupuoleen. (KYSELY)

Tietenkään aina ei käy niin onnellisesti, että suhde tukisi sateenkaarevaa kokemusta. Jos joutuu piilottamaan itsensä suhteesta tai sukupuolisesti esittämään jotain, mitä ei oikeasti koe olevansa, se voi helposti johtaa suhteen päättymiseen. Jos rakastettu ei pysty ymmär-

tämään itseä näin henkilökohtaisessa ja voimakkaasti omaa seksuaalisuutta määrittävässä asiassa, se tekee hyvin todennäköisesti suhteen mahdottomaksi:

Ensimmäinen parisuhteeni (joka sattui olemaan miehen kanssa) päättyi muun muassa siitä syystä, että hän ”biologisiin seikkoihin nojaten” kyseenalaisti valtavirrasta poikkeavan sukupuolikokemukseni. Se etten ollut hänelle olemassa samalla tavoin kuin itselleni oli varmasti yksi kamalimmista kokemuksista elämässäni. (KYSELY)

Asuin 16–18-vuotiaana seurustelukumppanini, ensimmäisen poikaystäväni kanssa. Hän ei hyväksynyt seksuaalista suuntautumistani ja vähätteli sitä tyylillä ”ethän sä nyt mistään työistä tykkää”. Hän kommentoi myös syömisiäni ja painoani ja painosti urheilemaan kanssaan, nämä johtivat osaltaan syömishäiriöön ja madalsivat itsetuntoani. Koska seurustelusuhde oli ensimmäiseni, en oikein tajunnut mikä olisi normaalia ja mikä ei. Kun lopulta erosimme, kun olin 18 ja puoli vuotta, olimme seurustelleet neljä vuotta. Vasta eron jälkeen tajusin kuinka poikaystäväni oli nujertanut minut täysin, olin ollut ujo, arka, hiljainen ja hävennyt itseäni, muutuinkin täysin eromme jälkeen ja minusta tuntui, että elin vihdoinkin itselleni enkä hänelle. (KYSELY)

Toisaalta luottamuksellisessa suhteessa esitetyt kysymykset ja kumppanin kyseenalaistukset saattavat myös avata omaa ajattelua. Sateenkaarinuoruus ei ole missään tapauksessa muuttumatonta, vaan hyvinkin liikkuvaa, ja rakkaalta ihmiseltä saatu tuki omille pohdintoille voi olla korvaamattoman arvokasta, oli pohdintojen lopputulos sitten millainen tahansa.

”ÄIDILLE SEURUSTELUNI LUKIOIKÄISENÄ SAMAA SUKUPUOLTA OLEVAN KANSSA OLI KAMALA ASIA”

Sateenkaarinuorille rakkaussuhteet ovat merkittävä voimavara, ilon ja onnellisuuden lähde ja usein myös voimakas tuki omalle minuudelle. Jos nuorella ei ole tukea esimerkiksi kotoaan tai hän on joutunut sateenkaarevuutensa vuoksi ystäväpiirien ulkopuolelle, suhde saattaa olla ainoa paikka, jossa saa tuntea olevansa kokonaan oma itsensä. Tällöin rakkaussuhteesta saattaa tulla korvaaja ystäville ja perheelle ja myös oman minuuden keskeisin tuki. Se on hyvin raskas taakka suhteen kannateltavaksi.

Erityisen raskaan tilanteesta tekee, jos suhde itsessään jää vaille muiden tukea. Seurustelevien, keskenään eri sukupuolta olevien, nuorten suhde saa usein tukea niin kaveripiiriltä, nuorten perheiltä kuin myös yhteiskunnalta, joka odottaakin nuorten solmivan heteroseksuaalisia seurustelusuhdetta. Sateenkaarinuorilta puuttuu yhteiskunnallinen tuki, mutta valitettavan monen nuoren suhde ei saa tukea myöskään lähipiiriltä:

Seurustelusuhteet samaa sukupuolta olevien kumppanien kanssa ovat kariutuneet helpommin kuin eri sukupuolta olevien, koska suhteelle ei ole ollut perheen/suvun tukea ja hyväksyntää. (KYSELY)

Nuorilla ei välttämättä ole ketään, jonka kanssa puhua suhteeseen liittyvistä kysymyksistä (Lehtonen 2006a, 101). Nuorilla on myös kokemuksia siitä, että heidän rakkaussuhteitaan ei oteta tosissaan. Jos nuoren seurustelukumppani on samaa sukupuolta, pitkäaikaisesta suhteesta saatetaan puhua kaverina, tai ainakin suhde pitää esitellä eri tavalla kuin eri sukupuolta olevien suhde:

Ärsyttää että minun pitäisi erikseen ”tulla ulos kaapista” ja juhlissa erikseen esitellä tyttöystäväni, joka jos kukaan ei kysy tulkitaan vain kaverikseni. Siskoni ei tietenkään poikaystäväänsä tarvitse erikseen esitellä, sillä sehän on selvää että he ovat pariskunta. (KYSELY)

Toin tyttöjä muutaman kotiin asuessani äitini luona, hän ei hyväksynyt asiaa vaan puhutteli heitä parhaina ystävinäni. Äitini todella kammoksuu bi-seksuaalisuuttani ja varsinkin sitä että olen enemmän kiinnostunut naisista. Hänen mielenrauhansa on taattu vain silloin kun seurustelen miesten kanssa. (KYSELY)

Pahimmassa tapauksessa ympäristö saattaa jopa toivoa, että suhde päättyisi, koska sitten olisi mahdollista, että nuori ”valitsisi” seuraavaksi heteroseksuaalisen suhteen. Bi- tai panseksuaaliset nuoret kokevat myös, että vanhemmat olettavat heidän ”muuttuneen” heteroiksi, kun he seurustelevat eri sukupuolta olevan kumppanin kanssa:

Äidille seurusteluni lukioikäisenä samaa sukupuolta olevan kanssa oli kamala asia, jota hän ei halunnut ymmärtää ollenkaan, eikä hän pitänyt sitä oikeana suhteena ja kertoessani suhteestani hän huusi minulle että toivottavasti tuo vaihe menee ohi. Kun nyt seurustelen miehen kanssa äitini kai ajattelee vaiheen menneen ohitse, eikä halua ymmärtää käymistäni seksuaalivähemmistöjen ryhmissä. (KYSELY)

Vanhemmat saattavat myös asettaa ylen määrin rajoituksia nuoren suhteille. Vastaavat rajoitukset eivät olisi voimassa heteroseksuaalisen seurustelusuhteen kohdalla:

Isäni kielsi minua seurustelemasta nuoren ikäni takia heti sen jälkeen kun tulin kaapista ulos hänelle. En tottele. Se on ihmisoikeuksien riistoa. (KYSELY)

Nuorille voi olla myös hyvin raskasta, jos itselle erittäin tärkeästä ja onnellisesta suhteesta ei voi iloita avoimesti, vaan se pitää piilottaa:

Tiedän isovanhempieni suhtautuvan negatiivisesti ja torjuvasti seksuaaliseen suuntautumiseeni, joka laskee elämänhaluani ja mielialaani aina heillä vieraillessani. Tahtoisin niin kertoa heille seurustelevani ja löytäneeni rakkaan... (KYSELY)

Rupesimme sitten tämän kundin kanssa seurustelemaan, sekä monet kerrat olisin halunnut esitellä tämän vanhemmilleni ja kavereilleni poikaystäväni. En aina pystynyt. Luokkalaisetkin näkivät tämän monesti, mutta aina olimme vain kavereita. En tiedä johtuiko siitä, että minua on kiusattu niin pitkään, niin pahasti, että en voinut luottaa keneenkään. (KYSELY)

Joskus piilottamisen syy voi olla, että kumppani ei ole valmis samanlaiseen avoimuuteen kuin mitä itse toivoisi:

Pääsääntöisen avoimuuteni takia kumppanien varovaisuus oman identiteetin esiintulosta esim. julkisella paikalla tuntuu raskaalta. Joudun silloin itsekin salaamaan oman identiteettini, sillä en voi esim. pitää kädestä tai pussata. (KYSELY)

Suhteen päättyessä on vaikeaa, jos ei voi avoimesti surra päättynyttä suhdetta tai sen merkitystä vähätellään (ks. esim. Sorainen 2013, 31):

Keskustelu työporukassa kääntyi kerran polyamoriaman, ”että on semmosia ihmisiä – nykyään”. En sitten osannut olla siinä tunnustamassa että semmosia ihmisiä tosiaan on, ihan tässä lähelläkin. Jälkikäteen harmitti kun suhde katkesi ja koin että työyhteisössä tuli vähättelyä sen aiheuttamaa surua kohtaan. Koin että osa työkavereista suhtautui siihen niin, että ”kyllähän mä tiesin ettei tommoinen voi toimia”. Olisikohan ne ajatellut niin jos olisi ollut suhteessa vain yhden ihmisen kanssa? Enää en välittäisi kertoa kenellekään asiasta jos ei ole suurempi pakko. (KYSELY)

Kun suhde kariutui, ja tulin itkien kotiin, äitini kysyi, mikä minulla on. Kerroin äidille, kenen kanssa olin seurustellut ja että olimme juuri eronneet. Äiti järkyttyi eikä suostunut puhumaan asiasta kanssani viikkoihin. Välimme viilenivät pitkäksi aikaa. Löysin välillä äidin itkemästä keittiöstä valokuvien kanssa. (KERUU)

”EN KERTONUT EDES HÄNELLE KOKEMASTANI”

Samaa sukupuolta olevien kumppanien välisissä suhteissa voi olla väkivaltaa, aivan kuten kaikissa suhteissa. Ei ole syytä ajatella, että samansukupuolisten kumppanien suhteet olisivat sen alttiimpia väkivallalle kuin muutkaan suhteet, mutta väkivallan kokemuksia ei silti pidä vähätellä tai hiljentää. *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -kyselytutkimuksen vastauksissa nuoret kertovat niin fyysisestä, psyykkisestä kuin seksuaalisestakin väkivallasta, jonka uhriksi he ovat joutuneet kumppaninsa taholta – joko samaa sukupuolta olevan tai esimerkiksi biseksuaalisten nuorten kohdalla eri sukupuolta olevan. Lähisuhdeväkivalta on aina vaikea tilanne, jossa taistelevat rakkaus, menettämisen pelko ja toisaalta tarve suojella itseään väkivallalta. Avun hakeminen on usein todella vaikeaa ja vie pitkään (väkivallasta heterosuhteissa ks. esim. Piispa 2008).

Samaa sukupuolta olevien seurustelusuhteessa väkivaltaan kietoutuu helposti kysymyksiä, jotka mutkistavat sitä entisestään. Jos kumppanin tekemään väkivaltaan on yleensäkin vaikeaa hakea apua, erityisen vaikeaa se on, jos edes suhteen olemassaolosta ei ole voinut vapaasti kertoa läheisilleen:

Seurustelukumppani pahoinpiteli henkisesti melkein vuoden ajan (kiristi, uhkaili, pelotteli, puhui täysin asiattomasti). Asian ratkaisi se, että jätin hänet ja katkaisin välimme. Koko juttu jäti syvät jäljet, ja siitä teki vielä vaikeampaa se, etten voinut kertoa perheenjäsenille, sillä en halunnut tuoda esille, että seurustelin samaa sukupuolta olevan kanssa. Se kaikki on nyt kuitenkin ohi, ja perheeni tietää tällä hetkellä mitä silloin tapahtui. (KYSELY)

Pahimmillaan esimerkiksi perheen tai ystäväpiirin hylkääminen on saattanut eristää parin siten, ettei edes ole ketään läheistä, jolle suhteesta voisi puhua. Tällainen tilanne, jossa ainoa luotettava ja tukea antava läheinen on kumppani, saattaa jo itsessään edistää rakkaussuhteen muuttumista hyväksikäyttäväksi tai kontrolloivaksi (kontrolloinnista väkivaltaisissa suhteissa ks. esim. Nyqvist 2008, 151–154). Suhteen salaaminen on sille ylimääräinen rasite ja lisää yhden mahdollisuuden väkivallalle sekä painostuskeinon koetusta väkivallasta vaikenemiseen. Monet sateenkaari-ihmiset saattavat kokea painetta osoittaa, että suhde, joka on saattanut etenkin alkuvaiheessaan kärsiä ympäristön epäluuloista, on aivan erityisen esimerkillinen. Tällöin on hyvin vaikeaa kertoa, että kaikki ei todellakaan ole kunnossa.

Muutenkin on erityisen vaikeaa kertoa, jos väkivaltainen osapuoli on naisen tai uhrin on mies (miehistä uhreina ja naisista tekijöinä väkivaltaisissa heterosuhteissa ks. Lattu 2008, 171–182). Nämä lähisuhdeväkivallan muodot eivät istu siihen kuvaan, joka lähisuhdeväkivallasta on annettu esimerkiksi julkisuudessa. Etenkin naisten toisilleen tekemä seksuaalinen väkivalta on vaikeaa käsitteellistää ja edes nähdä sen olevan mahdollista. Samoin miehelle voi olla erityisen vaikeaa ja häpeällistä myöntää olevansa raiskauksen uhri.

Väkivalta suhteessa jättää pitkät jäljet, ja monet kumppaninsa väkivaltaa kohdanneet kertovat, miten kokemus vaikeuttaa uusien suhteiden solmimista. Hyvin harva kertoo hakeneensa väkivaltaan apua tai tehneensä siitä rikosilmoituksen. Lähisuhdeväkivaltaan

liittyy usein häpeää, ja uhri voi syyttää tapahtuneesta itseään. Sateenkaarinuorille avun löytäminen voi olla erityisen vaikeaa, koska heidän kokemaansa väkivaltaa ei ole virallisesti edes olemassa. Tämä saattaa myös voimistaa häpeän kokemusta, kuten kertoo toisen naisen raiskaamaksi tullut nainen:

En kertonut viranomaisille, koska häpesin tapahtunutta paljon eikä minulla ollut muita todisteita kuin sana sanaa vastaan. Psykologin apu auttoi minua käsittelemään asiaa, mutta en kertonut edes hänelle kokemastani, sillä häpesin sitä, että toinen nainen oli tehnyt sellaista minulle. Kävin netissä lukemassa raiskauksen uhreille tarkoitettuja sivuja, mutta ne käsitelivät paljon miehen tekemää väkivaltaa naiselle ja se sai minut välillä häpeämään vain enemmän tapahtunutta. (KYSELY)

Toki kyselyn vastauksissa on myös kertomuksia siitä, että väkivaltaa kohdanneella on voimia lopettaa suhde jo ensimmäisen lyönnin jälkeen. Kertojan suhteessa oli käytetty henkistä väkivaltaa koko suhteen ajan, mutta yksi kerta fyysistä väkivaltaa riitti lähtemiseen:

Seurustelin silloisen tyttöystäväni kanssa ja meillä oli mennyt jo hetken huonosti. Olimme juhlimassa kavereidemme ja siskoni kanssa. Illan päätteeksi tulimme kotiin ja meillä oli muutama kaveri ja siskoni mukana. He olivat tulossa meille yöksi ja osan tyttöystäväni oli kutsunut itse mukaan. Yhtäkkiä hän meni vain makuuhuoneeseen, menin perässä ja hän halusi että hädän kaikki ulkopuoliset pois kotoamme. Siihen en suostunut joten hän löi minua. Aluksi tunsin epäuskoa, en voinut uskoa että joku löisi minua ja vieläpä kumppanini. Minulla on ollut aina linja että JOS joku minua joskus lyö se lyö ainoastaan sen kerran. Niinpä erosimme ja olen ollut erittäin tyytyväinen ratkaisuuni että haluan siitä ihmisestä eroon. (KYSELY)

Samaa sukupuolta olevien lähisuhdeväkivaltaa on tutkittu vasta hyvin vähän (keskustelusta ja sen puutteesta seksuaalisen väkivallan osalta ks. Hiitola ym. 2005). Samoin nuorten rakkaussuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa koskeva tutkimus on vielä varsin vähäistä (nuorten kokemasta seksuaalisesta väkivallasta ks. Fagerlund ym. 2014, 73–90; nuorena koetusta seksuaalisesta väkivallasta selviytymisestä ks. Honkatukia 2008). Nuorten ja erityisesti sateenkaarinuorten voi olla todella vaikea hakea apua kokemaansa väkivaltaan – ongelmaan, jota ei välttämättä ole edes auttajien mielestä olemassa. Tietoa tästä ilmiöstä todella kaivataan lisää.

Koulu

”KUULUUKO TEISTÄ KENENKÄÄN LÄHIPIIRIIN HOMOSEKSUAALIA?”

Useimmiten sateenkaarinuorten elämästä ja asemasta keskusteltaessa ensimmäisenä nousevat esiin koulua koskevat kysymykset. Koulu on kaikkia suomalaisia nuoria koskettava tema. Koulu on myös sillä tavalla yhteinen, että koulun toimintaan voidaan vaikuttaa valtion ja kuntien tasolla tehdyillä päätöksillä. Kun esimerkiksi perheiden osalta voidaan ainoastaan tarjota tukea ja toivoa, että vanhemmat hyväksyvät nuorten kokemukset itsestään, kouluja voidaan velvoittaa esimerkiksi laatimaan tasa-arvo- tai yhdenvertaisuussuunnitelmia ja vaikuttaa siihen, miten opetussuunnitelmissa käsitellään moninaisuutta.

Koulusta puhumista helpottaa ja samalla vaikeuttaa se, että lähes kaikilla on kokemuksia koulusta – mutta ei tietenkään samanlaisesta koulusta. Koulu muuttuu, mutta ei samaan aikaan kaikkialla, ja erot yksittäisten koulujen välillä ovat suuria, ja kokemukset saman koulun sisällä voivat olla hyvin erilaisia.

Petri Paju (2011, 18–22) jakaa koulun arjen epäviralliseen ja viralliseen kouluun. Virallinen koulu tarkoittaa opetusta, opetussuunnitelmia ja kaikkea sitä, mitä koulussa on näiden mukaisesti tarkoitus tapahtua. Epävirallinen koulu taas on koulupäivän sosiaalinen puoli: tauot ja kaikki tunneilla tapahtuva oheistoiminta.

Sekä oppilaat että opettajat ovat osa niin virallista kuin epävirallistakin koulua. Oppilaat toteuttaessaan opettajan suunnitelmaa, tehdessään esimerkiksi ryhmätyötä, ovat osa virallista koulua ja jutellessaan tunnilla muista asioista taas osa epävirallista koulua. Opettajat puolestaan ovat opettaessaan osa virallista koulua, mutta esimerkiksi heitä koskevat oppilasnäemykset tai oppilaiden opettajiltaan saama henkilökohtainen tuki ovat epävirallista koulua.

On syytä korostaa, ettei epävirallinen koulu ole jotakin huonoa ja kouluista karsittavaa, vaikka se joskus saattaa häiritä virallisen koulun työtä. Iso osa aikuistumisesta tapahtuu epävirallisen koulun käytännöissä, eikä sitä voida typistää osaksi tuntirakennetta tai opetussuunnitelmaa.

Kirjoituskeruuseen vastannut nuori kuvaa tiivistetysti monien sateenkaarinuorten kokemuksia epävirallisesta ja virallisesta koulusta. Hän kirjoittaa tunnilla tapahtuvasta opetuksen ulkopuolisesta keskustelusta, siis epävirallisesta koulusta, seuraavasti:

”Arvaa kenenkaa mä panin viikonloppuna? No [nimi].” ”Mun muija on niin pantava! Kattokaa nyt sitä!” ”Mulla on menkat viikon myöhässä, ja mul on ollu aamusin paha olo, mut siis en mä oo ollu silleen ilman kortsuu ku kaks kertaa, en mä nyt ihan oikeest siit voi paksuks tulla.” ”Siis ku mun jätkäl on niinku ollu kai niinku klamydia, mut se on niinku ottanu lääkkeit, ja mä otin silt viikonloppun suihin, ni eihän se tartu?” Tätä kuuluu luokasta, opettaja odottaa hiljentymistä sanomalehteään lukien. Viikonloppu on päättynyt, on paljon puhuttavaa. Minua ei henkilökohtaisesti kiinnosta, keskityn piirtämiseen. ”Hei, oliks sul ketään jätkää?” vieressäni istuva kysyy, pyöritän päätäni hymyillen. ”Mä tykkään tytöistä,” muistutan, naurahdan. ”Aa niin joo, onks sulla -” ”Tälläsiä henkilökohtasia juttuja ei kannata tarvitse puhua tunnilla,” opettaja ilmoittaa, ja laittaa lehensä syrjään. (KERUU)

Sama kirjoittaja kuvaa kokemusta suhteessa viralliseen kouluun – ja samalla myös opettajan asenteita:

Terveystiedon tunti, sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen. Ensin puhutaan vähän transseksuaaleista ja sukupuolen vaihtamisesta, niin ja meistä normaaleista ihmisistä. Kun opettaja on mahdollistanut muutamaa lauseeseen epäkorrekteimmat terminsä, siirrytään tunnin pääaiheeseen. ”Tää aihe on aika paljon ollukin tapetilla nyt lähiaikoina, eli homoseksualismi. Kuuluuko teistä kenenkään lähipiiriin homoseksuaalia?” opettaja kysyy vakavana. Minä naurahdan, vieressäni istuva naurahtaa. Joku osoittaa minuun, joku toinenkin, kolmas. ”Tämä ei ole hauska juttu tämä homottelu ja lesbottelu, se on loukkaavaa ja lapsellista,” opettaja ilmoittaa, puren huulta. ”Ei kun, mä oon oikeasti,” yritän sopertaa. ”Ai, en mä yhtään ajatellut, sä kun oot niin nätti tyttö,” opettaja sanoo surua äänessään. (KERUU)

Sateenkaarinuorten tavat ilmaista itseään saattavat ajautua konfliktiin niin virallisen kuin epävirallisenkin koulun kanssa. Nuoret kokevat opetuksen heteronormatiiviseksi, koulun säännöt moninaisuuden ulossulkeviksi tai oppilasryhmät ahdasmielisiksi. Toisaalta sateenkaarinuoret myös saavat tukea niin viralliselta kuin epäviralliseltakin koululta. Opettajien, toisten oppilaiden tai vaikka kouluterveydenhoitajien tarjoama tuki voi olla korvaamattoman arvokasta. Samoin nuoret kertovat kokemuksia siitä, miten koulun normeja on rohkeasti haastettu.

Antu Sorainen kirjoittaa artikkelissaan (2013, 32–33), että koulua ei ajatella seksuaalisuutena tilana, vaikka seksuaaliset identiteetit ovat koulun arjessa läsnä niin oppilaiden ja opettajien välillä kuin myös oppilaiden välisissä suhteissa. Koulu onkin ihastumisten ja nuorten rakkaussuhteiden paikka, mutta myös esimerkiksi seksuaalisen ja sukupuolisen häirinnän tila, jota on tutkinut esimerkiksi Sanna Aaltonen (2006, 242–271).

Koulu tuottaa sukupuolittuneita käytäntöjä. Suomalainen lapsuus on usein sukupuolijoustoista ja vasta kouluun meno erottaa sen, millaista on kasvaa tyttönä tai poikana. Tämä muutos muuttaa niiden nuorten kokemusta itsestään, jotka eivät vaivatta sovi yksinkertaistettuun sukupuolijakoon:

Vasta kouluiän lähestyessä jaottelu tyttöihin ja poikiin alkoi enemmän ärsyttää. Silloin oletetulla sukupuolella alkoi olla jotain merkitystä. Jaottelu ärsytti aivan suunnattomasti. Vaikka pojat – ryhmä johon minulla ei ollut pääsyä – pistettiin tekemään jotain, mitä en itse varsinaisesti olisi edes halunnut tehdä, kuten vaikka jääkiekkoa, se tuntui silti pahalta. Tuntui pahalta, että asiasta ei edes kysyty.

Vasta myöhemmin tajusin, että oikeastaan olin monessa mielessä onnekas. Isommissa kouluissa jaoteltiin tyttöihin ja poikiin huomattavasti useammassa tilanteessa. Kyläkoulussa ei ollut resursseja jakaa aina edes jokaista luokka-astetta erikseen, sukupuolista puhumattakaan. (KERUU)

Koulussa rakennuksena ja tilana sekä sen arkisissa tilanjaoissa saattaa olla kaavamaista sukupuolitusta, joka tekee joidenkin sateenkaarinuorten olon tukalaksi. Erityisesti suihku-, pukuhuone- ja vessatilat ovat tyypillisesti sukupuolisesti jaettuja tyttöjen ja poikien tiloihin. Jukka Lehtosen (2003, 224–225) mukaan osa ei-heteroseksuaalisista nuorista saattaa kokea nämä tilat hankalina, koska he pelkäävät oman seksuaalisen suuntautumisen paljastumista. Toisaalta jotkut sateenkaarinuoret kokevat, että heitä vältellään näissä tiloissa. Transsukupuolisille tai muille nuorille, jotka eivät mutkitta sovi heille merkittyyn sukupuoleen, suihkutilat saattavat olla hankalia, kun mikään tila ei tunnu sopivalta:

Liikuntatuntien pukuhuoneessa koetin parhaani mukaan piilotella itseäni. En joutunut kertaakaan uimaan, koska valehtelin joka kerta jonkin tekosyyyn. Silloin aina joku liikuntaryhmän tytöistä tai opettaja sanoi suunnilleen että ”No mikä siinä on niin vaikeaa, kun naisia tässä kaikki ollaan”. Mutta kun ei olla. (KYSELY)

”HOMOT MAINITTIIN SIVULAUSEESSA”

Kaikissa tämän tutkimuksen aineistoissa nousee toistuvasti esiin, miten normatiivista koulujen opetus ja etenkin käytetty opetusmateriaali on (normatiivisuudesta ks. myös Huotari & Törmä & Tuokkola 2011, 57–60). Lehtonen (2003, 53–78) on todennut, että koulussa tulee vastaan mahdollisuuksia seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaiseen käsittelyyn monissa oppiaineissa. Silti valinnat, joita opetuksessa tehdään, pohjautuvat yleensä kyseenalaistamattomaan heteroseksuaaliseen malliin. Jos muita seksuaalisuuden tai sukupuolen mahdollisuuksia käsitellään, ne esitetään poikkeuksina normista.

Koulun opetus seksistä ja seksuaalisuudesta ei anna juuri mitään oppilaalle tai opiskelijalle, jolla on suhteita samaa sukupuolta olevien kumppaneiden kanssa. Esimerkiksi eräs Oulun vertaistutkijaryhmään kuulunut vastasi kysymykseen siitä, onko hän saanut riittävästi tietoa seksuaaliasioista:

Koulussa valistettiin vain heteroseksiiin. Homot mainittiin sivulauseessa. (RYHMÄ)

Myös Lehtonen (2003, 53–71) on todennut, että muusta kuin heteroseksuaalisuudesta vaietaan pitkälti koulun seksuaalisuutta koskevassa opetuksessa. Jos seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyviä asioita käsitellään, ne esitetään ohimennen tai erilaisuutta korostaen. Tästä kirjoittaa useampi kyselytutkimukseen vastannut:

Koulujen tarjoama opetus seksuaalisesta suuntautumisesta on pahasti ajastaan jäljessä. Sitä pitäisi ehdottomasti uudistaa! Kuvaukset biseksuaalisuudesta ja mm. transihmisistä kirjassa olivat mielestäni karmaisevia, huonoja ja väärässä. Heteroseksuaalisuus todettiin tavallisimmaksi, yleisimmäksi. Kirja huusi sen olevan ainoa oikea tapa ilmaista seksuaalisuuttaan. Lisäksi heterolla opettajalla harvoin on omakohtaisia kokemuksia seksuaalivähemmistöistä, joista olisi ehdottomasti hyötyä opetuksen kannalta! (KYSELY)

Mielestäni koulun seksuaalikasvatus menee ajoittain pieleen siinä, että seksuaalivähemmistöistä puhutaan ja ne esitellään joskus hyvin erikoiseen sävyyn. Asia esitellään ikään kuin joku uusi eläinlaji biologian tunnilla: Näytetään luontodokumenttia muistuttava video sateenkaariperheen arjesta. Tarkoitus on hyvä, mutta mielestäni suvaitsevaisuus ei lähde siitä, että näytetään joku video ja sen jälkeen oppilaiden kuuluu suvaita eri vähemmistöt. Jos seksuaalivähemmistöjen elämä on kerran täysin normaalia, kuten onkin, niin miksi siitä pitää erikseen näyttää video oppitunnilla? Eihän heteroelämästäkään katsota videota?! (KYSELY)

Nuorten joustavuus ja haluttomuus lukkiutua ulkoapäin nimettyihin identiteetteihin sopii huonosti yhteen koulun vähäisen seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta käsittelevän opetuksen kanssa. Sen lähtökohta on usein identiteettipohjainen: jos esimerkiksi homoseksuaalisuutta käsitellään, sitä käsitellään selkeästi heteroseksuaalisuudesta erillisenä, selvärajaisena ilmiönä (Lehtonen 1998, 65). Nuorten muuttuvien tunteiden ja myös tietoisien kategorioiden vastustamisen kokemuksiin tällaisella opetuksella ei ole juuri yhtymäkohtia.

Sen kuvaamista, millaista on olla sateenkaarinuori koulussa, vaikeuttaa sateenkaarinuoruuden näkymättömyys. On vaikea tarttua siihen, miten ongelmallista kohtelu on, jos sen keskeisin ongelma on, ettei puheena olevaa ryhmää nähdä edes olemassa olevana tai ainakaan sellaisena, joka olisi läsnä koulussa. Eräs Tampereen vertaistutkijaryhmässä toiminut kuvaa:

Näkymättömyydestä ja oletuksesta, että ainakaan yhtään sateenkaari-ihmistä ei ole luokkatilassa paikalla, kertoo myös seuraava kyselytutkimuksen vastaaja:

Koen, että lukio-opetuksessa ei oteta juuri lainkaan huomioon seksuaalivähemmistöjä, jonka takia jotkut tilanteet koulussa ovat olleet äärimmäisen kiusallisia. Opetusmateriaali ja opettajat sivuuttavat seksuaalivähemmistöt yleensä muutamalla lauseella, aivan kuin homoseksuaalisuus olisi todella harvinaista eikä millään tavalla keskeistä yhdenkään opiskelijan kohdalla. (KYSELY)

Lehtonen (2003, 66) esittää esimerkin siitä, miten opettaja voi haastaa heteronormia ja myös osoittaa, että sateenkaari-ihmisiä on omassakin koulussa. Eräs Lehtosen haastatteleminen nuorista kertoi opinto-ohjaajan tekemästä kyselystä, jonka mukaan koulussa oli neljä prosenttia homoja. Ero oppimateriaalien marginalisoiviin kuvauksiin, joissa homojen määrä esitettiin häviävän pienenä, oli valtava. Lisäksi koulussa tehty kysely osoitti, että oppilaiskakin on sateenkaarinuoria. Myös tämän tutkimuksen Kuopion vertaistutkijaryhmä keskusteli siitä, miten opettaja voi haastaa normeja:

Itselleni sattui varsin hauska opettaja lukion ruotsin kursseille. Hän käytti esimerkeissään normin mukaisesti tyttöä ja poikaa parina. Heti kuitenkin tämän alkuasetelman ilmaisemaan hän kiirehti lisäämään, että nykyään voi olla siis myös tyttö ja tyttö sekä poika ja poika. (RYHMÄ)

Sateenkaarinuoret itse voivat toimia apuna moninaisuuden käsittelyssä kouluissa:

Hetero- ja cis-oletukset ovat häirinneet minua aina ylä-asteelta lukioon ja korkeakouluun, joka yhteydessä, jossa olen niihin törmännyt. Olen usein huomauttanut asiasta esimerkiksi koulutunneilla, kun siihen on ollut tarvetta. Lukiossa terveystiedon opettaja pyysi minua tekemään tunnille lyhyen opetusmateriaalin sukupuolivähemmistöistä, ja tein sen mielelläni. Monet lukioni opettajat olivat hyvin avoimia, he ottivat opikseen ja olivat mielissään, kun huomautin oletuksista opetuksessa ja kerroin, kuinka he voisivat ilmaista asiat korrektisti. (KERUU)

Myös Lehtosen (2003, 69–71) tutkimuksen mukaan oppilaat ovat usein aktiivisia sateenkaariteemojen suhteen esimerkiksi pitämällä esitelmiä tai ehdottamalla vierailua Setaan. Jotkut oppilaat saattavat arastella näiden teemojen nostamista käsittelyyn, ettei heidän seksuaalisuuttaan tai sukupuolen kokemustaan alettaisi epäillä koulussa. Lehtonen (mt.) arvioi, että osa opettajista ei koe joko riittävää motivaatiota tai osaamista käsitelläkseen moninaisuuteen liittyviä teemoja. Opettajille tehtyyn kyselyyn perustuvassa tutkimuksessaan Lehtonen (2012, 27–28) arvioi, että opettajat suhtautuvat melko myönteisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin, mutta huomattavasti kielteisemmin näiden teemojen esille tuontiin koulussa. Epäilemättä toivomus seksuaalisen suuntautumisen pitämisestä kouluissa piilossa vaikuttaa siihen, etteivät opettajat mielellään nosta näitä teemoja esiin opetuksessa.

Se, että sateenkaarinuorilla saattaa olla osaamista, jota voidaan tuoda esiin opetuksessa positiivisella tavalla, ei saa tarkoittaa, että vastuu moninaisuudesta opetuksessa jää nuorten vastuulle. Ei ole kenenkään yksittäisen sateenkaarinuoren tehtävä toimia muiden normikriittisyys- ja moninaisuuskasvattajana. Se tehtävä kuuluu opettajille sekä koko koulu yhteisölle (ks. myös *Älä oleta – Normit nurin!* 2013, 65).

Vaikka opetus koetaan normatiiviseksi, virallinen koulu voi myös palkita rohkeita nuoria. Koulutehtävissä on mahdollista tuoda esiin seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyviä kysymyksiä, ja opettajat saattavat antaa positiivista palautetta siitä:

Lukiossa elin jo omana itsenäni, mutta minulla ei ollut kavereita, joten koulussa en asiasta paljoakaan puhunut. Kerran toisella vuosikurssilla pidin ”vaikuttavan puheen” (tehtävänanto) trans-aiheesta, jossa myös ”tulin kaapista” asian suhteen. Ihmiset näyttivät tosi hämmentyneiltä, mutta esitelmän jälkeen sain kommenttia siitä, että puheeni oli tosi hyvä. Sain kympin siitä (mietin, että sainko sen siksi, että se tosiaan oli niin hyvä puheeksi, vai rohkeuden takia). (KYSELY)

Jos sateenkaarinuorella on vaikeaa itsensä kanssa, koulunkäyntiin keskittyminen voi tarjota tavan paeta hankalia kysymyksiä (vrt. Lehtonen 2003, 204):

Olin masennuksen kanssa kamppaileva teini-ikäinen, joka riippui sen varassa, että todistus oli priimatavaraa. Koko muu maailma tuntui olevan sekaisin ja sitten tuli vielä esiin kysymys seksuaalisuudesta, johonkin oli pakko turvautua. Minulle se oli tieto siitä, että kaikki sanoivat, että tuo tyttö pärjäisi elämässä. (KERUU)

Koulussa pärjääminen voi toimia tapana välttää oman seksuaalisuuden tai sukupuolen pohtimista. Lehtonen (2007, 151) arvioi, että koulun näkökulmasta opintoihinsa keskittyvä nuori toimii juuri, kuten kuuluu. Myös myöhempien koulutusvalintojen kannalta tällainen voi johtaa menestykseen, ja koulumenestys voi tarjota onnistumisen kokemuksia. Ongelmallinen tilanne on, jos näin toimivat sateenkaarinuoret kokevat itsensä yksinäisiksi tai jäävät täysin sivuun ystävyysuhteista.

Toisaalta, jos oman itsen miettimiseen menee paljon energiaa, koulunkäynti voi vaikeutua ja esimerkiksi ammatin valinta estyä kokonaan (ks. myös Lehtonen 2007, 150–152):

AMK:n keskeytyminen johtui osittain transsukupuolisuuteni aiheuttamasta stressistä (esim. kiinnitin paljon huomiota siihen mitä nimiä ja sanoja minusta käytetään, energiaa kului etunimien salaamiseen jne) (KYSELY)

Minulla on ollut vaikeuksia itseni hyväksymisessä (mm. seksuaalisen suuntautumiseni kanssa), jonka takia koulutustaukuni on melko sekava ja minulla on ollut vaikeuksia koulunkäynnin kanssa. Nyt kuitenkin olen hyväksynyt itseni täysin ja pystyn keskittymään opiskeluunkin paremmin. (KYSELY)

Erityisesti sellaisilla transsukupuolisilla tai muuten sukupuoltaan kyseenalaistavilla nuorilla, jotka eivät saa riittävästi tukea sukupuolensa pohtimiseen, tämä asia voi viedä niin paljon huomiota elämässä, että kaikki muu jää sivuun (vrt. Lehtonen 2004d, 178–179). Koulun heteronormatiivisuus voi myös vieraannuttaa, ja sateenkaarinuoret saattavat olla luvatta poissa tai lopettaa koulun, jossa heille ei tunnu olevan tilaa. Petri Pajun (2011, 38) sanoin: koulu on sosiaalisesti intensiivinen tila, ja siellä on vaikea olla ilman omaa paikkaa.

Normatiivisella opetuksella on konkreettisia vaikutuksia siihen, miten helppoa – tai, pikemminkin, miten vaikeaa – nuorten on ymmärtää omia tunteitaan ja solmia seurustelusuhteita:

En uskaltanut teini-ikäisenä ryhtyä suhteeseen samaa sukupuolta olevan kanssa, koska olin epävarma omasta suuntautumisestani. Epävarmuuteni vaikutti hyvin paljon mm. tapa, jolla seksuaalisista suuntautumisista opetettiin koulussa. Ne mainittiin lyhyesti terveystiedontunnilla varsin marginalisoivasti. Niihin liittyviä harha- ja ennakkoluuloja ei käsitelty käytännössä ollenkaan. Myös kaikessa seksivalistuksessa aina ala-asteelta lukioon oli hyvin yksiselitteisen heteronormatiivinen näkökulma, mikä teki oman identiteetin ymmärtämisestä ja seurustelun aloittamisesta vaikeaa tai mahdotonta. (KYSELY)

Sateenkaarinuorten nettiryhmä -vertaistutkijaryhmään osallistunut toivoikin, että koulussa kerrottaisiin moninaisuudesta ja se aloitettaisiin riittävän varhain:

Se opetus pitäis vaan aloittaa jo ala-asteella, eikä vasta jossain ylä-asteen terveystiedon tunneilla. Mulla on sen verran aikaa omista ala-asteajoista, että käytännöt on voineet muuttua, mutta en muista, että seksuaalisuuden monimuotoisuutta ois millään tavalla käsitelty ala-asteella. Toki puhuttiin murrosiästä ja sen myötä seksuaalisuuden heräämisestä, mutta sekin keskittyi siihen, että ”on ihan normaalia, että alat tykätä pojista jne.”, eli heteronäkökulumasta siis. (RYHMÄ)

Opetuksen tapa käsitellä seksuaalisuuden moninaisuutta poikkeuksena normista saattaa osaltaan johtaa esimerkiksi homouden seksuaalisoitumiseen siten, että heteroseksuaalisuus normaalina on epäseksuaalista ja homous taas yliseksuaalista (Sorainen 2013, 34). Yksi seksuaalisoinnin tapa on se, että kouluissa esitetään homous seksuaalisena suuntautumisena, mutta heteroseksuaalisuus taas jätetään nimeämättä ja kaikki tunteisiin ja seurusteluun liittyvä käsitellään heteroseksuaalisuuden kautta (esim. Lehtonen 2003, 77–78). Tällöin heteroseksuaalisuuteen kuuluvat kaikki tunteet ja kokemukset – ihastuminen, rakastuminen, sitoutuminen tai vaikkapa perheen toivominen, kun taas homous pelkistyy seksuaaliseksi käytännöksi.

Samansukupuolisten välisten suhteiden tai tunteiden seksuaalisoituminen taas voi vaikuttaa siihen, miten nuoret uskaltavat näyttää tunteitaan ja kertoa esimerkiksi suhteistaan koulussa. Jos kertoo suhteestaan toiseen samaa sukupuolta olevaan, tuntuu, että kertoo seksuaalisuudestaan eli jostain paljon yksityisemmästä kuin heterosuhteesta kertova. Esimerkiksi kyselyyn vastannut nuori arvioi omaa kiusaamistaan ja sen saamia seksuaalisuuteen liittyviä sävyjä sekä sen vaikutuksia omiin ihastuksiinsa seuraavasti:

Vallankin ylä-asteella kiusattiin. En ole ihan varma, miten paljon se liittyi siihen, että representoin sukupuolisuuttani poikkeavalla tavalla ja miten paljon siihen, että vain yksinkertaisesti ajattelin eri tavoin ja olin melko teräväkielinen. Tuli sellainen olo, että joko minua pidettiin jotenkin korostetun seksuaalisena tai aseksuaalisena olentona ja oli jonkinlainen sosiaalinen paine osoittaa, että minua ei kiinnosta minua ympäröivät ihmiset ”sillä tavalla”. Koin, että mahdollisten ihastusten myöntäminen olisi tehnyt kouluelämästä sietämätöntä niin minulle kuin mahdolliselle ihastuksen kohteellekin, joten en uskaltanut oikein myöntää itsellenikään mitään ihastusta. (KYSELY)

”OPETTAJA LOHDUTTI JA TSEMPPASI”

Nuoret saavat opettajilta tukea myös muuten kuin osana opetusta. Eräs kyselyyn vastannut nuori kuvasi tärkeän opettajan merkitystä seuraavasti:

Lukion musiikinopettajani oli todella ystävällinen ja suvaitsevainen ihminen. Hän hyväksyi kaikki sellaisina kuin he ovat, ja kun kerroin toivovani, että minua kutsuttaisiin itse valitsemallani kutsumanimellä syntymänimeni sijaan, hän kutsui minua itse valitsemallani, omalla nimelläni siitä lähtien. Musiikinluokka ja musiikintunnit olivat lukioaikaisen vaikean elämäntilanteeni keskellä turvapaikka, jossa sain ladattua akkuja lukiopäivien ja henkilökohtaisten vaikeuksieni keskellä. Tuossa luokassa opin myös tärkeitä oppitunteja ihmisyydestä ja kasvoin valtavasti henkisesti. Olen aina pitänyt kyseistä opettajaa roolimallinani ja arvostan häntä valtavasti. (KYSELY)

Hankalassa tilanteessa olevan nuoren tukemiseen ei vaadittu paljon: suostuminen nuoren pyyntöön käyttää hänen valitsemaansa nimeä loi ilmapiirin, jossa oli mahdollista kokea olevansa hyväksyty. Myös Lehtonen (2003, 98–99; 124–125) kuvaa nuorten kokemuksiä siitä, että opettajilta on saanut tukea ryhmäpainetta vastaan ja että nuoret ovat voineet käsitellä opettajan kanssa seksuaalisuuteensa liittyviä kysymyksiä.

Opettaja voi olla nuorelle merkittävä tuki myös luokkahuoneen ulkopuolella, eikä siihen välttämättä tarvita kovin suuria tekoja:

Avauduin blogissani suvaitsemattomuudesta ja homofobiasta. Muutamaa viikkoa myöhemmin sain koulun sähköpostin kautta viestiä äidinkielen opettajaltani, joka oli lukenut tekstini. Opettaja lohdutti ja tsemppasi, muistuttaen, että koko ajan mennään kuitenkin parempaan suuntaan ja asiat paranevat. Opettaja suhtautui muutenkin lesbouteeni todella positiivisesti, jutteli kanssani ja oli kiinnostunut ajatuksistani asioiden suhteen. Saimme tunneilla hienoja keskusteluja aikaan. (KYSELY)

Lehtosen (2003, 103–110) mukaan opettajat nähdään kouluissa epäseksuaalisina, mutta samalla tämä epäseksuaalisuus on heteroseksuaalista. Kertomalla esimerkiksi perheestään tai lapsistaan opettaja samaan aikaan sekä epäseksualisoi itseään että rakentaa itsestään kuvaa heteroseksuaalisena. Lehtosen mukaan ei-heteroseksuaaliset opettajat pyrkivät usein salaamaan suuntautumisen koulussa, ja toisaalta hetero-olettamus suojelee heitä. Varsinaista salaamista ei tarvita – riittää, että opettaja välttää kertomasta hetero-olettamusta rikkovia puolia itsestään. Etenkin suuntautumisen paljastamista oppilaille vältetään. (Lehtonen 2004e, 224; 2012, 28–31.)

Lehtosen (2003, 110) mukaan hänen haastattelemansa nuoret pitivät ajatusta opettajan homoudesta epämukavana. Toisaalta myöhemmän, opettajille kohdistettuun kyselyyn perustuvan tutkimuksen mukaan ei-heteroseksuaaliset opettajat tunnistavat muita opettajia useammin kouluissa läsnä olevan seksuaalisen moninaisuuden. Sateenkaarinuorten saattaa olla helpompaa kertoa heille asioistaan (Lehtonen 2012, 28). Omassa tutkimuksessani näyttää siltä, että tieto sateenkaarevasta opettajasta voi olla oppilaille hyvin helpottava. Nuorille on arvokasta nähdä, että opettaja voi avoimesti kertoa omasta sateenkaarevuudestaan. Tämä nousi esille esimerkiksi Kuopion vertaistutkijaryhmässä:

Keskusteluissa nousi esiin opettajakunnan joukossa avoimesti homoseksuaalisuudestaan kertoneet opettajat eräänlaisina idoleina ja esikuvina. Ryhmä piti hienona, että opettaja, joka on monesti auktoriteetti, näyttää, että elämässä pärjää myös, vaikka kuuluisikin seksuaalivähemmistöön. (RYHMÄ)

Saattaa olla, että ilmapiiri kouluissa on runsaassa kymmenessä vuodessa muuttunut. Kun vielä Lehtosen (2003) haastattelemat nuoret kokivat, että sateenkaariopettaja olisi tuonut moninaisuuteen liittyvät kysymykset kiusallisesti näkyviin koulussa ja saattanut myös oppilaat paljastumisen vaaraan, nyt useampi nuori kokee kaipaavansa esikuvia. Paljastumisen pelko ei ole välttämättä enää yhtä keskeinen.

Sateenkaarinuoret toivovat, että opettajina toimivia sateenkaari-ihmisiä tuettaisiin ja kannustettaisiin kertomaan omasta elämästään samaan tapaan kuin muutkin opettajat. Esimerkiksi Helsingin sateenkaari -vertaistutkijaryhmässä sanottiin näin:

Haluaisimme, että myös ei-hetero-opettajat voisivat halutessaan kertoa elämästään oppilaille, kuten hetero-opettajatkin kertovat joskus. Koulun pitäisi seistä tämän takana. (RYHMÄ)

Muiden opettajien tuki on tärkeää sen kannalta, miten sateenkaarevaan opettajaan suhtaudutaan: jos rehtori ja muut opettajat suhtautuvat aiheeseen asiallisesti, myös opiskelijoiden suhtautuminen on helpommin luontevaa (Lehtonen 2004e, 236).

Opettajana työskentelevien tai opettajaksi opiskelevien nuorten kertomukset tarjoavat kiinnostavan ristivalotuksen koulua koskeviin kokemuksiin. Nuoren opettajan tai opetusharjoittelijan näkökulmasta koulu näyttäytyy varsin normatiivisena. He tulkitsevat koulu yhteisön suhtautumista omien, mahdollisesti negatiivisten, koulukokemustensa pohjalta. Esimerkiksi nuoret olettavat, ettei sukupuolen moninaisuus mahdu kouluun:

Jätin aiemman opiskelupaikkani, koska koin etten voi työskennellä opettajana muunsukupuolisena. (KYSELY)

T-Chart-vertaistutkijaryhmässä pohdittiin tämän kokemuksen pohjalta, miten tiukat rajat koulussa asetetaan opettajien ihmisyydelle yleensäkin ja ehkä vielä erityisesti sukupuolelle:

Keskustelija1: Muistelen omaa yläastettani, missä eräästä opettajasta puhuttiin, että se taitaa pitää peruukkia. Ja se oli ihan kauhean iso juttu! Mitenköhän muunsukupuoliseen opettajaan suhtauduttaisiin?

Keskustelija2: mie luulen ettei ne lapset ehkä se hankaluus ole, vaan ne vanhemmat. [...]

Keskustelija1: Toisaalta jos ei erikseen sano olevansa muunsukupuolinen, joutuu varmaan aika helposti lokeroiduksi mieheksi tai naiseksi.
[...]

Keskustelija1: Tarkoitatko, että vanhemmat nostaisivat äläkän, vai että lapset omaksuvat vanhempiensa asenteet?

Keskustelija2: lapset omaksuvat ja vanhemmat ovat yksi äläkkä (RYHMÄ)

Myös Lehtonen (2003, 115; 2004e, 227) mainitsee, että moni sateenkaariopettaja pelkää oppilaiden vanhempien reaktioita. Vanhempien reaktiot pelottavat myös opettajaksi opiskelevia:

Pelkään hieman hakea opiskelemaan opettajaksi, koska mietin, pystynkö ikänä olemaan täysin avoin, jos oppilaitteni vanhemmat tuomitsevat minut. (KYSELY)

Nuoren opettajan tai opetusharjoittelijan oma asema kouluyhteisössä tuskin on kovin vahva, joten muiden opettajien reaktioilla on merkitystä. Äskeinen vastaaja jatkaa kertomalla kokemuksiaan opettajienhuoneesta:

Olen tehnyt opettajansijaisuuksia ja haen opettajakoulutukseen. Koin tukalaa oloa, kun olin sijaistamassa ensimmäisellä luokalla ja kahvitauolla vanha opettajani kysyy koko huoneen kuullen: ”NO MITENKÄS MIESRINTAMALLA?” Tottakai olisin halunnut sanoa, että minulla on upea tyttöystävä, mutta miten voisin sanoa kun kasa 60-vuotiaita (tutkitusti eniten vastaan homoliittoja yms.) tuijottaa ja odottaa vastausta ja minun pitää antaa mahdollisimman positiivinen kuva itsestäni, että saan uudestaankin sijaisuuksia. (KYSELY)

”MÄ OON LESBO, MÄ EN VOI OIKEESTI VASTATA NÄIHIN TEIDÄN KYSYMYKSIIN”

Virallisen koulun heteronormatiivisuutta ei luo ainoastaan opetus. Esimerkiksi erilaiset kyselyt ja tutkimukset – todennäköisesti merkittävimpana näistä Kouluterveyskysely –

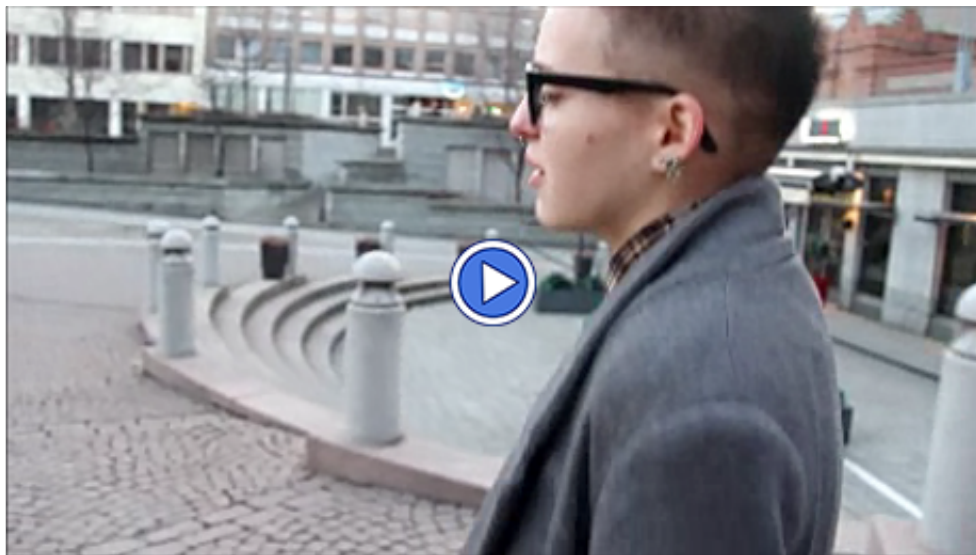

tuottavat nuorille kuvaa siitä, mikä on normaalia ja oletettavaa heidän ikäisilleen. Sateenkaarinuoret saattavat kokea, etteivät sovi annettuihin malleihin, kun kyselyssä ei ole mahdollista kuvata omaa sukupuoltaan tai omia seurustelusuhteitaan (kyselyjen normatiivisuudesta ks. esim. Lehtonen 2013, 135–136).

Osa sateenkaarinuorista haluaisi pystyä vastaamaan kyselyihin ja kertomaan omista kokemuksistaan. Nuoret voivat harmitella esimerkiksi sitä, jos he eivät pysty kuvaamaan vastuullista seksuaalikäyttäytymistä:

Viimeisimmän kerran seksuaalivähemmistöjen huomioonottamattomuus ilmeni täyttämässämme valtakunnallista kyselyä opiskelijoiden terveydestä ja elämäntavoista, jossa oli kysymyksiä esimerkiksi seksuaaliterveydestä ja ehkäisystä. Kysymysten ohessa oli muutamia väitteitä sukupuolitaudeista ja niiden välttämisestä, joihin vastasin kohtalaisen yleissivistyksen omaavana ihmisenä täysin oikein. Seuraavassa kohdassa kysyttiin itse seksielämässään käyttämistä ehkäisykeinoista, joka sai oloni todella tukalaksi. En ole harrastanut seksiä ennen tämänhetkistä tyttöystävääni, jonka kohdalla tilanne on täysin sama. Emme ole kokeneet tarpeelliseksi käyttää minkäänlaista ehkäisyä, koska olemme molemmat tietoisia siitä, ettemme kannu mitään seksitautia eikä ole olemassa riskiä siitä, että kumpikaan meistä tulisi raskaaksi. Kyselyssä ei kysytty kertaakaan seksuaalista suuntautumista, jonka takia vastatessani ehkäisyyn liittyvään kysymykseen vastausvaihtoehdolla ”en käytä minkäänlaista ehkäisyä” annoin itsestäni sellaisen kuvan, että olen vastuuton ja en kannu minkäänlaista huolta omasta seksuaaliterveydestäni. (KYSELY)

Kyselyjen merkityksestä normien määrittäjinä kertoo se, että vaikka kyselyitä tuskin täytetään kouluissa kovin usein, ne tulevat silti esiin useassa vastauksessa. Tampereen vertaistutkijaryhmässä toiminut nuori kuvaa seuraavasti kokemustaan kouluterveyskyselystä tai vastaavasta kyselystä, jossa kysytään nuorten seksuaalikäyttäytymisestä:

Vastarinnan muotona nuori ohittaa annetut kysymykset ja nimeää itsensä tavalla, joka ei mahdu kyselyn määrittelyihin.

Omaa seksuaalisuutta sivuaviin kyselyihin saattaa törmätä myös kouluterveydenhoitajan vastaanotolla. Tilanne, jossa pitäisi uskaltaa vastustaa sekä kyselyn että terveydenhoitajan auktoriteettia, on raskas. Vaatimus siitä, että pitäisi paljastaa salaisuutensa tuntemattomalle aikuiselle tullakseen kohdatuksi oikein, voi tuntua täysin kohtuuttomalta:

Seitsemänneltä luokalta lähtien on aina pitänyt stressata sitä hetkeä, kun menee kouluterveydenhoitajan luo vuositarkastukseen johon on valmiiksi täytetty lomake, jossa kysytään mm. ”Oletko harrastanut seksiä” ja seuraava kysymys ”Käytitkö ehkäisyä?” ...Siihen on sitten mukava vastata tyttönä, joka on ollut vain tytön kanssa. Joka ikinen vuosi. Sitten saa tunnin valistuksen kuinka kondomi on ehdottomasti oltava. Itse en tuntenut yläasteella ketään muuta seksuaalivähemmistön edustajaa ja asiasta olisi ollut mahdollisesti vaikeaa sanoa vieraalle ihmiselle, kun ei kukaan muukaan tiennyt. (KYSELY)

Nuorten kokemukset käynneistä kouluterveydenhoitajan vastaanotolla ja siellä käydyistä seksuaalisuutta tai sukupuolta koskevista keskusteluista vaihtelevat paljon. Näistä kokemuksista on kirjoittanut moni kyselytutkimukseen vastannut, mikä kertoo osaltaan siitä, miten tärkeitä keskustelut terveydenhoitajan kanssa saattavat nuorille olla. Kyseessä on kuitenkin yksi ainoista, luottamuksellisista ja kahdenkeskisistä tilaisuuksista, joissa nuorten on mahdollista käsitellä myös seksuaalisuuteensa liittyviä huolia aikuisen ammattilaisen kanssa.

Lehtonen (2003, 127–132) esittelee tutkimuksessaan nuorten kokemuksia kouluterveydenhuollosta. Lehtosen (mt.) tutkimukseen verrattuna voi arvioida, että kouluterveydenhuollon tietämys ja kyky tukea sateenkaarinuoria on runsaassa kymmenessä vuodessa jossain määrin parantunut. Hetero-oletamus on tosin edelleen vallitseva. Nuorilta edellytetään aktiivista kertomista ja joskus myös tiedottajan roolin ottamista sen sijaan, että ammattilainen itse tarkastelisi omia oletuksiaan kriittisesti ja toimisi normeja kyseenlaistavalla tavalla. (Vrt. myös ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten kokemuksista Törmä ym. 2014, 186–189.)

Monien nuorten mukaan terveydenhoitajien oletus on, että kaikki nuorten seurustelusuhteet ovat eri sukupuolta olevan kumppanin kanssa. Aina edes oletuksen korjaaminen ei auta saamaan keskustelua nuoren kannalta hyödyllisille linjoille:

Kaikissa kouluissa käydessäni terveydenhoitajalla tarkastuksissa hoitaja(t) olettaa aina minun olevan hetero ja seurustelevani pojan kanssa kun kerron olevani suhteessa rientäen heti varmistamaan, että onhan kondomin käyttö hanskassa. Kun vastaan olevani tytön kanssa, ei tule kerta kaikkiaan mitään neuvoja ehkäisyyn. (KYSELY)

Samoin kouluterveydenhuollossa saattaa olla puuttuvaa tietoa tai virheellisiä oletuksia, joiden korjaaminen jää nuoren vastuulle:

Sanoin 16-vuotiaana koululääkärille että olen lesbo. Hän totesi että ”jaa, olet siis epävarma seksuaalisesta suuntautumisestasi”. Teki mieli sanoa että ”no enkä ole” mutten sanonut. Ei se silleen haitannut, mutta vähän ehkä ärsytti. (KYSELY)

Toistuva virheellinen olettaminen saattaa myös johtaa siihen, että nuori kokee tulleen painostetuksi kertomaan asioita, jotka olisi mieluummin pitänyt poissa vastaanotolta:

Terveydenhoitaja väkisin yritti tyrkyttää ehkäisyä, vaikka sanoin, että asia on hoidossa. Pakko oli kertoa lopulta. (KYSELY)

Nuorilla on toisaalta erittäin positiivisia kokemuksia kouluterveydenhuollosta. Monet nuoret arvostavat sitä, että ammattilainen on valmis oppimaan lisää ja arvioimaan uudelleen käsityksiään:

Lukion terkkari kysyi tarkastuksessa seksikokemuksista (oletuksena että poikien kanssa niitä olisi) ja ehkäisystä, ja sanoin ettei ole tällä hetkellä relevanttia kun seurustelen tytön kanssa. Terkkari suhtautui neutraalisti ja hyvin, kysyi kauanko oltiin oltu yhdessä ja semmoisia tavallisia juttuja, mitä keneltä vaan eri sukupuoltakin [olevan – RT] kanssa seurustelevalta. Jäi hyvä mieli. (KYSELY)

Olin todella tyytyväinen siihen, kuinka lukioni terveydenhoitajan sijainen käsitteli lesbouteeni liittyviä kysymyksiä. Hän kysyi terveystarkastuksen aluksi, onko minulla poikaystävä ja vastasin, että ei ole mutta tyttöystävä on. Terveydenhoitaja pahoitteli sanavalintaansa ja oli todella asiallinen ja asiantunteva puhuessaan turvaseksistä yms. naisten välisessä seksissä. Hän sanoi, että tästä lähtien hän kysyy aina oppilailta onko heillä seurustelukumppania eikä onko heillä poika- tai tyttöystävää, koska hän ei halua olettaa, että kaikki ovat heteroita. Hän myös kysyi minulta neuvoja siihen, kuinka hän saisi luotua terveystarkastuksiin sellaisen ilmapiirin, jossa kaikki homot ja lesbot tuntisivat itsensä hyväksytyiksi. Hän selvästi välitti kaikista oppilaista ja hän oli valmis kehittämään itseään ja työskentelytapojaan, jotta hän ei vahingossakaan loukkaisi seksuaalivähemmistöön kuuluvia oppilaita sanavalinnoillaan tms. (KYSELY)

”SITTEN VOIDAAN, YKSISARVISET, KOKOONTUA OIKEIN PORUKALLA”

Hyvinvoiva sateenkaarinuori -kyselytutkimuksen (Alanko 2014b, 27–28) mukaan sateenkaarinuoret joutuvat koulussa kiusatuiksi useammin kuin muut nuoret. Erityisesti tämä koskee transnuoria. Lehtonen (2003, 152) määrittelee koulukiusaamisen oppilasryhmän valtasuhteita osoittavaksi, pitkäaikaiseksi ja tarkoituksella vahingoittavaksi käytökseksi. Maili Pörhölän (2008, 95) määritelmään kuuluu lisäksi, että kiusattu ei voi vaikuttaa kiusaamiseen. Kiusatuksi joutumisen on todettu lisäävän poissaoloja koulusta (Alanko 2014b, 28) ja sekä kiusatuksi tulemisen että kiusaamisen heikentävän ystävyys- ja kaverisuhteita (Pörhölä 2008, 97–101).

Koulukiusaaminen on monimutkainen ilmiö. Paju (2011, 179–191) kirjoittaa koululuokan ”läpänsieto-oletuksesta”, siis siitä, että ulkopuoliselle hyvinkin roisilta tuntuva nimitellyä tai muuta kiusantekoa kuuluu vain sietää. Sietämällä osoittaa kuuluvansa ryhmään, ja ulkopuolisen on mahdoton tietää, mikä koetaan kiusaamiseksi tai muuten epämiellyttäväksi ja mitä taas pidetään ryhmän yhteenkuuluvuuden merkinä.

Vaikka monet sateenkaarinuoret vastasivat kyselyssä, että heitä on kiusattu, varsin harva kuvasi kiusaamista tarkemmin tai kertoi sen seurauksista, saati siihen puuttumisesta. Ehkä koulukiusaaminen on sillä tavalla tunnetuksi oletettu ilmiö, ettei nuorten mielestä siitä ole tarpeen kertoa tarkemmin. Toisaalta kiusaamisen täsmällinen kuvaaminen on myös hyvin vaikeaa, kuten Pajun (2011, 179) tutkimus osoittaa: lähes koko lukuvuoden luokassa istunut tutkijakaan ei pysty kunnolla tunnistamaan, mitä kiusaaminen on ja keitä kiusataan.

Monien nuorten kokemus on, ettei kiusaamiseen puututa tai sitä ei haluta edes nähdä. Lehtosen (2006b, 57) haastatteleminen nuorten mukaan kouluissa ollaan erityisen haluttomia näkemään kiusaamisen sukupuolittunutta tai seksuaalisoitunutta luonnetta. Monelle sateenkaarinuorelle kynnys kertoa kiusatuksi tulemisesta on korkealla, koska se saattaisi edellyttää kertomista omasta sateenkaarevuudesta. Kertominen saattaa altistaa sukupuolittuneille epäilyksille, kuten nuoren, vielä yläkoulussa pojaksi mielletyn, transnaisen kyselyvastauksessa:

Peruskoulun 7-luokalla (eli yläasteen/yläkoulun ensimmäinen) 9-luokkalaiset pojat (2-3) koulukiusasivat minua armottomasti joka päivä, ja vain siksi että minulla oli (ja on tottakai vieläkin) pitkät luonnonkiharat hiukset. Opettajat joko olivat sokeita, tai he eivät jostain syystä halunneet puuttua asiaan, ja itse en uskaltanut etsiä ulkoista apua koska pelkäsin, että kiusaaminen vain pahentuisi jos ”kantelisin” ja olisin ”epämiehekäs”. (KYSELY)

Homo on todennäköisesti koulujen eniten käytetty haukkumasana (homottelusta ks. Huotari & Törmä & Tuokkola 2011, 53–54; myös Hyvärinen & Riitaoja & Särkelä 2014, 69–70). Sana on irronnut koulukäytössä lähes kokonaan merkityksestään ja voi tarkoittaa mitä tahansa negatiiviseksi koettua (Lehtonen 2003, 143–146). Vaikka ho-

mottelu ei suoraan liitykään sen kohteen seksuaalisuuteen, nimittely ja sen hiljainen hyväksyminen koulussa on osaltaan luomassa ilmapiiriä, joka on luonteeltaan normatiivinen ja sateenkaareville nuorille hankala:

Peruskoulussa suhtautuminen homoseksuaalisuuteen poikien keskuudessa on todella kielteinen ja sitä pidetään pahimpana mahdollisena asiana. Ilmapiiri oli sellainen, ettei kukaan uskaltanut olla avoimesti homo. Homo-sana oli yleisin ja pahin pilkkanimi. Opettajat eivät juurikaan puuttuneet, vaikka tunneilla olisi puhuttu homoseksuaalisuudesta kielteisessä merkityksessä tai käytetty sitä toisen kiusaamiseen.

Lukiossa kiusaaminen muuttui hiljaisemmaksi. Enää ei niinkään huudeltu käytävillä homo-sanaa, vaan avoimesti homoseksuaalit, kuten minä, jäivät heteromiesten kaveripiirien ulkopuolelle ja kontaktia heidän kanssaan pyrittiin välttämään. (KYSELY)

Minua kiusattiin ala-asteen lopusta yläasteen loppuun. Kun kerroin asiasta opettajille, minua kuunneltiin, mutta se ei kuitenkaan johtanut mihinkään. Kukaan opettaja ei sanonut mitään, kun kuuli oppilaiden homottelevan toisiaan tai haukkuvan minua lesboksi (tai kaveriani neekeriksi tai toista kaveriani transuksi ym.). Tilannetta kestiin kavereiden avulla, mutta kaikki me olimme masentuneita ja mielenterveysongelmat jatkuvat tänä päivänäkin. (KYSELY)

Homotteluun puuttuminen on vaikeaa – oli sitten opettaja tai oppilas – osin siksi, ettei sana koulukäytössä tarkoita ”yhtään mitään” (vrt. huorittelusta Aaltonen 2006, 252–256). Puuttumalla voi joutua itse epäilyksenalaiseksi, koska ottaa homo-sanan liian tosissaan (Lehtonen 2003, 146–147). Opettajien suhtautumisella on väliä sen kannalta, miltä homottelu oppilaista tuntuu. Olemalla puuttumatta homotteluun opettajat ilmaisevat, että heidän mielestään ei ole merkitystä sillä, että seksuaalivähemmistönimityksiä käytetään haukkumiseen (ks. myös Lehtonen 2003, 123). Mahdollisesti puuttumattomuus viestii myös, että opettajien mielestä homottelu ei tarkoita mitään, koska eihän luokassa ole homoja. Puuttumalla opettaja kertoo, ettei hyväksy homottelua ja että asia on tärkeä, vaikka homottelu ei loppuisikaan.

Tavallinen homoksi haukkuminen ja vähemmän tavallinen lesbottelu voivat myös osua oikeaan – siis siinä mielessä, että niiden kohteeksi saattavat joutua erityisesti sateenkaarinuoret. Lehtosen (2003, 148–149) mukaan lesboksi haukkumisella on huomattavasti homottelua enemmän yhteyttä siihen, että kohteen todella ajatellaan olevan homoseksuaalinen tai muuten sateenkaareva nuori.

Kokemukset siitä, että koulussa homoteltu tai lesboteltu on myöhemmin itse todennut olevansa sateenkaari-ihminen, ovat melko yleisiä. Voikin arvella, että joidenkin sateenkaarinuorten sukupuolittuneessa käytöksessä on jotain sellaista, minkä kaverit tunnistavat ennen kuin nuori itse:

Seiskalla saatoin kaveria kädestä pitäen terkkarille ettei toinen pyörtyisi. Takaa kuului huuto ”lesbot!”. Huusin takaisin ”sulleko se kuuluis vaikka olisinkin?” ja pian sen jälkeen tajusin a) olevani ihastunut taluttamaani tyttöön b) olevani jotain bin ja lesbon väliltä. (KYSELY)

Koulussa homottelu toimii yhtäältä erontekona hyväksyttävän ja ei-hyväksyttävän välillä: koska homo on haukkumasana, eihän kukaan tahtoisi olla homo. Toisaalta homottelu avaa koulun heteronormatiivisiin käytäntöihin toisen vaihtoehdon. Se tekee homoudesta koulussa näkyvää ja mahdollista, joskin epätoivottavaa. Jos joka tapauksessa tulee haukutuksi homoksi, saattaa ajatella, että on sama olla homo, kun kerran saa nimityksestä joka tapauksessa kärsiä. Paju (2011, 37) tulkitsee samaan tapaan hikari-nimittelyn seurauksia: jos kerran joka tapauksessa tulee haukutuksi, miksi ei sitten samalla vaivalla alkaisi suhtautua kouluun vakavasti ja tulisi ”hikariksi”?

Koulun oppilaspiireissä tuotetaan ja rajataan suotavaa sukupuolisuutta. Toiset oppilaat ilmaisevat, mikä on soveliasta käytöstä tytöille tai pojille ja kuka saa näihin ryhmiin kuulua (ks. esim. Aaltonen 2006, 264–271). Tämä on erityisen ahdistavaa oppilaille, jotka eivät joko kelpaa siihen sukupuoliryhmään, johon he kokevat kuuluvansa, tai jotka eivät koe kuuluvansa kumpaankaan ryhmään:

Kyl porukka arvaa et tykkään tytöistä, ja mul on muutamia kavereita keille oonki asian kertonu, mut oon kyl kuullu kaikki haukkumanimet laidasta laita. Ei sitä mulle päin naamaa sanota, enemmänki kuiskimista ja selän takana haukkumista. Eniten niitä häiritteet ee musta ei osaa sanoo oonks mä tyttö vai poika. Ku en oikee itekkää tiä. (KERUU)

Sateenkaarinuoret saattavat yrittää suorittaa sukupuoltaan koulukaveriyhteisön normien mukaisesti, jotta heidät hyväksyttäisiin ryhmään. Esimerkiksi kirjoituskeruuseen vastannut nuori, joka määrittelee olevansa sukupuolimatkassa, kuvaa kokemustaan tyttöjen kaveripiireihin sopeutumattomuudesta koulussa:

Sitten mä ajattelin että mun pitää opetella tytöksi ja lainasin hevoskirjoja koska hei, niissähän oli tyttöjä. Mä luulin että tyttöjen kanssa ystävyystyminen ja tyttöys olis niin helppoa kuin kirjoissa. Hevosreppu ja kynsilakkaa, kirjakerho ja tallileikkejä välitunneilla. Siinä se. Mä olin leikeissä pahanpohjimmainen ja mulla oli se tylsin, vanhoin, pienin hevonen. (KERUU)

Myös koulun käytännöt rakentavat sopivaa tyttöyttä ja poikuutta, ja nämä käsitykset myös seksualisoituvat (Huotari & Törmä & Tuokkola 2011, 55–57). Esimerkiksi epäliikunnallisuus – joka voi johtua vaikkapa siitä, että sukupuolitettut liikuntatunnit

tuntuvat ahdistavilta – voi johtaa pojan pitämiseen naismaisena ja mahdollisesti homona. Lehtosen (2003, 94–96) mukaan pojat myös kontrolloivat toistensa urheilulajivalintoja. Naiselliseksi mielletyt lajit saattavat johtaa homotteluun. Sitä, jos tytöt valitsevat pojille kuuluvia lajeja, pidetään hyväksyttävämpänä. Lehtonen (mt.) katsoo tämän kertovan siitä, miten yleisesti naiselliseksi miellettyä pidetään miehekkääksi miellettyä alempiarvoisena.

Verrattuna Lehtosen (2003, 194–202) tutkimukseen avoimuus kouluissa ja nuorten kaveripiireissä vaikuttaa lisääntyneen (ks. myös Huotari & Törmä & Tuokkola 2011). Yhä useampi nuori uskaltaa kertoa heteronormin vastaisista ihastuksistaan ja suhteistaan tai normeista eroavasta sukupuolisuudestaan. Toisaalta Lehtonenkin (2003, 194–202) toteaa, että toisten sateenkaari-ihmisten merkitys on suuri: avoimuus on helpompaa, jos samassa koulussa tai muussa piirissä on useampia sateenkaarevia nuoria. Koulussa toiset sateenkaarinuoret voivat olla merkittävä tuki:

Luokallani on myös useita seksuaalivähemmistöihin kuuluvia, mikä on tuonut tukea jos esim. terveystiedon tai uskonnon tunneilla käymme keskustelua homoista. Tuntuu hyvältä kun saa ymmärrystä samanlaisilta ihmisiltä. (KYSELY)

Lisäksi sateenkaarinuoret voivat löytää toisistaan yhteisen ryhmän, jossa voi jakaa kokemuksia. Joskus sopivan joukon saattaa löytää jo ennen kuin oikeastaan tajuaa oman sateenkaarevuutensa:

Olin kaveriporukassa, joka ei ollut heteronormatiivinen. Muutkin ala-asteelta asti tuntemani ihmiset alkoivat pohtia kiinnostuksiaan samaan sukupuoleen, ja ilo minussa oli katossaan; en ollutkaan ainoa. (KERUU)

Kun tämän tutkimuksen vertaistutkijaryhmissä keskusteltiin koulussa koetuista hankaluuksista, esimerkiksi Sateenkaarinuorten nettiryhmä piti hyvinä tukijoina muita sateenkaarevia nuoria sekä opettajia ja koulun työntekijöitä. Aikuisten osalta tosin varauksin, siten, että on syytä ensin arvioida, kehen koulussa voi luottaa:

Keskustelija1: Mitäs te sitten neuvoisitte jos sateenkaareva opiskelija tulis teiltä pyytämään neuvoa kun koulussa ei tunnu oikeen kivalta kun tuntuu että on erilainen?

Keskustelija1: Riippumatta nyt kouluasteesta yms

Keskustelija2: Yhteisöistä on ainakin itselle ollut apua, kun löytää samanlaisia ihmisiä.

Keskustelija2: Sitten voidaan, yksisarviset, kokoontua oikein porukalla, ja huomataan, että ollaan ihan niin kuin kaikki muutkin ihmiset...

Keskustelija3: Hmm. Ikäkin vaikuttaa aika paljon siihen, mitä sanoa. Esim. ala-asteelaista voisi neuvoa puhumaan vanhempien ja opettajan kanssa, jos tämä uskaltaisi. Sit esim. vanhempana voisi kehottaa häntä just joidenkin yhteisöjen ja ihmisten piiriin, että löytäisi oman tukiverkoston. Näitä tuli nyt päällimmäisenä mieleen.

Keskustelija4: Kyllä, vertaistuki on tärkeä! Mutta sen valinnassa kannattaa olla tarkka. Jos vähemmistön edustajista koostuva yhteisö, on kovin elämän katkeraa ja negatiivista porukkaa, jonka mielestä maailma on paha paikka, sanoisin että kannattaa pysyä kaukana. Ajattelu tyyli tarttuu, kasvaa ryhmässä ja lopulta kaveri on kovin ahdistunut.

Keskustelija4: Keskustelija3:n listaan lisäksi vielä terkkarin tai koulu psykologin, jos koulu yhteisöstä haetaan apuja ja kuuntelijaa

Keskustelija3: Niin ja esim. oppilaitospastori (jos on ”liberaalin” luontoinen) on kans sellainen, jonka puoleen voi kääntyä. (RYHMÄ)

Vapaa-aika

”TUNNEN OLEVANI OIKEASSA PAIKASSA”

Vapaa-ajalla sateenkaarinuorten on mahdollista valita paikat, joissa he liikkuvat, ja tapaa-mansa ihmiset sen perusteella, ettei heidän tarvitse altistua syrjiville asenteille. Esimerkiksi Oulun vertaistutkijaryhmä vastasi ryhmän vetäjän kysymykseen:

Kysymys: Ovatko yhteiskunnalliset asenteet vaikuttaneet ihmissuhteisiisi ja valintoihisi elämässäsi?

Välitetään homofobisia ihmisiä/ ympäristöjä (RYHMÄ)

Tässä kommentissa tiivistyy, miten sateenkaarinuorille on usein luontaista valita omat ympäristönsä ja toimintansa turvallisuuden perusteella. Tästä ei tosin kirjoiteta esimerkiksi kyselyvastauksissa kovin paljon, vaikka monien vastausten taustalla näkyy vapaa-ajanviettopojen valinta omaa turvallisuutta tukevalla tavalla (ks. myös *Hon ben han* 2010, 65). Oman turvallisuuden arviointi luonnollistuu, eikä se välttämättä tunnu enää valinnalta ollenkaan. Vapaa-ajanviettopojen ja ympäristöjen valinta oman turvallisuuden perusteella ei tietenkään koske ainoastaan sateenkaarinuoria. Myös tytöt saattavat vältellä tiettyjä vaarallisiksi arvioituja paikkoja (Aaltonen 2006, 222–234), ja esimerkiksi nuoret, jotka saattavat kohdata rasistista huutelua tai väkivaltaa, rajaavat vapaa-ajanviettoaan tämän uhan perusteella.

Sateenkaarinuorten tarve valita turvallisia tiloja ja harrastuksia saattaa vaikuttaa siten, että nuoret rajaavat vapaa-ajanviettomahdollisuuksiaan ja rajaavat pois monia mahdollisesti itseään kiinnostavia vapaa-ajanviettopoja (Alanko 2014b, 31). Tästä voi seurata, että sateenkaarinuorilla on vähemmän harrastuksia kuin muilla nuorilla. Kaikkien nuorten harrastuksia rajaavien taloudellisten ja esimerkiksi maantieteellisten esteiden lisäksi sateenkaarinuoret välttävät harrastuksia, joissa voi kohdata syrjintää tai jotka ovat muuten normittavia (syrjinnästä harrastuksissa ks. myös Kankkunen ym. 2010, 32–33).

Erityisesti sukupuolittuneet harrastukset saattavat olla sateenkaarinuorille joko kokonaan poissuljettuja tai ainakin sellaisia, joiden valitsemiseen liittyy erityistä jännitystä:

En uskalla mukaan urheiluharrastuksiin koska ne on jaettu tyttöihin ja poikiin, enkä luultavasti koskaan voisi olla poikajoukkueessa ennen sukupuolienkorjausleikkausta. Myös muut harrastukset ahdistavat koska en uskalla olla avoin kaikille ihmisille ja joudun siten luokitelluksi tytöksi, mikä en koe olevani. Siksi en harrasta mitään. (KYSELY)

Toisinaan tosin harrastusten sukupuolinnormit taipuvat ja ryhmät ovat valmiita ottamaan vastaan myös sateenkaarevia nuoria:

Olen aloittanut kumppanini kanssa kilpatanssin. Ryhmän ja eritoten opettajien suhtautuminen on ollut upeaa ja rohkaisevaa. Meitä on kohdeltu kuin muitakin, minut on otettu viejänä yhtä tosissaan kuin ryhmän miehet. Tunnen olevani oikeassa paikassa ja tunnen tulevani hyväksytyksi. Se on mieletöntä. (KYSÉLY)

Samoin se, jos saman harrastuksen parissa on muita sateenkaarinnuoria, rohkaisee avoimuuteen ja tekee olon tervetulleeksi:

Lajissani (jäähkiekko) on lähes puolet tuntemistani naisista lesboja. Tieto siitä auttaa etten ole yksin ja asia on näissä piireissä hyväksyttävää. (KYSÉLY)

Liikuntaharrastuksissa sukupuolitetut pukuhuoneet ja muut tilat aiheuttavat harmia monille nuorille, erityisesti niille, joiden sukupuolen kokemus ja ruumis eivät vastaa täysin toisiaan. Marja Kokkosen (2012, 36) tutkimuksen mukaan liikuntaharrastuksissa koetun rakenteellisen syrjinnän keskeisin muoto ovat sukupuolitetut pukuhuonetilat, jotka pakottavat etenkin monet transsukupuoliset tai sukupuoleltaan normeja haastavat välttämään niitä. Tämä näkyi selvästi myös tässä kyselytutkimuksessa:

En enää harrasta urheilua, sillä pukuhuoneet ja kehollisuus ahdistavat liian paljon. (KYSÉLY)

Aika paljon pitää miettiä, mihin voi ja haluaa mennä. esim. sukupuolitetut vessat ja uimahalli yms liikuntatilat vaikeita usein mahdottomia (KYSÉLY)

Liikuntaharrastukset ovat paitsi mukava ajanviete, myös oleellisia nuorten fyysisen kunnan ja terveyden kannalta. Kun nuorten liikunnan vähäisestä määrästä ollaan yleisesti huolissaan (huolesta esim. Rannikko & Harinen 2013), on ristiriitaista, että sateenkaarinnuorten liikkumismahdollisuuksiin on kiinnitetty vähän, jos lainkaan, huomiota. Esimerkiksi pukuhuoneisiin ja muihin kaavamaisesti sukupuolitettuihin tiloihin liittyvien ongelmien ratkaiseminen helpottaisi merkittävästi nuorten liikuntaharrastuksia. Sateenkaarinnuorten nettiryhmä -vertaistutkijaryhmä keskusteli pukuhuonekysymyksestä ja mietti, miten se voitaisiin ratkaista kaikille toimivalla tavalla:

Keskustelija1: Mitä te muuten ootte mieltä unisex vessoista ja pukukopeista? Tää on ollut paljon pinnalla viime aikoina!

[...]

Keskustelija2: Puolensa ja puolensa. Luulen, että toisaalta esim. transihmisille voi olla helpompaa, kun voi mennä vain vessaan ei tarvitse valita ja leimautua. Mut olen niin skeptinen: onko sit kuitenkin olemassa seksistisen väkivallan vaara.. En tiedä. Mut ajatuksenahan unisex-vessat on mielestäni hyvä juttu!

Keskustelija3: Unisex vessa olis joissain tilanteissa toimiva ratkaisu. Sellainen käytäntö vois meidän mielestä yleistyä. Toki, koska ihmisiä on moneen junaan, jotkut saattaisivat käyttää tätä ikävänä kylläys”mahdollisuutena”

Keskustelija4: Minusta unisex-vessa voisi toimiakin.

Keskustelija3: yhteisien pukukopit voisi kuvitella olevan vähän turhan iso askel. Alastomuus on toki luonnollinen asia ja seksuaalisuutta on monenlaista, mutta ehkä pukukoppien sukupuoli jaosta voitaisiin pitää vielä kiinni. Toisaalta, miksi sen pitää olla joko tai? Miksi ei olisi kolmea pukukoppia ja kolmea vessaa vierekkäin?

[...]

Keskustelija1: Niin, tuo kolmenlaiset vessat tarkoittas sit ainakin lisäkustannuksia (ehkä?) mut se vois olla hyvinki vartenotettava vaihtoehto, ainekin voitais testata et mitä tapahtuu! (RYHMÄ)

Suuri osa esimerkiksi transihmisistä käyttää toki luontevasti oman sukupuolensa mukaisia vessoja. Osa muunsukupuolisista tai muista, jotka eivät mahdu kaksijakoiseen sukupuolijärjestykseen, toivoisi vessoja ja pukutiloja, joissa ei tarvitse jatkuvasti huolehtia sukupuolensa sopivuudesta. Esimerkiksi verhojen avulla jaettavilla yksityisillä puku- ja suihkutiloilla voitaisiin saada pienin kustannuksin aikaan kaikille turvallinen tila.

Aiempien tutkimusten mukaan sateenkaari-ihmiset kohtaavat liikuntaharrastuksissaan syrjintää ja asiatonta kohtelua. Marja Kokkosen (2012, 29–34) mukaan noin viidennes aktiivisesti liikuntaa harrastavista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista on kokenut syrjintää valmentajan tai muiden liikkujien taholta, ja noin puolet on havainnut syrjivää käytöstä liikuntaympäristössään muuten. Myös *Hyvinvoiva sateenkaarinuori*-kyselytutkimukseen vastanneet nuoret arvioivat urheilun asenteet pääosin kielteisiksi. Moni ei osannut arvioida asenteita ollenkaan – mahdollisesti siksi, että ei ollut lainkaan osallistunut liikuntaharrastuksiin. (Alanko 2014b, 34.)

Liikuntaharrastusten lisäksi osa sateenkaarinuorista kokee muut yhdessä toisten nuorten kanssa tehtävät harrastukset epämiellyttäväksi ja saattaa vältellä niitä syrjinnän pelossa. Silloin harrastamisesta voi tulla varsin yksinäistä. Onneksi moni on myös löytänyt harrastuksia, joiden parissa saa olla oma itsensä. Esimerkiksi partio ja Prometheus-leirit mainitaan moninaisuudelle myönteisinä harrastuksina:

Partio on ollut harrastuksena todella suvaitsevainen ja sen ansiosta olen oikeastaan uskaltanut olla avoimempi suuntautumisestani. Pinkkipartiomerkki partiopaidan hihassa on herättänyt kiinnostusta ja vaikka hetkittäin aiheesta puhuminen ehkä tuntuukin ikävältä, toisten reaktiot ovat ainakin ulkoisesti olleet todella hyväksyviä. (KYSELY)

Olen käynyt hyviä keskusteluja ja saanut uusia näkökulmia seksuaali- ja sukupuoliasioihin Protu-leireiltä. (KYSELY)

Yhteistä näille kokemuksille on, että harrastuksessa tehdään jollakin tapaa tiettäväksi, että sateenkaari-ihmiset ovat tervetulleita. Partiossa on tarjolla pinkkejä partiomerkkejä, joita voi halutessaan käyttää. Prometheus-leireillä taas vierailee Setan vapaaehtoisia kouluttajia, jotka keskustelevat nuorten kanssa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta. Vierailijoiden kutsuminen on yksi tapa tehdä moninaisuutta tunnetuksi ja toisaalta tuottaa ilmapiiriä, jossa jokainen voi olla oma, sateenkaareva, itsensä.

”MIKSI IHMISET TUOMITSEVAT NIIN HELPOSTI, JOS AINOA TUOMIOVALTA KUULUU JUMALALLE?”

Hyvinvoiva sateenkaarinuori -kyselytutkimukseen vastanneista vain alle neljännes kuului johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan (Alanko 2014b, 14). Silti kyselyn avovastauksissa on runsaasti kertomuksia uskonnollisten yhteisöjen toiminnasta, etenkin evankelisluterilaisen kirkon. Yksi selitys tälle hieman ristiriitaiselle tulokselle on varmasti se, että monet sateenkaarinuoret ovat suorittaneet esimerkiksi rippikoulun, jonka käy vuosittain yli 80 % ikäluokasta (*Varhaiskasvatus-, nuoris- ja rippikoulutyö*), vaikka osa olisikin myöhemmin eronnut kirkosta. Toisaalta uskonnollisten yhteisöjen toiminnassa seksuaalisuuteen ja moraaliin liittyvät teemat nousevat ihan eri tavalla esiin kuin monissa muissa harrastuksissa, joten niistä saattaa siksi olla kerrottavaa myös kyselyssä.

Nuorten kokemukset kirkon toiminnasta ovat hyvin vaihtelevia: moni kertoo tuomitsevuudesta, mutta useat kannustavista kokemuksista. Ilmiselvästi erot eri seurakuntien rippileirien ja nuorisotoiminnan välillä ovat huimia. On pitkälti onnesta kiinni, sattuuiko nuori seurakuntaan, jossa häntä tuetaan vai sellaiseen, jossa levitetään vanhentuneita käsityksiä, joiden mukaan esimerkiksi homous on sairaus. Jos nuori saa tukea omassa seurakunnassaan, siitä voi tehdä erityisen arvokasta se, että tuki tulee saman uskon jakavalta ihmiseltä:

Niihin aikoihin, kun ihastuin ensimmäistä kertaa samaa sukupuolta olevaan, olin aktiivinen seurakuntanuori ja kävin raamattupiirissä. Meillä oli tosi mukava nuorisotyöntekijä. Pohdittiin raamattupiirissä aina kaikenlaisia elämään liittyviä asioita ja kyselinkin tältä nuorisotyöntekijältä, mistä voin tietää, että Jumala vastaa, jos häneltä kysyy jotain. Olin siis rukouksissani kysynyt Jumalalta, onko ihan ok, että olen ihastunut tyttöön. Nuorisotyöntekijälle en ikinä kertonut, mihin asiaan halusin vastauksen. Hän oli kuitenkin puheistani ymmärtänyt, mitä halusin tietää. Eräänä iltana raamattupiirin jälkeen sain häneltä tekstiviestin, jossa hän kertoi että tietää, mikä asia minua mietityttää (koska en ollut ensimmäinen, jolta hän oli tällaista pohdintaa kuullut), ja että taivaan isi rakastaa meitä juuri sellaisina kuin olemme. Myöhemmin olen tullut lopputulokseen, että hän luultavasti tarkoitti itseään. Luulen, että hänkin kuuluu seksuaalivähemmistöihin. (KYSELY)

Toisaalta kokemukset siitä, että itselle tärkeät aikuiset omassa uskontokunnassa suhtautuvat tuomitsevasti, voivat saada kokemaan koko toiminnan epäuskottavana ja falskina:

Kirkon nuorisotyöntekijät opettivat rakastamaan lähimmäisiä ja hyväksymään erilaisuutta. Oli lievä järkytys tajuta vanhempana, että nämä minua opettaneet aikuiset esim. allekirjoittivat julkisesti adressin, jossa samaa sukupuolta olevien avioliitot tuomitaan. Kaksinaismoralismia parhaimmillaan. (KYSELY)

Joillekin sateenkaarinuorille hengellisyys on hyvin tärkeä asia. Tällöin oman uskonnollisen yhteisön torjunta voi tarkoittaa, että samalla nuori menettää keskeisen ystäväpiirinsä:

Usko ja kirkossa käyminen on ollut minulle jo vuosia tosi tärkeä juttu vaikkei se perheelleni esim sitä olekaan. Muutin uudelle paikkakunnalle noin vuosi sitten ja tyttöystäväni kanssa aloimme seurustella puoli vuotta sitten. Kun kerroin parin kuukauden seurustelun jälkeen erään seurakunnan nuorten pienryhmän vetäjälle seurustelustani niin minut potkittiin pihalle koko ryhmästä. Eipä paljon huvittanut mennä enää mukaan. Siinä meni uudessa kaupungissa kaikki uudet ihmissuhteet koulua ja tyttöystäväni lukuun ottamatta samalla... (KYSELY)

Myös Sateenkaarinuorten nettiryhmä -vertaistutkijaryhmä kävi keskustelua kristillisten piirien suhtautumisesta sateenkaari-ihmisiin. Ryhmässä kielteistä ja tuomitsevaa asennetta ihmeteltiin myös teologisesta näkökulmasta. Toisten rakkauden tuomitseminen tuntuu kovin ristiriitaiselta rakkautta korostavassa yhteisössä:

Oon itsekkin törmännyt esim. sellaisiin ihmisiin, jotka on jotenkin täynnä Jumalan rakkautta, ja puhuu just lähimmäisenrakkaudesta ja muusta, mutta sit kun tulee puhe esim. homoseksuaalisuudesta, aletaan puhua synnistä, synnissä elämisestä jne. Minne se rakkaus silloin katoaa? Miksi ihmiset tuomitsevat niin helposti, jos ainoa tuomiovalta kuuluu Jumalalle? (RYHMÄ)

Vertaistutkijaryhmä löysi myös positiivisia merkkejä. Kirkon piirissä toimivia sateenkaariliikkeitä pidettiin kannustavina esimerkkeinä muutoksen mahdollisuudesta ja toisaalta henkireikänä niille sateenkaari-ihmisille, joille hengellisyys on tärkeä asia. Sama keskustelija jatkaa:

Mut esim. Helsingissä toimii queer-teologinen Raamattu-piiri, ois siistiä jos sellaiseen pääsisi osallistumaan! Ja en voi parjata täysin kirkkoa, mulla on esim. sellainen luennoitsija, joka koordinoi Tulkaa kaikki -liikettä, ja sen kyllä huomaa, hän tekee mielestäni tällaista arvokasvatusta ihan omilla puheillaan myös yliopistomaailmassa. Jos konservatiivitkin saisivat siitä itselleen jotain antia. Liikkeestä täällä: <http://tulkaakaikki.net/> (RYHMÄ)

”KALTAISENSA SEURAN LÖYTÄMINEN ON TÄRKEÄÄ”

Sen lisäksi, että kaikkien harrastusten pitäisi olla avoimia sateenkaarinuorille, osa tähän tutkimukseen osallistuneista nuorista kaipaa tapaamispaikkoja, joissa voisi tutustua toisiin sateenkaarinuoriin (ks. myös Kankkunen ym. 2010, 34–35). Omien tapaamispaikkojen ja turvallisten tilojen löytäminen on ollut tärkeää sateenkaari-toiminnassa niin nyt kuin menneisyydessäkin. *Hon hen han* -raportissa (2010, 65–67) mainitaan myös, että sateenkaariyhteisöissä kaivataan nuorten tapaamispaikkojen lisäksi paikkoja, joissa eri-ikäiset voivat tavata toisiaan.

Kyselytutkimuksessa etenkin pieniltä paikkakunnilta olevat nuoret kaipasivat mahdollisuuksia sateenkaareviin tapaamispaikkoihin:

Homonuorilla on mielestäni melko vähän foorumeita ja paikkoja löytää kaltaistaan seuraa pääkaupunkiseudun ulkopuolella, lähinnä netissä. Siihen toivoisin parannusta. Kaltaisensa seuran löytäminen on tärkeää, sillä vaikka suurin osa ystäivistäni on heteroita, homojen seurassa on helpompi jakaa kokemuksia ja olla oikeasti hyväksytyt. (KERUU)

Tapaamispaikkoihin löytäneet kuvaavat usein, että ne ovat olleet tärkeitä etenkin jossain vaiheessa heidän nuoruuttaan:

Setan toiminta on ollut minulle tärkeää. En ole käynyt muualla kuin bileissä, mutta ne olivat nuorena mahtava kokemus. Oli ihanaa nähdä valtava määrä muita samanlaisia kuin minä. Bileistä löysin myös lopulta seurustelukumppanini.

Vaikka nykyään ei voisi enää vähempää kiinnostaa käydä bileissä, kun siellä käyvä porukka on niin nuorta ja siellä soi huono musiikki, niin haluan tukea Setan toimintaa, että uudet nuoret pääsisivät bileisiin. En usko, että Setan toiminta muuttuu turhaksi, vaikka yleinen mielipide muuttuisi sallivammaksi. Meitä on kuitenkin niin vähän ja niin monenlaisia, että on hankala löytää toisia samanlaisia ilman yhteistä toimintaa. (KYSELY)

Etenkin ensimmäiset kerrat sateenkaariystävällisissä juhlissa tai muussa toiminnassa kuvataan merkittäviksi kokemuksiksi:

Ensimmäinen kokemukseni yhteisön toiminnasta oli eräs cabaree klubi joka oli paikallisen setan varaama. En ole koskaan tuntenut itseäni niin joukkoon kuuluvaksi, varsinkin kun ulkopaikkakuntalaisena olin paikalla. (KYSELY)

Myös pride-tapahtumat voivat olla hetkellinen henkireikä ja mahdollisuus kokea, milaista olisi todellinen yhdenvertaisuus. Sateenkaarinuorten arjessa sellaiset asiat kuin mahdollisuus osoittaa hellyyttä kumppanilleen julkisella paikalla saattavat edelleen tuntua poikkeukselliselta juhlaalta:

Ensimmäinen Helsinki Priden kulkue oli ihan järjettömän iso juttu mulle. Olin ihan onnesta soikeana, kun tajusin, että miten paljon munlaisia ihmisiä tässäkin maassa on (vaikka kulkueeseenkin osallistui vain murto-osa sateenkaarikansasta) ja se yhteisöllisyyden tuntu oli ihan mielettömän vahva. On oikeasti aika iso juttu kulkea käsi kädessä tyttöystävän kanssa kaikkien niiden ihmisten edessä, osana sitä suurta ryhmää ja olla aivan helvetin ylpeä siitä kuka on. Nykyään Pride on sellanen tapahtuma, mihin on pakko päästä ihan joka vuosi. Mieluummin vaikka useammankin kerran! :D Viime vuonna tuli käytyä marssimassa niin Helsingissä kuin Tampereellakin ja Tukholman paraati ja puistojuhla tuli myös koettua. (KYSELY)

Sateenkaaritoiminta on tärkeää itsessään, sillä sieltä voi saada vahvistusta omalle minäkuvallleen ja tukea. Lisäksi osallistuminen antaa konkreettisen aiheen, jonka avulla voi kertoa omasta sateenkaarevuudestaan muille:

Seta ry:n nuorten ryhmä oli minulle tärkeä tullessani kaapista ulos. Se loi minulle viitekehyksen, jonka lisäksi minun oli helpompi puhua suuntautumisestani niin vanhemmilleni kuin kavereilleni, kun elämässäni oli jotakin konkreettista asiaan liittyvää (pystyin tuomaan asiaa esille kertomalla olleeni nuorten ryhmässä, tämä avasi useita keskusteluita). (KYSELY)

Koska nuoret usein muuttavat esimerkiksi opiskelujen vuoksi suuremmille paikkakunnille, voisi kuvitella, että niillä toimiviin Setan ja muiden järjestämään, sateenkaarinuorille suunnattuun toimintaan tulvisi kävijöitä. Näin ei kuitenkaan ole: monin paikoin esimerkiksi Setan nuorten ryhmät ovat melko pieniä. Selvästi olemassa olevat tapaamispaikat ja toimintamuodot eivät oikein tavoita sateenkaarinuoria, sillä nuoret kuitenkin kaipaisivat vertaistukea ja yhteisöä, jossa saa olla oma itsensä. Osin on vaikea päätellä, millaista toiminnan oikein tulisi olla: osa nuorista kaipaa vapaata oleskelua ja osa taas vertaistukea tai keskittymistä sateenkaarinuorille tärkeimpiin kysymyksiin (ks. myös Lehtonen 2015, ilmestyy).

Setan kynnys saattaa myös olla liian korkea. Voi tuntua liian vaativalta mennä johonkin erikseen sateenkaari-ihmisille nimettyyn paikkaan. Osa nuorista myös kokee, että Seta tai jotkut sen toiminnassa mukana olevat ihmiset lokeroivat toisia liikaa tai ettei toiminnassa saa olla sellainen kuin on. Siksikin sateenkaarinuorten oma toiminta myös muiden tahojen järjestämänä tai neutraalimmissa tiloissa saattaisi luoda sateenkaarinuorille uusia, avoimia vapaa-ajanviettomahdollisuuksia.

”PEKKA LÖYTÄÄ SUOMALAISEN ASEKSUAALIEN KESKUSTELUFOORUMIN”

Nuorten vapaa-aikatutkimuksen (Myllyniemi & Berg 2013, 52) mukaan 15–19-vuotiaat nuoret tapaavat ystäviään yleisimmin internetissä. Sateenkaarinuorten elämässä internetillä voi olla erityinen merkitys, etenkin jos nuori ei voi ilmaista omaa seksuaalisuuttaan ja sukupuoltaan omassa ympäristössään haluamalla tavalla, tai jos hän haluaa etsiä tietoa ja keskustelukumppaneita (*Se mig* 2009, 239–240; *Utsatt?* 2012, 31). Netissä nuoret voivat olla halutessaan avoimia omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuolen kokemuksestaan (Alanko 2014b, 33). *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -kyselytutkimuksen avovastauksissa internet näkyy hyvin vähän, vaikka se on oleellinen osa nuorten arkea ja vapaa-aikaa. Syynä tähän saattaa osaltaan olla, ettei kyselytutkimuksessa kysytty suoraan nettiin liittyvistä kokemuksista. Koska kaksi vertaistutkijaryhmää kokoontui internet-chatissa, niiden keskusteluissa internetiin liittyvät kysymykset nousivat luonnollisesti enemmän esiin.

Internetistä voi löytää tietoa, joka auttaa ymmärtämään itseä paremmin. Ruotsalaisessa nuoria, nettiä ja seksiä käsittelevässä tutkimuksessa (*Se mig* 2009, 243–245) haastatellut nuoret kertoivat, että netistä löytyneellä tiedolla oli suuri merkitys itsensä etsimisessä. Omassa tutkimuksessani taas näkyy, miten tietoisuus sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta on selvästi levinnyt niin, että yhä harvemman nuoren täytyy varsinaisesti etsiä tietoa tai kokea olevansa ainoa sateenkaareva.

Netti tiedon ja itsensä tunnistamisen kanavana korostuu lähinnä sukupuolettomien tai muunsukupuolisten sekä aseksuaalisten nuorten kohdalla. He kertovat siitä, miten tärkeä kokemus on ollut löytää netistä tietoa ja muiden nuorten kokemuksia. Esimerkiksi eräs Sateenkaarinuorten nettiryhmä -vertaistutkijaryhmässä toiminut kuvaa kuvitteellisen esimerkin avulla tiedon löytämistä ja sen helpottavuutta:

Pekka opiskelee yliopistolla ja asuu opiskelijasolussa. Ystävät ja läheiset pitävät Pekasta, koska hän on iloinen ja positiivinen ihminen. Ulkopuolisen silmin Pekka on kuin kuka tahansa ”naapurinpoika”. Sisimmässään Pekka tietää olevansa erilainen kuin muut. Hän ei itsekään osaa kuvailla tätä erilaisuutta edes itselleen. Hän pitää naisia kauniina ja kokee ihastumisen tunteita. Pekka ei kuitenkaan ole kuin muut. Hän on 21, ja neitsyt. Neitsyys ei liity uskoon, koska Pekka ei edes varsinaisesti harjoita mitään uskontoa; hän on ateisti. Irkissä opiskelukaverit puhuvat taas seksistä. Se on irc-kanavan yleisimpiä puheenaiheita. Pekkaa ahdistaa. Hän yrittää Wikipediasta löytää syitä neitsyyteen ja kiinnostumattomuuteen seksiakteja ja pornografiaa kohtaan. Selaimen toisessa välilehdessä on auki Iltalehden artikkeli, jossa sanotaan, että tutkijat yrittivät löytää pornosta kiinnostumattoman miehen, mutta eivät löytäneet. Pekkaa ahdistaa. Pekka avaa taas uuden seksiartikkelin, jossa väitetään, että tutkimusten mukaan miehet ja naiset eivät voi olla vain kavereita, koska heidän välillään on aina seksuaalista kemiaa. Pekkaa ahdistaa. Pekka avaa jälleen uuden seksiartikkelin, jossa todetaan, että tutkimusten mukaan seksi tekee ihmisen onnelliseksi. Pekkaa ahdistaa. Hän jatkaa Wikipedian selaamista ja löytää lopulta englanninkielisestä Wikipediasta Asexuality-artikkelin, joka herättää ahaa-elämyksen. Pekka tutkii lähdeviitteet ja löytää artikkelin, jossa haastatellaan amerikkalaista nuorta aseksuaalia miestä. Kyseessä on mies, joka perusti AVEN:in eli aseksuaalien yhteisön. Ajatus aseksuaalisuudesta jää

Pekan mieleen pyörimään vuosikausiksi. Aina välillä hän leikkimielisesti tuo irkkikeskusteluissa esille aseksuaalisuuden. Kaverit ihmettelevät. Pekka täyttää 25. Hän löytää uuden artikkelin aseksuaalisuudesta. Tässä artikkelissa puhutaan avioparista, nuoresta miehestä ja nuoresta naisesta, jotka molemmat ovat aseksuaaleja ja neitsyitä! He pitävät itseään ”romanttisina aseksuaaleina”, koska he haluavat erottaa romanttisen vetovoiman seksuaalisesta vetovoimasta. Pekka kokee voimakkaimman ahaa-elämyksen elämässään. Kyseessä on Pekan ihanneparisuhde: rakkautta, läheisyyttä ja hellyyttä mutta ei lainkaan seksiä. Pekka löytää suomalaisen aseksuaalien keskustelufoorumin. Pekka löytää foorumin kautta omalta paikkakunnaltaan muutaman muunkin ”ässäihmisen”, joiden kanssa he menevät foorumiin oman kotipaikkakunnan baareihin ja ravintoloihin. (RYHMÄ)

Kirjoituskeruuseen vastannut nuori taas kirjoittaa:

Olen 22-vuotias muunsukupuolinen. Tajusin asian vasta joskus vuosi sitten, löytäessäni termistöä asialle. Siihen asti olin uskonut olevani muutoin vain kummajainen. Ihminen, joka ei koe olevansa mies, eikä nainen, pukeutuu mielellään miesten vaatteisiin, mutta on naisen kehossa. (KERUU)

Ilmeisesti tällä hetkellä nämä tavat kokea ja kuvata sukupuoltaan ja seksuaalisuuttaan eivät vielä ole nuorten piirissä samalla tavoin laajasti tunnettuja kuin vaikkapa homous ja osin transsukupuolisuuskin. Toisaalta aseksuaaleille, sukupuolettomille ja muunsukupuolisille löytyy omia verkkoyhteisöjä ja sivustoja, joilta tietoa voi löytää, kuten toinen kirjoituskeruuseen vastannut nuori kuvaa:

Kukaan ei minulle koskaan missään vaiheessa tuonut esille, että ei ole vain kahta sukupuolta. Siinä vaiheessa kun sain jotain toisenlaista infoa aiheesta, niin sain vain selville, että on olemassa myös transihmisiä. Sekään ei tuntunut omalta jutulta, koska pojankaan rooli ei tuntunut täysin omalta. Kuulumattomuuden tunne sai minut usein itkemään itseni uneen, ja vaivasi minua pitkälle teini-ikään. Oikeastaan vasta viime vuonna sain selville, että on myös olemassa sukupuolettomia ja kaikenlaisia siltä väliltä. Tarpeeksi asiaa tutkittuani sain selville, että gender queer kuvastaa minua täydellisesti. Itkin onnesta, kun sain nimen sille tilalle, mikä sisälläni vallitsee. Se helpotti hirmuisesti kun sai huomata, ettei ole ainoa jolla on tällaisia tuntemuksia. (KERUU)

Sateenkaarinuoret voivat löytää verkosta yhteisöjä, joissa saa olla oma itsensä ja jotka eivät ole heteronormatiivisia (*Se mig* 2009, 245–246). Vaikka netin kautta on helppoa tavoittaa ihmisiä lähes mistä päin maailmaa tahansa, se on tärkeä monille nuorille heidän lähiyhteisöissään. Etenkin, jos ei ole kertonut omasta suuntautumisestaan tai sukupuolestaan lähipiirilleen, netin kautta voi etsiä omalta paikkakunnalta toisia, joiden kanssa voi turvallisesti puhua näistä asioista (*mt.*, 244). Netti on myös paikka, jossa

avoimuuden asteen voi valita verraten vapaasti ja jossa on mahdollista tehdä kokeiluja omalla identiteetillä esimerkiksi valitsemalla nimimerkin, joka kuvaa omaa, koettua sukupuolta.

Netistä voi löytää kontakteja ja tutustua toiseen jo ennen tapaamista. Vaikka verkkoa kritisoidaan seksi- ja rakkaussuhdekeskeisyydestä, monille se on myös tärkeä paikka löytää ystävyysuhteita (*Se mig* 2009, 250–255). Muutamat kyselytutkimukseen ja kirjoituskeruuseen vastanneet nuoret kirjoittavat netin sateenkaariyhteisöjen merkityksestä. Erityisen usein mainitaan pohjoismainen sateenkaari-ihmisten deitti- ja keskustelusivusto Qruiser. Sekä kyselytutkimusta että kirjoituskeruuta myös mainostettiin Qruiserissa, mikä varmasti lisäsi osaltaan mainintojen määrää:

Myös quiser -nettipalvelu on auttanut löytämään samanhenkisiä ihmisiä ympärilläni ja olen todella onnellinen kyseisen nettipalvelun kehittämistä, sillä minulle on tärkeää saada olla muiden seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ympäröimänä. (KYSELY)

Olen tavannut lähes kaikki nykyiset kaverini ja ystäväni netin kautta, yksinomaan seksuaalivähemmistöihin kuuluville tarkoitetuilla sivustoilla. Niinpä suurin osa ystäväistäni on homoseksuaaleja. Heterona en olisi heitä varmaan koskaan tavannutkaan. Lienee myös tärkeää mainita, että heistä valtaosa on ollut minua vanhempia, vaikkakin siihen olen tietoisesti pyrkinytkään. Internet on liioittelematta helpottanut yksinäisyyttäni valtavasti, ilman sitä olisin varmaan jo kuollut ikävään. (KERUU)

Nettipalvelut saattavat olla tärkeitä erityisesti, jos omalla paikkakunnalla ei ole helppoa tavata muita sateenkaari-ihmisiä:

Kun asuin vielä pienellä paikkakunnalla, Qruiserissa sain puhua muiden kanssa itseäni pohdituttavista kysymyksistä. Nykyään Helsingissä asuessani en hyödynnä quiseria, sillä minulla on eri tavalla suuntautumistaan ja sukupuoleltaan moninaisia ihmisiä ympärilläni. (KYSELY)

Netti on myös hyvä paikka etsiä apua ongelmiin. Ruotsalaistutkimuksessa (*Se mig* 2009, 260–262) todettiin, että sateenkaarinuorten saattaa olla helpompaa keskustella asioistaan verkossa ja monet etsivätkin nettiapupisteitä. Netissä voi esiintyä nimettömänä ja kokemassaan sukupuolella. Lisäksi nuorten on mahdollista käsitellä haluamiaan aiheita ilman, että auttajan ennakkoluulot vaikuttavat keskusteluun. Esimerkiksi nuori voi välttää sen, että hänen sateenkaarevuutensa aletaan käsitellä ongelmana, koska hän voi halutessaan olla tuomatta sitä esiin.

”MUT QRUISER TOI SIT KANS OMAT ONGELMANSAA”

Internetin joustavuus oman identiteetin salaamisen ja paljastamisen suhteen aiheuttaa myös sen, että internetissä voi helposti huijata esiintymällä toisena kuin on. Nettikiusaamisen jotkin muodot perustuvat juuri siihen, että toista huijataan esiintymällä kaverina, jolloin voi saada toisen paljastamaan itsestään yksityisiä asioita. Ruotsalaistutkimuksen mukaan (*Se mig* 2009, 247–249) sateenkaarinuoret pitävät yhtenä verkon suurimmista riskeistä juuri sitä, että joku ei olekaan se, joka väitti olevansa.

Verkon luoman anonyymiyden turva saattaa myös pettää ja tieto levitä yllättävänkin helposti tuttavapiirissä:

Mut Qruiser toi sit kans omat ongelmansa. Mun entisen luokkalaisen yks kaveri jota en tunne oli kans Qruiseris ja se löytyi mun profiilin ja se kerto sit mun entiselle luokkalaiselle. Se oli sellanen hölösoo, joten nopeesti kans mun paras kaveri sai tietää siitä että oon homo. Säikähin sitä ja mua kans pelotti se vähän. Varsinki ku ei aluks juteltu mun kaverin kaa siitä. Mut sit juteltiin ja se oliko yllättävän helpottavaa. (KERUU)

Ruotsalaistutkimuksen mukaan sateenkaarinuoret kokevat netissä myös uhkailua ja ei-toivottuja yhteydenottoja (*Se mig* 2009, 256–258). Tässä tutkimuksessa näitä netin negatiivisia puolia ei juuri tuotu esiin, ja sateenkaarinuorten toimintaa netissä olisikin kiinnostavaa tutkia lisää. Sateenkaarinuorten nettiryhmä -vertaistutkijaryhmä tosin keskusteli siitä, miten helppoa netissä on törmätä ikäviin kommentteihin, vaikka niiltä yrittäisi suojata itseään:

Keskustelija1: Juu, kyllä ilkeitä kommentteja on saanut hakemallakin hakea, mutta välillä, kun yrittää löytää asiatietoa, niin voi tulla eteen tilanteita, joissa eteen tuleekin ilkeä/vähättelevä kommentti. Se voi olla aika rankkaa, varsinkin, jos on juuri löytänyt uuden puolen itsestään.

Keskustelija2: En tiedä, miten nettikeskusteluihin voisi ylipäätään puuttua, varsinkin jos toiminta on kasvotonta. Olen itse kohdannut esim. facebookin kristillisissä keskusteluryhmissä kysymyksen homoudesta, jolloin toistetaan mm. argumentteja siitä, että Jumala loi miehen ja naisen ja homous on suuri synti ym. Jotkut lähtee kommentoimaan vastakarvaan, mutta samalla se saattaa aiheuttaa lisää inhottavia kommentteja.

Keskustelija2: Ja tosiaan: eihän niitä kommentteja tarvitsisi lukea, mutta kyllä niihin törmää aina silloin tällöin. (RYHMÄ)

Netissä myös oma näkymättömyys saattaa korostua, kuten erään Sateenkaarinuorten nettiryhmän jäsenen kuvitteellisessa esimerkissä:

Kaino on tavallinen sateenkaarinuori, joka viettää aikaansa kavereiden kanssa ja Internetissä. Facebookissa Kaino kuuluu ryhmään, joka on suunnattu kristityille nuorille. Ryhmässä käsitellään muun muassa Raamattua ja homoseksuaalisuutta, ja keskustelijoita on sekä puolesta että vastaan. Homoseksuaalisuutta puolustavat nuoret ovat suurimmaksi osaksi heteroita, mikä käy ilmi esimerkiksi kommentteissa, joissa sanotaan, etteivät toisten homosuhteet vaaranna heidän omaa heteroparisuhdetta. Jos kommentoijien seassa on sateenkaarinuoria, tämä ei käy ilmi, sillä asiaa ei sanota ääneen. Kainoa ahdistaa. Esimerkiksi yhdessä kommentitietajussa todetaan: ”Homoeroottinen rakkaus ei toteuta Jumalan luomistarkoitusta, eikä ole siksi luonnollista, vaan luonnonvastaista ja syntiä.” Kommentointi herättää enemmän kysymyksiä kuin vastauksia. Miten olla kristitty sateenkaarinuori? Kainon facebook-ystävät postaavat omille seinilleen myös linkkejä erilaisista sateenkaarevuuteen liittyvistä asioista, esimerkiksi sukupuolineutraalista avioliittolaista ja urheilijoiden kaapista ulostulemisista. Kommentit vaihtelevat samalla tavalla puolesta ja vastaan kuin aiemmassa ryhmässä. Kaino ei voi välttää näitä postauksia – vaikka hän voisi ohittaa ne, ne pomppivat hänen silmilleen. Osa kommenteista on ilkeitä ja loukkaavia. (RYHMÄ)

Ryhmässä keskusteltiin siitä, miten voi suhtautua loukkaaviin keskusteluihin verkossa ja tarvittaisiinko verkkoyhteisöihin tiukempaa moderointia:

Keskustelija1: Ja esim. kun nyt on käsitelty tasa-arvoista avioliittolakia, kaverit saattaa postata facebookissa jotakin ja sit he ja heidän kaverit keskustelee tämän postauksen alla ja siellä saattaa tulla kommentteja esim. siitä, että (homo)urheilijoiden pitäisi pysyä kaapissa, mikä minusta on loukkaavaa ja arvottavaa puhetta.

Keskustelija2: Totta, jääkö tässä sitten taas aina sateenkaarinuorelle itselleen se vastuu mennä kommentoimaan että loukkaatte tässä nyt aika suuresti häntä?

Keskustelija2: Onko tässä tilanteessa ratkaisu se että keskustelu poistetaan kokonaan vai että keskusteluun tullaan keskustelemaan jolloin ehkä ihmisen ajattelutapakin voi kehittyä?

Keskustelija1: Vastausvastuu ei välttämättä jää sateenkaarinuorelle, sillä myös heteronuoret saattaa kommentoida puolustavasti. Mut se on hankala kysymys, ylipäätään. Haastaako sitten vain riitaa vai puolustautuuko.

Keskustelija2: Niin, usein tulee tuo ”nature” ja nämä argumentit että eihän noin voi olla koska tuo ei ole ”luonnollista” yms

Keskustelija3: Asioista olisi hyvä keskustella. Ehkä poistaminen ei siis ole välttämättä hyvä asia.

Keskustelija1: Mun mielestä keskustelua ei tulisi missään nimessä poistaa, vaan nimenomaan myönteistä keskustelua tarvittaisiin enemmän. (RYHMÄ)

Tässä keskustelussa näkyy nuorten voimakas luottamus siihen, että tiedon lisääminen lisää erilaisuuden hyväksyntää. Samoin on tärkeää, että sateenkaarevuus olisi yleisempi puheaihe eikä sitä koettaisi tabuksi. Syrjiviä näkemyksiä ei tarvitse välttämättä poistaa, vaan niiden rinnalle kaivataan paljon toisia, hyväksyvämpiä kantoja.

Sateenkaarinuorten nettiryhmä kaipasi myös sitä, että netin käyttöä opetettaisiin, sillä se on sosiaalisena tilana uusi ja toimintatavat ovat osin vielä vakiintumattomia:

Keskustelija1: Onko tähän jotain konkreettista ratkaisua? Koulutusta tyypeille?

[...]

Keskustelija2: Mä en tiedä, puhunko nyt oikeilla termeillä, mutta jonkinlaista arvokasvatusta kouluihin tarvittaisiin. Että miten netissä ylipäättään keskustellaan. Ja sit erikseen just sateenkaari-ihmisistä ja siitä, että se on ihan normaalia.

Keskustelija3: Juu. :)

Keskustelija1: Niin, netti on sinällään aika uus juttu ja siihen ei oikein ole mitenkään koulutettu ennenkun nyt vasta on alkanut tulemaan näitä ”miten käyttäydyt netissä” - infoja

Keskustelija2: Niinpä.

Keskustelija2: Ja ehkä jotenkin nuoria pitäis myös rohkaista puuttumaan epäkohtiin ylipäättään ja sateenkaarinuoria koskevaan nimittelyyn omasta seksuaalisesta orientaatiosta riipumatta. Mutta: Helppo sanoa, miten toteuttaa? (RYHMÄ)

”MITEN OLLA OVEN RAOTTAJA OLEMATTA KOKONAINEN HUONE SEN TAKANA?”

Median merkitys käsitysten muokkaajana ei juuri näy kyselyvastauksissa, mutta sitäkin enemmän aihe on esillä sekä kirjoituskeruun vastauksissa että vertaistutkijaryhmien tuottamissa materiaaleissa. Kulttuurituotteet, joissa näkyy sateenkaari-ihmisiä, ovat usein tärkeitä oman minuuden rakentamiselle, vaikkei sitä edes heti tiedostaisi. Selvitys, joka käsittelee seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kulttuurin käyttäjinä (Lahtinen & Paqvalen 2014, 17), mainitsee teatteriesitykset erityisen tärkeinä.

Monet kirjoituskeruuseen osallistuneet kertovat siitä, miten mediassa esiintyneet sateenkaari-ihmiset ovat tarjonneet mahdollisuuksia samastumiselle ja omien tunteiden käsittelylle:

Sit 6-luokalla tajusin et oon homo. Muistan, että katoin Muodin Huipulle -ohjelmaa ja siinä oli eräs homosuunnittelija. Se oli mun suosikkikilpailija ja jotenki mä samaistuin siihen. Sit mun päähän tuli ajatus että mitä väärää homoudessa ees on? No ei yhtään mitään! Sit mä vaan tajusin sen. (KERUU)

Lisäksi viidennen ja kuudennen luokan opettajani ei vältellyt seksuaalikasvatuksessa homoseksuaalisuudesta puhumista ja katsoimme elokuvan *Fucking Åmål*. Salatuissa elämissä oli Kalle-homo ja muissakin tv-sarjoissa luultavasti omat kiintiöhomonsa. En tuntenut lapsena yhtäkään avoimesti homoseksuaalia, mutta muun muassa näiden kokemusten kautta opin ymmärtämään, että homoseksuaalisuutta on olemassa, eikä siinä ole mitään epänormaalia. (KERUU)

Mediassa esitetyt kuvat sateenkaari-ihmisistä koettiin toisaalta stereotyyppisiksi ja siksi rajoittaviksi:

Mediassa esiintyvien seksuaalivähemmistöjen edustajista olen pääsääntöisesti vain pettynyt, sillä se on hyvinkin yksipuolinen ja antaa monille negatiivisen kuvan, vaikka meitä on yhtä monta erilaista kuin enemmistöön kuuluviakin. Minulle on sanottu monestikin, että en vaikuta miehistä pitävältä jätkältä, koska mediasta tuleva kuva on niin yksipuolinen. (KERUU)

Vertaistutkijaryhmien keskusteluissa mediaan liittyvien teemojen yleisyyteen vaikutti myös se, että yksi ryhmälle antamistani kysymyksistä käsitteli median kuvaa sateenkaari-ihmisistä ja toivottuja aiheita tai keskustelutapoja mediassa. Vertaistutkijaryhmien keskustelujen kautta on mielenkiintoista hahmotella, millaiset tavat kuvata sateenkaari-ihmisiä tuntuisivat enemmän sateenkaarinuoria tukevilta. Esimerkiksi Kuopion ryhmässä keskusteltiin siitä, miten stereotyyppiset käsitykset sateenkaari-ihmisistä vaikuttavat myös suhtautumiseen arjessa:

Keskusteluissa nousi esiin toive, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ei esitetä välttämättömänä mausteena jossakin saippuasarjassa yliampuvan homostereotyyppinä. Mediaan toivotaan enemmän erilaisia seksuaalivähemmistöjen edustajia. Lisäksi eri-ikäisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen esittäminen mediassa olisi toivottavaa. (RYHMÄ)

Kuten Kuopion ryhmässä, myös muissa vertaistutkijaryhmissä toivottiin juttuja sateenkaari-ihmisistä ilman, että ne ovat leimallisesti juttuja sateenkaari-ihmisistä. Että kenenkään ei tarvitsisi olla homohiihtäjä tai translaulaja, vaan asia voitaisiin mainita normaalina asiana muiden joukossa. Esimerkiksi eräs Sateenkaarinuorten nettiryhmän osallistuja esitti toivomuksen näin:

Haluaisin että mediassa käsiteltäisiin sateenkaarinuoria/sateenkaarikansaa normaalimmin. Ei niin että jokainen homouutinen olisi nimenomaan homouutinen vaan että esimerkiksi uutisissa olisi enemmän sateenkaaripareja ilman että siitä tehdään ”suuri asia”. (RYHMÄ)

Nuoret myös toivovat, että esille pääsisivät tavalliset sateenkaari-ihmiset, joiden elämästä kerrottaisiin myös asioita, jotka eivät ole sateenkaari-ihmisille erityisiä, vaan osa tavallista arkea. Esimerkiksi Helsingin sateenkaari -vertaistutkijaryhmässä sanottiin seuraavaa:

– Haluaisimme, että mediassa kerrottaisiin myös ”tavallisten” ihmisten elämästä. Nuoret kaipaavat kovasti tarinoita aikuisten sateenkaari-ihmisten arkielämästä. (RYHMÄ)

T-Chat-ryhmässä taas toivottiin mediasta seuraavaa:

Keskustelija1: 3. Tää on vähän nihkeetä, mutta pakko sanoa: transihmisiä omilla kasvoiltaan ja nimellään. Positiivisesti sävyttyneitä ”normaaleja” juttuja. Samalla en myöskään yhtään halua vaatia sitä keneltäkään, mutta musta tuntuu, että jokainen sellainen juttu parantaa transihmisten asemaa ja sitä, miten mä itse koen oman transhistoriani.

Keskustelija2: (Olin just sanomas samaa kuin [Keskustelija1].)

Keskustelija2: Ylipäättään enemmän positiivista näkyvyyttä vähemmistöille.

Keskustelija3: 3. Joo, [Keskustelija1]. Musta ehkä sellainenkin uutisointi että uutinen ei olisi, että miltä nyt transihmisestä tuntuu olla trans, vaan jostain ihan muusta, ja että sukupuolen moninaisuus vois vilahda sivulauseessa. Että se olis ihan normaalia. (RYHMÄ)

Tarpeen tavallisten sateenkaaritarinoiden kuulemiseen voi liittää siihen, ettei sateenkaari-nuorilla useinkaan ole lähipiirissään esimerkkejä sateenkaariaikuisuudesta. Siksi erilaiset positiiviset mallit ovat arvokkaita. Mallit voivat olla lähellä olevia aikuisia, kuten vaikkapa opettajia, mutta yhtä hyvin julkisuuden henkilöitä tai fiktioissa esiintyviä ihmisiä.

Nuoret pohtivat toisaalta sitä, miten raskasta voi olla avoimesti sateenkaari-ihmisenä julkisuudessa. Tähän pohdintaan johdatti nuori, joka kyselytutkimukseen vastatessaan totesi, ettei halua päätyä kaikkien transihmisten edustajaksi:

Tahdon olla muusikko, mutta tajutessani etten ole niin tarkka sukupuoleni suhteen aloin epäriimään julkista uraa. En tahdo joutua Siksi Yhdeksi Trans*-yhteisön Puolestapuhujaksi. (KYSELY)

Tähän liittyen T-Chat-vertaistutkijaryhmässä pohdittiin, miten kysymys avoimuudesta julkisuudessa on hyvin monimutkainen:

Keskustelija1: hahmotan tuon kysymyksenasettelun sitä kautta, että kantaa aikamoista taakkaa marginaalin edustajana missä tahansa.

Keskustelija1: voi olla vain oma itsensä, mutta miten olla oven raottaja olematta kokonainen huone sen takana?

[...]

Keskustelija2: Tämä julkisuusjuttu tuntuisi minusta korjaantuvan sillä, että olisi vain enemmän julkisesti transsukupuolisia? ettei paine olla edustava kasaudu vain yhdelle ihmiselle

Keskustelija1: mutta miksi pitää olla julkisesti yhtään mitään? jos vaan soittaisi ja hiihtäisi menemään?

Keskustelija2: Joo, totta

Keskustelija3: Kyllä mä ainakin haluisin avoimesti olla itseni. Jotenkin tuntuu et jos yrittäis salata tai ois vaan kertomatta niin joku kuitenkin kaivais menneisyydestä kaiken ja sit siitä vasta juttu nousis.. :/

Keskustelija2: Jos siitä itse ei tee suurta numeroa, joku sensaatiolehdistökin ehkä kyllästyisi?

Keskustelija2: en koe että olisi vain kaksi vaihtoehtoa: olla 100% stealth³ tai sitten joku transihmisten julkinen sanansaattaja

Keskustelija1: se on ihan totta, että muuten loksautetaan lokeroon kysymättä. onko ”hiljaisuus” oletuksiin vastaamisen merkki?

Keskustelija2: Ikävää, nyt kun otit puheeksi!

Keskustelija2: ”Hetero kunnes toisin todistetaan” (RYHMÄ)

---

³ Englannin sana stealth (’salainen’, ’salamyhkäinen’) tarkoittaa tässä yhteydessä suurin piirtein piilottavaa tai salaavaa.

Syrjintä

”MINUT ON EROTETTU SUUNTAUTUMISENI TAKIA”

Ahdistavien ja elämää hankaloittavien hetero- ja sukupuolinormatiivisten käytäntöjen lisäksi sateenkaarinuoret kohtaavat myös suoraa syrjintää. Nuoria saatetaan kohdella avoimesti eri tavalla esimerkiksi koulussa:

Tapasin seurustelukumppanini sattumalta koulussa ja loppujen lopuksi päädyimme virallistamaan suhteen niin että se levisi myös opettajien ja muun henkilökunnan tietoon, vaikka yritimme pitää mahdollisimman matalaa profiilia asian suhteen. Lopulta samassa rakennuksessa toimineen yläasteen opettajat (eivät siis olleet enää edes tekemisissä kanssamme, olimme vain fyysisesti osittain samoissa tiloissa) päättivät että emme saa esimerkiksi pitää käsistä kiinni koulun alueella. Heteropareille tällaista käytäntöä ei sovitettu ja olimme ainoa seksuaalivähemmistöön kuuluva pariskunta. Perusteluiksi meille sanottiin vain että meitä saatetaan alkaa kiusata jos olemme julkisesti yhdessä. Päätös tuntui kurjalta ja sen jälkeen oli ahdistavaa käydä koulussa, sillä ei voinut olla varma hyväksyvätkö kaikki minut ja kumppanini tai kuka edes virallisesti päätti tästä asiasta. (KYSELY)

Tässä esimerkissä julkisen hellyyden kieltoa perusteltiin kiusaamisen välttämiseksi. Monien sateenkaarinuorten kokemus onkin, että kiusaaminen siirretään heidän syykseen (Alanko 2014b, 28). Koulun tehtävä on puuttua kiusaamiseen, ei sen uhriksi joutuneiden elämän rajoittaminen (syrjintään puuttumattomuudesta ammattioppilaitoksissa ks. Lehtonen 2013, 144).

Syrjintää voi kokea erilaisissa yhteiskunnan palveluissa ja esimerkiksi asuntoa hakimessa. Asunnonhakija – etenkin nuori ja pienituloinen – on vuokranantajan armoilla, eikä epätasa-arvoisesta kohtelusta valittamiseen ole juuri mahdollisuuksia. Tästä kertoo Tampereen vertaistutkijaryhmässä toiminut nuori. Samalla nuorella on myös positiivisempi kokemus:

Kokemukset suorasta syrjinnästä tai sen pelosta korostuvat nuorten kertomuksissa työelämästä. Nuoret pelkäävät, etteivät saa töitä, mikäli heidän sateenkaarevuutensa tulee esiin, tai pelkäävät työpaikan huonoa kohtelua tai irtisanomista. Aineistossa on myös kokemuksia epäasiallisesta kohtelusta ja jopa siitä, että työsuhde on irtisanottu seksuaalisen suuntautumisen vuoksi:

Viimeisin työsuhde jäi erittäin lyhyeksi koska työnantaja huomasi transihmisyden hetun perusteella ja otti asian puheeksi erittäin epäasiallisella tavalla. Siitä lähtien käytti oikeaa nimeä mutta kutsui koko ajan tytöksi tai naiseksi. (KYSELY)

Minut on erotettu suuntautumiseni takia (KYSELY)

Seksuaalinen suuntautuminen tulee työpaikoilla esiin esimerkiksi tilanteissa, joissa puhutaan omista perheistä tai seurustelusuhteista. Aiemmissa työelämää koskevissa tutkimuksissa on pohdittu, miten muista kuin heteroseksuaalisista suhteista kertominen näyttäytyy työpaikalla. Kati Mustolan ja Anna Vanhalan (2004, 37–42) mukaan heteroseksuaalisista suhteista kertominen nähdään normaalina, mutta muista suhteista kertominen saattaa tuntua vaikealta tai liian yksityiseltä. Omasta elämäntilanteesta kertominen tai sen piilottaminen on hyvä esimerkki sateenkaarinuoria mietityttävästä asiasta, jota muut nuoret harvoin pohtivat. Nuoret saattavat varmistaa ennen julkisempaa kertomista, että asia on työnantajan näkökulmasta hyväksyttävä:

Kysyin työnantajaltani olisiko minun sopivaa olla avoin suhteestani naiseen, joka tosin oli työnantajalle itsestään selvää eikä mitenkään epätavallista. (KYSELY)

Nuoret pelkäävät, etteivät he voi työpaikalla kertoa avoimesti seurustelusuhteistaan. Tämä voi olla raskasta, jos elämässä normaalisti onnellinen asia pitää piilottaa. Lisäksi kertominen muuttuu sitä hankalammaksi mitä pidempään asian salaa:

Pääsin heti koulusta töihin ja ollessani nykyisessä työpaikassani ensin harjoittelijana, ei tullut mieleenikään kertoa. Mielestäni elämäni ei ole sellainen asia, jonka haluaa kertoa heti tavatessa, kun ei vielä tunne toista. No, nyt aikaa vain kuluu ja harmittaa, kun en kertonut heti. En tiedä miten kertoisin. En puhu elämästäni mitään – vaikka kaikki tietävät, että olen kihloissa. (KYSELY)

Haaveilen, että pystyisin kertomaan yksityiselämästäni työkavereilleni. Uskon, että useat ottaisivat asian hyvin ja muiden mielipiteillä ei ole väliä. Eniten ahdistaa se, miksen kertonut heti ensimmäisenä päivänä. En tiedä pystynkö kertomaan ikinä, mutta vaihtoehtoni taitavat olla kaapista tulo tai masentuminen. (KERUU)

Aina edes kokemus siitä, että muita sateenkaari-ihmisiä kohdellaan töissä hyvin, ei riitä siihen, että nuoret kokisivat olonsa tarpeeksi turvalliseksi:

Eräs työkaverini on lesbo ja puhuu paljon tyttöystävästään. Kaikki ovat todella hyväksyviä häntä kohtaan, mutta en silti itse uskalla kertoa kenellekään, että myös minulla on tyttöystävä. (KYSELY)

Lehtonen (2007, 149) arvioi, että ne nuoret, jotka kyseenalaistavat aktiivisesti heteromallia joko omalla olemuksellaan tai ottamalla kantaa syrjintään ja heteronormatiivisuuteen, saattavat kokea vaikeuksia myös työnhaussa, ja heitä voidaan pitää ”hankalina nuorina”. Ruotsalaisen tutkimuksen (*Hon hen han* 2010, 56–57) mukaan sateenkaarinnuoret kokevat työpaikoilla ulkopuolisuutta ja normien ahdistavuutta, mutta toisaalta ulkopuolelle jääminen voi olla myös oma valinta yhteisössä, joka ei tunnu sopivalta itselle. Marja Kaskisaari (2004, 121) taas arvioi, että salailu, jota nuoret työntekijät eivät koe itse valitsemakseen, vaikuttaa työssä jaksamiseen negatiivisesti. Tämän vuoksi salailu on yleinen työhyvinvoinnin kysymys, joka saattaa vaikuttaa nuorten arkeen paljonkin.

Lehtosen (2004b) mukaan nuoret työntekijät salaavat vanhempia useammin seksuaalisen suuntautumisensa työpaikalla. Ei-heteroseksuaaliset nuoret ovat työpaikoilla erityisen näkymättömiä, koska heillä on harvemmin sellaista pysyvää suhdetta, johon kuuluisi myös lapsia ja josta olisi luontevaa kertoa. Lehtosen (mt.) tutkimuksen mukaan nuoret miehet salasivat suuntautumisensa useimmin, mutta toisaalta nuoret naiset saivat kertoessaan torjuvinta palautetta esimieheltään. Nuorten työpaikoilla myös puhuttiin vain heteroseksuaalisista perhesuhteista useammin kuin vanhempien työntekijöiden työ-

paikoilla. Erityisen tyypillistä heterokeskeinen ilmapiiri oli nuorten naisten työpaikoilla.

Nuorten työsuhteet ovat useammin lyhytaikaisia ja harvemmin koulutusta vastaavia kuin vanhempien, ja Lehtosen (2004b, 137) tutkimuksessa seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten työsuhteet olivat vielä muuta väestöä useammin määräaikaista. Kaskisaaren (2004, 119) mukaan nuorista lesbo- ja bi-naisista suurempi osa työskentelee määräaikaissa työsuhteissa kuin nuorista naisista yleisesti. Epävarmoissa työsuhteissa olevat kokevat Lehtosen (2004b, 139) arvion mukaan tarvetta välttää riskialtista kertomista omasta ei-heteroseksuaalisuudestaan.

Nuorten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien odotukset työelämältä ovat vastaavia kuin muidenkin työntekijöiden: oikeudenmukainen kohtelu, hyvä työilmapiiri sekä työkavereiden ja työn johdon tuki. Kun työhön liittyvä epävarmuus on yleistä kaikilla työntekijöillä ja nuorilla erityisesti, sateenkaarinuorten osalta tilanteesta tekee erityisen stressaavan koettu syrjinnän pelko ja epätietoisuus siitä, saako syrjintätilanteessa tukea.

Vuonna 2004 tehdyn tutkimuksen mukaan se, että lainsäädäntö suojaa työelämässä syrjinnältä sukupuolen ilmaisun tai sukupuoli-identiteetin perusteella, ei ole laajasti sukupuolivähemmistöihin kuuluvien tiedossa (Mustola 2004, 75). Seksuaalivähemmistöihin kuuluvista reilu kymmenes ei tiennyt, että syrjintä seksuaalisen suuntautumisen perusteella on kiellettyä (Mustola & Vanhala 2004, 54).

Lainsäädäntö on kymmenessä vuodessa kehittynyt, ja syrjintäsuojaa on parannettu. Oman tutkimukseni perusteella näyttää silti, että edelleenkin monilla nuorilla työntekijöillä ei ole tietoa syrjinnän kiellosta tai siitä, kuka voi puuttua syrjintään. Kukaan kyselytutkimukseen vastannut ei kerro siitä, että työsyRJintään olisi puuttuttu.

Vuonna 2004 tehdyssä tutkimuksessa kysyttiin, mihin sateenkaari-ihmiset ottaisivat yhteyttä, mikäli heitä syrjittäisiin työelämässä. Lainsäädäntö on muuttunut tämän tutkimuksen jälkeen, joten sen tuloksia ei voi enää pitää ajantasaisina. Yllättävää on kuitenkin se, miten harva ottaisi yhteyttä ammattijärjestöön tai luottamushenkilöön syrjintätilanteessa: näin tekisi sukupuolivähemmistöihin kuuluvista vastaajista alle puolet (Mustola 2004, 76) ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista vastaajista hieman yli puolet (Mustola & Vanhala 2004, 56).

Tuolloin tutkimukseen vastasi kattavasti eri-ikäisiä sateenkaari-ihmisiä, jotka myös kuuluivat laajasti omien alojensa ammattiliittoihin (Lehtonen 2004a, 78). Tutkimuksen mukaan sateenkaari-ihmiset kokivat, etteivät ammattijärjestöt tiedä tarpeeksi seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta, tai että liitot eivät pidä näihin asioihin liittyviä kysymyksiä riittävän keskeisinä (Lehtonen 2004a, 80–85). Nuoret työskentelevät usein väliaikaisilla työpaikoilla ja koulutustaan vastaamattomilla aloilla, ja heistä harvempi kuuluu ammattiliittoihin kuin kaikista palkansaajista (Lyly-Yrjänäinen 2014, 94). Voi arvella, että sateenkaarinuorten luottamus ammattiliittoihin siinä, miten ne huomioivat heidän asioitaan, on vanhempia työntekijöitä heikompi. Tätä olettamusta tukee ruotsalainen tutkimus, jonka mukaan ei-heteroseksuaalisten ja transnuorten luottamus työelämän instituutioihin on merkittävästi heikompi kuin muiden nuorten (*Hon hen han* 2010, 46–47).

Hyvinvoiva sateenkaarinuori -tutkimuksessa ei kysytty nuorten suhtautumisesta ammattiliittoihin, mutta jotain kertoo se, ettei yksikään työelämään liittyviä avovas-

tauksia kirjoittanut maininnut mitään ammattiliitosta, luottamusmiehistä tai muista työntekijöiden etujen valvojista. Jukka Lehtonen (2004a) otsikoikin ammattiliittojen toimintaa käsittelevän artikkelinsa ”Työ tekijäänsä odottaa”. Vaikka eri liitot ovat esimerkiksi osallistuneet pride-tapahtumiin jo useita kertoja ja tukeneet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä syrjintätilanteissa, voi edelleen sanoa, että Lehtosen otsikko on ajan tasainen. Etenkin sateenkaarinuorten osalta työntekijöiden edunvalvonta odottaa hoitajaansa.

”SIVIILIPALVELUKSEN SUORITTANEET LEIMATAAN USEIN HOMOIKSI JA VÄHINTÄÄNKIN MAANPETTUREIKSI”

Puolta ikäluokasta koskeva asevelvollisuus aiheuttaa sateenkaarinuorille erityisiä paineita. Lehtosen (2004c, 163) mukaan on jossain määrin yleisempää, että ei-heteroseksuaaliset miehet valitsevat muun vaihtoehdon kuin asepalveluksen suorittamisen. Hänen mukaansa noin kolmannes vastanneista kaikenikäisistä miehistä sanoo seksuaalisen suuntautumisensa vaikuttaneen pohdintaan palvelusmuodosta. Jotkut nuoret sateenkaarimiehet valitsevat suorittavansa asevelvollisuutensa siviilipalveluksena tai hankkivansa siitä vapautuksen, koska armeijan ilmapiiri arvellaan ahdistavaksi ja syrjintä seksuaalisen suuntautumisen perusteella todennäköiseksi. Useimmat armeijassa olleet sateenkaarinuoret ovat salanneet oman suuntautumisensa tai sukupuolen kokemuksensa palveluksessa (ks. Alanko 2014b, 32):

Olen menossa kutsuntoihin ensi syksynä 22-vuotiaana. Pelottaa. Aion hakeutua siviilipalvelukseen, vaikka voisin saada vapautuksenkin. (KYSELY)

Hankin vapautuksen asevelvollisuudesta mielenterveysongelmieni perusteella, koska pelkäsin niin paljon tulevani kiusatuksi tai syrjityksi niin heteromiesvaltaisessa paikassa. (KYSELY)

Toisaalta oman suuntautumisen vaikutuksen arviointi voi tuntua hankalalta, sillä ei välttämättä tunnu mahdolliselta erottaa sitä, miten ajattelisi joka tapauksessa, siitä, mikä on mahdollisesti oman seksuaalisen suuntautumisen vaikutusta:

Olen aina tiennyt olevani tulevaisuuden siviilipalvelusmies, toisaalta, olenhan minä aina ollut homokin. (KYSELY)

Kuopion vertaistutkijaryhmä pohti, mikä kaikki varusmiespalveluksessa on hankalaa niin virallisen instituution kuin myös vertaissosiaalisuuden näkökulmasta (varusmiespalveluksen heteronormatiivisuudesta ks. Ojajarvi 2014; Lehtonen 2004c, 165–166):

Ryhmän kaikki miespuoliset homot olivat valinneet suorittaa varusmiespalveluksen siviilipalveluksena. Tähän valintaan olivat erityisesti vaikuttaneet heidän käsityksensä armeijan ahtaasta asenneilmapiiristä seksuaalivähemmistöjä kohtaan. Pidettiin kuitenkin hienona, että puolustusvoimat on kiinnittänyt asiaan huomiota, mutta useat ryhmän jäsenistä tiesivät homomiesten tulleen syrjityksi ja kiusatuksi armeijassa.

Siviilipalvelus ja homoseksuaalisuus liitetään vielä tänäkin päivänä vahvasti toisiinsa. Sukulaisille siviilipalvelukseen menemisestä kertominen voidaan kokea samalla kaapista ulos tulemisena. Siinä missä asevelvollisuuden suorittaminen merkitsee vielä tänäkin päivänä eräänlaista mieheksi kasvamista, niin siviilipalveluksen suorittaneet leimataan usein homoiksi ja vähintäänkin maanpettureiksi.

Erityisen vaikeaksi ajateltiin armeijan erilaiset sosiaaliset tilanteet, joissa puheenaiheina ovat ”viina, seksi ja naiset”. Perheen ja tyttöystävien vierailupäivään olisi vaikea tuoda poikaystävää. Homovitsit koetaan ahdistaviksi tilanteessa kuin tilanteessa. (RYHMÄ)

Joillakin nuorilla oli ennen asevelvollisuutta luottamusta puolustusvoimien syrjinnän vastaisuuteen, mutta he olivat pettyneet. Virallisella tasolla kielletty syrjintä ei tarkoita välttämättä juuri mitään palveluksen arjessa (virallisen ja arkipäiväisen erosta armeijassa yleisesti ks. Hoikkala & Salasuo & Ojajarvi 2009):

Kuvittelin ennen asepalvelukseni suorittamista, että minun ei tarvitsisi salailia suuntautumistani. Tämä ei pitänyt paikkaansa. Puolustusvoimien suhtautuminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin on näennäisen hyväksyvä byrokratiassa ja kirjoitetuissa säännöissä, mutta käytännön palveluksessa aivan yhtä syrjivä ja alentava kuin aina ennenkin. Täysi avoimuus seksuaalivähemmistöihin kuulumiseen suhteen on Suomen Puolustusvoimissa täysi mahdottomuus.

[...]

Käytännön tasolla syrjiminen ja marginalisointi tapahtuvat muun muassa niin, että varusmiesten seurustelukumppanit ovat aina henkilökunnan puheissa tyttöystäviä ja vaimoja. Jos mahdollisista poikaystävistä tai aviomiehistä mainitaan, se tapahtuu yksinomaan siksi, että jaksettiin muistaa myös naispuolisten asepalvelusta suorittavien olemassaolo, mutta sitäkin tapahtui sangen harvoin. Seksuaalivähemmistöjä syrjivät sutkaukset ja vitsit esiintyivät lähes päivittäin sekä muiden varusmiesten, aliupseerien ja varuskunnan henkilökunnan puheissa. Alokaskauden varusmiesten oikeuksiin ja velvollisuuksiin sekä etiikkaan liittyvällä oppitunnilla valmiissa Powerpoint-esityksessä oli liuskassa erikseen kerrottu siitä, että seksuaalisen suuntautuminen ei koskaan saa vaikuttaa asevelvollisuuden suorittamiseen tai johtaa syrjimiseen. Tämän liuskon oppituntia pitänyt yliluutnantti ohitti riuskasti ja siirtyi muihin aiheisiin. (KYSELY)

Kokemukset syrjinnästä eivät tietenkään tarkoita, että varusmiespalvelus olisi pelkästään negatiivinen kokemus. Asepalvelus voi myös tarjota mahdollisuuksia toveruuteen, menestykseen ja kunnioituksen saamiseen, vaikka se vaatisi oman suuntautumisen salaamista:

Pidin kovasti armeijasta ja siellä sain muodostettua myös hyviä kaverisuhteita vaikken missään vaiheessa kertonut seksuaalisesta suuntautumisestani. Tämä [oli – RT] minulle ainutkertainen kokemus, koska en yleensä pysty kunnolla rentoutumaan ihmisten parissa, joilta joudun asian salaamaan. (KYSELY)

Aluksi luulin, että haluan selvitä palveluksesta mahdollisimman lyhyessä ajassa, mutta kun huomasin, että pärjään muita paremmin lähes kaikissa asioissa, halusin kouluttautua intissä enemmän. Kävin lopulta ruk:n. En puhunut homoudestani kenellekään, mutta tiesin, että siitä puhuttiin palveluspaikassani, koska paikka oli pieni ja melkein kaikki olivat samalta paikkakunnalta. Pysyin johtajana hurjan etäisenä alaisiini ja pidin välit muodollisina, mikä oli helppoa kaikkien ohjesääntöjen kanssa. Niiden taakse pystyi piiloutumaan ja niillä pystyi pitämään auktoriteetin yllä. Olen edelleen ylpeä siitä, että pystyin osoittamaan itselleni ja muille, että pieni, ei-voimakas homo pystyy suoriutumaan intistä siinä missä muutkin. (KYSELY)

Yksikön kapteenin minulle lausutut rohkaisevat sanat jaksavat edelleen herättää minussa ylpeyden tunnetta asepalveluksestani. (KYSELY)

Tämän luvun alussa olevassa Kuopion vertaistutkijaryhmän raportissa näkyy, miten varusmiespalveluksen suorittamisella on sukupuolittuneita ja seksuaalisoituneita merkityksiä (siviilipalvelukseen liittyvästä stigmasta ks. Hoikkala & Salasuo & Ojajärvi 2009, 198–199). Tästä syystä valinta suorittaa asepalvelus tuntuu monille valinnalta siitä, missä määrin haluaa tai ei halua samastua tietynlaiseen heteroseksualisoituun maskuliinisuuteen. Armeijan asema ”miesten kouluna” vaikuttaa etenkin siihen, miten transsukupuoliset nuoret siihen suhtautuvat. Transmiehille se saattaa olla mahdollisuus omaa identiteettiä tukevaan sukupuolikokemukseen eli saada kokemus, joka yhdistää muiden samanikäisten miesten kanssa:

Olen harkinnut käyväni armeijan, mutten vielä ole tullut päätökseen. Armeijan nostamiseen vaihtoehdoksi vaikuttanee kuitenkin enemmän urheilutaustani, vaikka kai siihen jotenkin sukupuolinen miehisyytenikin vaikuttaa. (KYSELY)

Toisaalta transnaisille asepalveluksen suorittaminen on usein ajatuksenakin mahdoton, ainakin miestä esittäen. Myös monille ei-heteroseksuaalisille miehille armeija edustaa sellaista maskuliinisuutta, josta he haluavat pysyä kaukana valitsemalla siviilipalveluksen:

Kutsunnoissa korostettiin miehen miehekkyyttä ja sitä, että mies on mies. Kertoessani halukkuudestani siviilipalvelusta kohtaan, minuun muodostettiin tuomitsevia katseita ja närkästyä. En koe olevani tarpeeksi mies suorittamaan jotain niin ”maskuliinista”. (KYSELY)

Toisaalta armeijan suorittaminen merkinä normaalista miehekkyydestä saattaa kannustaa palvelukseen sellaisia sateenkaarinuoria, jotka haluavat korostaa tätä puolta itsestään:

Koen olevani normaali mies siinä missä muutkin. Tiukat nahkavaatteet yms. ei voisi vähempää kiinnostaa. Haluan elää muuten normaalisti, mutta seurustella miesten kanssa, ehkä myös naisten. Näin ollen haluan ja aion myös mennä armeijaan ja tod.näk. myös viettää siellä 12kk. (KYSELY)

Sateenkaarinuorten näkökulmasta yleisen asevelvollisuuden pohjaa murentaa yhtäältä se, ettei moni usko voivansa suorittaa palvelusta ilman syrjintää ja toisaalta se, että asepalveluksen luoma kuva sinne mahtuvasta sukupuolisuudesta ja seksuaalisuudesta kirjosta on kovin kapea (vrt. Lehtonen 2004c, 164–166). Näiden mielikuvien kannalta ei ole kovin merkittävää, miten moni todella tulee syrjityksi tai kokee asiatonta kohtelua kasarmilla. Kyse on nimenomaan mielikuvista, joita puolustusvoimista syntyy ennen palvelusta, joko kutsunnoissa, kaverien kertomusten perusteella tai esimerkiksi median välityksellä.

Monet sateenkaarinuoret suhtautuvat myös erittäin kriittisesti vain miehille pakolliseen ”yleiseen” asevelvollisuuteen. Jos omassa elämässä sukupuolet eivät näyttäyty selkeästi toisistaan erottuvina ryhminä, voi olla todella vaikeaa ymmärtää, miten voidaan perustella vain miehille pakollista palvelusta:

Teininä tunsin itseni niin miehiseksi, että harkitsin armeijaan menoa. Lopulta kuitenkin tajusin, että en menisi armeijaan, vaikka olisin mies. Mielestäni on aivan älytöntä, että vain miehillä on asevelvollisuus. Olisi hyvä, että asevelvollisuus olisi kaikille vapaaehtoinen – tai kaikille jossain määrin pakollinen. (KYSELY)

Saattaa olla, että sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus ja sen lisääntyvä näkyvyys yhteiskunnassa asettaa vain osalle pakollisen kansalaispalveluksen uudella tavalla kriittisen katseen kohteeksi. Onko puolustusvoimilla varaa olla välittämättä siitä, että merkittävä joukko nuoria ei voi harkitakaan palveluksen suorittamista, koska sateenkaareva kokemus ei mahdu armeijan harmaisiin?

Mikäli puolustusvoimat haluaisi varmistaa sen, että myös sateenkaarinuoret voivat suorittaa asepalveluksen, se vaatisi nykyistä tiukempaa puuttumista syrjintään ja syrjinnän säännöllistä seuraamista palvelusta suorittavien keskuudessa. Lisäksi puolustusvoimien pitäisi nostaa sateenkaarivarusmiesten tilanne julkiseen keskusteluun. Keskustelussa tulisi puhua kiertelemättä homoista, lesboista, bi- ja transihmisistä sekä muista sateenkaari-ihmisistä armeijassa. Pelkkä yleisen syrjimättömyyden julistaminen ei riitä siihen, että sateenkaarinuoret voisivat luottaa armeijan ottavan heidän huolensa palveluksen suhteen todesta.

Armeijan tiukka sukupuolikuri voi toisaalta tarjota mahdollisuuksia hännätä normeja (normien horjuttamisesta tai sen vähäisyydestä armeijassa ks. Ojajärvi 2014). Mitä

tiukemmat normit ovat, sitä helpompaa on tehdä niitä näkyväksi rikkomalla järjestystä pienillä teoillaan tai ihan vain omana itsenään olemalla. Esimerkiksi eräs T-Chat-vertaistutkijaryhmään osallistunut kuvasi omia suunnitelmiaan:

Mua huvittais siviilipalveluksen suhteen olla mahdollisimman ”vaikea” ja ihan väkisin olla vastarannankiiski. Tuntuu vähän siltä että ikään kuin uhrautuisin tavallaan, ja kokeilen rajoja. Harkitsen ihan vakavissani sitä että menen ”naisena” armeijaan ja lopetan heti kun olen asevelvollinen, ja oon sit kesken prosessin sivarissa, sellaisena väliinpuotojana. Toisaalta huvittais olla ihan näkymättömissä, jossain kotelovaiheessa mut toisaalta taas haluan Näkyä ja olemassaolollani sanoa, että tässä mä oon, deal with it. (RYHMÄ)

Kyselyyn vastannut androgyyni nuori taas kertoi kutsunnoista:

Kutsunnat olivat minusta hauskat. Olin koko porukan ainoa ”erilainen nuori”, eli siis olin pukeutunut aika tyttömäisesti vaikka olen poika. Keltään en tosin kuullut kommenttia asiasta. Tosin löin vetoa ystäväni kanssa että minulla on pokkaa pitää karvaisia ketun korvia päässäni kutsunnoissa. Joku pullistelevan näköinen heppu mitaleineen tuli uhkaavan näköisesti pyytämään minua ottamaan ne pois päästäni. Se oli sen arvoista. (KYSELY)

”OLEN LAKANNUT KERTOMASTA SUKUPUOLESTANI”

Etenkin *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -kyselytutkimuksessa nuoret kirjoittavat paljon kokemuksista, jotka kertovat avun hakemisesta esimerkiksi kouluterveydenhoitajalta tai nuorisopsykiatrian poliklinikalta. Tyypillisesti ongelmat, joihin tukea haetaan, eivät liity sukupuoleen tai seksuaalisuuteen. Sateenkaarinuoret vaikuttavat olevan tietoisia siitä, mistä apua voi saada, ja myös rohkeita etsimään sitä. Mutta ovatko erilaiset palvelut valmiita kohtaamaan sateenkaarinuoria?

Kyselytutkimuksen mukaan nuoret epäilevät monien palvelujen osaamista (Alanko 2014b, 43–44). Myös ruotsalaisen *Hon hen han* -raportin (2010, 46, 58–59) mukaan sateenkaarinuorilla on muita nuoria vähemmän luottamusta koulutukseen, sosiaalipalveluihin ja poliisiin. Nuorilla on kokemuksia siitä, ettei heitä oteta tosissaan tai että he joutuvat salaamaan asioita elämästään asioidessaan esimerkiksi terveyspalveluissa.

Kokemukset erilaisissa palveluissa ovat erittäin vaihtelevia: toisaalta nuoret ovat saaneet paljon tukea, toisaalta monilla on kokemuksia siitä, miten ei saa apua tai sitä hakiessaan joutuu kyseenalaistetuksi. Nuorilla on kokemusta myös siitä, että hoito on evätty heidän seksuaalisen suuntautumisensa tai siihen liittyvien virheellisten käsitysten vuoksi:

Lääkärit ja terveydenhoitajat ovat välillä muuttaneet suhtautumistaan nihkeämpään ja vaivautuneempaan suuntaan kuultuaan, etten olekaan hetero. Gynekologisiin tutkimuksiin on ollut hankaluuksia päästä, jos ei ole miehen kanssa ollut intiimisti. Minusta se on ihan hoidon laiminlyöntiä, jos tutkimuksiin ei pääse. Nykyään usein valehtelen olevani hetero ja saan parempaa palvelua terveydenhoitohenkilökunnalta. (KYSELY)

Joskus myös täydellinen hyväksymättömyys ja asiaton kohtelu voi johtaa siihen, että nuori päättää lähteä itse palvelusta, vaikka se olisi hänelle kovasti tarpeen. Vastaavista kokemuksista kertovat myös iäkkäät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset (Törmä ym. 2014, 184, 190). Kyselytutkimukseen vastannut nuori kertoo:

Päästessäni masennuksen ja syömishäiriön vuoksi teini-ikässä psykiatriselle poliklinikalle, minut ohjattiin sosiaalityöntekijälle, jonka mielestä seksuaali- ja sukupuoli-identiteettini palaisi ”normaaliksi” cis-sukupuoliseksi heteroksi, jos vain harrastaisin seksiä ihan kenen tahansa vastakkaisen sukupuolen edustajan kanssa. Kävin kuukausia sosiaalityöntekijällä saadakseni B-lausunnon psykoterapiaan. Peruin usein käyntejä, koska hänen näkemisestään ja kokemusteni mitätöinnistä tuli pahempi olo kuin kaiken pitämisestä itselläni. Lopulta ilmoitin, että olen täysin parantunut enkä tarvitse enää keskustelua. Poliklinikalla hyväksyttiin tämä mukisematta. (KYSELY)

Erityisen hankalaa saattaa olla, jos oma kokemus ei mahdu suhteellisen selkeiden ja jo melko hyvin tunnettujen kategorioiden – kuten vaikka homo- tai biseksuaalisuus – alle. Ne, joilla on omalle seksuaalisuudelleen tai sukupuolen kokemukselleen selkeä nimi, voivat päästä irti virheellisistä oletuksista yhdellä lauseella. Sen sijaan, jos oma kokemus ei pelkisty yhteen nimitykseen, saattaa tuntua, että voidakseen olla vastaanotolla edes jokseenkin kokonaisena pitäisi kertoa itsestään tavattoman tarkasti:

Terveyspalveluissa vastaan tullut tilanteita, joissa standardikysymyksissä ilmiselvästi taustalla hetero-oletus. Näissä tilanteissa koen ahdistavaksi selitellä omaa suuntautumistani ja esimerkiksi seksuaalihistoriaani, koska en voi antaa itselleni selkeää nimikettä kuten lesbo. Koen tällaiset tilanteet ahdistavina ja syrjivinä, koska minun täytyy selitellä elämäni eri tavoin, kuin heteroasiakkaan täytyisi. (KYSELY)

Nuorilla on myös kokemuksia erittäin hyvästä kohtelusta ja hoidosta. Tämä ei välttämättä vaadi, että oma kokemus tulisi tunnistetuksi täsmälleen oikein tai että moninaisuus olisi vastaanotolla kovin luonteva asia. Nuoret ovat myös valmiita korjaamaan ja opastamaan henkilökuntaa oikeiden sanojen valinnassa:

Kaikki terveydenhuollon ammattilaiset sairaanhoitajista gynekologeihin ovat suhtautuneet asiaan luonnollisesti, vaikkakin arkikielen vakiintumattomuus seksuaalivähemmistöjen osalta vaikuttaa ilmaisuun. Sanoja takellellaan ja mietitään tarkkaan ja puhe ei luista oikein luonnollisesti, kun jäädään miettimään onko sopivaa homotella tai lesbotella. Tässä biseksuaalisuuden näkymättömyys tulee vahvasti esiin, sillä terveydenhoitaja ja psykologikin sortuvat helposti yksinkertaistamaan minut homoksi tai lesboksi pitkäaikaisen naisuuteen takia, vaikka olenkin oikeasti biseksuaali. En tosin pahastu tästä, niinkuin en pahastu siitäkään, jos minut luokitellaan virheellisesti heteroksi paremman tiedon puutteessa. Korjaan tarvittaessa. (KYSELY)

Ne nuoret, joiden sukupuoli ei ole mies eikä nainen, saavat harvoin ymmärrystä sukupuolen kokemukselleen ja saattavat alkaa piilottaa sen päästäkseen helpommalla:

Terveydenhuollosta minulla on kokemuksia psykiatrian puolelta. Ymmärrystä ja osaamista ei ole löytynyt mistään tähänastisista yksiköistä, joten olen lakannut kertomasta sukupuolestani. Aiemmin henkilökunta yleensä ei osannut suhtautua asiaan ja yritti sivuuttaa sen täysin. Koin sen hyvin negatiivisena. (KYSELY)

Nuorilla on myös kokemuksia siitä, että vaikka olisi hakemassa apua johonkin aivan muuhun asiaan, ammattilaiset alkavat ”hoitaa” nuoren tapaa kokea seksuaalisuutensa tai sukupuolensa. Kaksi masennusta sairastavaa kyselytutkimuksen vastaajaa kuvaa tätä seuraavasti:

Psykologini on vahvasti sitä mieltä, että avoin suhteemme ylläpitää masennustani, vaikka olen koittanut selittää hänelle moneen otteeseen, että oloni on parantunut merkittävästi sen jälkeen, kun avasimme suhteemme. Enkä oikein voisi kuvitella parempaa tilannetta kuin maailman parhaan poikaystävän ja sen lisäksi luvan pussailla ja panna ketä tahdon – tyttöjä tai poikia. (KYSELY)

Kun olin psykiatrisen hoidon piirissä vakavan masennuksen ja ahdistuksen sekä paniikkihäiriöiden vuoksi, hoitajat ja lääkärit yrittivät lähes väkisin kysellä kuulunko seksuaalivähemmistöön ja ehdottelivat jatkuvasti, että se saattaa olla iso syy ongelmiini. Koin tulevani väärinymmärretyksi ja huonosti kohdelluksi muutenkin, joten päätin olla kertomatta bi-seksuaalisuudestani, sillä pelkäsin reaktiota. Seksuaalisuus ei kuitenkaan missään vaiheessa ole ollut minulle osa psyykkisiä ongelmia. (KYSELY)

Vaikka ammattilaisen näkemykset olisivat miten vanhanaikaisia ja virheellisiä tahansa, niillä voi olla iso vaikutus nuoren käsitykseen omasta itsestään. Jos uskottava ammattilainen kertoo, että homous on vain ohimenevä vaihe ja että heteroksi muuttuminen on

mahdollista, se saattaa murentaa hitaasti rakennetun, positiivisen kuvan itsestä. Tästä kertoo kirjoituskeruuseen vastannut:

Psykoterapeutini suhtautui seksuaalisuuteeni niin, että lapsuudessani on varmasti mennyt jotain pieleen ja olen sen takia homo. Hän sanoi minulle, että kyllä sinusta tulee vielä hetero. Tämä suututti minua toden teolla ja rakentamani identiteettini mureni pala palalta. Toisaalta pelkäsin, että hän on oikeassa ja olen elänyt valhetta ja toisaalta mietin, että hän on ahdasmielinen, eikä ota kuuleviin korviinkaan, sitä kun sanon että minulla on ollut poikaystävä, mutta en ihastu poikiin, enkä voi sille mitään. (KERUU)

Nuoret kokevat erityisesti, että psykologian ja psykiatrian ammattilaisilta olisi lupa odottaa parempaa. Tästä kirjoittaa kyselytutkimukseen vastannut:

Vähän ahdisti, kun psykologini sai tietää, että seurustelen ja seuraavat pari kertaa puhuimme ’tyttöystävästäni’, kunnes oli pakko korjata asia. Ymmärrän kyllä, että heterous on se ’normi’ monille, mutta varsinkin psykologina voisi vähän miettiä, että asiakkaana saattaakin olla homo, joka ei vastaa ehkä sitä stereotyyppistä homon mielikuvaa. (KYSELY)

Todennäköisesti monet lääkärit tai muut terveydenhuollon ammattilaiset kokevat, että seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyviä kysymyksiä on vaikea ottaa puheeksi etenkin nuoren potilaan kanssa. Vastaavista vaikeuksista ja heteronormatiivisista asenteista kertovat myös ikääntyneet sateenkaari-ihmiset (Törmä ym. 2014, 185–186). Puhumisen vaikeus voi johtaa nuorten kohdalla kiusallisiin ja yksityisyyden vaarantaviin tilanteisiin, jos nuorelta ei ole saatu kysytyksi, mitä hänen vanhempansa tietävät ja mitä heille saa kertoa:

Nuortenpsykiatrisella vanhempien, lääkärin, terapeutin ja sosiaalityöntekijän kokoontumisessa oli hauska katsella viranomaisten käyttävän kiertoilmauksia epätietoisuudessaan siitä, tietävätkö vanhempani seksuaali-identiteetistäni. Jos eivät olisi tienneet ennestään, olisivat varmaan tajunneet siinä tilanteessa. (KYSELY)

Seksuaalisuuteen ja sukupuolen kokemukseen tai ilmaisuun liittyvät kysymykset eivät ole helppoja sosiaali- ja terveyspalveluissa minkään ikäisten ihmisten kohdalla. Saattaa kuitenkin olla, että nuorten ja ikääntyneiden kohdalla nämä kysymykset ovat erityisen vaikeita: nuorilla ei vielä ”saisi” olla seksuaalisuutta, vanhoilta taas sen pitäisi olla jo ”ohi”. Toisaalta nuoren kokemus sukupuolestaan saatetaan myös ohittaa ohimenevänä nuoruuden vaiheena, etenkin, kun nuoruuteen kokonaisuudessaan saatetaan liittää ajatus välitilasta matkalla aikuisuuteen (tästä keskustelusta nuorisotutkimuksen piirissä ks. esim. Tolonen 2001, 22). Iäkkään kohdalla omaa kokemusta sukupuolesta ei ehkä oteta enää todesta lainkaan.

Nuorilla on myös paljon kokemuksia siitä, että toisinkin voi toimia ja että terveydenhuollossa osataan tukea ja olla asiantuntevia:

Osa kohtaamistani lääkäreistä on olleet sukupuolisensitiivisiä ja esimerkiksi seksiin liittyvät kysymykset on osattu muotoilla niin, että olen pystynyt vastaamaan niihin rehellisesti kuitenkin suoraan kertomatta, kumman sukupuolen kanssa olen seksiä harrastanut (KYSELY)

Psykoterapiassa on sivuttu seksuaalisuuttani, vaikka se ei olekaan koskaan ollut varsinainen ongelma elämässäni. Olen ehkä saanut terapeutilta kannustusta olla sellainen kun olen ja että oppisin olemaan välinpitämättömämpi muiden mielipiteistä. (KYSELY)

Pätevä ja sateenkaarinuoruuteen liittyvistä kysymyksistä perillä oleva ammattilainen voi tarjota keskusteluapua ja auttaa nuorta selviämään esimerkiksi siitä, etteivät hänen vanhempansa ole ottaneet hyvin vastaan nuoren sateenkaarevuutta. Nuori, joka keskusteli perheensä tilanteesta ensin ammattikorkeakoulun tutoropettajan kanssa, kertoo, miten opettaja osasi ohjata eteenpäin ja miten hän sai itselleen hyvän tuen:

Hän [tutoropettaja, RT] ohjasi minut koulukuraattorille ja aloitin tapaamiset hänen kanssaan. Keskustelimme hänen kanssaan kaikesta seksuaalisuuteeni ja jaksamiseeni liittyen ja mietimme kuinka voisimme käsitellä asioita vanhempieni kanssa. Kokemus keskusteluvavasta oli tosi hyvä ja auttoi paljon. Koulukuraattori ymmärsi ja eikä minun tarvinnut ajatella kertaakaan että hyväksyisikö hän minut. (KYSELY)

Toinen nuori kertoo kokemuksistaan lääkärissä:

Rutiinikysymysten aikana kävi ilmi, että tapailen naisia. Gynekologi kyseli tarkastuksen jälkeen, millaista on kuulua seksuaalivähemmistöön pienemmässä kaupungissa ja kuinka seuraa löytää. Hänen osoittamansa mielenkiinto ja hyväksyntä iäkkäämpänä ammatti-ihmisenä merkitsi minulle paljon. (KERUU)

Transsukupuolisilla nuorilla ja muilla nuorilla, joiden sukupuoli ei sovi normatiiviseen sukupuoli oletukseen, saattaa olla erittäin voimakkaita kehodysforian kokemuksia. Kehodysforia tarkoittaa sitä, että oma ruumis tuntuu vastenmieliseltä ja vieraalta, koska se sukupuolittuu muiden silmissä oman kokemuksen vastaisesti. Tällöin on tärkeää, että nämä kokemukset otetaan huomioon esimerkiksi lääkärin vastaanotolla. T-Chat-vertaistutkijaryhmän keskustelija kuvaa, miten lääkäri voi toimia sensitiivisesti:

Myös muistan sen kiitollisuuden ja hämmästyksen tunteen kun lääkäri ymmärsi heti kun sanoin olevani trans. Siinä tilanteessa piti riisuutua eikä tarvinnut yhtään selittää sille miksi se oli niin kipee ja vaikee paikka. Se laittoi verhot kiinni, kehotti ottamaan niin paljon aikaa kuin tarvitsen, rohkaisi kuuntelemaan jotain kivaa musaa tai tekemään mitä vaan mikä helpottaa mun oloa ja istui koneensa ääreen tekemään jotain juttuja et sain rauhassa kasata itteni. (RYHMÄ)

Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiö, joka vastaa yliopistoissa opiskelevien nuorten terveyspalveluista, saa myös kiitosta osaamisesta ja siitä, ettei vastaanotolle tulevista oleteta liian tiukasti mitään:

YTHSn eli ylioppilaiden terveydenhuoltosäätiön työntekijät ovat ainakin täällä [paikkakunta] aivan mahtavia. Olen pari kertaa käynyt lääkärissä sellaisten asioiden kanssa, joiden kautta on tullut puheeksi ehkäisy ja suhteet. Heidän kanssaan ei ole koskaan ollut mitään ongelmaa ja vaikka ensin on vähän jännittänyt kertoa seurustelewansa ihmisen kanssa joka on biologiselta sukupuoleltaan nainen, mutta työntekijät eivät ole silmäänsä räpäyttäneet, ovat pitäneet sitä siis normaalina asiana. (KYSELY)

YTHS:n mielenterveyspalveluiden työntekijöille on ollut helppoa puhua aiheesta, suhtautuminen siihen on ollut normaalia: ei kielteistä tai naurettavan yltiöpositiivista. (KYSELY)

Nuorilla on myös kokemuksia siitä, että sateenkaarevana saattaa joutua muiden valistajaksi ja opettajaksi. Vaikka tilanteessa, jossa itse tarvitsee apua, kouluttajana toimiminen saattaa olla raskasta, monesti nuoret suhtautuvat siihen hyvin kärsivällisesti ja toisen näkökulmaa pohtien:

Sen jälkeen, kun olen maininnut tälle psykologi-ihmiselle seksuaalisesta suuntautumisestani, hän on esittänyt minulle joitain kysymyksiä, joiden motivaationa on tuntunut enemmän olevan hänen oma kiinnostuksensa kuin mitä minulle kuuluu. Olen tulkinnut tämän niin, että hänellä ei ehkä ole juurikaan kokemusta seksuaalivähemmistöistä. Voi tosin olla, että olen tulkinnut häntä ihan väärin. (KYSELY)

Voi tosin kysyä, milloin nuorilla on mahdollisuuksia ja jaksamista korjata virheellisiä odotuksia ja toimia ammattilaisten opastajina. Epäilemättä osa nuorista kokee nämä tilanteet raskaiksi ja vaatimuksen toisten opastamisesta, kun on itse avun tarpeessa, täysin mahdottomaksi täyttää.

”ODOTAN HORMONIHOITOJA JA RINTOJEN POISTOA”

Ne nuoret, jotka tarvitsevat sukupuolen korjausta voidakseen elää kokemansa sukupuolen mukaisesti, pyrkivät hakeutumaan sukupuolenkorjausprosessiin. Prosessissa on mahdollista saada kokemansa sukupuolen mukainen nimi ja henkilötunnus, eli korjata juridinen sukupuolensa. Lisäksi prosessi saattaa sisältää lääketieteellisiä hoitoja, kuten hormonihoitoja tai leikkauksia, joiden avulla sukupuoltaan korjaavan ruumista muutetaan siten, että se vastaa paremmin hänen kokemustaan itsestään. Sukupuolen korjaukseen liittyviä tutkimuksia tehdään Helsingin ja Tampereen yliopistollisissa sairaaloissa, ja niihin pitää hakea lähete lääkäriltä. (*Sukupuolen korjaushoito Suomessa.*)

Monilla nuorilla on kokemuksia siitä, miten sukupuolenkorjausprosessi, jonka pitäisi olla ammattilaisten ohjaama ja transihmisen elämää tukeva tie omaan sukupuoleen, muodostuu nöyryyttäväksi näytelmäksi, jossa oma minuus ja sukupuoli kyseenalaistetaan toistuvasti. Erityisesti perusterveydenhuollon tietämättömyys vaikeuttaa sukupuolenkorjaushoitoihin pääsemistä. Eräs kyselyyn vastannut nuori mies kuvaa kokemustaan seuraavasti:

Minulla on sekä hyviä että huonoja kokemuksia. Minulta kesti todella kauan päästä aloittamaan prosessini, sillä minua heiteltiin psykologeilta toisille ennen kuin lähete [sairaalaan, joka tekee transtutkimuksia] suostuttiin kirjoittamaan. Tällä tasolla työntekijöiden suhtautuminen oli erittäin epäammattimaista. Minulta kysyttiin välillä aika loukkaaviakin kysymyksiä, minua nimiteltiin väärillä nimillä (esim. tyttöttely, syntymänimen käyttö, transu-sanan käyttö, normaali-sanan käyttö tilanteista, jotka eivät koske minua) ikään kuin tahallaan (en tiedä oliko se sitten jokin testi), minuuteni kyseenalaistettiin (mikä oli ehkä kaikkein pahinta). Muutenkaan tietoa ei näyttänyt kenelläkään olevan. (KYSELY)

Ruotsalaistutkimuksen mukaan transihmisillä on muita sateenkaari-ihmisiä vähemmän luottamusta sosiaali- ja terveyspalveluihin (*Hon hen han* 2010, 47). Yksi syy tähän saattaa olla se, että transihmiset ovat tekemisissä terveyspalveluiden kanssa juuri sukupuolenkorjausprosessin kautta ja monet ovat tyytymättömiä prosessin kulkuun (*Hon hen han* 2010, 168–169). Osalla nuorista on kokemuksia asiattomasta kohtelusta myös prosessin aikana.

Suomalaiseen sukupuolenkorjausprosessiin liittyy useita epäkohtia. Näitä on nostanut esille myös Amnesty International raportissaan *The State Decides Who I Am* (2014). Sukupuolenkorjausprosessi kestää vuosia, ja jo itse diagnoosin saaminen voi kestää yli vuoden, kuten erään transsukupuolisen nuoren vastauksessa näkyy:

Minulla tutkitaan sukupuoli-identiteetin häiriötä. Se on kestänyt jo kaksi vuotta. Se on edennyt mielestäni liian hitaasti. Lääkäri minulla on vaihtunut kaksi kertaa. Olen erittäin tyytymätön tilanteeseen. Se aiheuttaa masennusta. Masennus vaikuttaa koulutyöskentelyyn huonontavasti. Huono koulutyöskentely taas vaikuttaa masennukseen, ja masennus vaikuttaa unettomuuteen. Unettomuus vaikuttaa koulutyöskentelyyn huonontavasti, jne. Eli kyseinen tutkimus prosessin hitaus vaikuttaa koko elämääni. (KYSELY)

Lisäksi vaatimusta siitä, että sukupuolenkorjausta varten pitää hankkia psykiatrinen diagnoosi, pidetään nöyryyttävänä. Sukupuolenkorjausprosessi nojaa kaavamaisiin sukupuolikäsityksiin, ja monet kokevat, että päästäkseen prosessissa eteenpäin pitää esittää perinteistä naisen tai miehen roolia. (*The State Decides Who I Am* 2014, 41–43.) Lisäksi ongelmia aiheuttaa se, että saadakseen sukupuolenkorjaushoitoja ja juridisen sukupuolensa tunnustettua prosessiin hakeutuvan pitää saada diagnoosikseen transsukupuolisuus. Transgender- tai muulla diagnoosilla – joka vastaa mahdollisesti enemmän ihmisen itseymmärrystä – hoitojen saaminen voi olla vaikeaa tai mahdotonta (muunsukupuolisten kokemuksista sukupuolenkorjausprosessissa ks. Purovaara 2014, 55–56). Eräs kyselytutkimukseen vastannut kuvaa huoltaan sukupuolenkorjauksen etenemisestä, koska hän ei koe itseään selkeästi mieheksi tai naiseksi:

Stressaan siitä, että olen tässä ”seksikiölimbossa” ikuisesti, koska transpolilla ei osata auttaa muunsukupuolista ei-binääriä tyyppiä, joka saattaa haluta joskus lapsia (lykkäävät ymmärrettävästi hormonihoidoja sen takia). Lähetteeni foniatrille ja hormonipolille ovat 3kk myöhässä, enkä jaksa edes valittaa asiasta. (KYSELY)

Nykyiseen translakiin kuuluva vaatimus hedelmättömyydestä on erityisen ongelmallinen nuorille, jotka korjaavat sukupuoltaan. Käytännössä nuoren pitää tehdä valinta sen välillä, haluaako hän koskaan omia biologisia lapsia, vai haluaako hän saada juridisen sukupuolensa korjatuksi (*The State Decides Who I Am* 2014, 43–44). Nuorille ongelmallista on myös se, ettei alle 18-vuotiaiden ole mahdollista päästä sukupuolenkorjaushoitoihin tai saada juridista sukupuoltaan korjattua. Muiden muassa Amnesty International vaatiikin, että myös alle 18-vuotiaiden nuorten pitää tarvittaessa saada juridinen sukupuolensa korjattua (*The State Decides Who I Am* 2014, 92).⁴

Transihmiset kokevat syrjintää enemmän kuin muut sateenkaari-ihmiset. Erityisesti, jos transihmisellä ei ole vielä oikean, koetun, sukupuolen mukaisia henkilötodistuksia, jokainen tilanne, jossa henkilötodistuksen joutuu esittämään, muuttuu samalla tilanteeksi, jossa pitää kertoa omasta transtaustastaan (*The State Decides Who I Am*, 12). Suomessa henkilötunnus on esillä hyvin monenlaisissa dokumenteissa, joten transihmiset joutuvat usein tilanteeseen, jossa heidän ulkonäkönsä ja olemuksensa vastaamattomuutta henkilötunnuksen sukupuoleen ihmetellään (*The State Decides Who I Am* 2014, 45–46). Sukupuolenkorjausprosessiin kuuluu pitkähkö, vähintään puolen vuoden mittainen, mutta usein pidempikin jakso, jolloin ihmisen oletetaan elävän koetun sukupuolen mukaisesti, mutta hänellä ei ole vielä oikean, koetun sukupuolen mukaista henkilötunnusta. Tämä käytäntö lisää transihmisten altistumista syrjinnälle.

Erityisen hankalaa voi olla, jos sukupuoltaan korjaava ei pääse asiantuntevaan hoitoon, vaan jumittuu hoidettavaksi mielenterveysongelmista, joiden keskeisin syy on koettu

4 Nuorten sukupuolenkorjausta tarvitsevien kokemuksista ks. myös Suhonen 2014, 182–185.

sukupuoliristiriita. Kyselyyn vastanneen sukupuoltaan korjanneen miehen kuvaus kertoo tästä tilanteesta, mutta myös siitä, miten merkittävä elämänlaatua ja mielenterveyttä tukeva vaikutus sukupuolenkorjausprosessin onnistumisella voi olla:

Ollessani teini-iässä (n. 14v.) hakeuduin ongelmani (”oma” sukupuoli ei tuntunut omalta) takia nuorisopsykiatrian klinikalle, näin olin tuntenut jo ala-asteelta saakka. Terapeutti ei ymmärtänyt ongelmistani mitään, vaan tuntui, että hän yritti pikemminkin ”käännyttää” minua naismuottiin, vaikka olin siihenkin mennessä koko ikäni ollut poikamainen. Kokeumuksiaan siitä, että tunsin itseni mieheksi, joutui suorastaan puolustelemaan terapeutille. Hän esim. kehotti minua pukeutumaan naisellisemmin (jotta tuntisin itseni naiseksi, ja mahtuisin porukkoihin mukaan) ja myöhemmin ehdotti että ”kokeilisin miehiä”, vaikka jo silloin seurustelin tyttöystäväni kanssa. Ilmeisesti siis heteroksi kääntyminen harrastamalla seksiä miesten kanssa oli hänen mielestään oikeasti hyvä idea mm. sen ongelman ratkaisemiseksi, etteivät sukulaiseni hyväksy tytön kanssa seurusteluani. Nuorempana ja tyhempänä terapeutti oli sellainen auktoriteetti, että tuon ”asiantuntijan” takia yritinkin muokata itseäni naisellisemmaksi, mitä en oikeasti edes halunnut olla, koska ilmeisesti naisena oleminen oli vain sellainen asia, johon piti harjoitella ja totutella jotta oppii tykkäämään. Jouduin olemaan samalla terapeutilla nelisen vuotta, terapiasta ei ollut mitään apua, vaan masennuin entistä pahemmin (olin lopulta hyvin vakavasti masentunut). Minusta on suorastaan käsittämätöntä, ettei psykoterapeutilta vaadittu näköjään edes alkeellista tietämystä transu- ja homoasioissa. Olisi ollut kiva, jos edes terapeutti olisi ottanut ihan tosissaan kokemukseni, ja yrittänyt tukea ja auttaa minua jotenkin asian kanssa, sen sijaan että kokemustani asiasta vain vähätellään ja minua yritetään muokata sellaiseksi, mitä en koe olevani. Onneksi vaihdettuani paikkakuntaa ja terapeuttia sain lopulta sellaista tukea kuin toivoinkin. Elämänlaatuni on kohonnut aivan merkittävästi sen jälkeen, kun olen saanut elää miesidentiteetissä, hormonilääkityksen avulla niin, että muutkin näkevät minut miehenä. Aiemmin olin hyvin masentunut, nyt olen erittäin tyytyväinen elämääni. (KYSELY)

Hoitojen hitaus ja odottaminen vaikuttaa suoraan nuorten toimintakykyyn, sillä on hyvin vaikeaa tulla kohdatuksi sukupuolella, jota ei lainkaan koe omakseen. Tämä voi vaikuttaa jopa niin, ettei nuori voi etsiä itselleen työ- tai opiskelupaikkaa ennen kuin on päässyt sukupuolenkorjauksessaan riittävän pitkälle ja voi tulla kohdatuksi oikean sukupuolensa mukaisesti:

Olen työttömänä tällä hetkellä, koska on psyykkisesti liian raskasta tulla kutsutuksi juridisella nimellä ja kohdelluksi naisena, mitä pelkään työssä kohtaavani. Odotan hormonihoidoja ja rintojen poistoa, mutta jokainen päivä työttömänä on itsetuntoa ja -kunnioitusta laskevaa, etenkin kun olen varsin kunnianhimoinen luonne ja olen tottunut pärjäämään yksin. (KYSELY)

Onnistunut ja nuoren omaa kokemusta tukeva sukupuolen korjaus onkin merkittävä tuki nuoren minäkuvalle ja toimijuudelle lähes kaikilla elämänalueilla. Siksi onkin onnellista, että joidenkin nuorten kohdalla prosessi etenee, kuten sen kuuluu:

Olen ollut nuorisopsykiatriassa nyt hieman alle vuoden ja työntekijät ovat olleet todella asiantuntevia ja auttavaisia. Hoito on suoritettu minun halujeni mukaan ja heidän ansiostaan olen nyt saanut ensimmäisen aikani [sukupuoli-identiteetin tutkimuksia tekevään yksikköön]. (KYSELY)

Pelkäsin kamalasti lähetteen hakemista sukupuoli-identiteetin tutkimuksiin, mutta onneksi kohdalleni sattui lääkäri, joka suhtautui todella asiallisesti. (KYSELY)

Vaikka hoitoihin pääseminen olisi vaikeaa, saattaa prosessi itsessään olla vapauttava:

[Transtutkimuksia tekevän sairaalan lääkäri] oli ihana. Hänen kanssaan puhuminen valoi minuun uutta itsevarmuutta. Muistan kun hän sanoi ”Tämä näyttäisi olevan ihan selvä tapaus”, mikä teki minut niin iloiseksi. Vihdoinkin minua ei vain kyseenalaistettu. (KYSELY)

Sukupuolenkorjausprosessiin hakeutumiseen liittyvä pelko on ymmärrettävää, koska monilla nuorilla on tietoa toisten vaikeista kokemuksista. Lisäksi prosessi itsessään on raskas ja niin vahvasti henkilökohtainen, että se on jo siksi pelottava. Osalla sukupuolenkorjaukseen hakeutuvista nuorista on myös varsin vähän tukea lähipiiristään:

Vanhempani käyttäytyivät uhkaavasti aina kun hoidot tulivat puheeksi. He myös suhtautuivat terapiaani ja identiteettiini oppositionaalisesti. (KYSELY)

Niin kauan kuin sukupuolen vahvistaminen on nykyisenkaltaisen, lääkärivetoisen prosessin takana, olisi tärkeää, että prosessi olisi mahdollisimman turvallinen, tukea antava ja siihen osallistuville kevyt. Nuorelle, joka kokee epävarmuutta omasta sukupuolestaan tai tietää vallan hyvin, ettei kuulu siihen sukupuoleen, johon hänet on syntymässä merkitty, tilanne on jo valmiiksi riittävän ahdistava. Ei ole tarkoituksenmukaista, että ahdistavuus lisääntyy entisestään hoitamiseen tarkoitettun prosessin epäkohtien vuoksi.

Yhdenvertaisuus

”MIKSI SINÄ VASTUSTAISIT TOISEN RAKKAUTTA?”

Kokemus puuttuvasta yhdenvertaisuudesta synnyttää myös vastarintaa. Nuoret vastustavat epäoikeudenmukaisuutta niin henkilökohtaisesti arjessaan kuin osallistumalla yhteiseen toimintaan. Esimerkiksi koulussa on mahdollista vastustaa normatiivista opetusta:

Muistan kun yksi koulussamme ylä-asteella sanoi tosissaan että se että on homo on varmaan sairaus. Sanoin siihen vastaan, tein oikeestaan sen ihmisen sen sanoman kommentin jälkeen naurunalaiseksi. (KYSELY)

Nyt lukiossa homo- ja transseksuaalisuus on vain sivuutettu monissa asioissa. Olen alkanutkin huomauttelemaan asiasta opettajille, enkä tiedä kuinka iloisia he ovat asiasta. Olen joka tapauksessa alkanut kritisoimaan heidän käytöstään. (KYSELY)

Nuoret saattavat valita sellaisen opiskelualan, jonka kautta he toivovat pääsevänsä vaikuttamaan yhteiskuntaan ja parantamaan erityisesti vähemmistöjen asemaa. Tämä on havaittu myös aiemmin tutkimuksissa (Lehtonen 2004c, 149; ks. myös Alanko 2014b, 30). Ammatin ja koulutusalan valintaan vaikuttavat omat kokemukset sateenkaarinuorena:

Haluan olla tekemässä tästä maailmasta parempaa paikkaa elää, ja haluan siksi valmistua sosiaalialalta tehden taidetta. Tähän ovat varmasti vaikuttaneet kokemukseni vähemmistöihin kuulumisesta. (KYSELY)

Opiskelen psykologiaa yliopistossa, ja yleiset asenteet seksuaalivähemmistöjä kohtaan ovat vaikuttaneet tämän valinnan tekemiseen lähinnä positiivisesti. Haluaisin mahdollisesti työurallani auttaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä. (KYSELY)

Esimerkiksi sukupuolentutkimuksen tai yhteiskuntatieteiden opinnot mahdollistavat oimien pohdintojen yhdistämisen laajempiin yhteyksiinsä (ks. myös *Hon hen han* 2010, 65):

Omasta tilanteesta juontaa kiinnostus sukupuolisuutta ja seksuaalisuutta koskevaan tietoon, tiedonhankintaan ja yhteiskunnalliseen tasavertaisuuteen – opiskelen yhteiskuntatieteitä ja filosofiaa. (KYSELY)

Sukupuolentutkimus sivuaineena johtuu pääosin omasta kiinnostuksesta sukupuolen rakentumista kohtaan, mutta oma seksuaalivähemmistöön kuuluminen on tuonut mukaan myös seksuaalisuuksia ja sukupuolen moninaisuutta koskevia kursseja. (KYSELY)

Yksi keskeinen vastarinnan muoto on osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan sateenkaari-ihmisten puolesta (*Hon hen han* 2010, 64). Tästä tutkimuksessa kerrotaan etenkin Tahdon-kampanjan osalta:

Tahdon2013- kampanja on minulle ollut erittäin hyvä keino päästä mukaan vaikuttamaan vähemmistöjen auttamiseen, haluan että jokainen joka on vielä kaapissa niin olisi oma itsensä eikä peittele asiaa mitenkään :) (KERUU)

Kaikissa tutkimukseni aineistomuodoissa näkyy ajankohtainen keskustelu tasa-arvoisesta avioliittolaista. Esimerkiksi oman lähipiirin hyväksyvyyttä voidaan kuvata kertomalla, että monet ovat allekirjoittaneet kansalaisaloitteen avioliittolain puolesta. Jotkut nuoret kokevat henkilökohtaisesti loukkaavana sen, että samaa sukupuolta olevien välistä rakkaussuhdetta ei nähdä samanarvoisena ja kokevat, että heidän omat tulevaisuudenhaaveensa perheestä ja vanhemmuudesta ovat uhattuina yhteiskunnan syrjivien rakenteiden vuoksi:

Toistaiseksi mikään ei ole murtanut haaveiluani naimisiin menosta ja lapsista. Täytän kuluvan vuoden aikana 18, voisin lain mukaan mennä naimisiin – mutta ainoastaan tiettyjen ihmisten kanssa, niiden jotka yhteiskunta määrittelee oikeaksi sukupuoleksi. Uskon, että tämä muuttuu pian, mutta tieto siitä, että toistaiseksi minut luokitellaan vähemmistöön – vaikkon itse mihinkään vähemmistöön koe kuuluvani – jolla on eri oikeudet, harmittaa minua. Minua harmittaa se, etten ole vuosiin ajatellut hankkivani biologisia lapsia periytyvän sairauden vuoksi ja jos menisin normien puitteisiin, voisin suosiolla pyrkiä adoptiojonohelvettiin. Tällä hetkellä on epävarmaa, tulenko koskaan edes pääsemään siihen vaiheeseen. (KERUU)

Suhteet samaa sukupuolta olevien välillä ovat myös siinä määrin normalisoituneet monien nuorten omassa lähiympäristössä, että avioliitto-oikeuden rajaaminen tuntuu todella kummalliselta. Helsingin sateenkaari -vertaistutkijaryhmässä aihetta kuvattiin seuraavasti:

Puuttuvien avioliitto- ja adoptio-oikeuksien lisäksi tässä tutkimuksessa näkyy se, ettei syrjintään puuttuminen ole riittävän tehokasta. Syrjintää kohdanneiden ei usein ole mahdollista saada apua hakeakseen oikeudenmukaista kohtelua. Nuorten kohdalla ratkaisuksi näyttää jäävän vastustaa syrjintää yksin ja esimerkiksi tarvittaessa vaihtaa opintoalaa tai lähteä pois yhteisöstä, joka on kohdellut heitä epäoikeudenmukaisesti:

En ole ollut töissä sen vertaa, että suuntautumiseni olisi tullut missään ilmi. Olisin valmis kertomaan siitä ja puolustamaan oikeuksiani ja jos työympäristö ei ottaisi minua vastaan, vaihtamaan työpaikkaa. (KYSELY)

Moni nuori kertoo toisaalta, että kokemukset epätasa-arvosta ja näkymättömyydestä ovat myös sisunnuttaneet ja kannustaneet toimintaan (ks. myös Kankkunen ym. 2010, 40–41):

Suurin haaveeni on aina ollut häät. Olen aina halunnut rakastua palavasti ja saada unelmieni satuhäät. Kun homoseksuaalisuus tuli elämässäni vahvemmin esiin oli myös rankka paikka tajuta että ikuinen haaveeni ei ole mahdollinen. Tunsin tarvetta muuttaa asioita, vaikuttaa niihin ja saada aikaan jotakin mikä muuttaisi niin monen pariskunnan elämän ja tekisi Suomesta oikeasti tasa-arvoisen. Keinot pienellä paikkakunnalla olivat vähäiset, mutta koin avoimesti olemalla itseni vaikuttavani asioihin – ihmiset tottuisivat kun stereotyyppinen lesbo kävelee kaupungilla häpeilemättä käsi kädessä naisten kanssa. (KERUU)

Monissa kuvauksissa – sekä kyselyvastauksissa, kirjoituskeruun tuloksissa että vertaistutkijaryhmien työskentelyssä – korostuu oman vahvuuden merkitys. Vähemmistöön kuuluminen vahvistaa, kannustaa toimimaan ja korjaamaan vääryyksiä. Toisaalta monet korostavat sitä, miten elämän vaikeuksista selviää, kun kehittää itselleen tarpeeksi vahvan kuoren ja oppii arvostamaan itseään. Esimerkiksi eräs Sateenkaarinuorten nettiryhmään kuulunut arvioi, että kyky pitää itseään arvokkaana on kaikkein tärkeintä oman hyvinvoinnin kannalta:

Kaikkein tärkeimpänä hyvinvoinnin lähteenä koen omat ajatukset ja asenteet. Kun ne on kunnossa, itsetunto voi kasvaa vahvemmaksi. Kun omistaa vakaan itsetunnon, uskaltaa olla millainen on ilman varauksia. Se luo tyytyväisyyttä ja vapauden tunnetta.

Ite tuun ainakin nykyisin kaikenlaisten ihmisten kanssa toimeen enkä mieli oikeastaan ollenkaan sitä mitä muut mun seksuaalisuudesta ajattelee. Itseasiassa, sitä ei juuri edes osoitella kun mulle tämä on normaali tila. En häpeä sitä, mutten toisaalta kuuluttelekkaan. Eihän heterotkaan tuo esiin ”olen hetero!” En aina ollut näin sujut itteni kanssa. Silloin kyllä ihmiset tuijotti, kiersi kaukaa, levitti juoruja (aikuisetkin, JOPA luokkakaverien vanhemmat keskenään)

Kun tein itselleni ajatus ja asenne rempan niin henkinen hyvinvointi alkoi tulla paremmaksi. (RYHMÄ)

Miten ajatus- ja asenneremontti sitten on mahdollista? Siihen tarvitaan toisten tukea ja esimerkkiä. Sama keskustelija jatkaa:

Asenteen voi kasvattaa yksinkin, mutta se on haastavaa. Parhainta on, jos onnistuu löytämään jo sellaisen asenteen omistavia henkilöitä ja on niiden seurassa. Oppii heiltä tapaa ajatella ja suhtautua haasteisiin. Kaikki ongelmat eivät oikeasti ole niin suuria kuin ensiksi näyttää! Mutta ylitsepääsemättömiksi ne muuttuu silloin, kun niitä ei osaa käsitellä tai purkaa. Ja juuri tähän, tarvitsee oikean asenteen ja ajatukset, jotka toimii ikään kuin työkaluina ongelmien voittamiseen. (RYHMÄ)

Tämä näkemys on rohkaiseva, mutta myös pelottava. On hienoa, että nuoret voivat löytää vahvuutta vaikeista kokemuksista ja löytää seuraa, joka osaa tukea heitä. Mutta mitä tapahtuu niille sateenkaarinuorille, jotka eivät ole riittävän vahvoja tai jotka eivät löydä itselleen tukea?

”JOKIN PÄIVÄ PÄASEN POIS NIISTÄ PIIREISTÄ”

Monien sateenkaarinuorten toive on, että elämä muuttuu aikuisena helpommaksi. *Kaikki muuttuu paremmaksi* -kampanja lähtee tästä ajatuksesta ja sen voimauttavasta vaikutuksesta. Vuonna 2010 käynnistyneessä, alun perin Yhdysvalloista lähteneessä, kampanjassa on tavoitteena tukea sateenkaarinuorten hyvinvointia. Kampanjassa aikuiset

sateenkaari-ihmiset kertovat, miten he ovat selvinneet hankalasta nuoruudesta onnelliseen ja turvalliseen aikuisuuteen. Kampanja kuvaakin monien sateenkaarinuorten kokemusta:

Peruskoulussa sai jatkuvasti kokea pelkoa, kiusaamista, syrjintää ja nimittelyä. Olin jonkinlainen silmätikku mutta onnekseni minulla oli silti ystäviä. Kieltäydyin jäämästä jalkoihin, koska tiesin, että jokin päivä pääsen pois niistä piireistä ja voin olla onnellinen. Lukio oli pelastus. (KYSELY)

En halua lannistua ihmisten kommentteista tai yksinäisyydestä, ja uskon että pahin on jo koettu ja tästä on koko ajan suunta vain ylöspäin. Enää minun ei tarvitse ottaa elämäni ihmisiä jotka eivät hyväksy minua sellaisena kuin olen. Onneksi olen saanut löytää itseni! (KERUU)

Sinänsä voimauttavaan ja positiiviseen kampanjaviestiin liittyy joitakin ongelmia. Ensinnäkin kampanja tunnistaa sen, että sateenkaarinuoruudessa on paljon sellaista, minkä pitää muuttua paremmaksi. Kuitenkin sen sijaan, että ryhdyttäisiin ratkomaan nuoruuteen liittyviä ongelmia, oletetaan nuorten odottavan, että aika ja aikuisuus kyllä korjaavat tilanteen.

Ajatus siitä, että kaikki muuttuu paremmaksi joskus tulevaisuudessa, saattaa myös vaikuttaa niin, että sateenkaarinuoruus itsenäisenä ja tärkeänä elämänvaiheena ohitetaan ja tyypistetään se kurjiksi vuosiksi, joiden läpi pitää jotenkuten selvitä vakaaseen aikuisuuteen. Nuorten syrjintää koskevassa tutkimuksessa (Kankkunen ym. 2010, 38) onkin todettu, että osalla nuorista ei ole muuta keinoa reagoida syrjintään kuin toivoa, että aika parantaa. Saman tutkimuksen mukaan seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten keinot selvitä syrjinnästä ovat erityisen vähäiset.

Sateenkaarinuoruus ei ole kurja vaihe, vaan sateenkaarevuus avaa myös mahdollisuuksia itseilmaisuun, rakkauteen ja läheisyyteen – kuten tämä kirja on osaltaan toivottavasti osoittanut. Antu Sorainen toteaaikin artikkelissaan (2013, 27), että tavoitteidensa vastaisesti *Kaikki muuttuu paremmaksi* -kampanja saattaa onnistua kertomaan nuorille, ettei heidän nuoruutensa olekaan hyvää, vaan se parempi on vasta joskus tulossa.

Lisäksi kaikki ei välttämättä muutu paremmaksi. Myös sateenkaariaikuiset kohtaavat paljon syrjintää ja epäasiallista kohtelua, eikä sateenkaarinuoruuden päässä välttämättä näyttäydykään tasa-arvon ja onnen täyttämä sateenkaariaikuisuus. *Kaikki muuttuu paremmaksi* -ajattelun ongelma voi olla myös, että muutoksen vastuu jätetään nuorelle itselleen: kaikki kyllä muuttuu paremmaksi, kunhan vain yrität tarpeeksi kovasti ja näytät muille onnistumalla, ettet ole lainkaan huonompi (Sorainen 2013, 24). On julma ajatus, että jokaisen sateenkaarinuoren pitäisi pystyä näkemään itsensä tulevaisuuden menestyjänä.

Soraisen (2013, 27–28) mukaan kampanjan ongelma on myös se, miten nuoria kohdellaan selkeäidentiteettisinä, joskin normeista poikkeavina, yksilöinä. Kuten edellä on useaan kertaan todettu, nuorten kokemukset itsestään ovat liikkuvia, eivätkä kaikki suinkaan osaa kuvitella positiivista sateenkaariaikuisuutta, jota odottaa. Lisäksi nyky-

sessä muuttuvassa aikuisuudessa yhden, pysyvän aikuisuuden mallin oletaminen on jo itsessään epärealistista – oli kyse sitten sateenkaarinuorista tai muista nuorista.

”MINÄ EN HUOMAA IHMISTEN SUKUPOULTA”

Jos sateenkaarinuoria ei haluta jättää odottamaan parempaa aikuisuutta, mitä heidän kohtaamilleen ongelmille sitten voidaan tehdä? Miten nuorten ympäristöistä saadaan yhdenvertaisempia ja miten voidaan purkaa sellaisia rakenteita, jotka tekevät sateenkaarinuorten elämästä hankalaa?

Jukka Lehtonen (2003, 248–249) erittelee koulun osalta erilaisia tapoja suhtautua heteronormatiivisuuteen. Näitä voi soveltaa myös muuhun yhteiskuntaan ja myös muiden sukupuolen ja seksuaalisuuden normien kuin heteronormin osalta.

Ensimmäinen tavoista on kyseenalaistamaton normatiivisuus, joka ei huomioi mahdollisuutta hetero- tai sukupuolinormien rikkomiseen. Tällaisessa tilanteessa ei yleensä edes huomata normien ja syrjivien rakenteiden olemassaoloa. Tilanne voi olla pohjimmiltaan hyvää tarkoittava, ja tarkoituksena voi olla kaikkien nuorten kohteleva samalla tavalla esimerkiksi sukupuolesta riippumatta. Lopputuloksena voi olla täydellinen näkymättömyys niille, jotka eivät sovi normeihin. Vallitsevia normeja on helppo olla huomaamatta, jos sopii niihin itse (vrt. *Älä olet – Normit nurin!* 2013, 25). Tällaisesta asenteesta yksi esimerkki on sukupuolisokeus, jota eräs T-Chat-vertaistutkijaryhmässä mukana ollut kuvasi seuraavasti:

Kuva 1: T-Chat-vertaistutkijaryhmän jäsenen piirros.

Lehtosen (2003, 248–249) kuvaamista malleista seuraavat lähtevät siitä, että havaitaan kyllä erilaisuuden olemassaolo, mutta sitä käsitellään joko poikkeavuutena tai vaihtoehtona ilman, että heteronormatiivisuus kyseenalaistuu. Lehtonen arvioi tutkimiansa koulujen sopivan näihin kuvauksiin. Tähän ajatteluun liittyy usein se, että enemmistön ja vähemmistön välistä rajaa pidetään selkeänä ja ylittämättömänä, eli että nuoret ovat esimerkiksi joko hetero- tai homoseksuaalisia. Lisäksi vähemmistö kuvitellaan usein sellaiseksi, joka ei ole paikalla: esimerkiksi homoja ei ole omassa luokassa.

Lehtosen mallien viimeiset vaiheet kyseenalaistavat heteronormatiivisuuden ja näkevät muut vaihtoehdot sille rinnakkaisina ja yhtä arvostettuina. Lisäksi katse suunnataan heteronormiin ja sen aiheuttamiin ongelmiin, ja niitä pyritään aktiivisesti purkamaan. Nämä tavat suhtautua hetero- ja sukupuolinormatiivisuuteen tulevat lähelle viime vuosina yleistynyttä normikriittistä ajattelua. Siinä katse suunnataan vähemmistöjen sijaan enemmistöön ja kysytään, mikä on tavallista ja miksi sitä pidetään ensisijaisena. Suomessa normikriittistä ajattelua on edistetty esimerkiksi *Normit nurin* -hankkeessa, jonka *Älä olet – Normit nurin!* (2013) opaskirjaan viitataan seuraavassa. Opaskirja sisältää myös harjoituksia, joiden avulla normien tunnistamista voi opetella, sekä nuorten kertomuksia normien vaikutuksesta omaan elämäänsä.

Normikriittisyydessä normeilla tarkoitetaan sellaisia käyttäytymistä ohjaavia syrjiviä normeja, jotka sisältävät tiedostamattomia oletuksia tai stereotypioita. Normit toimivat yhteiskunnassa yhdenvertaisuutta vastaan ja asettavat toiset parempaan asemaan kuin toiset (*Älä olet – Normit nurin!* 2013, 10). Lisäksi normikriittisyys kiinnittää huomiota valtaan. Yhteiskunnan valta-asemia ja syrjiviä rakenteita pidetään yllä osin normien avulla. (*Älä olet – Normit nurin!* mt., 22–25.) Normit voivat näkyä suhtautumistavoissa: esimerkiksi se, että koulussa ”homo” tai vammaisuuteen liittyvät sanat ovat haukkumasanoja, kertovat yhteiskunnassa vallitsevista normeista. Toisaalta normeilla voi olla hyvin konkreettisia vaikutuksia: koska on normien mukaista pystyä kävelemään portaita, rakennetaan rakennuksia, joissa kaikki eivät voi liikkua.

Normikriittisyydessä huomioidaan myös, että erilaiset normit ja stereotyyppiset käsitteet vaikuttavat yhtäaikaaisesti ja toisinaan ristiriitaisesti. Sama ihminen voi olla normien mukainen eli etuoikeutettu joissakin asioissa, mutta kärsiä silti syrjivistä normeista josakin muussa suhteessa. Esimerkiksi nuori, joka on valkoihoinen ja suomenkielinen, on näiden ominaisuuksiensa puolesta yhteiskunnan normien mukainen, vaikka hän olisikin esimerkiksi homo ja käyttäisi liikkumiseen pyörätuolia. Tällöin hän tuskin kokee itseään erityisen etuoikeutetuksi, kun esimerkiksi uuteen tilaan mennessä on aina selvitettävä, onko tilassa liikkumista hankaloittavia kynnyksiä ja portaita. Lisäksi normit vaikuttavat toisiinsa: esimerkiksi vammaisen nuoren voi olla vielä tavallista vaikeampaa kertoa omasta homoudestaan, koska vammaisilla ei välttämättä katsota olevan seksuaalisuutta ollenkaan.

Onkin tärkeää ymmärtää, että etuoikeus ei ole absoluuttista, vaan suhteessa johonkin tiettyyn normiin. Etuoikeuksista puhuminen aiheuttaa vastarintaa, jota on hyvä käsitellä: etuoikeus ei ole yksilön vika, vaan nimenomaan mahdollisuus toimintaan. Omia etuoikeuksiaan hyödyntämällä voi vaikuttaa ja tehdä yhteiskunnasta tasa-arvoisemman. Osin etuoikeuksiksi luetaan asioita, joiden pitäisi ja jotka aivan hyvin voisivat kuulua kaikille, kuten vaikka mahdollisuus kulkea kaupungilla pelkäämättä väkivaltaa. Etuoikeuksien sijaan voikin puhua myös perusoikeuksista ja niiden puuttumisesta.

Sateenkaarinuorten kannalta keskeisimpiä normeja ovat heteronormi ja sukupuolinormit – muistaen tietysti, että myös sateenkaarinuorilla on muita ominaisuuksia, joiden suhteen he voivat olla yhteiskunnassa syrjityssä tai etuoikeutetussa asemassa. Kuopion vertaistutkijaryhmä keskusteli siitä, mitä heteronormatiivisuudesta seuraa ja mitä sille voi tehdä:

Yhteiskunnan täyttävä heteronormatiivisuus ajaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ahtaalle. On ilmeisen selvää, että vanhempien, sukulaisten, opettajien, poliitikkojen esittämät heteronormatiiviset, arvottavat kannanotot perheistä, seurustelusuhhteista ja yleensä menestymisestä elämässä yleensä aiheuttavat pahaa mieltä. Kaikkein paras tuki heteronormatiivisten rakenteiden yhteiskunnassa HLBTIQ-ihmisille on vertaistuki.

Silti yhteiskunnassa, jossa tunnustetaan monia arvoja juuri homoseksuaalisuus ja sukupuolivähemmistöt ovat tabu tai vitsin aihe. Ihmetystä ryhmässä aiheutti ihmisten yleinen tilannetajuttomuus. Homovitsit ovat edelleen yleisiä, mutta tietyissä ympäristöissä niitä esiintyy paljon, kuten juuri esimerkiksi armeijassa. Ryhmäläiset toivovat, että ihmiset ymmärtäisivät, kuinka loukkaavia sellaiset vitsit ovat ja ne voivat loukata myös niitä, jotka eivät vitsin kohteina oleihin vähemmistöihin kuulu, esimerkiksi homopojan vanhempia. Ihmisten oletukset siitä, että heidän elämänsäpiirinsä kaikki ihmiset olisivat heteroja koetaan ahdistavaksi ja usein tällaisten ihmisten seuraa halutaan välttää.

Ryhmän mukaan vertaistukiryhmiä tulisi olla saatavilla ympäri Suomea ja niiden pitäisi olla helposti saavutettavissa. Liveryhmät sopivat toisille, toisille taas verkossa toimivat anonyymit keskustelutilat.

Median taipumus levittää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä ristiriitaista tietoa koetaan ongelmallisena. Ryhmä kokee, että internetissä olevia Setan ja muiden näiden ryhmien asiaa ajavien sivustoja tulisi kehittää niin, että puolueetonta ja paikkansapitävää tietoa olisi saatavilla helposti ja samasta paikasta. Tietoa moninaisuudesta tarvitsevat niin nuoret, jotka pohtivat omaa identiteettiään, kuin myös vanhemmat, jotka esimerkiksi syyllistävät itseään heidän lapsensa paljastuttua homoksi.

Kuitenkin median suhtautuminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin on positiivista ja tämä koetaan usein voimavarana. Media vaikuttaa ihmisten mielipiteisiin ja heijastelee usein myös yhteisön arvomaailmaa. Ryhmäläiset ovat iloisia siitä, että esimerkiksi homovihamieliset kommentit asetetaan mediassa kyseenalaiseen tai jopa naurunalaiseen valoon ja jätetään näin omaan arvoonsa.

Erityisesti vanhempien tulisi saada tietää, että HLBTIQ-ihminen ei ole sairas, eikä kyseessä ole myöskään mikään vaihe. Vähemmistöön kuuluminen ei johdu kasvatuksesta, eikä esimerkiksi kaveripiiristä. Oman lapsen tulevaisuus ei myöskään ole pilalla, jos hän kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Erityisesti ryhmä kiinnitti huomiota HLBTIQ-maahanmuuttajiin ja heidän vanhempiansa tukimuotojen puutteisiin. Samaa havaittiin myös uskovaisten HLBTIQ-nuorten ja heidän vanhempiansa kohdalla. (RYHMÄ)

Tässä näkyy, miten nuoret kokevat ilmapiirin muuttuneen huomattavasti aiempaa sallivammaksi, vaikka jotkin käsitykset elävät edelleen sitkeästi, kuten ajatus siitä, että homoseksuaalisuus olisi sairaus tai kasvatuksen tulosta. Ryhmän pohdinnat tiivistävät keskeisiä tuloksia nuorten kokemuksista: Positiiviset esikuvat ja vertaistuki ovat tärkeitä. Asiallista tietoa tarvitsevat niin sateenkaarinuoret kuin heidän vanhempansa.

Sen ohella, että normeihin kiinnitetään kriittistä huomiota, on syytä nostaa esiin myös

sateenkaaripiireissä syntyneitä hyviä käytäntöjä. Kun sateenkaari-ihmisiltä on puuttunut yhteiskunnan tukea, on syntynyt yhteisöllisiä ja vertaistuellisia toimintamuotoja. Esimerkiksi Antu Sorainen (2013, 29) mainitsee, että Tukholman pride-tapahtumissa on puututtu siihen, miten vaikeaa nuorten naisten on saada naisten väliseen seksiin liittyvää turvaseksitietoa, ja järjestetty nuorille seksityöryhmiä.

Toinen esimerkki vähemmistölähtöisestä toiminnasta on Utopia Helsinki (<http://utopiahelsinki.wordpress.com/>), joka järjestää kaikille avointa kulttuuritoimintaa, kuten kurseja ja tapahtumia. Utopia yhdistää esimerkiksi klubeillaan erilaiset esteettömyydet, sateenkaarimyönteisyyden ja myös päihteettömyyden. Utopia-toiminnan aloitti joukko nuoria, jotka saivat inspiraationsa vastaavasta toiminnasta Göteborgissa. Nykyisin Utopiaa tehdään yhteistyössä Helsingin kaupungin Nuorisoasiainkeskuksen kanssa.

”KOULUISSA PITÄS NÄKYÄ MONINAISUUS MUUTENKIN KUN KIRJOISSA PIENELLÄ PRÄNTILLÄ”

Tämän tutkimuksen vertaistutkijaryhmissä toimineet nuoret korostivat oikean tiedon ja tuen merkitystä. Kun lisäksi sateenkaarinuorten monet ikävät kokemukset liittyvät kouluun, jossa nuoret viettävät suuren osan ajastaan, pitää kysyä, eikö koulua voisi muuttaa siten, että se antaisi tukea sateenkaarinuorille ja tietoa moninaisuudesta kaikille. Tällä hetkellä näin ei selvästikään ole, vaan monille sateenkaarinuorille koulu on syrjinnän, väkivallan ja vähättelyn paikka. Tämä ei sinänsä ole vain sateenkaarinuorten kokemus, vaan koulu on kokemuksena kielteinen hyvin monenlaisille nuorille. Nuorten syrjintää koskevassa tutkimuksessa on todettu, että kaikkien nuorten, ei vain erilaisiin vähemmistöihin kuuluvien, kokemuksissa nimenomaan koulu on yleisin syrjinnän paikka (Kankkunen ym. 2010, 23).

Esimerkiksi kiusaaminen tai oppilaiden väliset suosituimmushierarkiat (ks. esim. Kankkunen ym. 2010, 28–29) ovat todellisia, koulun arjessa näkyviä ongelmia, joista monet nuoret kärsivät. Koulun pitäisi kuitenkin olla kaikille nuorille turvallinen ja tukea antava. Nuorilla on paljon ideoita siitä, miten koulujen arkea voisi muuttaa kaikille oppilaille ystävällisemmäksi ja hyväksyvämmäksi. Tämän tutkimuksen keskiössä eivät olleet muutokset, joita koulussa tarvitaan. Silti ajatuksia siitä, mitä kaikkea voisi muuttaa, syntyi vertaistutkijaryhmissä paljon. Tällaista keskustelua nuorten kanssa olisi mahdollista jatkaa ja kerätä ajatuksia siitä, miten koulu voisi olla toisenlainen.

Lehtonen (2003, 235–236) toteaa, että kaikkien koulun tilojen pitäisi olla myös sateenkaarinuorille turvallisia ja tukea antavia. Tähän päästäisiin hänen mukaansa usein hyvin pienillä ratkaisuilla. Esimerkiksi sillä, että koulun terveydenhoitajalla tai koulun kirjastossa on näkyvissä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden liittyvää materiaalia, tuotaisiin ilmi, että nämä ilmiöt ovat myös koulussa olemassa ja hyväksytyjä. Lisäksi koulun sukupuolitettuja tiloja, kuten pukuhuoneita tai vessoja, voisi muuttaa siten, että ne eivät ainakaan edistäisi sukupuolittunutta kiusaamista ja seksuaalista häirintää. Samalla tiloista voisi tehdä turvallisempia myös muille kuin cissukupuolisille nuorille.

Koulussa on myös selvästi tapahtunut positiivista kehitystä: vuonna 2011 tehdyn tutkimuksen (Huotari & Törmä & Tuokkola 2011, 51–53) mukaan nuorten kokemukset

siitä, että kouluissa puhutaan myönteisellä tavalla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä, ovat yleistyneet – joskin edelleen etenkin sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokivat keskustelutavan negatiiviseksi. Positiivisena voi pitää myös sitä, että niitä kouluja, joissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä vaetaan kokonaan, on selvä vähemmistö.

Sateenkaarinuorten nettiryhmä -vertaistutkijaryhmässä ideoitiin, miten *Elävä kirjasto* -menetelmää voisi soveltaa kouluissa käyttäen apuna lähipaikkakuntien kouluttajia tai esimerkiksi videoyhteyksiä. *Elävä kirjasto* -menetelmä nähtiin hyvänä tapana tuoda eläviin kokemuksiin perustuvaa tietoa sekä tarjota mahdollisuus kysyä tyhmiäkin kysymyksiä: menetelmän ideana on, että johonkin vähemmistöryhmään kuuluvalta vapaaehtoiselta, ”kirjalta”, saa kysyä itseään askarruttavia asioita. Tällöin myös vähenisi paine siihen, että kuka vain sateenkaarinuori joutuu tungettelevien kysymysten kohteeksi. Kysymykset ja tiedonhalu ovat sinänsä erittäin positiivisia asioita, mutta kenenkään velvollisuutena ei pitäisi olla valistaa muita omilla yksityisasioidillaan:

Keskustelija1: Tai semmonen tilanne et on opiskelijoilla sellai mahdollisuus oikeesti keskustella jonku kanssa niistä kysymyksistä. Ja siinä pystyis sit kysyy niit vähän ”tyhmiäkin” kysymyksiä. Kun ei ne usein oo mitään semmosia et tahalleen ois ilkeä vaan monesti ihmiset on silleen ”en nyt tiä kehtaanko kysyä ja ei oo mitenkää pakko vastata mut...”

Keskustelija2: Oho, ois kyllä tosi hyvä idea kouluihin! Mut ehkä vähän eri konseptilla? Kaikille yhteisesti? Koska siinäkin, jos valitset esim. juttelevasi homon kanssa, niin sit se oppilas voi leimautua.

Keskustelija1: <http://www.keks.fi/elavakirjasto>

Tuolta löytyy enemmänkin tietoa!

Keskustelija3: Kiitti!

Keskustelija1: Nii no toi kaikille yhteisesti ois muuten hyvä mut siinä nousee kynnys kysyä oikeen mitään.

Keskustelija2: Niin, silloin pitäis kysyä esim. paperilla.

Keskustelija1: Mut sekin voi olla et voi mennä tavallaan eri huoneisiin ettei ihmiset nää kenen kanssa meet juttelemaan

Keskustelija1: Mut en tiä, tässäki on monia vaihtoehtoja

Keskustelija2: Niin tai sit kaikkien pitäis käydä kaikkien kirjojen luona!

Keskustelija1: Nii! Se ois semmonen hyvä välimuoto :D

Keskustelija3: Nopeen vilkasun perusteella sanoisin, että olisi kyllä varmasti hyödyllinen monelle, mutta juuri tuo että kynnys kysyä on korkea ja varsinkin pienillä paikkakunnilla kaikki tuntee kaikki... kaikki tuntisi myös ”kirjan” eikä olisi kirjana olla kiva pienellä paikkakunnalla

Keskustelija1: Jokatapauksessa kouluissa pitäis näkyä moninaisuus muutenkin kun kirjoissa pienellä prantillä

Keskustelija3: Entäpä jos, kouluissa järjestettäisiin ihan opetussuunnitelmaan sisällytetty vaikka parina päivänä oleva elävä kirja tilaisuus

Keskustelija2: Olen samaa mieltä [Keskustelija1] kanssa. Että se on elämää ja normaalia, ei ”legendaa” ja epänormaalia.

Keskustelija3: MUTTA kirja olisikin toiselta paikkakunnalta
[...]

Keskustelija3: taikka, nykytekniikalla ei ole temppu eikä mikään hoitaa asia videoyhteydellä (RYHMÄ)

Joskus vähemmistöjen ja enemmistöjen tarpeet asetetaan vastakkain siten, että jos huomioidaan esimerkiksi sateenkaarinuorten omassa arjessaan tarvitsemia asioita, se olisi jollain tapaa pois muilta nuorilta. Onkin kiinnostava kysymys, mitä seurauksia hetero- ja sukupuolinormatiivisten käytäntöjen purkamisesta on ”tavallisille cis-heteronuorille”? Tosin kysymys on osin väärin asetettu, koska sateenkaarinuoret eivät ole erillinen ja selvärajainen ryhmä, eikä selvää eroa sateenkaarinuorten ja muiden nuorten välille voi vetää. Todennäköisesti heteroseksuaaliseksi ja cissukupuoliseksi aikuiseksi kasvavan nuorensa nuoruutta helpottaisi, jos ei tarvitsisi pelätä esimerkiksi homoseksuaalisia tunteita tai toiveita käytöksestä, jonka koetaan rikkovan sukupuolinormeja. Queer-ajattelua mukaillen voi myös kysyä, mitä on se normaali, johon kaikkien oletetaan sopivan. Ehkä täydellisen normin mukainen elämä on mahdoton tavoite, ja siinä mielessä kaikkien kasvaminen normaaliin aikuisuuteen epäonnistuu. (Sorainen 2013, 38.)

Sateenkaarinuorten kertomukset ovat usein kuvauksia vahvuudesta ja oman minuuden löytämisestä ja onnellisuutta siitä, että tietää, kuka on. Nämä kokemukset voisivat olla kaikkien nuorten kokemuksia. Jos kukaan ei saisi valmiina, mallien mukaan annettuna sitä, miten oma seksuaalisuus ja sukupuoli tulisi kokea, jokaisen pitäisi ehkä pohtia itseään enemmän, mutta mahdollisesti myös itsetuntemus paranisi ja nuorten varmuus omasta itsestään lisääntyisi. Kun esimerkiksi homous ei olisi pelottava, syrjintään johtava ja omasta itsestä torjuttava tunne, sen hyväksyminen myös muissa saattaisi helpottua.

Vaikka sateenkaarinuorten elämään liittyy esimerkiksi syrjintää ja muita sellaisia ongelmia, joita muut nuoret eivät kohtaa, asialla on myös toinen puoli. Sateenkaarinuoruus saattaa suojella nuoria joiltakin tuhoisilta stereotyyppisiltä sukupuolittuneilta käyttäytymismalleilta. Kieltäytyminen kasvamisesta perinteiseen heteroseksuaaliseen naiseuteen saattaa suojella joiltakin ulkonäköpaineilta ja toisista riippuvaisen roolin omaksumiselta. Samoin kieltäytyminen perinteisestä maskuliinisuudesta voi suojella sellaiselta itsetuhoiselta miehisyydeltä, jonka seuraukset näkyvät esimerkiksi nuorten miesten onnettomuustilastoissa. (Sorainen 2013, 26–27.) Kaavamaisten sukupuolikäsitysten laeneminen parantaisi sateenkaarinuorten liikkumavaraa, mutta se toisi myös kaikille muille nuorille enemmän valinnanmahdollisuuksia.

Kuriton ja tavallinen nuoruus

”EN MÄ HALUA PYSTYÄ ELÄMÄÄN MAHDOLLISIMMAN NORMAALIA CIS-HETERON ELÄMÄÄ”

Antu Sorainen (2013, 23) määrittelee Jack Halberstamin ja Lee Edelmanin ajatteluun nojaten, että queer on kritiikkiä sellaiselle politiikalle, jossa tavoitellaan kaikkien sateenkaari-ihmisten sopeutumista yhteiskuntaan. Queer-ajattelu ei usko, että yhteiskunta voi muuttua sellaiseksi, että sateenkaari-ihmiset voivat olla siinä tasavertaisia. Queer pyrkii eroon normaaliuden tavoittelusta ja haluaa raivata tilaa erilaisuudelle. Pia Livia Hekanahon (2012, 149–153) mukaan queer kyseenalaistaa pysyviä identiteettejä ja kysyy, miten seksuaalisuutta ja sukupuoliä koskevat käsitykset ovat rakentuneet ja mitä ne tarkoittavat eri tilanteissa.

Queer on myös itsemäärittelyllinen termi etenkin niille, jotka haluavat korostaa sopeutumattomuuttaan yleisimpiin identiteetteihin tai oman kokemuksensa liikkuvuutta. *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -kyselytutkimuksessa 189 nuorta valitsi itselleen queer-määritelmän sukupuolen osalta ja 274 nuorta seksuaalisuuden osalta, osin muiden määritteiden ohella. Nuorten vertaistutkijaryhmissä tekemässäni kyselyssä sana queer esiintyi kahden vastaajan sukupuolimäärittelyissä ja neljän vastaajan määritelmässä omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan. Queer on siis itsemäärittelyllinen termi osalle, mutta kaikkia sateenkaarinuoria kuvaavana kattokäsitteenä sitä ei voi pitää.

Tässä tutkimuksessa olisi ollut nuorten itsemäärittelyn vastaista puhua kaikista sateenkaarinuorista queer-nuorina. Läheskään kaikki nuoret eivät koe elämänsä haastavan normeja, ja osa toivoo mahdollisimman tavallista elämää. Tämä ei tarkoita, ettei joitakin queer-tutkimuksen ajatuksia voisi silti soveltaa sateenkaarinuorten kokemusten tulkitsemiseen. Sorainen (2013) hahmottelee artikkelissaan, miten queer liittyy kieroönkasvamisen mahdollisuuksiin. Sorainen korostaa queerin kasvamisen mahdollisuuksia, jotka löytyvät kyllä heteronormatiivisen mallin puitteista, mutta sen malleja toisin toistaen tai omiin tarkoituksiin varioiden. Heteronormatiivisessa kasvamisessa epäonnistuminen voi olla välttämätöntä onnistuneelle sateenkaariaikuisuudelle.

Queer-nuoruuden ajatus herättää myös kysymyksen siitä, haluavatko sateenkaarinuoret tarkoituksella hännätä normeja tai horjuttaa heteronormatiivista järjestystä. Etenkään kyselytutkimuksen avovastausten perusteella ei siltä näytä. Hyvin harva kertoo halusta olla tietoisesti erilainen. Jonkin verran enemmän näitä kokemuksia löytyy kirjoituskeruun vapaamuotoisista tarinoista – osin varmaankin siksi, että keruun ohjaavissa kysymyksissä kysyttiin vähemmistöön kuulumisen kokemuksesta ja sen merkityksestä:

Olen aina halunnut poiketa massasta, pyrin siihen niin vahvasti, että koen sen välillä jopa muuttavan aitoja mielipiteitäni. Koen itseni vähemmistöksi, mutta olen siitä vain onnellinen. On ihana olla erilainen. (KERUU)

Olen aina ollut oman tieni kulkija. Mielenkiinnon kohteeni ja elämäni yleensäkin on poikennut valtavirrasta, eikä seksuaalinen suuntautumisenikaan noudata yleistä linjaa. Erona muihin poikkeavuuksiin se on ominaisuus, jota en itse ole valinnut. Kun oikein ajattelen asiaa, on homoseksuaalisuudellani ollut huomattava vaikutus elämään: olen sen avulla löytänyt ystäviä, kokenut merkityksellisiä hetkiä, matkustellut ja tehnyt paljon muutakin. Heterona elämäni olisi hyvin erilaista. (KERUU)

Ajattelen kuuluvani seksuaalivähemmistöön ja koen olevani siitä ylpeä. On paljon haus Kempaa kuulua vähemmistöön kuin ns. ”massaan.” Tällä tavoin opin erilaisen näkökulman elämään kuin enemmistö ihmisistä. (KERUU)

Samoin T-Chat-vertaistutkijaryhmään osallistunut kommentoi:

En mä halua pystyä elämään mahdollisimman normaalia cis-heteron elämää, vaan ihan omanlaistani: mulla on erilaiset tarpeet. (RYHMÄ)

Osassa kirjoituskeruun vastauksista näkyy, että vaikka jossain vaiheessa erilaisuus ja erottautuminen onkin tuntunut hyvältä ja homous trendikkäältä, erilaisuuteen voi myös väsyä ja toivoa myöhemmin mahdollisuutta olla ihan tavallinen nuori aikuinen:

Olen nyt töissä ja töissäkin olen kaapissa. Maailma ei ole vielä täydellinen. Se mikä homoudessa viehätti teininä, erilaisuus, tekee aikuisen elämästä hankalaa. En halua olla erilainen, haluan olla ihan samanlainen kuin kaikki muutkin. Omasta mielestäni olenkin samanlainen ja elämäni on hyvin tavallista. (KERUU)

Tavallisuuden toive ei kuitenkaan tyypillisesti tarkoita sitä, että nuoret haluaisivat tai yrittäisivät olla hetero- ja sukupuolinormien mukaisia. Näistä kokemuksista kertoo hyvin harva. Tasapainottelu tavallisuuden ja erilaisuuden välillä voi liittyä nuorten mahdollisuuksiin valita itse erottumisen aste ja positiivinen erilaisuus.

Leena Suurpää (2002, 88) tulkitsee, että nuorten puheessa erilaisuudella ja erottumisella on positiivinen sävy silloin, kun kyse on yksilöllisyydestä, jonka muodon voi itse valita. Sen sijaan sellainen erottuminen, joka tarkoittaa kuulumista johonkin erilaiseksi määritettyyn ryhmään – Suurpään tutkimuksessa maahanmuuttajaryhmiin –, värityy negatiivisesti. Jos nuori voi omalla toiminnallaan säädellä sitä, miten erottuvana muut hänet näkevät, tai jos ympäristö ei pidä hänen erilaisuuttaan häntä ensisijaisesti määrittävänä ominaisuutena, sateenkaarevuus voi olla voimavara, positiivinen osa omaa yksilöllisyyttä (erottumisen positiivisuudesta ja negatiivisuudesta ks. myös Kankkunen ym. 2010, 26–27; 29 ja Korkiamäki 2014, 46–48.).

T-Chat-vertaistutkijaryhmässä keskusteltiin siitä, olisivatko osallistujat valinneet cis-sukupuolisuuden, mikäli se olisi ollut mahdollista. Vaikka transsukupuolisuus on monille nuorille raskasta ja siihen liittyy paljon vaikeuksia, se on myös tärkeä osa omaa minuutta:

Keskustelija1: Itse näen transsukupuolisuuden jotenkin niin osana itseäni, etten loppujen lopuksi haluaisi olla cis.

Keskustelija2: En mä muuttais mitään, vaikka cismiehenä olisikin ollut ehkä helpompaa. En mä kuitenkaan olis sitten minä. En ois kokenut näitä asioita eikä ne ois tehneet musta sellaista kuin nyt olen.

Keskustelija2: Mun mielestä moninaisuus ei oo uhka eikä rasite, vaan mahdollisuus. Maailma olis tosi tylsä, jos syntyis vaan terveitä hetero-cislapsia.

Keskustelija3: Mä koen ihan samoin.

Keskustelija1: Toi oli tosi kauniisti sanottu moninaisuudesta!

Keskustelija3: Joo [Keskustelija2], samasta syystä musta ”jalostaminen” on ihan karsee ajatus edes hypoteettisella tasolla. Se vihjaa, että ihanne olis, että kaikki ois samanlaisia. (RYHMÄ)

Yleisesti nuorilla on oman elämänsä kanssa liikaa tekemistä, jotta energiaa riittäisi aktiiviseen erilaisuuteen tai normien tahalliseen horjuttamiseen. Sen sijaan joidenkin kokemus on, että normit kyllä horjuvat ihan itsestään ja pelkällä omalla olemassaolollaan ja omasta näkökulmastaan hyvin tavallisen elämän elämisellä voi saada aikaan järkytystä ympäristössään:

Me oltiin lukion näkyvin lesbopari mutta ei ollenkaan stereotyyppinen. Kukaan ei olisi arvannut meistä, koska me ei käyty Setassa, ei pukeuduttu kummallisesti ja käyttäydyttiin niin kuin normaali pariskunta joka suunnittelee yhteistä tulevaisuutta, tekee asioita ja ruokaa yhdessä. Oli hassua, miten meidän elämä oli normien haastamista ja muiden silmissä erilaista, vaikka me elettiin vain tavallista arkea yhdessä. (KERUU)

Toisaalta moni on myös kokenut, ettei oma sateenkaarevuus ole kovin kummallinen asia. Esimerkiksi homo- tai biseksuaalisuus ovat jo siinä määrin tavallisia ilmiöitä nuorten arjessa, että homo-, lesbo- ja binuoret kirjoittavat usein siitä, ettei vähemmistöön kuuluminen ole ollut heille iso asia:

Seksuaalinen suuntautumiseni on aina ollu itselleni päivän selvä asia. Minulle on okei tykätä mistä tykkään, sukupuolesta välittämättä. Kuitenkaan en ole toittanut suuntautumistani tai sukupuoltani erityisemmin mihinkään suuntaan, koska en koe sille tarvetta. Jos joku kysyy, niin tottakai vastaan rehellisesti. (KERUU)

Sen sijaan normeihin sopimaton sukupuolen kokemus saattaa olla edelleen monille huomattavasti hankalampaa:

En kuitenkaan stressaa tai murehdi seksuaalisuuttani. Tämän päivän Suomessa se tuntuu jollain tavalla pienemmältä ja vähemmän oudoksutulta kuin sukupuolokokemukseni ja kaikki se, mitä olen sen myötä saanut kokea ja kestää. Näin on minun kohdallani, vaikka ymmärrän, että ”pelkkä” homo- tai biseksuaalisuus olisi aivan tarpeeksi suuri sosiaalinen riippakivi ja ahdistuksen lähde. Minua se ei kuitenkaan paina. Koen myös lohduttavana sen, että seksuaalisuus voi muuttua. Ennen kaikkea se saa muuttua. Minun ei tarvitse valita itselleni lokeroa tai leimaa, jossa pysyä koko loppuikäni. Tai mahdollisesti katua ja nolostua, jos käykin ilmi, että olen ollut ”väärässä” itseni suhteen. (KERUU)

”EI SE HAITTAA, ETTÄ SE EI OLE VAIHE”

Sorainen (2013, 28–29) kirjoittaa siitä, miten queer-ajattelu haastaa nuoruuden ja aikuisuuden rajoja. Jos heteronormatiivinen kasvatusmalli määrittelee aikuisuuden esimerkiksi perheen perustamisen kautta (aikuisuuden rajantekijöistä esim. Jokinen 2014), queer-nuorelle tällainen aikuisuus ei välttämättä näyttäydy toivottavana tai edes mahdollisena. Usein edes fiktiot eivät tarjoa malleja positiivisesta sateenkaariaikuisuudesta: edelleen monissa sateenkaari-ihmisistä kertovissa tarinoissa heidän kohtalonaan on joko kuolema tai siirtyminen heteroelämään (Sorainen 2013, 35). Tästä mainitsee myös eräs kirjoituskeruuseen vastannut:

Kirjallisuus on ollut rakas tukeni vuosikaudet. On sääli, että sellaiset hahmot ovat usein tylsiä stereotyyppien vankeja, joita odottaa vain kurjuus ja kuolema. (KERUU)

Kaikkien sateenkaarinuorten toiveet tulevaisuudestaan eivät välttämättä ole erityisen queer siinä mielessä, että ne haastaisivat esimerkiksi parisuhde- ja perhenormatiivisia käsityksiä. Monien sateenkaarinuorten tulevaisuudenkuvat sisältävät toiveen avioliitosta ja perheestä, eli myös heteronormatiiviseen malliin kuuluvista aikuisuuden merkeistä – kun vain nämä asiat olisivat yhteiskunnassa sallittuja myös sateenkaarinuorille:

Mä oikeesti uskon et kaikki muuttuu paremmaks kuhan mä itekki kasvan ja pääsen pois tältä paikkakunnalta. En mä haluu mun elämältä muutaku mennä naimisii jonku ihanan likan kaa ja koiran ja talon ja lapsii. That’s it. (KERUU)

Jotkut sateenkaarinuoret pohtivat, mitä voi odottaa tulevaisuudelta, jos ei voi tai halua odottaa heteronormin mukaista aikuisuutta. Sateenkaarinuorten tulevaisuudenkuva on

toisaalta toiveikas, ja nuoret odottavat, että tulevaisuudessa on mahdollista olla onnellinen ja elää itsensä näköistä elämää. Toisaalta nuoret kokevat epävarmuutta siitä, millainen sateenkaariaikuisuus on mahdollinen.

Kun esimerkiksi koulussa tai perheessä puhutaan sateenkaarinuoren kokemuksista tai omasta minäkuvasta jonakin ohimenevänä, se voi myös tarkoittaa nuorelle, ettei tulevaisuutta ole edes olemassa. Heteronormatiivinen tulevaisuus voi tuntua mahdottomalta ja kukapa nyt omaksi kokemastaan minuudesta tahtois luopua. Silloin toiset sateenkaari-ihmiset, jotka näyttävät, että positiivinen sateenkaariaikuisuus on mahdollista, voivat olla korvaamattoman arvokkaita esikuvia. Eräs Tampereen vertaistutkijaryhmässä mukana ollut kertoo:

Nuorten odotukset voivat olla hyvin vaatimattomia. Sateenkaarinuoret toivovat sellaisia asioita, joita muut nuoret pitävät itsestäänselvyyksinä – kuten mahdollisuutta tulla kutsutuksi omalla nimellään, kertoa rakkaussuhteestaan tai hankkia myöhemmin halutessaan lapsia. Nuoret ovat usein tyytyväisiä hyvin pieniin asioihin, kuten siitä että heidän perheensä suhtautuu sateenkaarevuuteen positiivisesti tai edes neutraalisti. Myös ruotsalaisessa tutkimuksessa (*Om unga hbtq-personer. Fritid 2012, 12–13*) on huomattu, että sateenkaarinuorten kokemuksissa syrjintä on niin normaalia, että syrjimättömyys, jonka pitäisi olla lähtökohta ja oletustilanne, on itsessään tavoite ja onnellisuutta aiheuttava tilanne. Tästä aiheesta keskusteltiin myös T-Chat-vertaistutkijaryhmässä:

Keskustelija1: Kiitollisuutta tuntiessani itse usein havahdun siihen, että saanko olla kiitollinen tästä, tarvitseeko mun todella kiittää? Miks on normaalia, että transihmisiin suhtaudutaan ihan paskasti, mut sen yhden kerran kun joku ymmärtää, niin kokee kiitollisuutta? Kun sen pitäis olla ihan jokapäiväistä, että kokee tullessa kunnioitetuksi.

Keskustelija2: Niin. Se kertoo jotain maailman tilasta, että ihan perusasiat ja INHIMILLINEN KÄYTÖS aiheuttaa välillä hirveitä kiitollisuudenpuuskia (RYHMÄ)

Nuorisotutkimuksessa ja nuoria koskevassa keskustelussa on puhuttu nuoruuden polarisaatiosta. Tällä tarkoitetaan käsitystä, jonka mukaan suurella osalla nuoria menee oikein hyvin, mutta nuorten vähemmistölle erilaiset ongelmat kasautuvat ja nuorten välille kehittyvät merkittäviä hyvinvointieroja (esim. Eräranta & Autio 2008, 7; 9). Siitä huolimatta, että polarisaatiokeskusteluun liittyy paljon ongelmia, on mielenkiintoista pohtia, missä määrin kokemukset sateenkaarinuoruudesta jakautuvat.

Vaikuttaa siltä, että hyvin monille nuorille oma sateenkaarevuus on positiivinen voimavara, johon oma lähiympäristö suhtautuu hyväksyvästi ja tukea antaen. Joskus tämä tilanne on tosin saavutettu taistelun kautta, ja nuoren on ehkä pitänyt etsiä hyväksyvää yhteisöä pitkäänkin. Toisaalta joillakin sateenkaarinuorilla on merkittäviä vaikeuksia löytää itselleen tukea ja he voivat jäädä yksin kohtaamansa syrjinnän ja väkivallankin kanssa.

Sateenkaarinuorissa on muita nuoria enemmän sellaisia, joilta puuttuu jokin osa tukiverkostosta: osa ei saa tukea kotoaan, osa pelkää kertoa suuntautumisestaan tai sukupuolen kokemuksestaan kaveripiirissään ja osa ei luota erilaisten palveluiden kykyyn kohdata sateenkaarinuoria. Tämä ei ole ongelma välttämättä sinänsä, mutta se saattaa asettaa nämä nuoret haavoittuvampaan asemaan kuin sellaiset nuoret, joilla on runsaasti tukea eri lähteistä. Erityisesti nuoret, jotka tarvitsevat sukupuolenkorjausta tai jotka eivät sovi kaavamaiseen sukupuolijärjestykseen, saattavat kokea muita sateenkaarinuoria voimakkaampaa tuen tarvetta ja toisaalta jäädä helpommin vaille tukea.

”PIENILLÄ TEOILLA TURVALLINEN JA ONNELLINEN YMPÄRISTÖ NUORILLE”

Vaikka *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -kyselytutkimukseen vastasi jonkin verran nuoria, jotka kuuluvat myös johonkin muuhun vähemmistöön, esimerkiksi kieli- tai kulttuurivähemmistöön tai heillä on jokin vamma, on näitä nuoria sen verran vähän, ettei tämän tutkimuksen avulla voida sanoa mitään kovin kattavaa useaan vähemmistöön kuuluvista nuorista. Muihin vähemmistöihin kuuluvien sateenkaarinuorten kokemuksia pitäisi tutkia lisää.

Sateenkaarinuoret eivät ole yhdestä puusta veistettyjä myöskään muussa suhteessa kuin seksuaalisuuden ja sukupuolensa osalta, moninaisuus on monella tasolla. Jatkossa tutkimuksessa olisikin mielenkiintoista kiinnittää huomiota alueellisiin eroihin ja erilaisista taustoista tulevien nuorten kokemuksiin. Tässä kirjassa on tarkoituksella käsitelty lähinnä sateenkaarinuoria yleisesti, mutta toivottavasti kokemusten moninaisuus on silti päässyt näkyviin.

Ainoastaan nuoret, jotka kuuluvat sellaisiin uskonnollisiin yhteisöihin, jotka suhtautuvat kielteisesti esimerkiksi homouteen, kirjoittavat kyselyn vastauksissa kokemuksistaan hieman enemmän. Toisinaan uskonnollinen ryhmä, jossa nuoret ovat kasvaneet, on nimetty, mutta osa nuorista kirjoittaa vain uskonnostaan nimeämättä sitä tarkemmin. Näillä nuorilla on kokemuksia perheen hylkäämäksi tulemisesta tai piilottelun tarpeesta:

Vanhoillislaestadiolainen perheeni ei hyväksynyt seurustelua samaa sukupuolta olevan kanssa joten muutin pois kotoa. (KYSELY)

Uskontoni ja kaikki siihen kuuluvat jäsenet hylkäsivät minut. Perheeni kuuluu myös järjestöön joten asia on ollut vaikea. (KYSELY)

Isäni on muslimi ja pelkään kunniaan liittyvää väkivaltaa jos hän saisi tietää, että olen sateenkaari-ihminen. (KYSELY)

Kunniaväkivalta on monimutkainen ja kiistelty käsite. Sillä tarkoitetaan yleensä sitä, miten etenkin naisten seksuaalisuus koetaan perheen kunniaan uhkaavaksi vaaraksi, jonka kontrollointi on tarpeellista. Kun puhutaan kunniaväkivallasta, väkivalta kulttuuristetaan helposti. Tällöin väkivalta nähdään jonkin kulttuurisen ryhmän, yleensä muslimien, ominaisuutena ja tämä kulttuuri tuotetaan samalla muita kulttuureja, erityisesti suomalaista kulttuuria, enemmän väkivaltaiseksi ja vähemmän tasa-arvoiseksi. Tällöin maahanmuuttajanaisten ja -nuorten elämästä tulee ”kulttuurien törmäyksen” tila (esim. Keskinen 2012, 296–298.) Kunniaväkivaltakeskusteluun liittyy ajatus siitä, että väkivalta on yhteisön vaatimaa ja sitä selittää yhteisön kulttuuri (mt., 301).

Ruotsissa on tarkasteltu sateenkaarinuorten riskiä joutua kunniaan liittyvän väkivallan uhriksi. Tällöin on arveltu, että sateenkaarinuorilla, jotka elävät sellaisissa perheissä, jotka eivät uskonnollisista syistä hyväksy heidän suuntautumistaan ja joissa kontrolloidaan voimakkaasti nuorten seksuaalisuutta, riski joutua väkivallan uhriksi on kohonnut. Lisäksi avun hakeminen voi olla erityisen vaikeaa, koska yhtäältä sateenkaarinuoria tukevat palvelut eivät tunnista kunniaväkivaltaan liittyviä kysymyksiä ja toisaalta kunniaväkivaltaan perehtyneet eivät ota sateenkaarinuorten tilanteita huomioon. (*Hon ben han* 2010, 113–125.)

Oman tutkimukseni valossa on kiinnostavaa, että monet nuoret puhuvat perheen säästämisestä häpeältä ja nuorten käsketään salata itsensä perheen kunnian vuoksi. Kunnian ja häpeän kysymykset ovat selvästi lähellä monien sateenkaarinuorten elämässä riippumatta siitä, onko perhe erityisen uskonnollinen tai johonkin vähemmistöön kuuluva. Vaikuttaakin siltä, että sateenkaarinuorten perheissään kohtaamat kunnian ja häpeän kysymykset liittyvät suomalaiseen kulttuuriin, jos niille jotakin kulttuurista selitystä halutaan hakea. Suvi Keskinen (2012, 313–318) peräänkuuluttaa moninaisten ja hienojakoisten erojen huomiointia monikulttuurisessa väkivaltatyössä. Jos puhutaan sateenkaarinuorista ja kunniaan liittyvästä väkivallasta, tällainen ajattelu on varmasti tarpeen.

Sateenkaarinuorten kokemuksissa ja toiveissa korostuu tavallisuus. Kokemukset siitä, että nuoret erityisesti haluaisivat korostaa erilaisuuttaan tai toisaalta kokisivat sateenkaarinuoruuden erityisen merkillisenä asiana, ovat varsin harvinaisia. Moni korostaa, ettei esimerkiksi oman kokemuksen mukainen elämä ole muuttanut heitä ihmisenä miksikään, ja he nimenomaan toivovat, että heitä kohdeltaisiin kuten ennenkin. Asian paradoksi on toki siinä, ettei tavallinen kohtelu ole samanlaista kaikille, vaan nimenomaan edellyttää nuorten erilaisuuden huomioimista.

Sateenkaarinuorten toimijuus hyödyntää arjen tavallisuutta ja kurittomuutta. Nuoret voivat suojella itseään piilottamalla niitä puolia itsestään, jotka koetaan normeja haasta-

viksi. Toisaalta nuoret voivat haastaa, kritisoida ja hitaasti venyttää ympäristönsä normeja. Nuorten toimijuus toteutuu mahdollisuudessa liikkua tavallisen ja kurittomuuden välillä, mahdollisuuksissa valita erottuminen ja samanlaisuus. Ympäristö, joka mahdollistaa nämä valinnat nuoren kulloisistakin lähtökohdista käsin, tukee nuoren toimijuutta.

Sateenkaarinuoret ovat samalla myös paljon muuta kuin sateenkaarinuoria. Heidän huolen- ja ilonaiheensa eivät välttämättä liity suoraan sateenkaarevuuteen, vaan moniin muihin asioihin. Kun kyselytutkimuksessa kysyttiin nuorten elämän sillä hetkellä tärkeintä huolenaihetta, vain vähemmistöllä, reilulla kymmenyksellä, vastaajista se liittyi joko sukupuoleen tai seksuaaliseen suuntautumiseen. Yleisimmät huolenaiheet liittyivät mielenterveyteen tai rakkaussuhteisiin. Myös ulkonäköön tai painoon liittyvät huolet olivat yleisiä. Sateenkaarinuorilla nämä huolet tosin saattavat liittyä siihen, miten oma sateenkaarevuus vaikuttaa elämässä. Eräs kyselytutkimukseen vastannut kuva:

Inhoan kroppaani tosi paljon ja tekisi mieli laihtuttaa ainakin 15 kg pois. Yhteiskunta jotenkin ruokkii sitä mielikuvaa, että homot on tosi laihoja ja lihaksia löytyy kaikkialta. Muut eivät tajua asiaa, koska melkein kaikki tuttuni mekkaloivat vain naisten vartalon esineellistämistä, joka on myös vakava aihe, mutta miehetkin kokevat näitä tunteita! (KYSELY)

Lisäksi nuoria huolettivat ystävyysuhteet ja yksinäisyys, opiskelu ja toimeentulo sekä yleisesti oman tulevaisuuden epävarmuus. Sateenkaareva kokemus omasta seksuaalisuudesta ja sukupuolesta toki liittyy moniin näistä aiheista: se on osa nuorten persoonallisuutta, eikä sitä voi erottaa omaksi alueekseen. Mutta ei ole niin, että sateenkaarinuorten elämää määrittäisivät seksuaalisuutta ja sukupuolta koskevat pohdinnat. Lisäksi monet sateenkaarinuorten kokemukset, kuten syrjintä, ovat valitettavan yleisiä myös muilla nuorilla (Kankkunen ym. 2010, 18–19).

Onneksi nuorten keinot hankkia itselleen tukea ovat moninaisia (ks. myös Kankkunen ym. 2010, 37–40). Moni saa tukea läheisiltään tai erilaisista sateenkaarinuorten vertaisryhmisistä, joko ryhmistä, ystävilta tai netistä. Lisäksi tukea haetaan erilaisista tukipalveluista ja esimerkiksi lukemalla tai kuulemalla toisten kokemuksista. Koska sateenkaarinuorten tarpeet ja huolenaiheet ovat oleellisesti samoja kuin kaikkien muidenkin nuorten, myös keinot hyvinvoinnin ja toimijuuden lisäämiseen ovat samoja kuin muillakin nuorilla. Kaikki nuoret kaipaavat kokemusta hyväksynnästä sellaisena kuin he ovat. Tämä ilmaistiin Helsingin sateenkaari -vertaistutkijaryhmässä seuraavasti:

”Aikuinen. Sinulla on yllättävän suuri voima luoda pienillä teoilla turvallinen ja onnellinen ympäristö nuorille lähelläsi. Me kiinnitämme huomiota jokaiseen sanaasi, puolesta ja vastaan.” (RYHMÄ)

Lähteet

Lainsäädäntö

L 1325/2014. Yhdenvertaisuuslaki. Valtion säädöstietopankki Finlex, Ajantasainen lainsäädäntö. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325> (Viitattu 28.1.2015.)

Kirjallisuus

- Aaltonen, Sanna (2006) *Tytöt, pojat ja sukupuoliainen häirintä*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 69. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Aarnipuu, Tiia (2008) *Trans – sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Like.
- Alanko, Katarina (2014a) Lesbo-, homo-, bi- ja transnuorten hyvinvointi ja perheiden tuki. Teoksessa Gissler, Mika & Kekkonen, Marjatta & Känkänen, Päivi & Muranen, Päivi & Wrede-Jäntti, Matilda (toim.) *Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot -vuosikirja 2014*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, THL & Valtion nuorisoiain neuvottelukunta, 134–143.
- Alanko, Katarina (2014b) *Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?* Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 72. Seta-julkaisuja 23. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Seta.
- Eräranta, Kirsi & Autio, Minna (2008) Johdanto: polarisaatio käsitteenä ja empiirisesti koeteltuna tutkimusteeseinä. Teoksessa Autio, Minna & Eräranta, Kirsi & Myllyniemi, Sami (toim.) *Polarisoituvuutta nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja 2008* Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 84. Nuorisoiain neuvottelukunnan julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisoiain neuvottelukunta & Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes), 8–15. <http://www.tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2013/05/2008polarisoituvanuoruus.pdf> (Viitattu 28.1.2015.)
- Fagerlund, Monica & Peltola, Marja & Kääriäinen, Juha & Ellonen, Noora & Sariola, Heikki (2014) *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013. Lapsiuhritutkimuksen tuloksia*. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu. [http://www.poliisiammattikorkeakoulu.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/files/6B2EBBC53B22B36BC2257CFA0021F3B7/\\$file/Raportteja_110_lapsiuhritutkimus_web.pdf](http://www.poliisiammattikorkeakoulu.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/files/6B2EBBC53B22B36BC2257CFA0021F3B7/$file/Raportteja_110_lapsiuhritutkimus_web.pdf) (Viitattu 28.1.2015.)
- Gordon, Tuula (2005) Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Meurman-Solin, Anneli & Pyysiäinen, Ilkka (toim.) *Ihmistieteet tänään*. Helsinki: Gaudeamus, 114–129.
- Harinen, Päivi & Rannikko, Anni (2013) Käännös uuteen liikuntakulttuuriin päin! Teoksessa Harinen, Päivi & Rannikko, Anni (toim.) *Tässä seison enkä muuta voi? Nuorisotutkijoiden ajatuksia nuorten liikunnasta ja sen kipupisteistä*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 65, 5–8. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/liikunrapamfletti2013.pdf> (Viitattu 28.1.2015.)
- Hekanaho, Pia Livia (2012) Queer-teorian kummia vaiheita. Teoksessa Juvonen, Tuula & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 144–155.
- Hiihola, Johanna & Jyränki, Juulia & Karma, Helena & Sorainen, Antu (2005) Mitä ei voi ajatella?: puhetta seksuaaliseen väkivaltaan liittyvistä hiljaisuuksista. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 18 (4), 61–66.
- Hon hen han. En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:2. Stockholm: Ungdomsstyrelsen. http://www.mucof.se/sites/default/files/publikationer_uploads/hon-hen-han.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni (2009) *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen*

- kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Honkasalo, Veronika (2011) *Tyttöjen kesken. Monikulttuurisuus ja sukupuolten tasa-arvo nuorisotyössä*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 109. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Honkasalo, Veronika (2013) Se suuri ero. Kulttuuri ja seksuaalisuus terveystiedon oppikirjoissa. *Nuorisotutkimus* 31 (1), 6–21.
- Honkatukia, Päivi (2008) Nuorena koettu seksuaalinen väkivalta selviytymisen näkökulmasta. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.) *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 84–105.
- Huotari, Kari & Törmä, Sinikka & Tuokkola, Kati (2011) *Syrjintä koulutuksessa ja vapaa-ajalla. Erityistarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksissa*. Sisäasianministeriön julkaisut 11/2011. Helsinki: Sisäasiainministeriö. <http://www.intermin.fi/julkaisu/112011?docID=24893> (Viitattu 28.1.2015.)
- Hyvärinen, Reetta & Riitaoja, Anna-Leena & Särkelä, Elina (2014) Peruskoulu samuuden, erillisuuden ja toiseuden kokemuksen tilana. Teoksessa Gissler, Mika & Kekkonen, Marjatta & Känkänen, Päivi & Muranen, Päivi & Wrede-Jänntti, Matilda (toim.) *Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolut -vuosikirja 2014*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, THL & Valtion nuorisosiain neuvottelukunta, 63–72.
- Jokinen, Kimmo (2014) Nykynuoret ja siirtymät aikuisuuteen. Teoksessa Vehkalahti, Kaisa & Suurpää, Leena (toim.) *Nuoruuden sukupolvet. Monitieteisiä näkökulmia nuoruuteen eilen ja tänään*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 152. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 250–271.
- Juvonen, Tuula (2002) *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Tampere: Vastapaino.
- Juvonen, Tuula & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija (2012) Kuinka sukupuolta voi tutkia? Teoksessa Juvonen, Tuula & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 9–17.
- Kankkunen, Paula & Harinen, Päivi & Nivala, Elina & Tapio, Mari (2010) *Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokemus syrjintä Suomessa*. Sisäasiainministeriön julkaisuja 36 /2010. Helsinki: Sisäasiainministeriö. <http://www.intermin.fi/julkaisu/362010?docID=24923> (Viitattu 28.1.2015.)
- Kaskisaari, Marja (2004) Nuorten lesbojen ja bi-naisten työssä jaksaminen. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) *”Eihän heterotkaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. Tutkimukset ja selvitykset 2/04. Helsinki: Työministeriö, 117–126. http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/03_02-04_eihan_heterokaan_kerro_seksuaalisuuden_ja_sukupuolen_rajakayntia_tyoelamassa_fi.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Kaukko, Mervi (2013) Everyday choices, meaningful activities and reliable adults. Diverse paths to empowerment of unaccompanied asylum-seeking girls. Teoksessa Törrönen, Maritta & Borodkina, Olga & Samoylova, Valentina & Heino, Eveliina (toim.) *Empowering social work: research & practice*. Helsinki: Palmenia Centre for Continuing Education, 200–221.
- Keskinen, Suvi (2012) Kulttuurilla merkityt toiset ja universaalinen kohtelun paradoksi väkivalta-työssä. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 291–320.
- Keskitalo-Foley, Seija & Komulainen, Katri & Naskali, Päivi (2010) Risto Reipas riskinottaja. Koulutuspolitiikan tavoitteleva ihannekansalainen. Teoksessa Komulainen, Katri & Keskitalo-Foley, Seija & Korhonen, Maija & Lappalainen, Sirpa (toim.) *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino, 15–36.

- Ketokivi, Kaisa (2009) Torjuttu autonomia: lapsuudenperheen vieraantuneet siteet ja aikuisten lasten vaihtoehtoiset elämänpolut. Teoksessa Jallinoja, Riitta (toim.) *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus, 32–62.
- Kindon, Sara & Pain, Rachel & Kesby, Mike (2007) *Participatory Action Research Approaches and Methods. Connecting People, Participation and Place*. Lontoo & New York: Routledge.
- Kokkonen, Marja (2012) *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilun parissa*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2012:5. Helsinki: Valtion liikuntaneuvosto. <http://www.liikuntaneuvosto.fi/files/45/vahemmistot.pdf> (Viitattu 28.1.2015.)
- Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina (1995) *Matkalla intohimoon. Nuoruuden hurma ja kärsimys seksuaalielämäkertojen kuvaamana*. Helsinki: WSOY.
- Korkiamäki, Riikka (2014) ”Jos mä nyt voisin saada ystäviä” – Ulkopuolisuus vertaisuhteisissa nuorten kokemana. Teoksessa Gissler, Mika & Kekkonen, Marjatta & Känkänen, Päivi & Muranen, Päivi & Wrede-Jäntti, Matilda (toim.) *Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolut -vuosikirja 2014*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, THL & Valtion nuorisosiain neuvottelukunta, 38–50.
- Kosonen, Päivi (2009) Moderni omaelämäkerta kertomuksena. Teoksessa Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa (toim.) *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Tietolipas 226. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 282–293.
- Lahtinen, Emmi & Paqvalen, Rita (2014) ”Hurjan paljon enemmän queer!” – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen toiveita ja kokemuksia taide- ja kulttuuritarjonnasta. Kulttuurilla kaikille -palvelun julkaisuja 3/2014. [http://www.cultureforall.info/doc/hlbt_i_selvitys/Hurjan-paljon-enemman-queer VALMIS.pdf](http://www.cultureforall.info/doc/hlbt_i_selvitys/Hurjan-paljon-enemman-queer_VALMIS.pdf) (Viitattu 28.1.2015.)
- Lattu, Emmi (2008) Naisten tekemä väkivalta. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.): *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 168–192.
- Latvala, Pauliina (2004) Kerrotun ja kertomatta jätetyn jäljillä. Suvun suuri kertomus -keruu ja tutkimusprosessin vaiheet. Teoksessa Kurki, Tuulikki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 138–170.
- Lehtonen, Jukka (1998) Young People’s Definitions of Their Non-Heterosexuality. Teoksessa Helve, Helena (toim.) *Unification and Marginalisation of Young People*. Youth Research 2000 Programme. Helsinki: Finnish Youth Research Society, 185–192.
- Lehtonen, Jukka (2002) Kaapissa avoimesti ja piilossa julkisesti. Ei-heteroseksuaaliset nuoret naiset kertovat ja vaikenevat seksuaalisuudestaan. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Honkatukia, Päivi (toim.) *Tulkintoja tytöistä*. Tietolipas 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 148–165.
- Lehtonen, Jukka (2003) *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 31. Helsinki: Yliopistopaino & Nuorisotutkimusseura. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sosio/vk/lehtonen/seksuaal.pdf> (Viitattu 28.1.2015.)
- Lehtonen, Jukka (2004a) Työ tekijäänsä odottaa: ammattijärjestöt ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) *”Eihän heterotkaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. Tutkimukset ja selvitykset 2/04 Helsinki: Työministeriö, 78–90. http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/03_02-04_eihan_heterokaan_kerro_seksuaalisuuden_ja_sukupuolen_rajakayntia_tyoelamassa_fi.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Lehtonen, Jukka (2004b) Seksuaalivähemmistöön kuuluvat nuoret työmarkkinoilla. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) *”Eihän heterotkaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen ra-*

- jankäyntiä työelämässä*. Tutkimukset ja selvitykset 2/04 Helsinki: Työministeriö, 127–142. http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/03_02-04_eihan_heterokaan_kerro_seksuaalisuuden_ja_sukupuolen_rajakayntia_tyoelamassa.fi.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Lehtonen, Jukka (2004c) Ammatinvalinta ja ei-heteroseksuaalisuus. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) *”Eihän heterokaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. Tutkimukset ja selvitykset 2/04 Helsinki: Työministeriö, 143–168. http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/03_02-04_eihan_heterokaan_kerro_seksuaalisuuden_ja_sukupuolen_rajakayntia_tyoelamassa.fi.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Lehtonen, Jukka (2004d) Sukupuolivähemmistöt ja ammatinvalinta. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) *”Eihän heterokaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. Tutkimukset ja selvitykset 2/04 Helsinki: Työministeriö, 169–180. http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/03_02-04_eihan_heterokaan_kerro_seksuaalisuuden_ja_sukupuolen_rajakayntia_tyoelamassa.fi.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Lehtonen, Jukka (2004e) Näkymättömät nuorten mallit – seksuaalivähemmistöön kuuluvat opettajat. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) *”Eihän heterokaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. Tutkimukset ja selvitykset 2/04 Helsinki: Työministeriö, 223–238. http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/03_02-04_eihan_heterokaan_kerro_seksuaalisuuden_ja_sukupuolen_rajakayntia_tyoelamassa.fi.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Lehtonen, Jukka (2006a) Ei-heteroseksuaaliset nuoret miehet ja neuvottelut turvallisista suhteista. Teoksessa Karvonen, Sakari (toim.) *Onko sukupuolella väliä? Hyvinvointi, terveys, pojat ja tytöt*. Helsinki: Stakes & Nuorisotutkimusseura, 94–109. http://www.tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2013/09/NuortenElinolot2006_painoon.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Lehtonen, Jukka (2006b) Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus koulun käytännöissä ja nuorten elämässä. Teoksessa Asikainen, Eija (toim.): *Pysäytyskuvia. Sukupuoli ja seksuaalisuus nuorten elämässä ja koulun arjessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 49–66. http://www.oph.fi/download/48984_pysaytyksuvia.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Lehtonen, Jukka (2007) Koulukokemukset pohjana ei-heteroseksuaalisten nuorten uranvalinnoille. *Kasvatus* 38 (2), 144–153.
- Lehtonen, Jukka (2012) Opettajien käsitykset seksuaalisuuden kirjosta. *Nuorisotutkimus* 30 (2), 19–30.
- Lehtonen, Jukka (2013) Ei-heteroseksuaalisten nuorten toimijuus ammatillisessa koulutuksessa. Teoksessa Brunila, Kristiina & Hakala, Katariina & Lahelma, Elina & Teittinen, Antti (toim.) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus, 128–153.
- Lehtonen, Jukka (2014a) Ei-heteroseksuaalisten ja transnuorten kokemukset työelämästä. *Työelämäntutkimus-lehti* 12(3), 285–291.
- Lehtonen, Jukka (2014b) Sukupuolittuneita valintoja? Ei-heteroseksuaaliset ja transnuoret koulutuksessa. *Sukupuolentutkimus*, 27(4), 67–71.
- Lehtonen, Jukka (2015) *Muistot ja ajallisuus – Setan nuorten toiminta muutoksessa*. SQS, 2015, ilmestyy.
- Lyly-Yrjänäinen, Maija (2014) *Työlobarometri – Syky 2013*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys. 32/2014. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Lähteenmaa, Jaana (2002) Tyttöjä pelastamassa. Mistä ja miksi? Teoksessa Aaltonen, Sanna & Honkatukia, Päivi (toim.) *Tulkintoja tytöistä*. Tietolipas 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 271–286.

- McIntyre, Alice (2008) *Participatory Action Research*. Qualitative Research Methods Series 52. A Sage University Paper. Los Angeles & Lontoo & New Delhi & Singapore: Sage.
- Mustola, Kati (2004) Sukupuolivähemmistöjä koskevan kyselyn tuloksia. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) *”Eihän heterotkaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. Tutkimukset ja selvitykset 2/04 Helsinki: Työministeriö, 58–77. http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/03_02-04_eihan_heterokaan_kerro_seksuaalisuuden_ja_sukupuolen_rajakayntia_tyoelemassa.fi.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Mustola, Kati & Vanhala, Anna (2004) Seksuaalivähemmistöjä koskevan kyselyn tuloksia. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) *”Eihän heterotkaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. Tutkimukset ja selvitykset 2/04 Helsinki: Työministeriö, 30–57. http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/03_02-04_eihan_heterokaan_kerro_seksuaalisuuden_ja_sukupuolen_rajakayntia_tyoelemassa.fi.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Myllyniemi, Sami & Berg, Päivi (2013) *Nuoria liikkeellä! Nuorten vapaa-aikatutkimus 2013*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 140. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja 49. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Valtion liikuntaneuvosto & Nuorisoasiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto. http://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2014/05/Nuoria_liikkeell%C3%A4_verkko.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Mäkelä, Klaus (2010) Alaikäisiä koskevan yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettinen ennakkosäätely. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 67–88.
- Nyqvist, Leo (2008) Seksuaalinen väkivalta parisuhteessa. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.): *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 129–165.
- Oikarinen-Jabai, Helena (2014) Suomalaisia vai toisia – Maahanmuuttajataustaiset nuoret pohtimassa paikkojaan. Teoksessa Gissler, Mika & Kekkonen, Marjatta & Känkänen, Päivi & Muranen, Päivi & Wrede-Jäntti, Matilda (toim.) *Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot -vuosikirja 2014*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, THL & Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta, 134–143.
- Ojajärvi, Anni (2014) *Terve sotilas! – Etnografinen tutkimus varusmiesten terveystajusta sosiaalisena ilmiönä*. Julkaisematon väitöskirjan käsikirjoitus.
- Om unga hbtq-personer. Fritid.* (2012) Stockholm: Ungdomsstyrelsen. http://www.muuf.se/sites/default/files/publikationer_uploads/om-unga-hbtq-fritid.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Paajanen, Annukka (2014) Näkökulmia muunsukupuolisuuteen kokemuksena. Teoksessa Penttinen, Elina (toim.) *Sukupuolen sanoittamista, kokemista, esittämistä & tekoja. Sukupuolentutkimuksen aineopintoseminaarin artikkelit*. Helsinki: Helsingin yliopisto, sukupuolentutkimus, 6–17. <http://www.helsinki.fi/sukupuolentutkimus/julkaisut/sukupuolensanoittamista2014.pdf> (Viitattu 28.1.2015.)
- Paju, Petri (2011) *Koulua on käytävä. Etnografinen tutkimus koululuokasta sosiaalisena tilana*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 115. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Piispa, Minna (2008) Väkivallan muodot heteroseksuaalisissa parisuhteissa. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.): *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 106–128.

- Purovaara, Enne Ilo (2014) *”Jotain siltä väliltä”*. *Muunsukupuolisia näkökulmia suomalaiseen sukupuoliuskontoon*. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta.
- Puuronen, Anne (2002) Dialogisuus ja tyttöys anoreksiatutkimusprosessissa. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Honkatukia, Päivi (toim.) *Tulkintoja tytöistä*. Tietolipas 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 287–304.
- Pörhölä, Maili (2008) Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä – miten käy kiusatun ja kiusaajan vertaisuuksille? Teoksessa Autio, Minna & Eräranta, Kirsi & Myllyniemi, Sami (toim.) *Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja 2008*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 84. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisoasiain neuvottelukunta & Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes), 94–104 <http://www.tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2013/05/2008polarisoituvanuoruus.pdf> (Viitattu 28.1.2015.)
- Pöysä, Jyrki (2006) Kilpajirjoitukset muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 221–244.
- Pöysä, Jyrki & Timonen, Senni 2004: Kuinka ahkerat muurahaiset saivat kasvot? Henkilökoh- taisen tiedon paikka arkiston keruuohjeissa. Teoksessa Kurki, Tuulikki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 218–254.
- Raevaara, Liisa (2010) Nuorisotalolla tutkimassa nuorten kielen käyttöä. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston Julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 67–88.
- Rossi, Leena-Maija (2012) Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa Juvonen, Tuula & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 21–39.
- Salasuo, Mikko & Suurpää, Leena (2014) Ystävyys ja ryhmä kahden sukupolven kerrotussa elämässä. Teoksessa Vehkalahti, Kaisa & Suurpää, Leena (toim.) *Nuoruuden sukupolvet. Monitieteisiä näkökulmia nuoruuteen eilen ja tänään*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 152. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 250–271.
- Se mig. Unga om sex och internet*. Ungdomstyrelsens skrifter 2009:9. Stockholm: Ungdomsstyrelsen. http://www.mucf.se/sites/default/files/publikationer_uploads/se-mig-unga-om-sex-och-internet.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Sorainen, Antu (2013) Kieroonkasvamisen mahdollisuudet. *Nuorisotutkimus* 31 (1), 23–42. *The State Decides Who I Am. Lack of Legal Gender Recognition for Transgendered People in Europe*. (2014) Lontoo: Amnesty International. Viitattu 30.8.2014. https://www.es.amnesty.org/uploads/media/The_state_decide_who_I_am_Febrero_2014.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Stryker, Susan & Currah, Paisley (2014) Introduction. *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 1 (1–2), 1–18.
- Stålström, Olli & Ross, Michael W. (1984) Ihmissuhteet, elämäntavat ja identiteetit. Teoksessa Sievers, Kai & Stålström, Olli (toim.) *Rakkauten monet kasvot. Homoseksuaalisesta rakkautesta, ihmisoikeuksista ja vapautumisesta*. Helsinki: Weilin+Göös, 38–83.
- Suhonen, Sami (2014) Sukupuolen määrittelyn käytännöt ja itsenään elämisen mahdollisuudet. Teoksessa Gissler, Mika & Kekkonen, Marjatta & Känkänen, Päivi & Muranen, Päivi & Wrede-Jäntti, Matilda (toim.) *Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot -vuosikirja 2014*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, THL & Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta, 178–186.

- Suoranta, Juha & Ryyänen, Sanna (2014) *Taisteleva tutkimus*. Helsinki: Into Kustannus Oy.
- Suoranta, Kirsti (2006) Onko veriside eri side? Individualistinen sukulaisuuspuhe ja sosiaalisten verkostojen dynamiikka lastensa kanssa elävillä naispareilla. *Sosiologia* 43(1), 14–28.
- Sukupuolen korjaushoito Suomessa*. Seta ry. Viitattu 4.8.2014. <http://transtukupiste.fi/sukupuolen-korjaus-suomessa/> (Viitattu 28.1.2015.)
- Suurpää, Leena (2002) *Eriaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 28. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Taavetti, Riikka (2015) *Siiri ja minä. Lesboelämän kirjoittaminen ja lukeminen muistitiedossa*. SQS, ilmestyy.
- Taira, Teemu (2004) Kartanpiirtäjän kulkuneuvo. Kirjoituskilpakeruun lukumahdollisuuksista. Teoksessa Kurki, Tuulikki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 40–64.
- Talusan, Meredith (2014) 'Coming Out' Doesn't Begin to Describe It: Message from a Trans Survivor. *The American Prospect* 15.4.2014. <http://prospect.org/article/%E2%80%99coming-out%E2%80%99-doesn%E2%80%99t-begin-describe-it-message-trans-survivor> (Viitattu 12.8.2014.)
- Tolonen, Tarja (2001) *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettiset-periaatteet.pdf> (Viitattu 28.1.2015.)
- Törmä, Sinikka & Huotari, Kari & Tuokkola, Kati & Pitkänen, Sari (2014) *Ikäihmisten moninaisuus näkyväksi. Selvitys vähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden henkilöiden kokemasta syrjinnästä sosiaali- ja terveystalouksissa*. Sisäministeriön julkaisu 14/2014. Helsinki: Sisäministeriö. <http://www.intermin.fi/julkaisu/142014?docID=54138> (Viitattu 28.1.2015.)
- Uotinen, Johanna (2008) Juoksuhiikka ja tilkkutäkki – laadulliset tutkimuskäytännöt ja äänen kunnioittaminen. Teoksessa Fingerroos, Outi & Kurki, Tuulikki (toim.) *Ääniä arkistosta. Haastattelut ja tulkinta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1194. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 132–150.
- Utsatt? Unga, sex och internet*. (2012) Stockholm: Ungdomsstyrelsen. http://www.mucf.se/sites/default/files/publikationer_uploads/publikation-utsatt.pdf (Viitattu 28.1.2015.)
- Varhaiskasvatus-, nuoriso- ja rippikoulutyö. <http://sakasti.evl.fi/tilastot/toiminta/kasvatus> (Viitattu 30.8.2014.)
- Vehkalahti, Kaisa & Rutanen, Niina & Lagström, Hanna & Pösö, Tarja (2010) Johdanto. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 10–23.
- Älä oleta – Normit nurin!* (2013) Seta-julkaisuja 22. Helsinki: Seta ry. <http://normit.fi/wp-content/uploads/2013/06/AlaOletaNormitnurin.pdf> (Viitattu 28.1.2015.)

LIITE 1: SATEENKAARINUORENA NYT JA ENNEN -KERUUKUTSU

Sateenkaarinuorena nyt ja ennen

Keruu 27.1.–30.4.2014

Kerro sateenkaarinuoruudesta Suomessa! Millaista on elää nuorena lesbona, homona, biseksuaalina, transihmisenä, transvestiittinä, sukupuolettomana, intersukupuolisena, queer-nuorena, aseksuaalina tai muuten seksuaalisuuden ja sukupuolen normeja haastavana? Entä millaista se oli ennen?

Kerro kokemuksesi tai muistosi elämästä nuorena, joka kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön, kokee tai on kokenut epävarmuutta seksuaalisuudestaan tai sukupuolestaan tai on haastanut seksuaalisuutta ja sukupuolta määrittäviä normeja. Kirjoittamalla elämästäsi olet mukana tuottamassa yhä monipuolisempaa kuvaa nuoruudesta Suomessa eri aikoina.

Kirjoitusten pituus ja tyyli ovat vapaat: kirjoitukset voivat olla yhtä hyvin päiväkirjamerkintöjä, muistelmia kuin vaikkapa runoja tai novelleja. Kirjoituksessasi voit käsitellä esimerkiksi seuraavia aiheita:

- **Oma sukupuoli ja seksuaalisuus.** Kerro tilanteista, joissa ensimmäistä kertaa huomasit olevasi kiinnostunut omaa sukupuolta olevasta tai aloit pohtia, oletko lesbo, homo, bi tai queer. Kerro tilanteista, jolloin huomasit, ettet sovi sukupuoleen, johon sinut oletettiin kuuluvan tai ettet halua toimia sukupuolellesi asetettujen normien mukaisesti.
- **Vähemmistöt ja enemmistöt.** Ajatteletko kuuluvasi seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön? Onko se oleellinen osa sinua? Miten elämäsi on vaikuttanut se, jos kuulut johonkin muuhun vähemmistöön tai sinulla on jokin vamma tai elämäsi vaikuttava sairaus?
- **Yhdessä ja yksin.** Millaisia ystävyys-, rakkaus- ja seksisuhteita sinulla on tai oli nuoruudessasi? Oletko kokenut yksinäisyyttä? Millaisia toiveita tai haaveita sinulla on tai oli ihmissuhteiden, rakkauden tai seksin osalta?
- **Koulussa ja perheessä.** Miten seksuaalisuutesi ja sukupuolen kokemuksesi on suhtauduttu kotona tai koulussa? Oletko saanut vanhemmilta tukea? Onko seksuaalinen suuntautumisiesi tai sukupuolen kokemuksesi rajoittanut valintojasi koulussa tai kenties avannut uusia mahdollisuuksia?
- **Yhteiskunnassa ja harrastuksissa.** Miten seksuaalisuutesi tai sukupuolen kokemuksesi on suhtaututtu töissä, terveydenhuollossa, vapaa-ajalla tai esimerkiksi varusmiespalveluksessa? Miten sinut on otettu vastaan esimerkiksi liikuntaharrastuksissa?
- **Yhteisöissä ja vaikuttamassa.** Millaiset kokemukset ovat lisänneet tai vähentäneet haluasi vaikuttaa lähiyhteisöissäsi tai yhteiskunnassa? Oletko osallistunut esimerkiksi Setan toimintaan?

Keruun järjestävät Nuorisotutkimusseura, Seta ja SKS:n kansanrunousarkisto. Kirjoitusten avulla keräämme arvokasta tietoa erilaisten nuorten kokemuksista ennen ja nyt. Kirjoituksia käytetään myös Nuorisotutkimusseuran ja Setan Hyvinvoiva sateenkaarinuori -tutkimushankkeen aineistona.

Keruun tulokset julkistetaan 31.5.2014. Vastaajien kesken arvotaan kirjapalkintoja.

Vastausohjeet

Kirjoita suomeksi tai ruotsiksi omalla tyylilläsi. Voit osallistua omalla nimelläsi tai nimimerkillä. Kirjoita vastaukseesi suostumukseksi siihen, että lähettämäsi aineisto arkistoidaan nimelläsi SKS:n arkistoon ja nimettömänä Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkeistoon, tai ilmoita, jos haluat vastaukseesi arkistoitavan nimimerkillä.

Lähetä kirjoituksesi 30.4.2014 mennessä. Voit vastata internetissä osoitteessa www.finlit.fi/arkistot/keruu/sateenkaarinuori/ tai lähettää vastaukseesi sähköpostin liitetiedostona osoitteeseen keruu@finlit.fi, merkitse aihekenttään tunnus "Sateenkaarinuori". Voit myös lähettää vastaukseesi postitse osoitteeseen Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, kansanrunousarkisto, PL 259, 00171 Helsinki, merkitse kuoreen tunnus "Sateenkaarinuori".

– SKS:n arkistojen keruuohjeet: www.finlit.fi/kra/keruuohjeet.htm

Lisätietoja:

Tutkija Riikka Taavetti, p. 020 755 2693, riikka.taavetti@nuorisotutkimus.fi
SKS:n kansanrunousarkisto, p. 0201 131 240, keruu@finlit.fi

LIITE 2: OMA SEKSUAALISUUS JA SUKUPUOLI -KYSELY

Teetin kyselyn nuorten tavoista määritellä oma seksuaalinen suuntautumisensa ja sukupuolensa vertaistutkijaryhmiin osallistuneille, niiden vetäjille sekä Seta ry:n nuorisotoimikunnan jäsenille. Kyselyyn vastaajia oli yhteensä 44. Vertaistutkijaryhmien vetäjien ja nuorisotoimikuntalaisten osalta kysely täytettiin ryhmien vetäjätapaamisessa helmikuussa, vertaistutkijaryhmien osalta näiden ensimmäisessä kokoontumisessa paperilomakkeella ja nettiryhmissä verkkokyselynä.

Vetäjätapaamisen jälkeen muutin hiukan kyselyn sanamuotoja, jotta kyselyyn vastaaminen olisi helpompaa ja väärinkäsitykset vähenisivät. Kyselyn kysymykset tässä lopullisessa muodossaan ovat alla. Kaikissa vastaamistilanteissa vastaamista edelsi puheenvuoroni tutkimuksen tähänastisista tuloksista, jossa kävin läpi seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta.

MINIKYSELY NUORTEN RYHMILLE

Määrittelen sukupuoleni

itselleni sanalla _____

ja se tarkoittaa minulle _____

puhuessani siitä muille sanalla _____

ja se tarkoittaa minulle _____

Määrittelen seksuaalisen suuntautumiseni

itselleni sanalla _____

ja se tarkoittaa minulle _____

puhuessani siitä muille sanalla _____

ja se tarkoittaa minulle _____

LIITE 3: RYHMILLE ESITETYT KYSYMYKSET

1. Mitä vanhempien pitäisi tietää, mutta kaikki eivät vielä tiedä?
2. Mitä nuorten kanssa toimivien ammattilaisten (opettajat, muu kouluhenkilökunta, nuorisotyöntekijät jne.) pitäisi tietää, mutta kaikki eivät vielä tiedä?
3. Mistä haluaisimme lukea tai kuulla mediassa enemmän ja mistä haluaisimme, että puhutaan eri tavalla kuin nykyisin?
4. Millaisia sivustoja tai palveluita verkosta pitäisi mielestämme löytyä?
5. Mitä muuttaisimme kouluopetuksessa? Mistä pitäisi kertoa kaikille koulussa?
6. Minkä haluaisimme muuttuvan arkielämässämme?

LIITE 4: OSALLISTAVAN TUTKIMUKSEN RYHMIEN TYÖSKENTELY

Tutkimukseeni kuului osio, jossa nuoret työskentelivät tutkimuksen aineiston, tulosten ja omien kokemustensa pohjalta nuorten vapaaehtoisten vetämissä vertaistutkijaryhmissä. Ryhmiä oli yhteensä kuusi, ja ne kokoontuivat Helsingissä, Kuopiossa, Oulussa ja Tampereella sekä kaksi ryhmää internetissä Chatzy-tekstichat-alustalla. Toinen nettiryhmistä keskittyi transnuorten kysymyksiin. Ryhmiin kuului yhteensä 32 nuorta, vetäjät mukaan luettuina. Ryhmillä oli käytettävissään laatimani valikoima verkkokyselyn avovastauksia sekä tutkimuksesta siihen mennessä saatuja tuloksia.

Olin paikalla jokaisen vertaistutkijaryhmän ensimmäisessä kokoontumisessa, jossa ryhmä tutustui ja asetti itselleen ainakin alustavan teeman ja työskentelyaikataulun. Lisäksi ensimmäisessä tapaamisessa käytiin läpi tutkimuksen tuloksia ja ryhmätyöskentelyn tavoitteita. Tein mallin, jonka pohjalta ryhmät saattoivat alkaa työskennellä ja pohtia toimijuutta. Ryhmät saivat muokata mallia ja muokkasivatkin sitä eri tavoin.

Ensimmäisissä kokoontumisissa pitämässäni esityksessä selitin, mitä tarkoitan toimijuudella ja miten sitä esimerkiksi voisi alkaa hahmotella. Ehdotin, että ryhmät voisivat miettiä valitsemaansa teemaan liittyviä tilanteita, joita sateenkaarinuoret elämässään kohtaavat. Tilanteiden pohjalta osallistujat voisivat pohtia, miten tilanteessa voi toimia ja millaiset asiat toimintaan vaikuttavat. Lopuksi olisi mahdollista miettiä, mitä muutoksia nuoret toivoisivat tilanteeseen ja keiden he toivoisivat muuttavan tilannetta. Täysin tällaista työskentelytapaa ei käyttänyt yksikään ryhmistä. Sen sijaan toimijuus ja eri tilanteissa toimimisen mahdollisuudet näkyivät selvästi ryhmien moninaisissa tuotoksissa.

Sateenkaarinuorten nettiryhmään kuului vetäjän lisäksi neljä (ensimmäisessä kokoontumisessa viisi) nuorta, joista kaksi osallistui keskusteluun yhteisellä nimimerkillä. Ryhmä valitsi teemakseen kiusaamisen, jota käsiteltiin erityisesti nettikiusaamisen ja koulukiusaamisen kautta. Ryhmä pohti myös paljon, miten kiusaamiseen voisi puuttua sekä erityisesti, miten voisi vaikuttaa sellaisen ilmapiirin syntymiseen, ettei ketään kiusattaisi. Ryhmä kokoontui neljästi.

T-Chat-ryhmä oli netissä toimiva transteemainen ryhmä. Erotuksena muista ryhmistä sille oli annettu etukäteen teema, jonka perusteella osallistujat ilmoittautuivat ryhmään. Näin toimittiin, koska jo kyselytutkimuksen perusteella näkyi, että transnuorten elämässä sukupuolittuneet oletukset vaikuttavat huomattavasti rankemmin kuin monien muiden sateenkaarinuorten elämässä. Tällä on selviä vaikutuksia transnuorten hyvinvointiin ja kokemukseen omasta terveydestä (ks. esim. Alanko 2014b, 37–39). Ryhmän toimintaan osallistui vetäjän lisäksi viisi nuorta. Ryhmän keskusteluissa painottuivat yhtäältä kouluun ja toisaalta erilaisiin hoitaviin tahoihin, erityisesti sukupuolenkorjausprosessiin, liittyvät kokemukset. Lisäksi ryhmä keskusteli sateenkaari-ihmisten näkyvyydestä mediassa. Ryhmä kokoontui neljä kertaa.

Nettiryhmät kokoontuivat suljetussa ja salasanalla suojatussa chat-huoneessa, jonka keskustelut tuhottiin palvelusta ryhmien työskentelyn päätyttyä ja keskustelun tallentamisen jälkeen. Molemmat nettiryhmät antoivat tutkimukseen koko chatissa käymänsä keskustelun. Tämän vuoksi nettiryhmien työskentelyn etenemistä on mahdollista seu-

rata toisin kuin kasvokkain tavanneissa ryhmissä, jotka antoivat tutkimuksen käyttöön työskentelynsä tulokset. Olen siteerannut tutkimuksessani suoria pätkiä keskusteluista, koska ne kuvaavat erittäin mielenkiintoisella tavalla, miten monipuolista nuorten pohdinta on. Chat-keskustelu on luonteeltaan kirjoitettua puhetta, ei niinkään punnittua tekstiä, joten se eroaa tyyliltään selvästi tutkimustekstistä. Monet kiteytykset ovat todella oivaltavia ja siksi sellaisenaan ehdottomasti julkaisemisen arvoisia, ja ne tuovat arvokkaan lisän tutkimuksen muuhun tulkintaan.

Toiseen nettiryhmään osallistuneiden kokemus oli, että ryhmään sitouduttiin heikosti; tätä kokemusta ei ollut samalla tavalla kasvokkain tavanneissa ryhmissä toimineilla. Sitoutumisen heikkous oli osallistujien mukaan harmillista siksi, että keskusteluun ei tullut niin paljon näkemyksiä kuin olisi ollut mahdollista saada laajemmalla joukolla. Lisäksi nettiryhmät kärsivät jossain määrin chat-alustaan liittyvistä teknisistä ongelmista. Netissä keskusteleminen oli toisaalta ilmeisen toimivaa, sillä ryhmänvetäjien lopputapaamisessa nousi myös esiin ajatus vertaistuellisen nettiryhmän perustamisesta sateenkaarinuorille.

Helsingin sateenkaari -vertaistutkijaryhmä oli ryhmistä suurin: siihen kuului vetäjän lisäksi yhdeksän nuorta. Ryhmä käsitteli kysymyksiä, jotka liittyvät aikuisilta saatavaan tukeen sekä oman itsen esille tuomiseen ja puolustamiseen. Ryhmä tuotti lyhyitä videoita, joissa kuvataan eri tavoin oman itsen piilottamiseen ja paljastamiseen liittyviä kysymyksiä sekä pohditaan seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden yhteiskunnallista paikkaa. Lisäksi ryhmä raportoi työskentelyprosessiaan kuvin ja muistiinpanoin, jotka sain myös tutkimukseni käyttöön.

Kuopiossa toimineen ryhmän vetäjä kuvaa ryhmän keskustelumuistiossa ryhmän toimintaa seuraavasti:

1.1 Yleistä

Ryhmään kuului ryhmän vetäjän lisäksi viisi 17–23-vuotiasta nuorta. Ryhmä kokoontui maaliskuu- toukokuun aikana yhteensä neljä kertaa.

Keskusteluryhmätoiminta koettiin hauskana toimintamuotona, mutta samalla se on ollut minulle ohjaajana välillä hieman vaikeakin. Ryhmänvetäjältä vaaditaan paljon resursseja, mikäli ryhmän keskustelun eteneminen on tahmeaa, eikä keskustelua meinaa millään syntyä. Tämä oli kuitenkin harvoin ongelmana, sillä ryhmäläiset olivat motivoituneita ja heillä oli halua vaikuttaa asioihin ja saada äänensä kuuluviin.

1.2. Ryhmän teema

Valitsimme ryhmämme teemaksi oletukset ja stereotyyptit. Teemaa pohdittiin niin sateenkaarikansan ulkoisesta kuin sisäisestäkin näkökulmasta. Lisäksi pohdimme erilaisten oletusten, etenkin heteronormin, esiintymistä erilaisissa tiloissa ja tilanteissa. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi perhe- ja ystäväpiiri ja koulu. Ryhmän keskustelut liittyivät lähinnä seksuaalisuuteen. Sukupuolen moninaisuus pyrittiin huomioimaan näkökulmana ryhmän jäsenten kokemusten pohjalta parhaimman mukaan. (RYHMÄ)

Ryhmän tuotos tutkimukseen oli vetäjän kirjoittama muistio ryhmän keskustelusta. Kuten edellä, muistio sisältää useissa kohdin myös vetäjän omaa arviota ryhmän keskustelusta ja sen reflektointia, miten ryhmän työskentely on sujunut. Ryhmän muistio toimii siis monella tasolla: sekä nuorten kokemusten kuvaajana, avovastausten analyysinä että tutkimuksen tulosten arviointina.

Oulun ryhmään kuului vetäjän lisäksi kolme nuorta. Ensimmäisessä tapaamisessa oli paikalla kuusi nuorta, mutta näistä kolme jäi pois ryhmän toiminnasta. Ryhmä käsittelee etenkin perheeseen ja sukulaisiin liittyviä tilanteita ja raportoi toimintaansa keskustelumuistion sekä ryhmässä tehdyn kyselyn muodossa. Ryhmän vetäjän laatimassa kyselyssä kysyttiin seuraavia asioita:

1. Miten hyvin tunnet olevasi sinut itsesi kanssa?(viitaten seksuaali-identiteettiin)
2. Kuinka turvalliseksi tunnet olosi julkisella paikalla YKSIN ?
3. Kuinka turvalliseksi tunnet olosi julkisella paikalla KUMPPANISI KANSSA? (kumppani samalla sukupuolta)
4. Kuinka turvalliseksi tunnet olosi YKSIN sukulaisten/ kavereiden seurassa?
5. Kuinka turvalliseksi tunnet olosi KUMPPANISI KANSSA sukulaisten/ kavereiden seurassa? (kumppani samaa sukupuolta)
6. Onko sinulla hyvät välit perheesi kanssa?
7. Voin olla avoin seksuaalisen suuntautumiseni suhteen TYÖPAIKALLA?
8. Voin olla avoin seksuaalisen suuntautumiseni suhteen KOULUSSA?
9. Koetko saaneesi riittävästi tietoa seksuaalisuusasioista KOULUN kautta?
10. Koetko saaneesi REALISTISTA tietoa median kautta?
11. Miten hyvin tunnet olevasi sinut itsesi kanssa? (viitaten itsetuntoon)

Kuva 2: Oulun vertaistutkijaryhmässä tehty kysely.

Vastauksissa ryhmään kuuluneet arvioivat, missä määrin kysymys vastaa heidän kokemustaan ja lisäksi kirjoittivat osaan vastauksista omin sanoin, mitä ajattelevat aiheesta. Erityisen mielenkiintoisen Oulun ryhmän kyselystä tekee se, että kysymykset ovat ryhmässä tehtyjä ja käsittelevät siis niitä aiheita, jotka ryhmässä tuntuivat keskeisimmiltä.

Tampereen ryhmään kuului vetäjän lisäksi kahdeksan nuorta. Ryhmän teemana olivat kouluun, yhteiskuntaan ja yhdenvertaisuuteen liittyvät kysymykset. Ryhmä käsittelee näitä videoiden muodossa; videoilla ryhmässä toimineet puhuivat joko yksin tai toistensa haastattelemina valitsemistaan teemoista. Lisäksi ryhmä videoi tekemänsä asennejanaharjoituksen, jossa ryhmässä toimineet ottivat kantaa erilaisiin väittämiin ja pohtivat perusteita näkemyksilleen. Ryhmä myös nauhoitti käymäänsä keskustelua, jotka käsittelevät erityisesti koulua ja koulun seksuaalikasvatusta koulukirjoissa, sukupuolitamasta koulun käytännöissä sekä opettajien suhtautumisesta sateenkaareviin nuoriin. Lisäksi ryhmä nauhoitti keskustelun, jossa he vastasivat ryhmälle laatimiini kysymyksiin ja kävivät palautekeskustelun.